

Samlinger

til

Fyens Historie og Topographie,

udgivne

af

Fyens Stifts litterære Selskab.

Femte Bind.

Odense.

Trykt i Fyens Stiftsbogtrykkeri hos J. C. Dreyer.

1871.

Indhold.

I.

Odense Hospitals
eller
Graabrødre Hospitals Historie.

Af Biskop C. T. Engelstoft.

1. Afsnit. 1536—1572.

Da Rigsdagen i Kjøbenhavn 1536 besluttede Reformationens Indførelse i Danmark, stod i Odense endnu den gamle Kirke urørt og i Besiddelse af alle sine Stiftelser og Ejendomme. I andre Byer havde Frederik den Første 7 til 8 Aar tidligere allerede skjænket Borgerne eller Adelsmænd mange forladte Klostre og overflødige Kirker; men i Odense var ikke en eneste Stiftelse opgivet eller forladt. Vel havde omsider den evangeliske Prædiken ogsaa trængt frem til denne By, og det saae endog engang ud til, at Kirkestyrelsen selv vilde gjøre den til Lov for samtlige Præster i Stiftet, da Biskop Knud Gyldenstjerne havde antaget Jørgen Jensen Sadolin til sin evangeliske Vicar[1]); men i Odense selv sporedes ingen udvortes Virkning deraf, og selv Grevefeidens reformatoriske Storm gik over Byen uden at sætte Borgerne i nogen Bevægelse for at see deres Kirke-

[1]) Jf. H. F. Rørdams Afh. Jørgen J. Sadolin S. 20 fgg. (i Saml. for Fyens Topogr. og Hist. 4 Bd.).

forhold ombannede. Det blev saaledes Regjeringens Sag under Eet at tage Bestemmelse om alle de nye Ordninger. Der hengik imidlertid flere Aar, inden dette kunde skee, saameget naturligere, som ikke Alt just var disponibelt, fordi det var afgjort, hvorledes det skulde bruges, naar Ihændehaverne vare borte.

Regjeringens Styrelse begyndte, da den udvalgte Konge 1535 blev Herre over Fyen. Han efterlod da tvende Rigsraader i Odense som en Slags provindsiel Regjering, den høit betroede Erik Krummedige og Claus Daa[1]); men deres Hverv maatte i kirkelig Henseende nærmest være at paasee, at den catholske Kirkes Ejendomme bleve bevarede, idet de allerede factisk betragtedes som Kongens. Erik Krummedige tog Bolig paa St. Hans Kloster og blev dets første kongelige Lehnsmand[2]): Claus Daa blev belehnet med Næsbyhoved Lehn, som han dog kun havde til 1537[3]), og han blev forsaavidt den første Stiftslehnsmand, som han i Aug. 1536 paa Kongens Befaling overtog Forvaltningen af alt Bispestolens Gods[4]). Anders Emiksen (Akelei) efterfulgte ham i Lehnet 1537[5]).

Klostrene vedbleve at bestaae og behandledes som Regjeringens Eiendom[6]), men Rigsdagen i Kbh. 1536 truede

[1]) Pall. Müllers Grevens Feide 1, 439.

[2]) D. Mag. 3 R. 5, 55 og 6, 201.

[3]) Smst. 5, 278 og 6, 132.

[4]) D. Mag. 3 R. 6, 29. Erik Krummedige var dengang hos Kongen i Kjøbenhavn.

[5]) D. Mag. 3 R. 6, 147 og 222. Han fik formodentlig samme Instrux som Mogens Godske i Sjælland, smst. 233.

[6]) Kongen befalede saaledes engang 1535 Joh. Ranzou at skaffe Fru Kirstine Knud Ottesens (Hvide til Rødkilde) Bolig i Faaborg Kloster eller, hvis der ikke var Plads, i et Kloster i Odense, indtil hun og hendes Mand kunde faae deres afbrændte Gaard opført. (D. Mag. 3 R. 5, 34.)

dog Beboerne af Tiggerklostrene med uundgaaelig Undergang, da den forbød arbeidsføre Folk at tigge under Livsstraf, og den følgende kirkelige Lov, Kirke-Ordinantsen, som blev udarbeidet i Løbet af 1537, indeholdt den fuldstændige Ophævelse af disse Klostre, idet den landsforviste alle Tiggermunke, som ikke vilde gaae i Kirkens Tjeneste, naar de kunde. Paa nogle Steder i Landet gik Executionen i denne Henseende endog foran Loven, idet Kongen beordrede sine Lehnsmænd at forelægge Tiggermunkene en Frist af 3 Uger[1]). Det er ikke bekjendt, om Statholderne i Fyen saaledes skyndede paa Munkenes Afgang i de store Klostre i Odense; Graabrødrekloster og Claraklоster betænktes endnu i en Rigsraads Testament i Sommeren 1537[2]). Men da den nye evangeliske Bisp kom i Efteraaret 1537 og medbragte Kirke-Ordinantsen, er det let forklarligt, at Claraklostret var forladt i Aaret 1538[3]), og paa samme Tid har formodentlig ogsaa de to store Munkeklostre Graabrødre- og Sortebrødrekloster været forladte af de gamle Beboere, forsaavidt som ikke Enkelte fik Lov at blive til Forsørgelse.

I samme Aar lagdes endelig Grundlaget for den nye

[1]) D. Mag. 3 R. 6, 188—89.

[2]) D. Mag. 6, 52. Mogens Bilde havde selv en Søsterdatter i dette, og han gav det 1 Pd. (2½ Td.) Rug, 1 Pd. (3 Tdr.) Byg og 10 Sider Flesk.

[3]) Kongebrev af 19 Septbr. 1538 uddeelte det forladte Kloster til Embedsboliger. Naar det deri hedder, at Nonnerne nu vare „bortrømte og havde forladt samme Kloster", maa man ikke tænke paa en Flugt som af Rømningsmænd eller Fanger, der fik Frihed; det var Døttre af den høieste Adel, som Slægtningene havde forsørget i Klostret; og „bortrømt" betyder ikke Andet end bortflyttet, bortfjernet, saaat det kan antages, at de, som ønskede det, ere overførte til Dalum, med hvilket Clarakloster allerede forlængst stod under fælleds Bestyrelse. (Suhms Saml. 2, 2, 56—58.)

Ordning. Der blev holdt et Møde i Sortebrødrekloster af Rigsraad Erik Krummedige, Landsdommer Jørgen Quitzon, Stiftslehnsmanden Anders Emiksen, Lehnsmanden for Nyborg Lehn Mickel Brockenhuus til Vollersløv, Jacob Hardenberg og Biskoppen. De skulde efter Kongens Befaling forfare Landets Leilighed[1]). Ved dette Møde er det da udentvivl blevet besluttet bl. A. at oprette et stort Almindeligt Hospital eller en Fattigstiftelse for hele Stiftet, hvortil Midlerne skulde søges tilveiebragte ved at samle Levningerne af de mange spredte Stiftelser og andet Kirkegods, der nu vare hjemfaldne til det Offentlige, og dersom Mødet holdtes paa samme Tid som Kongen var i Odense (hvor han opholdt sig i Septbr. Maaned), kunde han bifalde Planen og overdrage sine betroede Mænd at udføre den.

Noget Saadant maa man antage at være skeet, naar man seer denne Stiftelse efterhaanden og langsomt blive til, og finder Hospitalsforstandere omtalte, før der var oprettet noget Hospital. Det Odense Hospital blev nemlig ikke til som de fleste andre i Byerne, der opstode derved, at Kongen udstedte et Gavebrev paa et enkelt tidligere Kloster til Byen eller Borgerne[2]); men det var fra Begyndelsen af en kongelig Foranstaltning og et almindeligt Hospital for hele Provindsen og betegnedes derfor som „Kongens og Kronens Hospital i Odense". Dets Forstandere vare ingen ringere end Rigsraad Erik Krummedige selv og den viborgske Domprovst Christen Pedersen[3]), som havde været Frederik den Førstes Secretair og blev brugt af Christian

[1]) Dansk Atl. VI 1, 591.

[2]) Saasom 1541 Nicolai Kloster i Aarhuus (D. M. 3 R. 6, 312).

[3]) Et Kongebrev af 1 April 1539 i en Copibog af 1709 i Odense Bispe-Archiv (p. 83), og Hofm. Fund. V, 172.

den Tredie i mange forskjellige Regjerings-Hverv. Han var Søstersøn af Bisskop Jens Andersen og kom 1538 til Odense, hvor han gjorde sit Krav gjældende paa et Vicarie, som Jens Andersen havde stiftet og som han ogsaa fik; han boede i den dertil hørende Gaard (Skræddernes Laugshuus) og roses meget af Bisskop Sadolin for hans fromme Nidkjærhed for de Fattige[1]). Han beholdt tillige Domprovstiet og havde saa store Forlehninger, at han blev sat til Krigsstyr for 2 Ryttere[2]); hans Stilling var saa anseelig, at Kongen kunde lade Prior Christen Povlsen afgive Register og Jordebog over alt St. Knuds Klosters Gods til ham[3]).

Ved Siden af dem forekommer tre Maaneder senere endnu en tredie Hospitalsforstander, Hr. Peder Nielsen, fordum Prior i Faaborg Kloster[4]). Han havde allerede 1522 været Prior i dette Kloster, og hans Nærværelse i Odense tyder paa en tidlig Forbindelse mellem Faaborg Kloster og Odense Kloster, der snart blev til en Sammensmeltning.

Det Første, der erfares om disse Mænds Virksomhed for Hospitalets Oprettelse, er, at de modtoge en kongelig Bemyndigelse for sig og deres Efterfølgere, Hospitalsforstandere, til at bebreve (arvefæste) Hospitalets Gods i Kjøbstæderne, som forfaldt og ødelagdes, siges der, medmindre det kunde blive forbygget med det Snareste[5]). Men Tiden har ikke skaanet mere end et enkelt af de ifølge dette Kongebrev dengang udgivne Breve fra 1539, hvori den tredie Hospitalsforstander

---

1) Rørdams Jørgen J. Sadolin S. 65—66, 127 og Ursins Viborg S. 171.
2) D. M. 3 R. 6, 228.
3) D. M. 2, 72.
4) Et Brev af 1 Aug. 1539 i den nævnte Copibog (p. 92 og 69).
5) Det ovennævnte Kongebrev af 1 April 1539.

nævnes[1]). Det Næste, der skete, var Anviisningen af Stedet i det Gavebrev, som man almindelig har kaldet Hospitalets Fundats. Under sit andet Ophold i Fyen i Aaret 1539 udstedte nemlig Kongen under 27 October et Brev, hvori han Gud til Ære under og giver Graabrødre Klosters Grund og Sted til et menigt Hospital og Sygehuus i Fyens Land, deri at indlægges fattige, syge og gamle skrøbelige Mennesker, som Guds Almisse værd og nødtørftende ere, med Bygning, Abildhave, Humlehave, Gaardsrum, Huusrum, ligesom Munkene det i Værge havt havde; han undtog alene Kirken, som han allerede (ved et ellers ubekjendt Gavebrev) havde skjænket Byen til Sognekirke for Albani Menighed[2]). Saaledes var unegtelig Klostret stiftet, forsaavidtsom det havde faaet sit Huus og Sted, og Stedet har været Anledning til det Navn, Hospitalet nu bærer, skjønt Bygningen var det Mindste af Stiftelsen, og er det end en Selvfølge, at Gavebrevet ogsaa omfattede al Graabrødreklosters Ejendom, baade Gaarde og Huse i Byen og de Marker, som hørte det til, var dog Graabrødrenes Efterladenskab kun den mindste Deel af det kongelige Hospital. Det er rimeligt, at Kongen ogsaa allerede da har tillagt Hospitalet Korn og andre Levnetsmidler, uden at vi fore-

---

[1]) Det eneste er nemlig et Arvefæstebrev af 1 Aug., som Niels Friis ell. Smed fik paa en Gaard i Nørregade ved Porten, mod aarlig Afgift af 6 Mk., men dog saa at han selv og Hustru kun skulde svare 4 Mk., fordi han skulde opbygge Gaarden af bar Grund. (Copibogen 1709 pag. 92.)

[2]) Dette Gavebrev, dateret St. Hans Kloster i Odense Mandagen efter St. Severini Dag 1539 (d. 27 Oct.), findes i Hofm. Fund. VI, 291 og Mummes Bidrag til Od. Byes Hist. S. 153 og i mange gamle Afskrifter, hvoraf bl. A. sees, at Ordet „Haand" (for Hævn) i Slutningen af de trykte er indkommen ved Misforstaaelse og enkelte andre Ord urigtig læste.

finde Bevillingerne derom; thi ligesom Hospitalet senere var i Besiddelse af Kongekorntiender, saaledes forudsætter en i et Kongebrev af 1541 tilfældig falden Yttring, at Kongetiender, navnlig i Omegnen af Odense, allerede da vare tillagte Hospitalet[1]). Disse Tiender, som det altsaa havde 1541, kunne da ligesaagodt være tillagte det strax i Aaret 1539, enten før eller efter Gavebrevet paa Klosteret, som i et af de næste Aar. Vi tør antage, at det er skeet strax, saameget mere, som en mindre Part af Tienden ogsaa allerede da blev tillagt Hospitalet, nemlig Kongens Anpart af Qvægtienden over hele Fyen, Taasing og Langeland.

Denne Gave har en dunkel, men ret mærkelig Historie. Det antages almindeligen, at den først blev givet ved det Kongebrev af 20 Mai 1541, hvori Kongen befalede alle Undersaatter at udrede den til Hospitalet, da Kongen havde undet og givet de Fattige i dette „den tredie Part af al Qvægtienden, som os tilkommer"[2]). Men ligesom dette Brev kun er en Befaling til Yderne (et Følgebrev), saaledes er det utvivlsomt, at Gaven var givet tidligere, da der allerede af 28 Aug. 1540 haves et Kongebrev, som forudsætter og nærmere bestemmer den[3]), og hvoraf det fremgaaer, at den

[1]) I Kongebrevet af 13 Mai 1541 (i Actst. til Opl. om Danm. indre Forhold, udg. af Fyens Stifts lit. Selskab, 1 Saml. S. 2) hedder det nemlig, at Præsterne i Odense skulde tillægges hver en Kongetiende af en Kirke (et Sogn), som er i Nærheden og „ikke hører eller lagt er til Hospitalet der sammested". Det har nu 8 Kongetiender, af hvilke dog 1 tilkom senere. (Mumme a. St. S. 200—201.)

[2]) Dateret Odense Fredagen efter Søndag Cantate 1541, trykt i Hofm. Fund. V, 148. (Mumme a. St. S. 155 og 202.) Man kan læse det baade: „den tredie Part" og „den tredie Part".

[3]) Trykt hos Ved. Sim. Odense Byes Hist. 3 D. S. 147—8. Dat. Kbhvn. Onsdagen næstefter Bartholomæusdag 1540 (d. 28 Aug.).

allerede da var opkrævet idetmindste eengang, saa at den senest maatte være Hospitalet tillagt i Begyndelsen af Aaret 1540. Rimeligst forekommer det endog, at den strax da Bispetienderne tilfaldt Kongen, maa være bleven opkrævet af Kongens Lehnsmænd i Aarene 1537—39 og formodentlig efter en forefundet Sædvane anvendt til de Fattige, saaat Erik Krummedige og Christiern Pedersen let og tidlig kunde opnaae den Begunstigelse for Odense menige Hospital, at den fra hele Landet blev tillagt dette alene[1]). Men det er et ligesaa uklart Spørgsmaal, hvad Kongen gav, som naar han gav det. Af det anførte Kongebrev 1541 skulde man tro, at han gav den hele Tredjepart (den tredie Part) af al Qvægtienden, som ogsaa efter Korntiendens Analogie maatte være tilflydt Kronen; flere følgende Kongebreve tale paa samme Maade om „den tredie Part af al Qvægtienden, som Kongen tilkommer". Alligevel gav han kun en Halvpart af Kongens Trediepart; thi saaledes betegner Kongebrevet af 1540 den skete Dotation (vi have undt Halvparten af denne tredie Part til Hospitalet), og Degnene over hele Fyen vare allerede i Besiddelse af den anden Halvpart, som de maatte have faaet i de catholske Bisoppers Tid og som Kongen i dette Brev indrømmer deres Ret til[2]). Og selv Kongens Villie med den ene Halvpart stødte paa store Vanskeligheder. Det havde været Skik, at den Deel, de catholske Bisopper havde beholdt, af dem blev overladt til de Fattige og Huusarme i Sognene selv — efter den gamle Tankegang,

[1]) Ogsaa i andre Provindser fik flere Hospitaler denne Part af Kongetienden, men dog i mindre Omfang, saaledes som Viborg Kloster, der fik den af 4 Herreder (Ursin Vib. Byes Beskr. S. 251); Ribe Hospital fik dog kun 50 Lam af Ribe Lehn (Terpager R. C. p. 525).

[2]) Det anførte Brev hos Ved. Sim. 3 D. S. 147.

at Bispetienden skulde deles med de Fattige, hvilken dog kun var bleven fastholdt for denne ringe Tiendeparts Vedkommende[1]). Da nu Kongen havde skjænket denne til Hospitalsforstanderne i Odense, reiste der sig en stor Uvillie: Biskop Sadolin, som med de øvrige Biskopper var i Kjøbenhavn til Synoden i Aaret 1540, forestillede Kongen, hvorledes menige Bønder og Almue vare „fast fortrøden og uvillig til at udgive deres Qvægtiende, fordi Halvparten af den ene Tredjepart skulde tilfalde Hospitalet i Odense og ikke de Fattige og Huusarme i deres eget Sogn", og Kongen gav efter for denne Misfornøielse, forsaavidt at han indskrænkede sin Gave til een species af Qvægtienden alene. Han udstedte nemlig under 28 Aug. 1540 det ovenomtalte Brev til Lehnsmanden i Odense, at han skulde lade al Qvægtiende dele først i tre Parter, den ene til Præsten, den anden til Kirken, men den tredie skulde atter deles i to Parter, een til Degnen og den anden til Sognets fattige Huusarme, undtagen Lammene af denne Halvpart, hvilken skulde ydes til Hospitalet i Odense[2]) Paa denne Maade beholdt dog Hospitalet hvad der maatte være det vigtigst, om det endog mulig kun var en Fjerdedeel af Konge-Qvægtienden eller en Tolvtedeel af den hele Qvægtiende, medens Sognenes Fattige nu ogsaa beholdt Deel i denne Tiende. Om Lammene alene handle derfor flere følgende Kongebreve. Men det sjeldne Tilfælde er i Tidernes Løb indtraadt, at Hospitalet alligevel har faaet den hele Halvpart, som oprindelig var det tiltænkt. Man veed ikke, naar og hvorledes det er skeet, at de Fattige

---

[1]) Saaledes er det forblevet paa Ærø, at de Fattige nyde Halvparten af den ene Part Qvægtiende og Degnen den anden Halvpart. Hofm. Fund. VI, 228.

[2]) Det anføres hos Ved. Sim. 3, 147 efter Original i Stiftsarchivet.

i Sognene have tabt deres Andeel; men allerede i det 16de Aarhundredes Slutning og igjennem hele det 17de Aarh. benævnes Hospitalets Ret som en Sjettepart og regnes lige med Degnens[1]), og under Benævnelse af Halvparten af Kgl. Maj. Qvægtiende opbødes den over hele Landet 1715 til Fæste ved offentlige Fæsteauctioner efter kongelig Foranstaltning, ligesom den ogsaa i officielle Actstykker kaldtes den Sjettepart af Qvægtienden[2]). I Virkeligheden svarede den ogsaa til Benævnelsen, saasom Hospitalet virkelig dengang ligesom Degnene oppebar Tiende af Kalve, Grise, Gjæs foruden Lammene, og Hospitalet synes endog gjennem en Række af Processer med Degnene, der spores fra 1622 til 1682, at have gjort disse deres Part stridig[3]). For begge var imidlertid denne Kongepart i Fyen aldrig ganske en halv Trediedeel; thi Præsterne havde alene al Tienden af Føl og Bier, hvilket blev dem tilsikkret baade ved Frederik den Andens Forordning om Qvægtienden 1574 og Christian den Femtes Rescript af 3 Octb. 1685[4]). Af det Øvrige oppebærer Hospitalet endnu stedse Halvparten, deels Vederlag i Korn for Grisetienden etc. efter Forordn. 17 Juni 1812, deels Afgift for Tienden af Lam og Kalve[5]), som blev Gjen-

---

[1]) Jac. Madss. Visitatsbog udg. af Crone og Opgivelserne af Degnenes Indkomster 1668 og 1690 i Bispe-Arch.

[2]) Auctionsplacat af 1715 og en Tiendeforening af 30 Sept. 1733 (i Bispe-Arch. 106 og 139).

[3]) Mange Domme nævnes i en Registrant, men ingen af dem er opbevaret.

[4]) Den første dateret Koldinghuus 20 Aug. 1574 i Doc. til Od. Hist. i Karen Brahes Bibliothek Nr. 282; den sidste i Rescriptſ. De begge stadfæstede, hvad en geistlig Dom i de catholske Tider havde kjendt for Ret 1506 (Bloch f. G. Hist. 1, 39).

[5]) Mumme Bidr. t. Od. Byes Hist. S. 203.

stand for Afløsning efter Loven af 19 Februar 1861 og beløber sig til omtrent 200 Tdr. Byg.

Denne mærkelige Udvidelse af Hospitalets Ret har mulig for en Deel sin Grund i Talebrugens Magt i Forening med Ubekjendtskab med det oprindelige Gavebrev, da de fleste Kongebreve stadigen tale om Kongens Part af al Qvægtiende; men mulig har den ogsaa sin Grund i den Betragtning, at da dog det Hele skulde tilfalde Fattige, kom ogsaa Sognets Part dette tilgode ved at udredes til det fælleds almindelige Hospital, og Sognene kunde maaskee saameget hellere have givet Slip paa deres Part, som Kongebrevet selv, hvorved den gives tilbage, tilføiede en Bestemmelse, der kunde forvolde Sognebeboerne Vanskeligheder, nemlig at Lehnsmanden skulde „lade have Tilsyn med og forordinere dem dertil, som fordele og anvende samme Part af Qvægtienden til de rette Fattige og huusarme Folk i hvert Sogn og ikke for Vild eller Venskab". Dersom da Lehnsmændene ingen saadanne Huusarme fandt i Sognet, kunde denne Part følge den anden til Odense Hospital. En anden Mulighed er, at Degnene først kunde have draget den til sig, og derefter Hospitalet erobret den fra disse uberettigede Besiddere; hvorom Processerne i det 17de Aarhundrede kunde give Oplysning.

Ligesaa dunkel som denne Udvidelse af Hospitalets Ret, ligesaa dunkel er den Indskrænkning, Hospitalets Ret har lidt, idet der er 20 Sogne i Stiftet, af hvilke ingen Qvægtiende tilflyder det[1]). De 18 af dem vare allerede tabte 1715, da en almindelig Bortfæstning fandt Sted[2]); men som et Beviis for, at de engang have skyldet denne Tiende, kan det anføres, at i de 16 ere endnu Degnene (Skolerne) i Besid-

[1]) See Mumme S. 202.

[2]) De to, som dengang ydede Qvægtiende, vare Sørup og Gamborg.

delse af deres Anpart eller af den hele Trediedeel. Maaskee gik nogle tabt ved Salg af Kongetiender uden behørig Reservation[1]); andre kunne være tabte ved Forsømmelse.

En Gave af 3 til 400 Lam, som saaledes tillagdes det nye Hospital, var vel en stor Hjælp til Bespiisningen; men det havde sin store Vanskelighed at faae denne Ydelse ordnet og oppebaaret. Man har en Række af Kongebreve, som skulde forhjælpe Hospitalet til sin Ret: det ovenanførte af 1541, der udgives for Gavebrevet, var et saadant og blev gjentaget 1558 og 1568[2]). I Aaret 1543 forsøgte Kongen Bønnens Vei og bad Præsterne formaae en god Dannemand for Guds Skyld til at tage sig den Umage paa, „som de gjorde i Munkenes Tid", at annamme Tiendelammene[3]); 1548 befalede han Præsterne at indsende et klart Register paa Hospitalets Tiendelam, 1549 bad han Bønderne beholde dem til Bartholomæidag og endelig 1558 Kirkeværgerne om at mærke og besørge dem indsendte mod en Billighed[4]). Ved denne Skik blev det længe[5]); men al den Tid disse Lam bleve ydede, led Hospitalets Ret meget under Vanskelighederne ved Transport og Control (For. 20 Aug. 1574), og de Lam, der naaede Hospitalet, regnedes, naar de skulde sættes i Penge, ingenlunde lige med andre Lam.

I samme Aar som Kongen skjænkede Klostret og Qvægtienden til det menige Hospital, maa ogsaa Hospitalsforstan-

---

[1]) Mere derom paa sit Sted.

[2]) 29 Juni 1558, i Doc. til Od. Byes Hist. i Karen Br. Bibl. og Hofmanns Fund. V, 148. 151.

[3]) Kgbr. til Provsterne, dat. Odense Tirsd. eft. Barnabæ Dag 1543 (i Copib. 1709).

[4]) Extracter i Hofm. Fund. V, 148. 169. 172.; Brevene selv findes i Doc. til Od. Byes Hist. i Kar. Br. Bibl.

[5]) 2 ß af hvert Lam, Mumme S. 167, og Udgiften spores endnu i det 18de Aarh.

derne have inddraget Faaborg Kloster under den samme Forvaltning; thi ikke alene forefinde vi — som anført — dette Klosters Prior som En af Forstanderne i Odense, men i Begyndelsen af Aaret 1540 fik Erik Krummedige som Hospitalsforstander Bemyndigelse til at sætte en Bonde eller Avlsmand i Faaborg Klosters Gaard og Ret til at drive Fiskeriet i Søerne, som hørte dertil[1]). Dette var Hospitalets første Avlsgaard.

Kort efter kom Kongen selv til Odense, og nu skred Værket hurtigere frem. Under 25 April 1540 skjænkede Kongen Blangstedgaard og Blangsted Mølle samt to Bøndergaarde til Hospitalet[2]), og under 3 Mai stadfæstede han de andre geistlige Stiftelsers Henlæggelse dertil, som rimeligviis allerede factisk var traadt i Kraft. Den første betydelige Gave var en Deel af Bispegodset, og man kan tænke sig denne Dotation i Forbindelse med den Forandring, som da foregik med Hospitalets første Forstander Erik Krummedige, nemlig at han just i samme Aar blev Lehnsmand for Næsbyhoved Lehn og Stiftslehnsmand efter Anders Emiksen[3]). Han vedblev ikke desto mindre at være Hospitalsforstander og ligeledes hans Eftermand Jacob Hardenberg, som 1541 blev Stiftslehnsmand paa Odensegaard.

Det andet Gavebrev, som hidtil ikke har været trykt, er saa omfattende, at det med Føie kan betragtes som Stiftelsens Hovedfundats, i alt Fald med mere Ret end Gave-

---

[1]) Kgbr. dat. Torsd. efter Pauli convers. 1540 (den 27 Jan.), i Copibogen p. 86.

[2]) Hofm. V, 148 og Copibogen 85.

[3]) Denne Forandring tør ogsaa indeholde Grunden til, at Næsbyhoved Lehn fra den Tid af er blevet forbundet med St. Hans Kloster, som han allerede beboede.

brevet paa Graabrødrekloster alene. Vi skulle derfor meddele det her[1]):

Vi Christian med Guds Naade etc. Gjøre Alle vitterligt, at efterdi vi nu have ladet begyndt at stifte og fundere et Meenigt Hospital udi Vòr Stad Odense, den Almægtigste Gud til Ære, fattige, saare, syge og usle Mennesker til Hjelp, Trøst og nødtørftig Underholdning, da have vi af synderlig Gunst og Naade undt og givet og nu med dette vort obne Brev under og giver til samme Meenig Hospital denne efterskrevne Ejendom, som er Først Graabrødre Kloster her udi Odense, udi Længelse og Bredelse Intet undertagen udi nogen Maade, ligesom Munkene og Brødrene det tilforn udi Hævd og Værge havde sidste Gang de det slappe, Undertaget Kirken, vi undte vore Undersaatter her sammesteds til en Sognekirke. Item Sortebrødre Kloster her sammestedt udi Længelse Bredelse og med al den Ejendom og Tilliggelse baade udi Byen og uden, som Brødrene det havde, der de det sidst slappe, Intet undertagen udi nogen Maade. Desligeste den Siugestue paa St. Hans Kirkegaard her udi Odense med al hendes rette Tilliggelse baade udenbyes og inden, Intet undertagen udi nogen Maade. Sammeleds have vi ogsaa tilladt til samme Vort og Kronens Meenig Hospital Faaborg Kloster udi vor Kjøbstad Faaborg, med al den Ejendom og Tilliggelse baade udenbyes og inden, Intet undtagen, at have, nyde, bruge og beholde til evig Tid. Thi forbiude vi Alle, Ehvosomhelst ere eller være kunde, særdeles vore Fogder, Embedsmænd, Borgemestere, Raadmænd, Byfogder og alle andre verdslige og geistlige, forne Hospital

---

[1]) Det findes i Magistratens Copibog af 1649 og i den ovennævnte Hospitalets Copibog af 1709. Udtog hos Bedel Simonsen Odense By 2 Bd. 2 H. S. 12.

her imod at gjøre lade nogen Hinder eller Forfang paa forbenensde Ejendomme og deres Tilliggelse udi nogen Maade under Vor Kongelige Hævn og Vrede. Givet udi vor Stad Odense Hellig Korsdag Aar 1540. Under vort Signet.

Vi skulle nærmere betragte denne Gaves enkelte Dele.

Sortebrødre Kloster bestod af store og vidtløftige Bygninger, Haver, Kirke og Kirkegaard. Skjønt Tiggermunke havde Dominicanerne her erhvervet anseelige Jorder (som Sortebrødreløkke) og Gaarde og Huse i Byen. I det Menige Hospitals Værge bleve Bygninger og Grunde arvefæstede til Forskjellige tildeels Adelsfolk og for betydelige Afgifter[1]); Kirken blev nedbrudt, og Markerne bleve indlagte under Hospitalet.

Sygehuset paa St. Hans Kirkegaard, som ogsaa kaldes St. Hans Hospital[2]), og som neppe er forskjelligt fra den Stiftelse, der ogsaa kaldes Hellig Geist Huset paa St. Hans Kirkegaard, var en fra Klostret afsondret Stiftelse, hvis Bygninger udgjøre den nuværende Præstebolig. Det havde en fast Leveranee af Klostret, som nu blev tillagt det Menige Hospital[3]), men tabte iøvrigt den daglige Underholdning fra Herreklostret; men det medbragte

---

[1]) Saaledes fik Jacob Brockenhuus 1541 det Steenhuus, som kaldtes Fyrmeried, og et andet Huus med Badstuehaven for en Afgift af 6 Ørter (72 Skjæpper) Hartkorn og 2 Mk. Fru Kirstine, Carl Bryskes Enke, 1543, fik en anden Part af Klostret for 1 Pd. Byg (3 Td.) og 1 Skj. (Fjerding) Smør. Jørgen Henningsen fik 1541 det nye Steenhuus med Abildhaugen for 3 Ørter Byg og 1 Otting Smør og 2½ Mk. (Hosp. Copibog 1709 p. 96—97.

[2]) Ved. Sim. 2, 1, 77. 183.

[3]) Smstd. 3, 152—53. Den ydes endnu med et Vederlag af 6 Skj. Byg og 23 Rd. 6 ß, som lidet svarer til 1 Oxe, 4 Sviin, 4 Faar, o. m. (Jf. Hofm. Fund. V, 165.)

tillige Eiendomme i og udenfor Byen[1]). Dets Bygninger bleve kort efter tagne tilbage af Kongen for at benyttes til Præstegaard, men senere vederlagte med en Gaard, Torberg, ved Blangsted[2]).

Helliggeistes er den store Stiftelse, der almindelig kaldtes Hellig Geistes Huus ved Thinget eller øst for Bythinget. Den indtog et betydeligt Rum fra Fiskertorvets østlige Side henimod Sortebrødre Kloster, der laae en Kirke og en saakaldet Hovedgaard, der havde Indkjørsel fra Fisketorvet, men formodentlig tillige laae ud til Overgaden. Grundene bleve udstykkede til Forskjellige; men Kongen skjænkede det følgende Aar Kirken og Kirkegaarden til fire Personer, formodentlig for at møde en uvelkommen Reclamation, thi han gjorde til Betingelse, at de og deres Arvinger skulde frafalde al Fordring paa Herlighed og Ret til det Gods i Byen eller udenfor, som laae dertil[3]). Nu blev Hovedgaarden af Kongen fæstet til Fru Fru Else, Thomas Nielsens Enke, og det Øvrige til forskjellige Borgere, medens Kirken, som udentvivl hed St. Gjertruds, snart gav Plads for nye Bygninger og Kirkegaarden bebyggedes[4]).

---

[1]) De kunne tildeels kjendes gjennem Skjøder, der fandtes i Graabrødre Klosters Archiv. Hofm. Fund. V, 183.

[2]) Ved. Sim. 2, 2, 88. 3, 163. Brevet findes i Magistratens Copibog 1649 fol. 16 D.

[3]) Udtog af dette Gavebrev, dat. Odensee Mandag efter Marci Dag 1541 (d. 11 Oct.) i Hosp. Copib. 1709 p. 94. De fire Personer vare: Peder Christiernsen, Christiern Lauridsen, Anne Michel Mules Enke og Anne Beiloß. Blandt Stifterne nævnes Borgemester Jeß Mule, og Michel Mule havde som Forstander (tilligemed Hr. Hans Knudsen) givet Breve paa de Gaarde, der laae til Stiftelsen paa flere Steder i Byen.

[4]) Hovedgaardens Afgift var 1 Pd. (2½ Tønde) Rug og 1 Fjerding Smør; en Gaard ved Nørregade gav 5 Mk. (Copib. 1709); i det Hele synes Hospitalet at have faaet megen Indtægt, som tildeels

Endelig gav Kongen nu ogsaa Faaborg Kloster, den største af de Eiendomme, der samledes til denne Stiftelse. Dette Kloster var ogsaa af den Hellig-Aands Orden, et Hospital, som Rigmænd i Omegnen af Byen og Borgerne havde stiftet 1477[1]), og som i kort Tid naaede stor Velmagt. Det havde tilsidst endog faaet Tilsagn om Faaborg Byes Sognekirke og Sognekald; men Reformationen kom imellem, og det var et af de første Klostre i Fyen, der blev forladt, saa at Munkene allerede 1530 vare borte, men det vedblev at bestaae som et blot Hospital[2]); dets Prior Peder Nielsen var, som forhen anført, allerede 1539 En af de kongelige Hospitalsforstandere i Odense, og dets Avlsgaard blev bortfæstet af dem, saa at det er rimeligt, at man fra Begyndelsen af har betænkt at optage det i det store Hospital her. Det havde betydelige Marker, som 1560 bleve udstykkede til Borgere, og mange Eiendomme i Byen og paa Landet[3]); men ved et saa ungt Kloster kunne Reclamationerne have været betydelige; man kjender en, som angik ikke mindre end 5 Bøndergaarde, men dog blev opgivet, idet Reclamanten, Jacob Hardenberg, 1542 udstedte et nyt Gavebrev til

endnu staaer uforandret. Fru Else, som havde mange forskjellige Lehn, boede iøvrigt ikke paa Hellig Geistes Hovedgaard, men havde idetmindste 1554, da hun døde, Bolig i en Gaard af St. Hans Klosters, som efter hendes Død blev Capellanens Residents.

[1]) Actst. udg. af F. St. lit. S. 133.

[2]) Som saadant synes det af Kong Frederik at have været forlehnet til Anders Emiksen, hvad en Notice i Registr. antyder. D. Mag. 3 R. 5, 307.

[3]) De kan tildeels kjendes af endeel Fæstebreve i Hosp. Copibog 1709 og af de mange spredte Levninger af dette Klosters Archiv i Registret over Graabrødreklosters, som findes i Hofm. Fund. V, 167 fgg.; men endnu langt flere anføres i en Fortegnelse over de Brevskaber, som afleveredes ved Klostrets Indlemmelse i Graabrødre Hospital, i den ovennævnte Copibog 1709.

Odense Kloster[1]). Det er vanskeligt at forstaae, hvorledes Kongen kunde fratage Byen dette rige Kloster; thi ved at give den Klosterkirken til Sognekirke, som han gjorde 1539[2]), beviste han den ingen særlig Naade, eftersom han tog den gamle Kirke til Kornmagazin istedet; men Borgerne maatte lide for, at de ikke havde ladet sig Klostret skjænke af Frederik den Første. Klosterbygningen blev nedbrudt; men den skjønne Kirke tjener endnu Byen til Sognekirke.

Hermed var Hospitalets Stiftelse afsluttet; senere Kongebreve kalde det nu „vort og Kronens menige Hospital, som vi have stiftet og funderet". Men Stiftelsen udelukkede ligesaa lidet yderligere Udvidelser som uforudseete Gaver, og nogle ligge den oprindelige Ordning saa nær, at de maa regnes til Funderingen.

Det kan dog være tvivlsomt, om en Udvidelse, der rimeligviis foregik 1542, skal regnes for en Vinding eller meget mere for en Byrde: St. Jørgens Hospitalerne skulde efter de Riber Artikler (Art. 20) optages i de store Hospitaler; dette skete ogsaa med den Stiftelse af dette Navn, som laae udenfor Odense[3]), og da den baade havde Marker og Haver ved Byen og Tilliggende paa Landet, forøgede den altid Hospitalets Formue[4]).

---

[1]) Ved. Sim. 2, 2,25.

[2]) Hofm. F. VI, 122. D. Mag. 4 R. 1, 255.

[3]) Tiden vides vel ikke nøiagtigt, men et Kongebr. af 1543, som senere skal anføres, forudsætter det, og St. Jørgens Hospitals Adkomstbreve forefandtes i Graabrødrehospitals gamle Archiv.

[4]) St. Jørgens Rente var i Erik Krummediges Fundats 1541 anslaaet til 18 Pund Korn (54 Tønder) og skulde tilfalde Capellanen ved Frue Kirke (Hofm. VI, 259); men han fik den neppe, da nu Stiftelsen indlemmedes i Hospitalet. Der er ogsaa derfor Spor af en Proces med dette derom i Aaret 1600 (i Fortegn. over Hosp. ældste Archiv), da en Capellan gjorde Forsøg paa at for-

En tilsyneladende privat Gave, som tilflød Hospitalet strax efter dets Stiftelse, er mulig tildeels bevirket af Regjeringen: 1540 skjænkede nemlig Hr. Hans Clementsen Hospitalet et Vicarie (eller et Præsteembedes Eiendom) i Frue Kirke, hvilket hans Forældre havde funderet og hvortil han var Patron, kun paa Vilkaar, at de af ham udstedte Breve paa dette Vicaries Gods skulde blive ved Magt[1]). Vi kjende hverken dette Vicaries Navn eller dets Tilliggende; men Hans Clementsen selv nævnes andetsteds som den, der havde et andet Vicarie i Frue Kirke[2]), og som Præst af borgerlig Herkomst kunde han formodentlig ikke gjøre sin Reclamationsret gjældende, da denne kun var indrømmet Adelsfolk; men det kunde vel tillades ham at skjænke det til Hospitalet, hvorved det dog unddroges den Anvendelse til Kirker og Skoler, hvortil ellers Vicarier vare bestemte[3]).

Paa en lignende Maade forholdt det sig med den Gave af de ovenfor omtalte Bøndergaarde, som Lehnsmanden til Næsbyhoved Jacob Hardenberg 1542 skjænkede til Hospitalet; de vare af hans Hustrues Forfædre givne til Faaborg Hospital; men da de betingede Messer ikke længere

bedre sine ringe Vilkaar (jf. min Odense Sogneh. S. 172 og 174, som imidlertid er skrevet under den tidligere gjængse Forestilling, at St. Jørgens Hospital blev under Provstiet).

[1]) Gavebrevet, dat. Odense Die Veneris post ad vincula Petri 1540 (d. 6 Aug.), anføres i Hosp. Copibog 1709.

[2]) I Erik Krummediges saakaldte Fundats 1541 ansættes han til en Afgift af 8 Mk. til Sognepræsten til Frue Kirke (Hofm. VI, 260), og i Christen Povelsens Fortegnelse over Vicarierne af 1560 nævnes „det, som Hr. Hans Clementsen havde" og som da var lagt til Capellanen. (B. Arch.)

[3]) Dette Vicarie savnes i Christen Povelsens Fortegnelse, medmindre det skulde være det, som laae til St. Laurentii Alter, hvorom der siges, at Borgemester og Raad maa vide Besked, thi Breve og og Fundats vare hos dem.

fandt Sted, havde han taget Godset tilbage, men gav det nu til Odense Hospital[1]).

Ogsaa Kongen vedblev at tillægge Stiftelsen, hvad der kunde passende henvises dertil; saaledes gav han den 1545 Halvparten af det Valfartssted udenfor Byen, som kaldtes Cluset, medens Halvparten blev tillagt Lumby Kirke[2]). Men især aabnede han den en riig, men uberegnelig Kilde til Indtægt ved at tillægge det Hospitalernes nedarvede Ret til at udsende Vogn og Almissesamlere over hele Fyen 1543[3]). Kongebrevet herom er stilet til alle Stænder og Indbyggere i Fyen, Taasing og Langeland og anbefaler Brevviseren (Hospitalets Almissesamler) til deres Velvillie. Hvor han kom ved Nat eller Dag, skulde de fordre og fremme ham og give ham Almisse og Gaver. Præsterne skulde, naar han kom til en By, indskjærpe Godgjørenheds Pligt i deres Prædiken om Søndagen; de skulde sende Sognedegnene med ham omkring i Sognet for at hjælpe til at indsamle og skrive Gaverne i et Register o. s. v. Til Anbefaling anføres, at St. Jørgens Folk ɔ: Spedalske nu ogsaa vare optagne i Hospitalet. Hvorvidt denne Ret blev brugt i det hele Omfang og hvad den indbragte, vide vi ikke; men den betegner, ligesom Gaven af Qvægtienden, hvor alvorligt det var meent med Hospitalets Bestemmelse for hele Stiftet; jo mere denne i den følgende Tid ved Forandring i Forvaltningen traadte

---

[1]) Ved. Sim. 2, 2, 25 og Hofm. Fund. V, 183. Brevet var dateret 2 Juli 1542 (Hosp. Copib. p. 97).

[2]) D. Mag. 4 R. 1, 95. Smst. omtales ogsaa en Gave af en „drefftig folle", som Christiern Pedersen havde begjært paa de Fattiges Vegne.

[3]) Kgebr. dat. Odense Tirsdag efter St. Barnabæ 1543 (12 Juni) findes kun i Hospitalets Copibog 1709.

tilbage, desto hurtigere maa vel ogsaa Almisse-Samlingen være ophørt.

Ved alle disse Foranstaltninger tilsammen var der saaledes sørget for alle Fornødenheder og navnlig, efter den Tids Maade, in natura. Der manglede kun Eet, som dog mulig i Begyndelsen kunde haves af Hovedgaardene og Bondergodset, nemlig Brændsel. Men ogsaa en Skov tillagdes de Fattige, Skreege Skov, som tilhørte Vantinge Kirke, 1550[1]). En Skov, som dengang hørte til de herskabelige Herligheder, var ingenlunde i Strid med dette Fattighuus's Stilling; thi det havde og fik efterhaanden fuldkommen Lighed med de gamle Herreklostre. Det eiede Hovedgaarde og Bondergods, og i Aaret 1543 blev der formelig tillagt det den høieste Herskabsret over Hospitalets Gods, Hals og Haand eller 40 Marks Sager, saaat det ogsaa kunde have fuld Indtægt af Jurisdictionen, hvilket blev stadfæstet 1639 og endog 1651[2]). Frederik den Anden tilføiede, at Hospitalets Bønder til Blangstedgaard skulde regnes for Ugedagstjenere og være skattefrie som andre Adelens Ugedagsmænd[3]). Hospitalsforstanderne udøvede Jagt og Fiskerie paa dets Søer og Forstrand[4]) o. s. v., og hele denne Stilling passede saare vel

[1]) Gavebrevet haves vel kun af Kong Frederik den Anden 1560 (Hofm. V, 151); men der er Spor af et ældre af Christian den Tredie (smstd. S. 168) og i en Registrant opføres det med Aarstal 1550 (B. A. Nr. 56) og i Canc. Reg. (Bed. S. 3, 157). Iøvrigt nævnes Skove ved Blangstedgaard, Villestoft og Korup.

[2]) Det første Kongebrev, dat. Odense Onsdagen eft. St. Luc. Dag 1543 (24 Oct.) og det andet, dat. Kbh. 8 Mai 1639, findes i Hosp. Copib. 1709; det sidste af 28 Oct. 1651 nævnes i Registret.

[3]) Brevet af 1578 kjendes kun af Extracten i det gl. Register og Cancell. Reg. (Bed. Sim. 2, 2, 183.)

[4]) Tilladelse til at oprette et toldfrit Fiskerie ved store Belt blev givet 1578 (Hofm. Fund. V, 150 og 168), „ved Rejstrup“ tilføies i det gamle Register. (Bed. Sim. a. St.)

til den Bestyrelse, som var det givet i de tre ovennævnte Mænd, Rigsraad Erik Krummedige, Domprovsten Christiern Pedersen og Peder Nielsen, hvilken Sidste selv i Faaborg Klosters Velmagtsdage havde havt samme Rettigheder[1]).

Erik Krummedige oplevede ikke at see dette sit Værk ganske fuldbragt. Han var 1540 bleven Lehnsmand for Næsbyhoved Lehn, som fra den Tid blev forbundet med St. Hans Kloster, men han vedblev tillige at være Hospitalsforstander til sin Død 1541. Hans Efterfølgere i Lehnet, Jacob Hardenberg, som døde 1542, og Eiler Hardenberg og Eiler Rønnou, vare ligeledes Hospitalsforstandere. Af de Andre afgik eller døde Prior Peder Nielsen før 1544 og Domprovst Christiern Pedersen 1545; i den Førstnævntes Sted findes Hr. Jens Pedersen, fra 1544 og idetmindste til 1552[2]); men den Sidstnævntes Efterfølger blev den bekjendte Christen Poulsen, som var Prior og kongelig Lehnsmand paa St. Knuds Kloster. Fra 1555 bestyrede han Hospitalet i Forening med Thomas Winther[3]), hvorimod Lehnsmændene efter Eiler Rønnou (1549) ikke mere forekomme som Hospitalsforstandere[4]); men Christen Poulsen kunde som Lehnsmand paa St. Knuds Kloster umiddelbart under Kongen vel ogsaa nok indtage den

---

[1]) Kong Hans havde givet Faaborg Kloster 40 Marks Sager (ifølge det gl. Register).

[2]) Den oftnævnte Copibog af 1709 og Actst. udg. af F. St. l. S. 1 Saml. S. 130.

[3]) Han sad i Kongens Retterthing 1561 (Ved. Sim. 2, 2, 123), men er ellers ubekjendt.

[4]) Alt af Hosp. Copibog 1709, som desuden stadfæstes ved Kongebrevet 1540 (hos Bloch f. Geistl. Hist. 1 D. S. 858), og Fæstebreve af 1560 og andre Data. (Ved. Sim. 2, 2, 75, 77, 80, 120 og 153, og Actst. udg. af F. St. l. Selsk. 1 Saml. S. 130.)

første Plads. Af Bisſkoppens eller Byens Sognepræsters, endsige Borgerſkabets, Deeltagelse i Bestyrelsen er intet Spor: Biſkoppen og Sognepræsten til St. Knuds Sogn alene træde kun til, naar der blev Tale om kirkelige Foranstaltninger.

Saa let det er at oplyse Stiftelsens Tilblivelse og øverste Forvaltning, saa vanskeligt er det at danne sig en Forestilling om dens Virksomheds Omfang og Ordning. Allerede Spørgsmaalet om dens Indtægter lader sig ikke besvare, end mindre Spørgsmaalet om hvad der udrettedes med dem. Den første Gang der forekommer nogen Oplysning om Lemmernes Tal, var det 67, men det var 100 Aar efter Hospitalets Stiftelse, 1646; dog tør det have været det almindelige, thi Kingo erklærede endog et lavere Tal for ligesaa stort, som i Hospitalets bedste Dage. Af hvem og efter hvilke Grundsætninger Indlægning i Hospitalet blev forvaltet, vides ikke; thi den eneste Forskrift, der haves Spor af, er et Forbud af 1546 mod at optage dem, der selvforskyldt vare befængte med visse væmmelige Sygdomme[1]). Spedalske betragtedes ogsaa som udelukkede, indtil deres Optagelse bestemtes 1542, men der skulde da opføres en særskilt Bygning for dem, saaat de kun havde Føden fra det almindelige Hospital[2]). Alle Lemmer bespistes af eet Kiøkken[3]); en Hospitalsmester forestod Alt i denne Huusholdning[4]). Spisereglementet kjende vi ikke; men ligesom i det Hele dengang

[1]) Bsp. Arch. St. A. Br. 224, et Brev til Biſkoppen, hvori det befales at lade Præsterne bekjendtgjøre denne Bestemmelse.

[2]) De Riber Artikler 20, jf. ovenfor S. 18.

[3]) Dette siges udtrykkeligen at skee 1543 i det Kongebrev, som omtaler Optagelsen af St. Jørgens Folk.

[4]) En Saadan forestod det før 1572 (Hofm. Fund. V, 155). Han havde Løn af Hospitalet og skulde paasee, at det fik sine Indtægter, og anvende dem til de Fattiges Bedste.

Spiisningen var temmelig eensformig, eller dog kun forskjellig i Retternes Antal, saaledes kan man mulig danne sig en Forestilling om Forpleiningen ved det Lidet, der vides om nogle Lemmers Stand. Ved et Brev af 1540 gav en Præst Hr. Hans Knudsen 80 Mark og 20 Gylden til Hospitalet for sin Føde og Underholdning, endog med det Vilkaar, at Hospitalet skulde arve ham[1]); og 1541 udstedte Kongen et Brev, at Hr. Michel Ipsen skulde have sin Underholdning i Hospitalet sin Livstid, og ingen Anden arve ham end Hospitalet[2]): om den Sidstnævnte siges, at han havde været „Forstander udi Hospitalet", hvilket udentvivl maa forstaaes om St. Hans Klosters Sygehuus eller Hospital, som blev optaget i Graabrødre[3]), og ligeledes er Hans Knudsen upaatvivlelig den Præst, der i Forening med Borgemester Michel Mule som Forstander (ell. Forstandere) for Helliggeisthuset ved Thinget havde givet en Borger Brev paa en Eiendom under denne Stiftelse[4]). Og det var ikke alene Fortidens Embedsmænd, der søgte Plads i Hospitalet: den øverste Hører ved Latinskolen havde sin Kost i dette og ingen anden Løn som Degn[5]). Saaledes føres vi uvilkaarlig til

[1]) Dat. Altero die pentecostes 1540 (ɔ: 17 Mai), altsaa strax efter Hospitalets Fundats; det findes i Hosp. Copibog 1709 p. 68.

[2]) Smst. p. 87 og ufuldstændigere i D. Mag. 2, 169 (Ved. Sim. 2, 2, 18).

[3]) Michel Jacobsen forekommer i St. Hans Klosters Historie som Forstander 1531 (Pal. Müller St. Hans Kl. S. 28), og Sygehuset paa St. Hans Kirkegaard kaldes oftere Hospital, f. Ex. i H. Urnes Testament (Ved. Sim. 2, 1, 77 og 183).

[4]) I Copib. 1709 p. 93 staaer nemlig: „sammeledes skal Jørgen Nielsen give aarlig til Hospitalet 3 Mk. af en Eiendom, han fik Brev paa af Hr. Hans Knudsen og Michel Mule, fordum Forstander til Hellig Geisthuus ved Tinget."

[5]) Brev af 1544 i Hosp. Copib. 1709 p. 80, som nedenfor skal anføres.

at tænke os Hospitalets „ene Stegers" som beregnet efter et rigere Maal end et ligefrem Fattighuus, snarere som et Kloster i den catholske Tids Stiil, et Forsørgelsessted, hvor Enhver, der var træt af Livet og nøisom, kunde ønske Ophold. En lignende Forestilling faaer man om Hospitalet, naar man 1572 seer Kongen henlægge Kostgjængerne fra de to Herreklostre til dette uden med eet Ord at antyde nogen anden Forandring i Bespiisningen end en Udvidelse af Huusholdningen. Nogen Forandring baade i Bolig og Forpleining kunde naturligviis alligevel finde Sted.

En saadan Stiftelse behøvede sin Præst, til hvis Antagelse Kongen allerede ved et Brev af 1540 havde givet Forstanderne Fuldmagt[1]) med Henviisning til, at han kunde tillige tjene ved Sognekirken og lønnes af begge Parter. Men det synes, som om Sognepræsten ikke har attraaet hans Tjeneste eller allerede havde en Anden. Erik Krummedige og Bisskop Sadolin fandt da Marslev og Birkinde Sognekald egnede til at bære det nye Hospitalsembede og gjorde en Contract med Besidderen Knud Wernersen om en Afgift for hans Livstid: den lød paa 1 Pd. (ɔ: 3 Td.) Byg og 1 Ørte (1 Td. 2 Skp.) Rug[2]), og saavidt man deraf kan slutte, skulde altsaa Hospitalscapellanen forrette Tjenesten for Knud Wernersen i begge disse Kirker. Kongen stadfæstede Contracten og gav Hospitalet fremtidig (til evig Tid!) Ret til at oppebære dette Præstekalds Indtægt mod at besørge det med Capellaner[3]). Men

[1]) Dat. Gottorp Tirsd. eft. Pauli convers. 1540 (ɔ: 27 Jan.) i Copibogen 1709, p. 86.

[2]) Den findes i Extract i det gamle Register (i Bispe=Arch. 129).

[3]) Kgb. dat. Kbh. Tirsd. eft. vor Fru Dag præsent. 1540 (ɔ: 23 Nov.) i Blochs f. Geistl. H. 1 D. S. 858.

denne Evighed varede neppe et Aar[1]), og der omtales ingen Indtægt af disse Sogne, da hans Løn af Hospitalet blev bestemt 1544. I dette Aar ordnedes først Embedet tilligemed hans Embedsgjerning i et Document, som er opsat af Stiftslehnsmanden Eiler Rønnou, Bisskop Sadolin, Christen Pedersen, Hr. Jens Pedersen, „Forstander og Tilsynsmand ved det almindelige Hospital her udi Byen", og Sognepræsten Jacob Frost. Lønnen blev foruden Bolig ansat til 50 Mk., ½ Læst (18 Td.) Byg, 4 Ørter (5 Td.) Rug, et Madnød eller 7 Mk., 10 Lam og 24 Skj. Humle — en Løn, som endog uden Afgiften af Marslev og Birkende maatte ansees for ret antagelig[2]). Dog afløstes denne Ordning af den endnu mere gunstige, at Paarup Sogn blev annecteret til Hospitalskaldet og med al Tiende tillagt Hospitalet, som saaledes befriedes fra Udgift til sin Præst[3]). Hvem der vare de første Capellaner, er ubekjendt; thi vel kaldes den ovennævnte Hospitalsforstander Jørgen Pedersen, af Nogle Præst og Tilsynsmand i Hospitalet, men da han i alle de Documenter, han har udstedt med Christen Poulsen, alene kaldes „Forstander og Tilsynsmand" ligesom denne, maa Benævnelsen Præst antages kun at have Hensyn til hans Stand, og dersom ikke Navnet var saa almindeligt,

---

[1]) Præsten Niels Bruun frasagde sig sin Ret 1541 (Brev i B. Arch. Nr. 83), og man maa troe, at Capellanen til Albani Kirke fik den; thi der findes et Brev om Vederlag til Cap. ved Albani for Marslev og Birkende af 1544, som nævnes i Registr. 1701 Nr. 98 (B. A. Nr. 56).

[2]) Dette Document, som var tabt, er gjenfunden i Hosp. Copib. 1709 p. 79—80.

[3]) Kongebr. af 4 Apr. 1566 i Blochs f. G. a. St. S. 859 o. fl. St. Indtil den Tid havde det været forbundet med Capellaniet ved Albani Menighed. I Aaret 1638 fik Præsten ogsaa Kongetienden af Paarup i Fæste. (Blochs f. G. Hist. 1 D. S. 863.)

kunde man troe, at han var den Munk af Faaborg Kloster, som Prior Peder Nielsen i Aaret 1522 gav et latinsk Anbefalingsbrev[1]), og som nu efter denne Priors Død havde arvet hans Plads som Forstander i det Hospital, hvori deres gamle Kloster var gaaet ind. Den første bekjendte Capellan er Jørgen Pedersen, der blev kaldet 1566 til Paarup tillige, og var i Embedet til sin Død 1611[2]). Men deres Gjerning kan tildeels kjendes af de Bestemmelser, der samtidig med Ansættelsen af Lønnen vedtoges 1544 og kaste Lys over Hospitalets daglige Orden: hver Søndag skulde Præsten prædike Kl. 6 og Tjenesten være sluttet Kl. 8. Onsdag og Løverdag skulde han prædike Kl. 8; de andre Dage skulde to Sklodedisciple læse to Capitler af Bibelen med en Psalme og Catechismus, „til deres egen og de Syges Forbedring"; hvis Capellanen var tilstede, skulde han læse et Argument eller Summarien til Psalmen og Lectien og en Collect. Desuden skulde han en Dag om Ugen besøge alle de Syge, imod Høitiden overhøre alle dem, der vilde berettes o. s. v. Den øverste Hører, som havde sin Kost paa Hospitalet, skulde sende to Skolebørn til Sangen og undervise dem, som skulde læse.

Bygningerne vare omtrent de samme som nu; de udgjorde to Gaarde, af hvilke den forreste, hvis ene Længde var den store Graabrødre Kirke, var indvendig paa tre Sider omgivet af en Buegang og tjente til Gravplads for Hospitalslemmerne; den anden Gaard var Brøndgaarden. I den lange Bygning, hvor nu en Deel er indrettet til Kirke, var ingen Skillerumme, ved Midten var en Prædikestol, i den syd-

---

1) Det findes i Actst. udg. af F. St. l. S. 1 Saml. S. 135.
2) Blochs f. G. Hist. 1 D. S. 861. Forekommer som Capellan i et Actst. 1571 (B. A. 127).

lige Ende et Alter, saaat Gudstjenesten foregik midt inde iblandt Lemmerne; „at prædike i Sygestuen" var derfor det senere Udtryk for denne Tjeneste. En Ladegaard med Udkjørsel til Graabrødrestræde laae vest for de store Bygninger. Kun for Gaaende var der Adgang over Graabrødre Kirkegaard, der laae langs den sydlige Side, gjennem Ringerporten ved Kirken. Capellanens Residents laae paa Kirkegaarden. Med Rimelighed kan man antage, at et nyt Huus blev opført, affondret fra de andre, til de Spedalske, som der bleve indlagte 1543, eller et forefundet Huus indrettet. Af Inventarium til en saa vidtløftig Anstalt afgav naturligviis det Forefundne ikke nok; hvad man kunde samle fra de andre Hospitaler, var ikke heller tilstrækkeligt, saaat man supplerede Inventariet af et Herrekloster, Holmekloster, som Kongen 1541 lod Christen Pedersen aflevere dertil[1]).

Naar vi samle disse Træk af en stor Velgjørenhedsstiftelse med sine pensionerede Veteraner fra en forsvunden Tid, sine høitstaaende Forstandere og vidtstrakte Bestemmelse, have vi et Billede, der er meget forskjelligt fra de Hospitaler, som Lovgivningen i Kirke-Ordinantsen og de Riber Artikler havde givet Anviisning til at oprette, og fra de fleste af dem, der oprettedes andre Steder. De skulde have een Forstander, som var ugift, eller dog en Mand uden Børn, som skulde staae for Bestyrelsen og den daglige Oeconomi under Eet og saa ganske tilhøre Hospitalet, at dette skulde være hans Arving. Han skulde aarlig aflægge Regnskab for Stiftsbefa-

[1]) Brevet kjendes kun af den mutilerede Extract i Hofm. Fund. V, 167, „at han bød Forstanderen i Viborg at levere" etc., rimeligviis istedetfor: „Forstanderen Chr. Ped., Domprovst i Viborg", enten han nu en kort Tid ogsaa var Forstander for Holme Kloster, eller der menes Forstander for det kglige Hospitalskloster.

lingsmanden, Bisskoppen og Sognepræsterne i Byen; Indlæggelsen i Hospitalet skulde skee med Borgemesters, Raads og Sognepræsternes Samtykke; Sognepræsten skulde føre det stadige Tilsyn, og kun store Hospitaler, som laae langt borte fra Byerne, maatte have deres egen Præst, o. m. Mere eller mindre forefindes disse Grundtræk i de Hospitaler, der oprettedes i andre Stiftsstæder; saaledes i Viborg, hvor Borgerne tidlig, allerede i Aaret 1528, havde sat sig i Bevægelse for at faae Kirke-Eiendomme anvendte til Hospitaler; den Commission, som gjorde Forslag til dets Oprettelse 1541, bestod vel af to Rigsraader, Stiftamtmanden og Bisskoppen og to Geistlige af Domcapitlet, men ogsaa af Borgemester og Raad; Hospitalet fik vel et Medlem af Capitlet til Forstander, men han skulde aflægge Regnskab for Borgerskabet, og da Kongen senere tillagde dette By-Hospital 4 Herreders Qvægtiende og lidt Bispegods, gav det Anledning til, at der 1583 blev fastsat, at en Trediedeel af Lemmerne skulde være udenbyes Fattige[1]). I Ribe skulde to af Capitlet beskikkes til Forstandere af Lehnsmanden, Bisskoppen, Capitlet og Borgemester og Raad, samt aflægge Regnskab for de samme; Indlæggelsen skulde skee ved Bisskoppen og Forstanderne[2]). Men for Odense Hospital blev ingen Fundats givet, som havde kunnet ordne disse Forhold. Det stod under de kongelige Forstandere, og det spores ikke, at de aflagde Regnskab for deres Forvaltning, medens Hospitalsmesteren og Hospitalsskriveren tjente under dem. Til dem udgik derfor de kongelige Befalinger, f. Ex. om Optagelse af En og Anden[3]), og

---

[1]) Ursin a. Skr. S. 251—52.
[2]) Terpager R. C. p. 525.
[3]) Saaledes et Kongebr. af 1569 foruden de ovennævnte S. 24.

endnu 1571 rescriberede Kongen til dem, at da han havde erfaret, at endeel Tiender vare for lavt bortleiede, skulde de tilbagekalde alle Breve og bortleie Tienderne til dem, som meest vilde give[1]). De bestyrede og udsatte ligeledes Hospitalets Penge: thi da Christen Poulsen 1571 beredte sig til at fratræde, overleverede han til frit valgte betroede Mænd samtlige Hospitalets Activer[2]), og man seer, hvorledes han havde anbragt Stiftelsens Overskud, saaledes som det kunde ventes af en Bestyrer, der handlede efter eget Skjøn, snart i Panteobligationer, snart i Laan mod haandfaaet Pant, saasom Sølvstob, Belter, Ringe, snart ogsaa mod blotte Forskrivninger[3]).

Imidlertid havde Hospitalet udentvivl ikke Grund til at beklage sig under denne Forvaltning. Den nysnævnte Capitalformue var vel ikke stor, 11 à 1200 Rd.; men efter den Tids Forhold, da 12 Hospitalslemmer kunde holdes for 100 Rd., svarede Renten allerede til 8 Lemmers Forsørgelse, og det var ikke af Capital, at Hospitalet skulde bæres. Dets væsentlige Indkomst var Naturalier af forskjellig Art, af Korn- og Qvægtiende, de to Hovedgaarde og Landgilde af Bøndergodset, samt Jordskyld og Leie af de Jorder og Gaarde, som det havde. I Christen Poulsens Tid var dette altsammen bevaret og vel endogsaa forøget. Der var, saavidt vides, kun en eneste Gaard i Odense By solgt til fri Eien-

---

[1]) Kgebr. 6 Juni 1571. (Ved. Sim. 3, 2, 154.)

[2]) Acten af 5 Marts 1571 findes i Bisp. Arch. Nr. 127. De Tilkaldte vare Biskoppen, Provst Jacob Hendrichsen, Læsemesteren og Hospitalscapellanen; paa Christen Poulsens Vegne var St. Knuds Klosters Foged Peder Ipsen tilstede.

[3]) Blandt Laanerne af sidstnævnte Slags var Oluf Bagger for 300 Mark og Bisp Niels Jespersen for 100 Daler.

dom[1]); de øvrige svarede aarlig Afgift; men det undgik ikke Christen Poulsens Opmærksomhed, at de, der saaledes vare leiede eller fæstede til Mænd og deres Arvinger, lettelig kunde gaae tabt ved deres Overgang i Andres Hænder, saaat Hospitalet kun beholdt den faste Jordskyld, som i Tidens Løb blev mere og mere ubetydelig. Han lod derfor, maaskee efter en kongelig Anordning, lyse til Thinge 1559, at Ingen maatte sælge Hospitalets Gaarde uden Forstanderens Samtykke[2]); men dette kunde dog ikke afværge, at disse Eiendomme i en senere Tid nedsank til en Ubetydelighed, da Afgiften blev uforandret[3]) og tildeels nedsat efter Myntfoden[4]), og Gaardene stundom maatte tages tilbage i forfalden Tilstand[5]). Men Jorder og Marker bortfæstedes for Kornafgift

---

[1]) Den blev med Kongens Tilladelse solgt til Jørgen Lycke til Hverringe og havde forhen svaret 8 Mk. aarlig; Kjøbesummen angives ikke, men efter denne Afgift kan den neppe have været over 100 Rd. Gaarden laae paa Nørregade ligefor St. Hans Kirke og bestod dengang af to Vaaninger. (Copib. 1709 p. 68.)

[2]) Et saadant Thingsvidne, af Aaret 1559, nævnes i en Registrant (V. A. Nr. 56, 424). En lignende kongelig Resolution til Magistraten om Byens Eiendomme af 16 Nov. 1570 findes i Doc. til Od. By i Kar. B. Bill. p. 62—63.

[3]) Et Kongebrev af 19 Juni 1578 bemyndiger Magistraten til at fæste Alter- og Gildesgaarde til hvem der vil give Meest (smstd. p. 61). Men for Hospitalet gjaldt den Anskuelse, som blev lagt til Grund ved Reformationen og endog stadfæstet, at den aarlige Afgift var uforanderlig, som den, der ogsaa unegtelig ofte var bleven paalagt Fæsteren og hans Arvinger til evig Tid. Man vilde i Reformationens Dage sikkre Borgerne Fordelen af hvad man lod Kirken beholde.

[4]) Paa Magistratens Andragende stadfæstede Kongen 1575 en Convertering for Byens og tillige for Kirkers og Klostres Vedkommende (V. S. 2, 2, 174), som blev nødvendig, da Daleren kun skulde regnes for 2 Mark.

[5]) Saaledes maatte Hospitalet tilsidst 1605—7 tage Eiler Bryskes Gaard i Sortebrødrekloster tilbage i en saadan Tilstand, at det søgte og fik Kongens Tilladelse til at nedbryde den.

og Indfæstning; saaledes alle Faaborg Klosters Jorder 1561, hvorimod dog baade Møllen 1557 og Klostrets gamle Fiskeret blev for stedse fæstet til Faaborg By[1]); maaskee blev Klostergaarden i Faaborg selv nedlagt, da alle disse Marker bortfæstedes. Selv drev Hospitalsmesteren kun de Jorder ved Odense, som tilhørte Graabrødre eller St. Jørgens Kloster. Om dets Jordebogsindtægter af det vidt spredte Gods savnes al Underretning; men Tausheden selv er dog et Vidnesbyrd om, at der neppe mødte Vanskeligheder for Hospitalets Ret.

Dets Formue fik ogsaa Tilvæxt i Christen Poulsens Tid. Canzler Joh. Friis til Hesselager tillagde det 1548 to Tønder Smør aarlig — en Gave, som bestaaer endnu, men hvis Oprindelse man neppe har forstaaet rigtigt, naar man har betragtet den som en almindelig fri Godbædighed. Der existerer intet Gavebrev og har intet existeret særlig; men da han i det nævnte Aar forelagde Kongen og Rigsraadet til Stadfæstelse det første Erectionsbrev paa et Stamhuus i Danmark, havde han deri til Slutning paalagt den nye Eiendom at udrede til Odense Hospital de 2 Tønder Smør og til de fattige Disciple i Latinskolerne i Nyborg og Svendborg 24 Mk. aarlig, saaledes som man giver Noget ad pios usus, naar man begjærer en saa exceptionel Gunst, som en saadan Arvegang da var. Hospitalet og Skolerne vare heldigere end den tilkommende Stamhuusbesidder; thi da Joh. Friis var død, blev det af Konge og Raad stadfæstede Erectionsbrev af Kongens Retterthing 1572 kjendt ugyldigt, som stridende mod Lands Lov og Ret; men Hospitalet og Skolerne beholdt alligevel deres Krav paa Eieren af Hesselagergaard[2]). Ligeledes modtog Hospitalet som Landets Fat-

[1]) Copib. 1709 p. 71—78 og 97, og Ved. Sim. 2, 2, 72.
[2]) Jf. dette Tidsskr. 3 Bd. S. 117 fgg.

tiges Repræsentant de Bøder, der tilkjendtes de Fattige: i Aaret 1550 fik det saaledes 20 Rd. af 60 Rd., som en Mand var dømt til at erlægge, før han maatte absolveres[1]), og det betænktes i Testamenter[2]).

Men den største Gave til de Fattige af en besværet Samvittighed modtog Hospitalet dog først efter Christen Poulsens Tid i H. Bildes Gavebrev paa adskillige Bøndergaarde i Jylland, hvorom nedenfor. Capitalformuen kan ogsaa være voxet ved Indlægning og Arv: thi ligesom der 1540 blev betalt af en gammel Præst[3]), saaledes blev der i Aaret 1572 betalt 100 Dal. af Hermann von der Nykirchen for at komme derind efter Fru Sidsel Høegs Død[4]); han var formodentlig en Mand i hendes Tjeneste, men den høie Betaling er et Vidnesbyrd om, at de Optagne kunde have det godt i Hospitalet.

Tilsidst blev den gamle Prior træt af sine kongelige Hverv. Ved Hospitalet var han ene Forstander, da Thomas Winther døde 1570[5]), og ingen Anden blev beskikket i hans Sted, maaskee fordi større Forandringer paatænktes[6]). Christen Poulsen begjærte 1570 eller 1571 sin Afsked idetmindste fra St. Knuds Klosters Bestyrelse, men rimeligviis

---

1) Ved. Sim. 3, 157.

2) Saaledes i Biskop Ove Bildes 1554 med 10 Mk. (N. D. Mag. 1, 242), hvori det kaldes de Fattige udi Hospitalet udi Graabrødre, medens Christen Poulsen selv kun i Almindelighed betænkte de Fattige i Odense (smstd. 2, 80—84).

3) Ovenfor S. 24.

4) Hans Revers findes omtalt i Hosp. Registrant 1701.

5) Ved. Sim. 2, 2, 153.

6) Der er et svagt Spor af, at mulig Biskop Niels Jespersen en Tid var Forstander med Christen Poulsen, thi disse to havde givet den Hospitalsmester, som var der 1577, Tilsagn om Paarup Kongetiende som Pension (Mumme S. 232).

var det en Selvfølge, at han da ogsaa opgav Forstanderskabet for Hospitalet. Han beredte sig til Afgang ved den Aflevering den 5 Marts 1571, som ovenfor er omtalt; men uagtet Kongen strax i det samme Aar gav St. Knuds Kloster en ny Lehnsmand[1]), forblev dog Hospitalet endnu en Tidlang enten under Christen Poulsens Bestyrelse eller maaskee under en midlertidig Bestyrelse af de Mænd, til hvem Christen Poulsen havde afgivet Hospitalets Activer. Thi der paatænktes større Forandring i Forbindelse med det Personskifte, Priorens Afgang medførte. De to Stiftelser, der havde været betroede Christen Poulsen, gik modsatte Veie: St. Knuds Kloster gik op til at blive et herskabeligt Kronlehn; Hospitalet blev benyttet til at samle den hele offentlige Forpleining, som tildeels havde paahvilet de to Herreklostre (St. Hans og St. Knuds), men gik tillige som Fattiganstalt ind i en nærmere Forbindelse med Byen, end saalænge det havde staaet under de kongelige Hospitalsforstandere.

---

2. Affnit. 1572—1619.

Stiftelsen af Odense Communitet ved Fundats af 5 Marts 1572[2]) er Vendepunktet i Hospitalets Historie, skjønt det tilsyneladende kun skulde være en udvortes Forbin-

---

[1]) Det var inden 1 Aug. forlehnet til Jacob Ulfeld paa Dalum. (Ved. Sim. 2, 2, 154.)

[2]) Den besynderlige Usikkerhed om denne Fundats's Aar (1571 eller 1572) kan uheldigviis ikke afgjøres ved Originalen, som ikke mere er til; men ligesom alle gamle Afskrifter have 1572, saaledes er det let beviisligt, at dette er det rette Aar. Den er dateret Coldinghuus; men 1571 var Kongen i Kjøbenhavn den 8 Febr. og paa Frederiksborg den 6 Marts (Reg. dipl. 2, 307), hvorimod

delse, der tilveiebragtes mellem Hospitalet og de 36 Skolepersoners Bespiisning ved een og samme Hospitalsmester i det gamle Klosters vidtløftige Bygninger og for et Vederlag, der som et særligt Fond stilledes under den samme Bestyrelse. Virkelig er den da udstedte Fundats egentlig kun beregnet paa Skolepersonernes fælleds Bespiisning (hvoraf Communitetet har sit Navn); men ved at anordne Bestyrelsen for den nye Stiftelse, har den tillige i Forbigaaende givet Bestemmelser om den anden og navnlig henviist til Kirke-Ordinantsen som Regel for dens Bestyrelse. Imidlertid medførte denne Forbindelse selv en Afvigelse fra Ordinantsen, eftersom en Skolestiftelse som Communitetet naturligen havde sin øverste Bestyrelse i Bisfoppen, medens Kirke-Ordinantsen tillagde Stiftslehnsmanden Deel i Hospitalers Bestyrelse; men i Henseende til Magistratens Andeel i Bestyrelse viste Kirke-Ordinantsen og Skolestiftelsen i een Retning; thi allerede tidligere var Magistraten Patronat for Skolen, saa at den bestyrede Eiendomme (Vicarie- og Altergods), som vare tillagte Skolen til Lønninger.

For begge Stiftelser under Eet befalede nu denne Fundats, at Bisfoppen, Borgemester og Raad og Sognepræsterne i Odense skulde tilforordne to gudfrygtige, fromme, forstandige Borgere til Hospitalsforstandere, som skulde have Tilsyn med den daglige Orden og tillige forsvare Hospitalets

---

han var paa Coldinghuus hele Marts 1572 (smstd. S. 314—15); Fundatsen har (i en Byskrivers Documentsamling i Kar. Br. Bibl.) Paategning den 26 Nov. 1572 at være læst og vidimeret af de samme Mænd, som Christen Poulsen havde overleveret Hospitalets Activer, hvoraf man kan slutte, at den i Fundatsen anordnede Bestyrelse endnu ikke var traadt i Kraft i Efteraaret 1572, og at altsaa Fundatsen ikke vel kunde være udstedt i Foraaret 1571.

Bønder til Herredsthing, Landsthing o. s. v., altsaa forestaae Godsbestyrelsen[1]). For disse Forstandere skulde Hospitalsmesteren aflægge sit Regnskab for al oppebaaren Indtægt og dens Anvendelse hvert Aar, Onsdagen efter 1 Mai, men „i deres Overværelse“, hedder det, „som Ordinantsen om formelder, hvilke alle skulde være over samme Regnskab“[2]). Uagtet nu rigtignok Ordinantsen ogsaa nævner Stiftslehnsmanden i denne Forretning, fører dog denne Fundats's hele Anlæg ikke til at tænke ham indbefattet, og en senere Befaling af 1576[3]) indskjærper udtrykkeligen alene Biskoppen, Borgemester og Raad at forhøre Regnskabet. Disse vare saaledes nu Hospitalets Bestyrelse eller Direction og forestod det saaledes indtil 1619.

Det var en betydelig Udvidelse, Virksomheden i Hospitalet fik ved denne Forbindelse med en kongelig Skolestiftelse, som man fremtidigen kaldte Klostret eller Communitetet; men medens Kongens Gavmildhed lagde tilsyneladende Meget til de allerede forhaandenværende Indkomster, nemlig ikke mindre end 43 Kongetiender, var der dog dermed ikke tilsigtet nogen Udvidelse i det, som var Hospitalets oprindelige Bestemmelse. Tvertimod tør Hospitalsforsørgelsen have været udsat for at synke ned ved denne Forandring, da der skulde være forskjellige Borde efter Enhvers Stand, og Hospitalsmesteren havde frie Hænder i Henseende til at anvende enhver af Stiftelsernes Indkomster, som han vilde, hvorhos det fortjener at erindres, at Communitetets alene vare Korn, som for størstedelen maatte gjøres i Penge, medens Hospitalets vare meest

[1]) Hofm. Fund. V, 153 og 62.
[2]) Smstd. 155.
[3]) Dateret Koldinghuus 22 Nov. 1576 i Doc. t. Odense i K. Br. Bibl. p. 97—99.

Naturalier, der umiddelbar kunde anvendes: det Bedste af disse gik da let til Degnenes Borde (ↄ: Skoledisciplenes og Hørernes). De 43 Kongetiender vare ikke heller dengang saa særdeles rigeligt et Vederlag; thi antages, at de vare bortfæstede for 4 à 6 Pund Korn hver, som var det Almindelige, svarede de til 473 Tønder Rug eller Byg, eller efter daværende Kornpriser til 473 gl. Daler eller 1419 Mk. dansk, altsaa omtrent 40 Mk. for hver Person[1]).

Den første bekjendte Følge for Hospitalet var, at dets Hovedgaard Blangstedgaard med kongelig Tilladelse blev lagt ind under Hospitalsmesterens Drift, at drives som Ladegaard til Hospitalet selv[2]). Men det gik i det Hele ikke meget ordentligt til: Regnskabet blev udsat fra det ene Aar til det andet, og de to første borgerlige Hospitalsforstandere vare neppe deres Post voxne. Kongen, som i Vinteren 1575 reiste gjennem Fyen, maa have lært disse Forhold at kjende, maaskee af den betroede Mand Mogens Henrichsen, Raadmand og snart efter Borgemester, som han valgte til at gjøre en bedre Orden, eller af Oluf Bager, der som Raadmand havde Deel i Ansvaret. Blandt de mange Breve om Odenses Anliggender, som dette korte Besøg fremkaldte, angik tre Hospitalet: han beskikkede under 10 Febr. Raadmand Mogens Henrichsen (Rosenvinge) og Hans Dinesen til Forstandere, dog med det mærkelige Vilkaar, at de ikke skulde staae (indestaae) eller svare Hospitalet for andre Sager eller Gjerninger, som i deres Formænds, Knud Jørgen-

---

[1]) Jacobsen om det danske Skattevæsen S. 156.

[2]) Ved. Sim. 2, 2, 167. Forpagteren blev forsat til en anden Gaard udenfor Pjenteport; han gjorde imidlertid Vanskeligheder, hvorom spores et Brev fra Hospitalsmesteren, dengang Jørgen Nielsen. (B. A. Hosp. Nr. 56, 348.)

sens og Christopher Bangs, Tid vare passerede, og han paalagde samtidigen disse Forstandere, da baade Hospitalets og Skolepersonernes (ɔ: Kommunitetets) Tiender for en Deel vare altfor lavt bortleiede, at tilbagekalde alle saadanne Breve paa disse Tiender, hvilke han dermed erklærede døde og magtesløse at være, hvorimod de nu beskikkede Forstandere skulde bortfæste paa Livstid, til hvem der vilde give Meest og for Indfæstning[1]). Det næste Aar gav han samtlige Directeurer (Bispkoppen, Borgemester og Raad og Præsterne) en stræng Irettesættelse, fordi de endnu ikke havde forhørt Hospitalets Regnskab, saaat man hverken kunde vide, hvad de Fattige havde til Fremtarv eller om Flere kunde indtages[2]). Endelig tilskrev han endnu Directeurerne under 16 Dec. 1576, at da han kom i Forfaring, at Alting med Udspiisning, Senge og anden Behøring ikke skulde være saa rettelig forordineret og skikket, som det burde, vilde han alvorlig have dem befalet, at de skulde indrette Alt paa det det Bedste „efter den Skik", hedder det, „som nu er bleven gjort her udi Kjøbenhavns Hospital." Tillige tilføier Kongen den mærkelige Befaling, at de skulde indrette en Stue til Hittebørn, som det var skeet i Kjøbenhavn[3]).

Ved disse kongelige Tilskyndelser kom nu endelig et Reglement for Hospitalsmesteren istand af 23 Mai 1577, udstedt af Bispkoppen, Forstanderne og Præsterne i Overværelse og med Samtykke af Borgemester og Raadmænd og underskrevet bl. A. af Oluf Bager. Samme Dag tiltraadte en ny Hospitalsmester, og man kan mulig skimte den tid-

---

1) Begge Kongebreve, dat. Nyborg d. 9 og 10 Febr. 1575, hos Ved. Sim. 2, 2, 174—75 og det sidste i Original i Bispe-Arch. Nr. 2.
2) Docum. om Odense i K. Br. Bibl. p. 96, dateret 22 Nov. 1576.
3) Orig. i B. A. Nr. 69, dateret Frederiksborg den 16 Dec. 1576.

ligere Sædvane i Vedtægter som disse, at han ikke af egen Magt maatte udlevere eller udlaane Korn, Penge, Kalk, Tømmer eller Hospitalets Tjenere, Heste og Vogne, eiheller indtage Nogen til Underholdning. Han skulde have 20 gode Daler i Løn af Communitetet og 10 af Hospitalet, og maatte ikke opføre sine egne Udgifter til Klæder, Bryllup og Barselgave i Stiftelsernes Regnskab[1])! Ved Siden af Hospitalsmesteren stod en Hospitalsskriver, der formodentlig var tillige Godsforvalter, men den egentlige Raadighed over Hospitalets Indtægter var lagt i Hospitalsmesterens Haand, dog med Forstandernes Raad og Samtykke i Henseende til Salg af det, som ikke blev forbrugt.

Det følgende Aar fik de nye Hospitalsforstandere ved kongelig Befaling Løn, nemlig 120 Rd., som skulde udbetales af „de Fattiges og Degnenes Indkomst" hvert Aar, naar Regnskab var aflagt; dog skulde Mogens Henrichsen, som udførte de fleste af Sagerne til Thinge, have de to Trediedele[2]), uagtet han allerede 1575 ved et andet Kongebrev havde faaet Kongetienden af Hjadstrup Sogn, samtidig med hans Bestikkelse til Hospitalsforstander[3]). Under denne virksomme Mands Hænder, der forestod Hospitalet i 40 Aar og tillige fra 1582 var en af Byens Borgemestre, kom Stiftelsens Regnskaber nu i ordentlig Gang, hvormed ogsaa Kon-

---

[1]) Det er trykt hos Mumme S. 28 fgg. og findes i flere Afskrifter, i Doc. t. Od. i K. Br. B. og Magistr. Copibog 1649. Den nye Hospitalsmester blev H. Lauridsen, saaat naar Jørgen Nielsen 1586 nævnes Hospitalsmester (Ved. Sim. 3, 30), maa det være, fordi han havde været det engang, som han 1588 rigtigere kaldes fordum Hospitalsmester (3, 179).

[2]) Ved. Sim. 2, 2, 120 og Original i Bispe-Arch.

[3]) Ved. Sim. 2, 2, 174. Senere fik han mere Krongods (smstd. 3, 56).

gen selv holdt Øie, da han befindes at have givet Forstanderne Qvittering for et Aarsregnskab d. 11 Jan. 1580[1]). Det var i denne Forstanders Tid, at Hospitalet fik Tilladelse til at oprette sit Fiskerie og Salterie ved store Belt med Toldfrihed, og at Bønderne til Blangstedgaard bleve erkjendte for Ugedagsmænd[2]). Nogle smaae Mageløeg af Jorder i og udenfor Byen kunne ogsaa antages at have været i Stiftelsens Interesse[3]); af Salg forekommer intet. Men vel har Hospitalet i disse Tider ogsaa havt sine Vanskeligheder og Tab: navnlig sees det, at der blev ført Retssag med Arvefæsterne af Sortebrødre Kloster, saavel for Afgift som fordi de lode Bygningerne forfalde, og en af dem maatte Hospitalet tage tilbage i saadan Tilstand, at det begjærede Kongens Tilladelse til at nedbryde den[4]), ligesom efterhaanden alle de gamle Bygninger i denne Egn ere forsvundne, og Hospitalet kun har beholdt yderst ringe Jordskyld tilbage.

Derimod bleve Hospitalets Eiendomme forøgede med den betydelige Gave, som Erik Bille til Søholm skjænkede det for at berolige sin Samvittighed efter et ulykkeligt Drab, som han havde aftinget: det var ikke mindre end 6 Bøndergaarde; men de laae rigtignok saa fjernt, i Vensyssel, at de neppe indbragte Hospitalet saameget, som de havde kunnet[5]).

Om Hospitalets Virksomhed og indre Orden lader sig meget lidet sige: den kongelige Befaling om en Stue for

---

[1]) Ved. Sim. 2, 2, 195.

[2]) Ovenf. S. 21.

[3]) Ved. Sim. 2, 2, 198 og 199 og 3, 31. 40. 42.

[4]) Fra 1586 til 1606 omtales flere saadanne Retssager i det gamle Register af 1701, navnlig med Erik Bille, Frands Brockenhuus og Eiler Brykke; det var den Sidstnævntes gamle Eiendom, der blev nedbrudt.

[5]) Hofm. Fund. VI, 297—98. De solgtes først 1726.

Hittebørn er muligen bleven efterlevet; thi den fandt idetmindste saamegen Gjenklang, at een Mand, Lægen Cornelius Hamsfort, 1577 skjænkede et Legat af 100 Rd. til et fader- og moder- og hjelpeløst Barns Underholdning i Hospitalet[1]); men ellers spores denne Tanke ikke mere. Hvormange Lemmer der var og hvorledes de indlagdes, spørge vi forgjæves; men den nye Bestyrelse lader formode et overveiende Hensyn til Odense By, og dersom det er skeet paa denne Tid, at Faaborg By har faaet Ret til at belægge 4 Pladser paa Grund af sin store Andeel i Stiftelsens Midler[2]), er det kun et Beviis mere for den Tankegang, at Hospitalet nærmest var bestemt for Odense By, hvis Præster og Magistrat bestyrede det, medens Bispoppen, der var alt Fattigvæsens øverste Bestyrer, ikke kunde væsentlig sikkre dets almindeligere Bestemmelse. At Kongen stundom indlagde Lemmer, er rimeligt[3]); men denne Brug af Pladser gik igjen ud over Stiftshospitalets Begreb.

Det er ligesom en Stadfæstelse af denne Betragtningsmaade, at en lignende Fattigstiftelse for gamle Qvinder af Odense By blev lagt under Hospitalsdirectionen, nemlig de saakaldte Doctors Boder, der 1616 blev stiftet af Dr. Tenners Enke, Magdalene v. der Hamsfort, og skulde i Eet og Alt bestyres sammen med Hospitalet[4]). Biskoppen, Hospitalsforstanderne og Sognepræsterne skulde ind-

---

[1]) Hofm. Fund. V, 176.

[2]) Denne Ret omtales i Pont. D. Atlas VI, 792, men er ellers ubekjendt.

[3]) Endog paa Communitetet indlagde han 1597 en Niels Enevoldsen (B. A. 73).

[4]) Hofm. Fund. V, 157—60. At den kongelige Confirmation af 1631 tilføiede et Led til Bestyrelsen, var den nødvendige Følge af den Forandring, der foregik 1619.

lægge Lemmerne i denne Fattigstiftelse, som laae hvor nu Huus's Boder staae, og vi have deri mulig ogsaa en Antydning af Maaden, hvorpaa Hospitalets Pladser dengang bleve besatte.

Hospitalsforstanderne vare paa den Tid Otto Knudsen (Seeblad), som senere blev Borgemester, og Hans Knudsen, begge Raadmænd. De modtoge ogsaa det betænkelige Hverv at vedligeholde Graabrødrekirke, som 1618 blev forladt af sin Menighed, et Hverv, som ofte gjorde store Krav til Hospitalets ringe Midler, skjønt denne Kirke fra Reformationens Dage havde været aldeles adskilt fra dens gamle Kloster. Maaskee bidrog denne Forbindelse til, at Navnet Graabrødrekloster kom mere i Brug; indtil den Tid og længe efter spores det ikke i officiel Talebrug[1]); Stiftelsen hedder stedse alene Hospitalet, eller det menige, almindelige Hospital, eller „vort og Kronens Hospital udi Odense".

---

3. Afsnit. 1619—1708.

I Aaret 1619 kom pludselig, uden at Grunden dertil kan paavises, et kongeligt Rescript til Stiftslehnsmanden og Bisskoppen, at Kongen vil, at de herefter skulle have Indseende med Hospitalet i Odense, saaat Alting derinde forholdes som det sig bør, saa vel som og at de „Hospitalsforstanderes Regnskaber herefter udi deres Nærværelse lader forhøre og udi Alting dermed haver inspection"[2]). Mulig

[1]) Den catholske Bisskop Ove Bilde kaldte det vel saaledes 1554, og Kong Frederik den Anden skrev „Prior i Graabrødrekloster" 1575 (min Sognehist. S. 104); men dette Navn havde mere holdt sig ved Kirken og dens Menighed.

[2]) Dat. Fredbg. 17 Juni 1619, Original i Bispe-Arch. Nr. 68.

har Holger Rosenkrants selv foranlediget det, maaskee ogsaa den nye Bisskop Hans Michelsen, der andensteds havde seet Stiftslehnsmanden deeltage i Bestyrelsen efter Kirke-Ordinantsen. Man kan sige, at dette Rescript grundede Hospitals-Inspectionen, som endnu Stiftsøvrigheden kaldes i Modsætning til Hospitalsdirectionen; men i saa Fald ligger der dog, som vi nedenfor skulle see, en Tid imellem, i hvilken denne Ordning igjen var gaaet til Hvile. Hvad end Anledningen og Hensigten kan have været, saa spores der egentlig ingen særlig Virkning deraf, undtagen forsaavidt som Regjeringen derved dannede sig et Organ eller et Mellemled, hvorigjennem den forhandlede med Hospitalsforstanderne og den øvrige Direction, hvilket især fik en vis Vigtighed, da de mange Magelæg med Hospitalets Bondergods begyndte. Men da Bisskoppen tillige var Medlem af Directionen, maatte Stiftslehnsmanden i de fleste Forhold dog kun staae som den kongelige Tilsynsmand og Vidne til hvad der skete, eller som Overbringer af en kongelig Befaling. Saaledes var det Lehnsmanden, der 1622 fik Kongens Ordre, at han med Superintendenten og Hospitalsforstanderne skulde sælge nogle Kjøbsted-Jorder og Grunde, som kunde afhændes med Fordeel, og indkjøbe godt Jordegods istedet[1]), og ligeledes var det snart til ham, snart til ham i Forening med Bisskoppen, at de mange lignende Befalinger om Magelæg eller Tilladelse dertil vare stilede; det var, som om Regjeringen havde skabt sig en Overbestyrelse over Godset som over et Krongods. Men for Hospitalet selv medførte denne kongelige Foranstaltning, at først en Stiftamtmand, senere en Bisskop blev Enebestyrer for en Tid.

---

[1]) Kgl. Bef. af 17 Aug. 1622 (i B. A. 15).

De gamle Forstanderes Hverv tabte naturlig det Meste af sin Betydning ved Oprettelsen af den nye Inspection, og da denne Tjeneste tillige var lønnet, kunde den synes mere til Byrde end til Gavn. Kirke-Ordinantsen kjender heller ingen saadanne Forstandere ved Siden af Stiftsøvrigheden, Magistraten og Sognepræsterne. Paa Lehnsmandens Indstilling traf Kongen 1635 den til de nye Forhold svarende Forandring, at Lehnsmanden fremtidig skulde hvert Aar beskikke „to Mænd af Borgemesternes og Raads Midte eller andre dygtige Mænd af Borgerskabet, som Samvittighed have og kan have Indseende med, at Alting i Hospitalet ganger skikkelig og vel til", og disse skulde ingen Løn have derfor[1]). Dermed forsvandt den sidste Skygge af de gamle Forstanderes Embede; de nye bleve borgerlige Ombudsmænd, der blot skulde føre det daglige Tilsyn paa Directionens Vegne. Efter 20 Aars Forløb forordnede dog atter Frederik den Tredie 1655, at Hospitalsforstanderne igjen skulde have Løn[2]); og virkelig forekomme de en Tid derefter som Medbestyrere, eller dog indbefattede under det fælleds Navn „samtlige Inspectores" eller „Hospitalets Inspecteurer og Forstandere"[3]). Men de forsvinde snart igjen i Hospitalets trange Tider.

Hvad der iøvrigt er det meest Fremtrædende under den nye Forvaltning, angaaer Hospitalets Eiendomme: en Række af Processer blev ført ved alle Fyens Herredsthing med Deg-

---

[1]) Kgbr. 11 Mai 1635 (B. A.).

[2]) Et saadant Kongebrev af 3 April 1651 omtales i senere Acter og nævnes i Registret af 1701, men dets nærmere Indhold er ikke bekjendt, saalidet som dets Grund. Kingo yttrede senere, at det var bevirket af Magistraten alene og kun tilsigtede Personers Fordeel.

[3]) 1669 kalde Bisskoppen, Præsterne og de borgerlige Medbestyrere sig saaledes (Doc. i B. A. 35).

nene om Hospitalets Qvægtiende, ved hvilke Degnene tilkjendtes deres Halvpart som hidtil[1]); og en stor Mængde Mageskifter bleve foretagne med Hospitalets Bøndergods og Kongetiender, navnlig fra 1625 til 1669. Det var paa den Tid, at de adelige Godsbesiddere ret alvorligen arbeidede paa at samle deres Bøndergods omkring Herregaardene for at kunne bruge Hoveriet i videre Maal, og da Hospitalet var et Herskab, der ikke havde saadan Interesse, syntes dets Gods at være nærmest til at tjene denne Ordning, som utvivlsom dengang havde sin Berettigelse fra et statsoeconomisk Standpunct. Der blev stedse givet Vederlag i andet Bondegods; men om end Afgiften var den samme, kunde der være stor Forskjel paa en udpiint Fæstegaard og en Gaard i en velhavende Fæsters Besiddelse, og man erkjendte ogsaa tilsidst, men for seent, hvor stort et Tab, Hospitalet havde lidt, da de ulykkelige Aar efter Krigen 1658 brøde ind over Landbostanden; ja man ansaae det tilsidst endog for et Onde, at Hospitalet havde modtaget eller kjøbt Jordegods[2]).

Disse Magelæg danne en lang Række af Handeler, der mere have Interesse for de enkelte Herregaardes Historie, hvis Gods derved arronderedes, end for Hospitalets Historie, for hvilket det var temmelig ligegyldigt, hvor dets altid spredte Gods var beliggende[3]). Det skete altid paa Ansøgning; oftest

[1]) De kjendes alene af Dommene i Registrene, fra 1622 til 1623 og en enkelt fra 1682; men ikke engang det egentlige Stridsspørgsmaal er klart; thi man skulde dog neppe troe, at den nye Inspection vilde tilegne Hospitalet den hele Trediepart. Der har bestandig hersket stor Usikkerhed om denne Qvægtiende: i Gudme Herreds Præste- og Degnebog (som hidrører fra 17de Aarh.) staaer saaledes om Svindinge: Degnen faaer sin $\frac{1}{3}$ af Qvægtienden, men nyder nu ikkun $\frac{1}{6}$ Deel, Aarsagen vides ikke! (Hofm. Fund. VI, 40.)

[2]) I Commissionens Betænkn. 1690 hos Mumme S. 179.

[3]) Ni saadanne findes opgivne hos Mumme a. St. S. 178—79. De

kom denne til Stiftsøvrighedens Erklæring, men ofte kom ogsaa blot den kongelige Befaling at afhænde Godset for lige Vederlag eller at fuldbyrde et tilbudt Magelæg. Vel er der al Grund til at troe, at Regjeringen ønskede at iagttage Hospitalets Ret og endog meente, at dette vandt ved at faae f. Ex. Gaarde med Skov og Tørveskjær istedetfor andre, som kun havde Agerland. Men alligevel tabte Hospitalet meget: man vil ved at forfølge de enkelte af disse Gaardes Historie ofte befinde, at Gaarde, der paa Mageskiftets Tid vare lige i Landgilde, ved Matrikelen 1688 bleve satte saaledes i Hartkorn, at den, Hospitalet fik, kun skyldsattes for det Halve af det, hvorfor den afhændede nu blev skyldsat, og man kan i det Store see Hospitalets Tab, naar man betænker, at dets Gods, som i dets første Matrikel, der gjordes efter Jordebøgernes Udvisende 1664, ansloges til 750 Tdr. Hartkorn, ved den følgende Matrikel, hvorved Godsets virkelige Værd blev lagt til Grund, kun ansattes til 587 Tønder. Endelig blev der eiheller taget Hensyn til Gaardenes Beliggenhed, der dog i nogle Tilfælde var af umiskjendelig Betydning, som da Biskop N. Bang fik Hospitalets ældste Gaarde i Nærheden af Blangstedgaard (i Killerup og Torberggaard) mod fjerntliggende Strøegods. Uheldigst var Mageskiftet 1666 med Ober-Secret. Erik Krag til Bramminge; det angik 2 Gaarde og 2 Kongetiender, som vederlagdes med lutter Strøegods, og inden Ho-

kunne fuldstændiggjøres med flere: saaledes foregik et stort Salg 1625 for 5690 Rd., for hvilke igjen andet Gods blev indkjøbt; et andet 1647 med Canzler Christen Thomesen til Skovgaard, Falck Giøe til Hvidkilde og Henning Paavisch til Hollufgaard; samme Aar med Corfitz Rud til Sandholt; 1646 med Steen Bille til Kjærsgaard; 1674 med Erik Steensen til Skovgaard, og 1647 med E. Kaas til Lindskov og L. Lindenow til Oregaard.

spitalet kom i Besiddelse af dette, døde han, og hans Enke gjorde Opbud, hvoraf fulgte langvarig Proces og mulig Tab[1]).

Imidlertid modtog Hospitalet ogsaa Bidrag til sin Virksomheds Udvidelse. Vel tilflød alle de store Gaver i det 17de Aarhundredes første Deel Odense Fattigvæsen, der ordnedes 1633 uden nogensomhelst Forbindelse med Hospitalet, ihvorvel Bestyrelsen (Magistraten og Geistligheden) tildeels var den samme; men Hospitalets Fattige betænktes dog af een Velgjørerinde, Gregers Krabbes Enke, Fru Dorthe Daa, 1664 med en Gaard, hvis Landgilde skulde af Forstanderne gjøres i Penge og uddeles til de 20 ældste Lemmer hver Juleaften[2]). To andre Stiftelser udvidede dets Virksomhed. Canzler Christen Thomesen Sehested oprettede 1649 to Pladser i Hospitalet ved at tillægge det en aarlig Afgift af Lykkesholm, som oprindelig var rigelig tilstrækkelig, nemlig 12 Tdr. Rug, 20 Tdr. Byg og 12 Tdr. Havre, men uheldigviis kunde ombyttes med 60 Rd., hvilket senere naturligviis er skeet[3]). Ligeledes optog Hospitalet den hele Stiftelse, som Hannibal Sehested ifølge Christine Munks efterladte Bestemmelse havde oprettet i Nørrebroby 1664, i hvilken 6 Fattiglemmer skulde have fuld Forsørgelse fra Lundegaard[4]); det var i Fundatsen forudsat, at dersom

[1]) Bispe-Arch. 59 b.

[2]) Fundatsen, dat. Odense 8 Sept. 1664, findes i Doc. t. Od. B. H. i K. Br. Bibl. p. 170. Gaarden, som laae i Allerup, svarede dengang 1½ Td. Rug, 3 Td. Byg og 1½ Td. Havre, 1 Fdg. Smør og et Fødenød — hvilket dengang ansloges til 10 Dalere, — senere skyldsattes den i Matriklen til over 5 Td. Hartkorn, og kunde saaledes nu have indbragt 200 Rd. aarlig, dersom Hospitalet havde eiet den endnu.

[3]) Fundats. i Hofm. Saml. V, 163, dateret Kbh. 21 April 1649; derimod findes ikke Hospitalets Revers paa denne Contract eller nogen kongelig Stadfæstelse.

[4]) Hofm. Fund. VI, 285 (ell. 293).

Lundegaards Eiere vilde, skulde den hele Stiftelse indgaae i Odense Hospital med en Capital af 2000 Rd. Ved H. Sehesteds Død og den Tids mange Forstyrrelser skete det imidlertid, at Odense Hospital allerede kort efter overtog dens Bestyrelse mod udlagt Gods, hvoraf den skulde opholdes; og da Godset snart fandtes ude af Stand til at yde det Fornødne, ansøgte Hospitalsbestyrelsen (Bispen og to Forstandere) 1668 om, at de 6 Fattige maatte forlægges til Hospitalet i Odense og der forsørges, hvilket Hannibal Sehesteds Enke tillod, og fra den Tid har en Afdeling, hvortil Stifternes Arvinger have Besættelsesret, havt sin Plads i Hospitalet[1]). Mere fordeelagtigt kan det have været for Hospitalet, at den gamle Genant fra St. Hans Kloster paa kongelig Befaling blev afløst med Kongetiender 1670[2]).

Om Hospitalets indre Tilstand og egentlige Virksomhed er der dog omsider nu saameget bekjendt, at det vides at have havt 67 Lemmer i Aaret 1646[3]), og ifølge de to nysnævnte Tillæg maatte Antallet være voxet med 8, dersom det ikke samtidig var blevet indskrænket ved at lade de ældre Pladser staae ledige. De uheldige Tidsforhold medførte, at der 1664—67 kun var 63, og Antallet sank endog dybere ned. Hvem der besatte Hospitalets egne Pladser, er ligesaa lidt bekjendt for det 17de Aarhundrede som tidligere. Kongen befalede hyppigen at optage En og Anden, endog udenfor

[1]) Smstd. S. 287 og Orig. i Bispe=A. 19. Det udlagte Gods var sat for en Landgilde, der svarede til 51 Td. Korn, og findes optaget i Hospitalets Jordebog 1669 (B. A. 16), men maa senere være blevet udløst; thi 1693 blev Capitalen 2000 Rd. opsagt af Eieren af Lundegaard og derefter udsat for disse Pladser. Ikke heller dette findes at have modtaget nogen kongelig Confirmation.

[2]) Hofm. Fund. V, 164.

[3]) Commissions=Act af 1690 (i B. A.).

Hospitalets egentlige Bestemmelse, som f. Ex. 1643 to Piger, som havde ladet sig oplære i Troldom, hvilke han befalede Lehnsmanden at lade indlægge og Bisskoppen at lade undervise. De souveraine Konger handlede end friere: Frederik den Tredie befalede 1661 at indlægge en af Christian den Fjerdes Tjenere, og 1698 befalede Kong Christian den Femte at indsætte som Arrestant den bekjendte Maren Spillemands, der i den thistedske Besættelseshistorie var bleven dømt til Tugthuus paa Livstid; efter faa Aars Forløb (1704) blev hun dog løsladt, saaat hun enten kunde drage bort eller blive overført blandt de almindelige Lemmer, og blandt disse findes hun endnu her 1715, „bestandig sengeliggende". Ligeledes indsatte Christian den Femte adskillige Qvæstede, ja forbeholdt endog alle disponible Pladser for Qvæsthuset ved Rsc. 10 Marts 1683, som først ophæves 30 Jan. 1692, og Frederik den Fjerde indsatte endeel Ryttere. Men ellers skulde man næsten troe, at det var blevet Skik i det syttende Aarhundrede, at Stiftslehnsmanden og Bisskoppen deelte Pladserne imellem sig; thi da der 1690 blev optaget en Liste over Lemmerne med Forklaring om deres Indlæggelse, som endnu haves[1]), befindes det, at der ved hver Person, om hvem Noget kunde oplyses, anføres, at de ere indlagte enten af Bisskopperne (ligefra Hans Michelsen, som døde 1651, til Kingo) eller af Stiftslehnsmanden ligefra Walchendorph og Urne til Baron Winterfeldt, eller stundom af begge[2]).

---

[1]) B. A. 27.

[2]) En lignende Praxis har vedligeholdt sig ved Doctors Boder, som 1616 blev underlagt samme Bestyrelse, idet Stiftamtmanden, Bisskoppen og Magistraten hver har sine Pladser at besætte; Magistraten har mulig faaet en Anpart her, fordi Lemmerne skulle være af Odense By. (Rsc. 6 Juli 1798.)

Hospitalets Bygning gav i denne Tid Locale for en fremmed Tjeneste, da Kongen 1631 anviste Landsthinget Plads i dets sydlige Fløi, hvor Retten holdtes til 1705 i det kolde og mørke Locale, der kaldtes Domstuen.

Præstens Vilkaar bleve 1638 forbedrede ved Tillæg af Paarup Kongetiende, dog at han skulde svare den sædvanlige aarlige Afgift[1]). Kaldsretten til dette Embede udøvedes 1615 af de tvende (lønnede) Forstandere og Hospitalsmesteren; men efterat Inspectionen 1619 var overdraget Stiftsøvrigheden, har udentvivl denne udøvet Kaldsretten.

Hospitalsmesteren, som ved denne Leilighed optræder mellem Forstanderne, havde ellers ikke Deel i Hospitalets Bestyrelse; men hans Stilling var dog betydeligere end en Spisemesters alene. Ikke blot havde han Blangsted Hovedgaard og Hospitalets eget Avlsbrug at drive[2]), men han oppebar ogsaa al Hospitalets Natural- og Pengeindtægt, og førte Regnskabet ikke blot for Hospitalet selv, men ogsaa for Graabrødre og Paarup Kirker saavelsom Communitetets Indtægter og Udgifter. Hans Forhold til Forstanderne var vistnok ikke meget klart, da de synes at have deelt Forvaltningen paa en temmelig ubestemt Maade. Det beroede vel tildeels paa Personligheder: i Aarene 1615 til 30 var Hans Nielsen Kølenbrunn Hospitalsmester, en Mand, der senere blev Borgemester i Byen, og efter ham lod Præsten ved St. Hans Kirke Mg. Henrich Michelsen sig af Lehnsmanden og Raadet sætte over Hospitalet. Han var Hospitalsmester i 5 Aar, men efterlod ved sin Afgang Regnskabet saaledes, at der

[1]) Kgebr. dat. Flensborg 10 Nov. 1638 (i Hosp. Copibog 1709 p. 91).
[2]) Dog skete dermed den Forandring i det 17de Aarh., at Blangstedgaard atter blev særlig fæstet til en Anden, Raadmand Erik Nielsen (B. A. 22).

blev paaført ham Proces, ifølge hvilken han maatte betale en Sum Penge til Hospitalet[1]). Næsten ved hvert Skifte opstod saadanne Vanskeligheder, da de tildeels havde deres Grund i Sagens egen Natur. I de ulønnede Forstanderes Tid er det rimeligt, at Hospitalsmesterens Embede er tiltaget i Betydning[2]), navnlig har han vistnok da friere kunnet sælge og kjøbe Tiendekorn og Landgilde, saaledes som det var nødvendigt stedse at gjøre store Omsætninger i denne vidtløftige Huusholdning. Men hans og hele Hospitalets Stilling blev saare vanskelig, da de ulykkelige Tider kom, som fulgte efter Krigen 1658 og hvis Tryk steeg til det Høieste i Krigen 1775—79. Ikke alene laae saameget Fæstegods øde, eller kunde ikke svare sine Afgifter; men ogsaa Kornpriserne faldt saa betydeligt, at de gamle Indtægter ikke længere vare tilstrækkelige. Dertil kom den nye Consumtionsskat, som maatte trykke en Stiftelse, der fortærede saameget, dobbelt haardt, uagtet Kongen 1674 bevilgede det 160 Rd. i Erstatning[3]). Ogsaa tabte Hospitalet sin Skovudviisning ved Salget af Dalum og St. Knuds Kloster og endeel Qvægtiender ved Salg af jura patronatus. Man tænkte allerede 1669 paa at ophæve Spiisningen for Communitetet og lade Enhver tage sin Deel af dets Indkomster[4]); men da det blev ved Tanken, forestillede Hospitalsmesteren Jørgen Groll 1673, at det var umuligt at fortsætte paa den vedtagne Maade[5]). Til samme Tid og formodentlig af samme Grund bleve Regn-

---

1) Bloch f. Geistl. 1 D. S. 822.

2) Lauritz Hansen var det 1643, senere Hans Jørgensen og fra 1570 Jørgen Andersen Groll.

3) Bevill. 22 April.

4) En Ansøgning om Tilladelse dertil findes i Bisp. Arch., dat. 1669 (Nr. 35); men just, fordi den findes der, er den neppe indgaaet.

5) B. A. 75.

skaberne ikke aflagte i flere Aar; Forstandere og Magistraten vidste altfor vel, at de kun kunde vise Underballance; man tilskrev ogsaa Hospitalsmesteren Deel i denne Forsømmelse. Han vedblev at fordre, at der skulde laanes Penge og optages Capitaler; men omsider besluttede samtlige Regnskabshørere at lade Bespiisningen ved Hospitalsmesteren ophøre og derimod accordere om den i Penge, hvilket Kongen skal have stadfæstet. Dette skete i Dec. 1675. Men til nu at bestyre Godset og gjøre al Indkomst i Penge behøvedes en ny Bestyrelse. Af de lønnede Forstandere var der dengang kun een, da den Andens Plads var ledig; man gav ham ingen Medforstander, men inddrog begges Løn. Derimod anmodede Alle Stiftamtmand E. Banner og Vicebiskop Moth om at overtage Bestyrelsen, og da Moth døde, inden Forandringen traadte i Kraft, var Banner ene Bestyrer, eller — som det ogsaa kaldtes — Forstander for Stiftelsen, fra 1675. Den gamle Biskop N. Bang omtales ikke.

Dermed fik Hospitalet en heel ny Skikkelse; Hospitalsmesteren med alt hans Tjenerskab og den store Bedrift afskaffedes; Stiftamtmanden satte en Ridefoged, Jens Schult, til Godsbestyrelsen og gjorde nu alle Stiftelsens Naturalindtægter i Penge, Kosten blev accorderet hos en Spisemester for en vis Betaling for hver Person, og det lykkedes at samle et begyndende Overskud, men naturligviis ikke uden Afgang i Lemmernes Tal, der efterhaanden nedsank til 53. Men neppe havde denne Forvaltning bestaaet i to Aar, før den nye Biskop Kingos Ankomst 1677 foranledigede store Forandringer. Hans kraftige Haand greb ogsaa ind i Hospitalets Bestyrelse, men til hans Navn knytter sig ogsaa

Mindet om de heftige Sammenstød og Stridigheder, der dengang toge Overhaand i Byen.

Det er en Misforstaaelse, naar Kingo betragtes som den, der reddede Hospitalet fra den visse Undergang eller bragte det paa Fode: det var ført ind i det samme Spor, som Kingo selv fulgte, og den haarde Kamp, han vakte, angik langt mere Spørgsmaalet om, hvem der skulde styre og raade, end Maaden, hvorpaa der skulde styres og virkes. Derimod er det hans ubestridelige Fortjeneste, at han holdt Stiftelsen igang i meget vanskelige Aar og stedse arbeidede for at faae lagt en fast Plan for dens Virksomhed, hvilket dog ikke blev opnaaet. Maalet forfeiledes tildeels formedelst den Tvist, der splittede dem, der skulde have arbeidet sammen.

Som en Mand, der i alle Forhold vilde haandhæve sit Embedes Ret og de bestaaende Love, fandt han det paafaldende, at Stiftamtmanden forestod Hospitalet ene som en Forstander i den Betydning, som de ældste kongelige Forstandere, uagtet han kun var valgt af Meddirecteurerne; han saae, at Fundatsen af 1572 nævnede to borgerlige Forstandere og stillede Biskoppen i Spidsen for Bestyrelsen uden at nævne Lehnsmanden med et eneste Ord: den mellemliggende Tids Historie kjendte han ikke. Fremdeles var det ham paafaldende, at Bespiisningen, som Fundatsen havde paalagt Hospitalsmesteren at besørge af Stiftelsens Naturalydelser, var forandret til en Accord, og en Ridefoged traadt i de tidligere Betjentes Sted: skjønt han billigede det, maatte det dog behøve Retfærdiggjørelse ved en ny Fundats. Endelig var det ham en utilgivelig Mangel, at der ikke var afsluttet Regnskaber for de 7 sidste Aar, af hvilke Jørgen Groll havde været Hospitalsmester i de 5½ Aar: og det kan ikke nægtes, at her var al Anledning til at kræve Orden tilveie-

bragt, uagtet det just ikke viste sig, at Hospitalet vandt Noget derved.

Kingo stillede sig strax ved Stiftamtmandens Side, og bevirkede et Personalskifte i Ridefogedtjenesten 1678 (Mogens Mortensen Bager), men geraadede i dette som i andre Forhold i saamegen Conflict med Erik Banner, at han vistnok væsentlig af den Grund 1679 blev forflyttet til Norge. Det var Kingos Sædvane i Alt at paakalde den souveraine Regjerings Arm, og derfor bevirkede han strax Nedsættelse af ikke mindre end tre kongelige Commissioner for Hospitalets Vedkommende, ved hvilke han ønskede at tilveiebringe baade Orden i dets Regnskaber og en Plan for dets fremtidige Styrelse og Virksomhed. Den ene Commission af 1678 havde nærmest Jørgen Grolls gamle Regnskaber til Gjenstand; den anden blev nedsat 1680 til at undersøge Erik Banners Forvaltning, den tredie 1681 for at opgjøre et endnu ældre Regnskab af Hospitalsmester Hans Jørgensen 1669—70. Resultatet for Stiftelsen blev ikke stort: den første Commission, der først naaede sit Maal 1688, havde vel udbragt, at Groll burde tilsvare Hospitalet og Communitetet 778 Rd.[1]); men Groll førte Sagen til Høiesteret, og Enden blev, at efterat han var død, maatte Hospitalet tilsvare Enken 405 Rd., for hvilke hun tog Udlæg i en Hospitalet tilhørende Gaard, som 1692 saaledes gik tabt.[2])

Med E. Banners Regnskab faldt det ikke meget bedre ud; den over dette nedsatte Commission fandt hans Forvaltning ulastelig, men udbragte ved en Deel Udsættelser i Priisberegning og Lønninger og udeblevne Restancer, at han burde tilsvare Hospitalet omtrent 1000 Rd.; Høiesteret stadfæstede

[1]) Acten i B. A. 60.
[2]) B. A. 42.

væsentlig Kjendelsen 1685, men Kongen eftergav hele Kravet.[1]) Den tredie Commission udbragte, at den afgaaede Hospitalsmester skyldte 510 Rd. fra Aaret 1669—70.[2]) Regnskaberne kom saaledes til Afslutning til 1679, men Kassen vandt saameget mindre, som Commissionerne vare en ny Udgift, hvilken Kingo forgjæves stræbte at vælte over paa den tidligere Bestyrelse. Paa en Plan for Fremtiden indlod ingen af dem sig.

Indtil 1685 bestyrede Kingo og Stiftamtmanden Hospitalet som Forstandere efter den alt indførte Orden, at Spisemesteren beregnedes Vederlag pro persona i Penge og modtog Hospitalets Korn &c af Ridefogden efter Capitelstaxt og vedtagen Værdi. Men det havde stor Vanskelighed at faae en Spisemester, som vilde blive derved. Den ene afløste den anden, og en Tid var Skolens Bespiisning i Andres Hænder end Hospitalets og holdtes udenfor dette; ja den ophørte endog engang ganske, fordi Ingen vilde overtage den: Alumnerne fik da i Penge, hvad der ellers skulde betales Spisemesteren.[3]) For Lemmerne, som dengang endnu vare 52, maatte Bespiisningen vedblive; men 1685 erklærede Ridefogden det for umuligt at fortsætte: i Øieblikkets Nød, greb Directionen til Communitetets Kornbeholdning til Brød og Øl.[4]) Om det var denne Nød eller andre Misforhold mellem Bispkoppen og Stiftamtmanden, der foranledigede den

---

[1]) Acterne i B. A. 61 og 66. Det hele Beløb var 1249 Rd.

[2]) B. Arch. 208.

[3]) Flere Accorder 1679—84 findes i B. Arch.; den sædvanlige Taxt var 1 Rd. ugentlig for en Lærer, 1 Sl. Dal. for en Discipel, og 2 Mk. 12 ß. eller 3 Mk. for et Fattiglem.

[4]) B. A. 81. De synes at have henviist Lemmerne iøvrigt til Selverhverv, thi der tillagdes de Sengeliggende og Elendigste, som ikke kunde hjælpe sig selv, 6 ß. ugentlig!

mærkelige Forandring, som foregik 1685, er ikke bekjendt. Men Kingo udvirkede et Resc. 5te Decbr. 1685, hvorved Bispoppen blev Enebestyrer som forhen Stiftamtmand Banner factisk havde været. Det hedder i dette Rescript, at Bispoppen og Sognepræsterne alene skulde forestaae Hospitalet tillige-med Communitetet; Bispoppen skulde have Magt til at gjøre og forordne til dets Bedste, alene ansvarlig for Gud og Kongen, saaat Regnskaberne ikke skulde være Nogens Udsættelser undergivet; men de andre Regnskabshørere skulde gaae Bispoppen tilhaande, naar han begjærede det.[1]) Denne Forfatning stod til 1709.

I Kraft heraf overtog Kingo Enebestyrelsen og støttede sig vistnok væsentligst til den betroede Ridefoged Mogens Mortensen, hvem han endog tilsidst 1689 tillige maatte overdrage Spisemesterens Bestilling, saasom ingen Anden vilde overtage den, hvorofte der end var gjort Tillysning derom. En Contract blev oprettet med ham i Aaret 1689[2]), hvorefter han for bestemt Priis skulde modtage Hospitalets Tiende og Landgilde og have et bestemt Vederlag i Penge for hver Person, dog med billig Moderation, dersom Priserne væsentlig forandrede sig — en Ordning, der paa det Nærmeste var som den gamle Hospitalsmesters Stilling, kun at nu de borgerlige Forstandere fattedes, som kunde paasee baade Hospitalets og de Fattiges Ret. Præsten skulde paasee, at disse fik deres Ret; de borgerlige Regnskabshørere omtales kun i den Forbindelse, at de skulde bereise Godset med Ridefogden for at bedømme, om Bønderne behøvede Nedsættelse i Landgilden.

---

[1]) Rothe Saml. af Rsc.

[2]) Trykt hos Mumme S. 136 og 236.

Uagtet denne Forfatning formedelst Kingos Personlighed ikke udsatte Hospitalet for Fare, kunde den dog ligesaalidet ophjælpe det som forbedre Forholdet mellem Directionens Medlemmer. Nu vilde hverken Stiftamtmanden eller Magistraten møde til Regnskabsforhør: den Første trak sig ganske tilbage fra Hospitalets Bestyrelse; den sidste modtog vel Regnskaberne, eller saae dem fremlægges, men kunde nu ingen Indflydelse have paa dem eller Styrelsen i det Hele. Under disse Omstændigheder fandt Magistraten det nødvendigt at ansøge Kongen om at fritages for alt Ansvar for Hospitalets Sager 1688, og den indgav tilsidst en Klage over Kingos Foranstaltninger. Det hed deri, at de Fattige savnede deres Beskyttere i de ældre Forstandere, at Mogens Mortensen paa flere Maader var begunstiget, at Bygningernes Vedligeholdelse forsømtes o. m.[1]) og da derhos ogsaa Hospitalslemmerne deels overrakte Kongen 1687 paa Odense Slot en Klage, paa hvilken de dog intet andet Svar fik end Anførernes Afstraffelse, deels indgave en gjentaget Klage 1688, greb Kongen til den Udvei ogsaa at nedsætte en Commission over Kingos Bestyrelse; den skulde undersøge Klagens Berettigelse og Hospitalets hele Tilstand. Den bestod af tvende Mænd, Justitsraad Hjort og Assessor Landorf, og fuldbragte sit Hverv i Korthed: den fandt vel Lemmernes Klage uberettiget og nogle af Lemmerne temmelig gjenstridige, idet Uenigheden oventil havde givet dem Mod; og de fandt Intet at udsætte paa Kingos og Mogens Mortensens Bestyrelse; men de maatte fremdrage det beklagelige Resultat, at Hospitalets Status hvert Aar var forringet: det var i en Gjæld af 4800 Rd., og dets Udgifter havde

[1]) Kingos Erklæring af 12te Decbr. 1690 (i Com. Act. 1706 p. 289 fgg.).

de tre sidste Aar oversteget Indtægten med 500 og 1000 Rd., hvilket havde saameget mere at betyde, som den hele Indtægt kun udgjorde mellem 2300 og 3700 Rd. og der var 50 Lemmer at forsørge. Det var tildeels Staten, der havde medvirket til dette sørgelige Resultat; thi Consumtionsskatten alene tog 400 Rd. og Regjeringen havde kun tilladt det 200 Rd. i Erstatning; de 200 Favne Brænde af Dalum Skove vare bortfaldne, nogen Qvægtiende var tabt ved Regjeringens Skjøder paa Kongetiender; de store Landskatter havde yderligere forarmet Godset (uagtet Kingo oftere havde erhvervet Eftergivelser ved sine indtrængende Suppliquer). Men den store Nød havde især sin Grund i Landeiendommenes ringe Værd, og al Hospitalets Eiendom var Landbesiddelser undtagen de 2000 Rd., som tilhørte de 6 Fattiglemmer af Nørrebroby Hospital. Det var dengang saa ufordeelagtigt at besidde Jordegods, at det ansaaes for en Fordeel, dersom Eieren af Lykkesholm kunde tilpligtes at betale de 60 Rd. i Penge, som ved Christen Thomesens Fundats var stillet som Alternativ mod 12 Tdr. Rug, 20 Tdr. Byg og 12 Tdr. Havre, og som han dengang foretrak at udrede in natura.[1])

Commissionen af 1690 kunde saaledes ikke paavise anden Udvei end at nedsætte Lemmernes Antal til 40 og paavise de Begunstigelser, Staten kunde gjengive eller yde, deels directe, deels ved Hjælp af Communitetet; den indstillede derhos, at en ny Fundats burde gives, hvori da ogsaa navnlig kunde bestemmes, hvem der skulde være Directeurer, hvorom den selv ikke udtalte sig, men alene beklagede den herskende Uenighed.

[1]) Dette foreslog Udkastet til den nye Fundats 1691.

Commissionen blev imidlertid uden væsentlig Frugt. Vel paalagde Kongen under 17de Januar 1691 Bifkoppen og Sognepræsten ved St. Knuds Kirke tilligemed den ældste Borgemester og Raadmand at udarbeide en ny Fundats: den blev skreven og indsendt under 9de April; men næst at foreslaae Lemmernes Antal nedsat til 37 og at andrage paa nogle Begunstigelser, var den væsentlig kun en Stadfæstelse af den bestaaende Orden og henstillede uden nærmere Forslag til Kongens Behag, hvem der skulde være Directeurer.[1]) Den blev liggende hos Regjeringen, og i den øvrige Deel af Kingos Tid vedblev den samme Tilstand og de samme Tvistigheder. Dog forbedredes Hospitalets Vilkaar efterhaanden, især da 1695—1700 Kornpriserne steg næsten til det Dobbelte, og uagtet Regjeringen tilbageholdt de 200 Rd. for Consumtionen i 7 Aar og inddrev de efter Rsc. 22de Januar 1684 nedsatte Skatter med ubøielig Haardhed, kunde Hospitalet dog fortsætte sin Virksomhed uformindsket, afbetale sin Gjæld og faae sine Bygninger forbedrede. Det kunde endog nu komme Staten til Hjælp; thi da Regjeringen i Aaret 1694 forlangte de Capitaler, som kunde tilveiebringes af alle offentlige Midler, maatte Odense Hospital saavel indbetale de 2000 Rd., der tilhørte Nørrebroby Hospital, som overlade Regjeringen 1300 Rd., hvormed Grev Wedel havde tilbudt at kjøbe Haarslev Kirke og Kongetiende, der ved

[1]) Den findes i Magistratens Copibog af 1649 og i B. A. Den gjør bl. A. det Forslag, at de 6 Fattige af Nørrebroby Hospital alene skulde holdes af deres egen Capital og Intet nyde af „Kongens“ (ɔ: det egentlige Hospital). Den lægger stærkt Beslag paa Hospitalspræstens Tid, saaat han omtrent blev de Fattiges Tilsynsmand. Mærkeligt er det især, at den blandt flere Fordringer til Regjeringen gjør den, at alle Magestifter efter 1660 maatte tilbagekaldes.

Udlæg var kommen i Hospitalets Værge; en kongelig Obligation (paa 6 pCt.) traadte midlertidig istedet for begge Beløb, men en god Eiendom tabtes derved.[1]) Senere laante det endnu Regjeringen 700 Rd.[2]) og forstrakte Graabrødre Kirke med 200 Rd.[3]) Dets Bygninger vare baade blevne indskrænkede ved Nedbrydelse af et Par gamle, som et kgl. Rsc. af 1692 havde tilladt, og ved Opførelse af nye (maaskee den østlig udløbende Fløi) og fornødent reparerede.

Hospitalets Bestyrelse var væsentlig i Bisskoppens Haand efter Rsc. 5te Decbr. 1685, medens dog Magistraten ikke længere undslog sig for at møde paa hans Anmodning, saaat Regnskaberne aarlig bleve forhørte i deres Overværelse og underskrevne af dem. Med Præsterne alene oprettede Kingo Spisecontracten med Ridefogden, og med dem og et Par Borgere beskikkede han den nye Ridefoged Søren Rasmussen 1693, forhen „Laqvei hos Princessen", senere Amtsforvalter[4]), og hans Eftermand 1705 Jens Pilegaard. Stiftamtmanden drog sig ganske tilbage, og da Frederik 4 i Aaret 1701 paalagde Stiftsøvrigheden at indgive Beretning om Hospitalets Tilstand, erklærede han, at dette ifølge Rsc. 5te Decbr. 1685 ikke vedkom ham, og Kongen maatte erkjende hans Vægring, saa at han paalagde Kingo at gjøre det alene.[5]) Forberedelserne dertil var Kingos sidste Gjerning; han døde 1703, og det er høist rimeligt, at den herskende Splidagtighed, som i Kingos sidste

---

[1]) Doc. i B. A. 80. Denne Tiende var 1691 blevet fæstet til Præsten for 55 Tdr. Rug, 66 Tdr. Byg og 2 Tdr. Havre — og solgtes nu for 1325 Rd.!

[2]) Smstd. 49.

[3]) Smstd. 49.

[4]) B. A. 124 og 45.

[5]) Rsc. 1ste og 26de Aug. 1701.

Tid endog trængte ind iblandt de geistlige Medlemmer af Hospitalsdirectionen, har indgivet hans Eftermand den Mistro, som foranledigede den langvarige Undersøgelse af Kingos Forvaltning.

Den nysnævnte Fordring om en Beretning om Hospitalets Tilstand, som derhos blev udstrakt til alle smaa Fattigstiftelser i Stiftet, var imidlertid intet Tegn paa Mistro fra Regjeringens Side, men stod i Forbindelse med den nye Fattiglovgivning, som udkom 1703. Men den blev formedelst den almindelige Undersøgelse, som foretoges, for Fyens Vedkommende afgivet i Forbindelse med Undersøgelsen af Kingos Forvaltning af samtlige Stiftets offentlige Midler.[1]) I denne vidtløftige Forhandling optog vel Hospitalet megen Tid; men da al Kingos Forvaltning i denne Henseende befandtes ulastelig og de stridige Anskuelser om dets Fremtid, der udtalte sig bittert og skarpt igjennem flere Medlemmer af Directionen, ikke vedkom Commissionen, blev det eneste Resultat, næst Oplysning om Hospitalets Tilstand, den Indstilling, at der maatte blive udarbeidet en ny Fundats, „da ingen egentlig Fundats forefandtes." Dets Capital var dengang lidt over 4000 Rd. og dets Gods væsentlig uformindsket, omtrent 589 Tdr. Hartkorn og Blangstedgaard, som stod for 18 Tdr. fri Hovedgaardstaxt, samt 10 Tdr. Mølleskyld.[2])

---

[1]) Commiss. af 15de Mai 1704 til Prof. Luja og Sognepræst Mg. Hvid og Borgemester P. Blankenborg, men istedetfor de to Sidstnævnte indsatte Kongen under 12te Aug. s. A. Amtmanden over Nyborg Amt Christ. Rosenkrantz, der saaledes med Luja alene udførte den vidtløftige Sag, der sluttedes 15de Jan. 1706.

[2]) Der var solgt Anpart i en Gaard til Nordskov 1695, noget Gods paa Langeland for 200 Rd. og Haarslev Konge- og Kirketiende 1694 for 1325 Rd.

Men den nye Fundats kom ikke heller dennegang, hvorimod Hospitalet pludselig blev draget ind under en ganske anden Overbestyrelse, som bragte nye Grundsætninger i Anvendelse.

(Slutningen følger i et senere Hefte.)

II.

En Justitssag fra det 18de Aarhundrede.

Et Bidrag til den fynske Præstehistorie,

meddelt af

Nic. Jacobsen, Assistent ved det Kongel. Bibliothek.

For omtrent 15—16 Aar siden saaes endnu i den lille Kjøbstads Kjerteminde's Vestergade en større toetages Gaard, der henstod ubeboet og benyttedes som Kornmagasin. Uden Vinduer med sine altid lukkede Skodder gjorde den et høist uhyggeligt Indtryk, og mangen Gang listede jeg mig ræd forbi den om Aftenen; thi Traditionen, der troligere i mindre Kredse bevarer Fortidens Gjerninger og Minder, de lyse med de mørke, stundom paa en høist mærkelig og korrekt Maade, vidste her at fortælle, at hin Gaard, der fordum havde været Residents for Byens Præster, engang havde været Skueplads for en uhyggelig Begivenhed, et Mord; men Tiden og de handlende Personer kjendte den ikke nærmere. Senere stødte jeg i Blochs haandskrevne Samlinger til Fyns Geistligheds Historie paa en kort Fremstilling af Sagen, der i alt Væsentligt er rigtig. Da jeg saaledes havde lært Momenterne i Begivenheden at kjende, traf jeg atter, høist uventet og overraskende, den endnu levende Tradition paa en hel anden

Kant af Fyn. Fra Egnen omkring Vedelsborg kjendes endnu Beretningen om „Studenten, der var redet fra Vedelsborg paa en sort Hest, og kommen tilbage paa en hvid" — nemlig af Sved, og som imedens havde været i Kjerteminde og forøvet et Mord. Derimod omtaler Provst Nic. Seidelin Bøgh, der var Sognepræst i Kjerteminde, kun selve Begivenheden meget løseligt et Par Gange og kaster ligesom Glemselens Slør derover i sit efterladte Manuskript: „Efterretninger om Bjerge Herred i Almindelighed, Kjerteminde og Drigstrup i Særdeleshed." I „Efterretninger om Kjerteminde Præster, Rektorer og Hørere efter Reformationen" i Saml. til Fyns Historie og Topographi 3die Bind har derimod Hr. Pastor Strøm givet en fuldstændigere Beretning om denne Begivenhed end den, de tvende nævnte Kilder yde, idet han, ved at benytte Byens Thingbøger med de deri bevarede Forhør, Kirkebøgerne etc. har fremdraget væsentlige Momenter. Imidlertid kan selv, det han har leveret, langtfra kaldes udtømmende; man seer slet ikke Sagen i den fulde Belysning og kan heller ikke see den efter de Kilder; thi det Meste og Vigtigste er foregaaet udenfor Kjerteminde Thing. Andetsteds er der imidlertid bevaret en Fremstilling af denne Sag, saa vidtløftig og fuldstændig, som ved ikke mange lignende, saa at man ikke blot tydeligt kan see de enkelte Spor i Rettens Forfølgen af Sagen, men tillige føler hele Bevægelsen i den vide Kreds, der mer eller mindre blev berørt af den. Paa det store Kgl. Bibliothek findes nemlig en Beretning om hele Sagen fra Begyndelsen til Enden, nedskreven af den daværende Landsdommer i Fyn Jac. Bircherod, der selv var med at dømme i Sagen. Han kalder den: „en udførlig Relation om Studenten Mørch, om Præstekonen af Kjerteminde, hans Søskendebarn, og tvende andre Delinqventer,

som alle paa een Tid og for samme Forseelse bleve rettede i og ved Odense 1732". Samme Bircherod var efter hine Tiders Sprogbrug en „kuriøs" Mand, der gjorde sine Optegnelser om Nutid og Fortid, og en stor Del af disse Optegnelser sendte han til Gram, med hvis Haandskrifter de siden kom til det store Kgl. Bibliothek; saaledes ogsaa dette, der nu bevares der som Nr. 3074, 4to Gml. Kgl. Sml. Det er klart, at efter sin hele Stilling maa Bircherod kunne have havt et Indblik i Sagen som kun Faa, og ingen Grund lader sig finde til, at han skal have fremstillet den med Ubillighed eller Ensidighed. Han forvarer sig netop flere Gange for slig Mistanke og angiver udtrykkelig som Grund til, at han optegnede den, at Sagen mod saadanne Personer og med saadanne Enkeltheder vakte en slig Opsigt, „at det ikke var usædvanligt at see Riddere af det blaa Baand, store Fruer og Frøkener at gaae paa Landsthinget og i Kommissionen, og Hvermand mente, at det vilde blive Eftervverdenen end mere kuriøst". Hævngjerrighed eller Animositet mod Enkelte i Sagen implicerte ledede ham ikke; thi han føiede udtrykkeligt den Bestemmelse til sin Meddelelse, at før en Menneskealder efter Gjerningen maatte Ingen kundgjøre denne hans Beretning. Det vil af det Følgende sees, at Sagen virkelig frembyder mange interessante Enkeltheder, og fortalt med en sjælden Vidtløftighed giver den et ypperligt Indblik i hine Tiders hele Retsvæsen og Tænkemaade angaaende Forbrydere og Forbrydelser. Men ogsaa i en anden Henseende har den ikke mindre Interesse, seet fra den romantiske Side nemlig; thi medens det er en tør historisk Beretning fra Først til Sidst, fristes man ofte til at see deri en eller anden Romantikers grupperende Pen fremstille en Historie om trofast, men vildledt og ulykkelig Kjærlighed. Da Sagen

saaledes flere Gange er traadt mig imøde, og i og for sig indeholder mange mærkelige Skildringer af Tid og Personer, har jeg atter fremdraget den for Offentligheden, om end det større Publikum maaske ikke deri finder den Tilfredsstillelse, som den føler, der seer en dunkel Barndomserindring tilfulde opklaret. Skulde der endnu findes Nogen, der paa en eller anden Maade kunde smertelig berøres ved at see disse Personer fremdragne for Offentligheden, da behøver jeg vel ikke nu efter halvandet hundrede Aars Forløb at gjentage de Ord, hvormed Bircherod slutter: „jeg har ikke med min Villie skrevet et Ord for at tortere enten Levende eller Døde", men jeg henholder mig aldeles til ham, naar han siger: „mig synes, Sagen havde været saa mærkværdig, at den meriterede nok at skrives lidt om for Efterkommerne".

Idet jeg saaledes lader Bircherods Manuskript være Grundlaget for den følgende Beretning, skal jeg dog først kortelig gjøre Rede for, hvorledes jeg har benyttet samme, og hvorfor saaledes. Skjøndt det indeholder Forhør og begge Domme fuldstændigt, saa egner det sig i det Hele taget ikke til en nøiagtig Gjengivelse. Dels mangle enkelte nødvendige Forudsætninger, der maa hentes andetsteds fra, dels findes der flere Gjentagelser og megen unødvendig Vidtløftighed, der gjør det til et temmelig kjedeligt Arbeide at gjennemgaae hans Haandskrift for at uddrage de væsentlige Momenter og udskille det Uvedkommende. Bircherod var en „furiøs" Mand, havde læst meget, seet meget, og fra sin Udenlandsreise til Frankrig havde han bevaret en Forkjærlighed for dette Lands Forhold og Forfattere, der idelig kommer igjen med Henvisninger til, hvad han har seet der og der, læst hos den og den; altsammen Ting, der ere uden almin-

delig Interesse. Jeg har derfor foretrukket at opløse hele hans Beretning og ordne de enkelte Momenter saaledes, at en sammenhængende Fremstilling lod sig give, og stedse sammenholdt den med, hvad der andetsteds bekjendt, kunde tydeliggjøre og bestyrke det Hele.

Den 19de Marts 1723 blev Johan Frederik Hornemann kaldet til Sognepræst for Kjerteminde og Drigstrup Sogne. Meget kjender man ikke til ham. Han var født i Frederiksborg Mølle den 2den September 1690[1]); besøgte Latinskolen ved Hjemmet og blev derfra indskrevet som Student 1712. Det var den første geistlige Ansættelse, han modtog, da den ulykkelige Skjæbne førte ham til Kjerteminde. Som ugift drog han til sit Embede og sad endnu nogle Aar som saadan; imidlertid er der intet af de nævnte Steder givet den allerringeste Antydning af hans Karakter og tidligere Vandel. De forskjellige Meddelere Bloch, Bøgh og Bircherod, vare hverken længere fjernede fra Stedet for hans Virksomhed eller fra hans Levetid, end at de jo med Lethed maatte kunne have faaet al mulig Oplysning om ham. At de ikke omtale hans Færd, men indskrænke sig til at kalde ham ulykkelig for hans sørgelige Endeligts Skyld og Intet videre — ligger deri maaske en stiltiende Indrømmelse af, at han selv havde forskyldt sin Ulykke, og at de kun ved deres Taushed have opfyldt det gamle Ord: de mortuis nil nisi bene. Det er ikke godt nu at vide, kun taler Ingen et eneste rosende eller mildt Ord om ham.

[1]) Saaledes Bøgh II. 64; Strøm pag. 19 siger paa en Gaard i Nærheden af Frederiksborg og vil vide, at hans Fader var Gartner eller Badskjær; Strøm kalder ham Joh. Frederiksen H.; men baade Bøgh og Bircherod Joh. Frederik H.

Da han, kjed af sin enlige Stand, saae sig om efter en Brud i de fynske Præstegaarde, valgte han en Datter af Præsten i Brenderup, Hr. Anders Larsen Hvid, der havde siddet der først som Capellan, siden som Præst og havde en stor Børneflok[2]). Hans Valg faldt paa Datteren Anna Helene Hvid, der dengang var en Pige paa 17—18 Aar, men som alt i længere Tid, rigtignok mod Forældrenes Villie, havde været forlovet med sit Søskendebarn Studenten Lars Pedersen Mørch[3]). Hun var langtfra tilsinds at opgive sin Ungdomstilbøielighed for det Tillokkende ved den fyrretyveaarige Præst, stred længe imod Forældrenes Bønner og Trusler, da disse naturligvis havde en anden Mening om Frieren med Kald og Kjole og Studenten uden Examen end Datteren, og vilde ikke høre hendes Indvendinger. Da Forældrene vare ubønhørlige, henvendte de Unge sig til den ukjærkomne Frier for at bevæge ham til at afstaae fra sit Frieri; men han var ligesaa uvillig og brød sig Intet om at ægte en Brud, der ved Magt og Trusler blev ham tilført. Bøgh siger udtrykkeligt, at Mørch henvendte sig til Hornemann, „advarede ham ofte forud ikke at indlade sig i et tvungent Ægteskab eller at betage en Anden hans Brud, som ved Liv og Død lod det aldrig blive uhævnet;" Kommissionens Dom anfører det ligeledes som en forklarende og formildende Omstændighed ved hendes senere Gjerning, at hun var bleven tvungen til sit Ægteskab, og „at hun ogsaa

[2]) I Blochs Fynsk. Geist. Historie gives kun meget ringe Oplysning om ham; der nævnes kun, at han først var gift med Formandens Datter, senere med Kjøbmand Henning Nielsens Enke i Faaborg, og at han var Fader til den ulykkelige Præstekone i Kjerteminde.

[3]) Han var en Brodersøn af Præsten, uden at der dog anføres videre angaaende hans Personalia. Han hed Mørch, hans Farbroder Hvid; et Bevis paa, hvor sent Familienavne have fæstnet sig.

havde foranstaltet et Brev tilskrevet Hornemann under Navn Elias Rottenborg, hvori han bliver advaret og truet til at frafalde sit Frieri til hende, siden hun alt havde hengivet sig til en anden". Men hverken Bønner eller Trusler skræmmede den præstelige Brudgom, og 1730 hjemførte han hende som sin Brud; men fremkaldte derved en frygtelig Nemesis over sig og saaede en Udsæd, der bar en forfærdelig Høst.

Det er jo let at forstaae, at der ved et Ægteskab som dette ikke let kunde opstaae noget godt Forhold mellem Ægtefolkene. Præstekonen vilde ikke opgive sin første Kjærlighed, og alt fem til sex Uger efter Bryllupet finder Mørch Leilighed til at komme til Kjerteminde og faaer en Samtale med hende, hvori de enes om at skille dem af med den forhadte Mand. Det blev ikke ved denne ene Sammenkomst; thi under Sagens senere Gang bevistes, at hun ikke blot havde korresponderet hemmeligt med Mørch, men og forladt sin Mands Hus og reist omkring i Landet med ham, og levet med ham som Mand og Kone. Imidlertid begynder Præsten at blive svagelig og sygne hen; — Grunden er jo let at gjætte, men da Justitsen endnu tier, ville vi heller ikke angive den, — han maatte søge Lægehjælp; men Feltskjæreren Anders Risum formaaede ikke at hjælpe ham, og snart bliver og al Lægehjælp overflødig; thi endnu inden et Aars Forløb efter Bryllupet fandt man en Morgen Præsten liggende død ved Foden af Trappen, der forbandt de tvende Stokværk i Præstegaarden med hinanden[4]). Han var i Nattrøie og bart Linned; hans ene Tøffel laa ovenfor Trappen, den anden ved Siden af ham. Ved ham laa der

[4]) Dagen angives vel af Bøgh at have været den 31te Marts, men Strøm vil vide, at han alt blev begravet den 19de Marts — altsaa en Feil et af Stederne!

en Lysestage med Lys i, en „Pibekande“, hvori man pleiede at have Øl, i Tindingen var der et stort Saar, og Blod var allevegne omkring ham; saa at det Altsammen fik Udseende af, at den stakkels Mand i sin Svaghed havde følt Trang til en Drik Øl om Natten, og da han var staaet op for at hente den, styrtet ned ad Trappen og slaaet sig ihjel. Saaledes opfattedes Tildragelsen strax, idetmindste officielt, og den lokale Øvrighed blandede sig slet ikke i Sagen. Der blev vel foranstaltet et Ligskue, men først efter fire Dages Forløb, da Liget forlængst var optaget, vadsket og klædt; og Synsforretningen, der blev foretaget af Underfogden Niels Larsen Friis, har ikke været meget omfattende. Den indskrænkede sig ene til Ansigtet, og der udtaltes kun ganske i Almindelighed, at Liget var sort og blaat, og at Døden var en Følge af Faldet. Liget blev derpaa jordet uden nogen Indsigelse.

Dog snart begyndte Folkesnakken at sætte Rygter i Omløb om Aarsagen til dette Dødsfald, og de tvende Skyldige, Præstekonen og Mørch, gave ved deres Adfærd rig Leilighed til at vise, hvor kjærkomment det var dem. De reiste omkring sammen paa Landet, ja „man sagde“ endog, at Mørch ikke engang havde kunnet dølge sin Glæde, til Liget vel var kommet i Jorden, men skal være bleven seet „dandsende rundt om det“, medens det endnu henstod ujordet. Stiftamtet skal rigtignok strax have forlangt Sagen undersøgt, men om en Undersøgelse har fundet Sted, er vel et Spørgsmaal, ialfald er den bleven drevet uden al Kraft, indtil „Eftermaalsmanden“, den Afdødes Broder, Daniel Hornemann Byskriver i Nyborg udtog Stævning imod Enken. Den 30te Juli 1731 begyndte Forhørerne ved Kjerteminde Bything. Der fremkom vel herved en stærk Mistanke om

tidligere attenteret Forgiftning, og enkelte Ting tydede paa, at Præstens Død havde været alt andet end tilfældig; men Enken vilde Intet tilstaae, og den underlige Dom blev fældet, „at Enken skulde frie sig med sin Ed", og Sagen iøvrigt gjort afhængig af Landsthinget. Medens saaledes Retfærdigheden havde begyndt at spore Sagens rette Sammenhæng, saa tænkte Mørch, skjøndt der havde været Tid nok dertil, slet ikke paa at unddrage sig ved Flugt; „hans Kjærlighed til hende var endnu saa stor" — bemærker Bircherod, „at han endog indfandt sig i Landsthinget at høre paa Sagens Gang". Hun vedblev standhaftigt at nægte Alt, og maaske havde hun kunnet standse den videre Undersøgelse, hvis ikke Mistanken uventet var bleven ledet hen paa den rette Skyldige. Forpagteren paa Vedelsborg, Søren Thomas Breinholm, der var gift med en Søster til Præstekonen, med hvilken Mand Mørch hidtil havde staaet sig godt, og hos hvem han ligesom havde havt et Slags Tilhold, indfandt sig i Odense og angav for Stiftamtmanden, Geheimeraad Sehested, hvorledes Mørch tidligere havde talt til ham om, hvad han agtede at gjøre med Præsten i Kjerteminde, ja endog efter endt Gjerning betroet sig til ham. Der udgik nu Befaling til at paagribe Mørch — det var lige i Begyndelsen af Aaret 1732. Han blev anholdt i Middelfart, just som han havde prædiket, ført til Odense og indsat i Fængselet paa Raadhuset. Da han ved det første Forhør Intet vilde bekjende, og der heller ikke kom noget Resultat ud af at konfrontere ham med Enken, androg Stiftamtet paa Nedsættelsen af en kongelig Kommission til at undersøge Sagen. En saadan nedsattes ogsaa bestaaende af følgende fire Medlemmer: Birkedommer Etatsraad Schouboe, Cancelliassessor Borgmester von Bergen, Erich Mule, Assessor i Høiesteret, og

Birkedommer Hedegaard. Der var herved den Besynderlighed, at denne Kommission kun skulde undersøge Mørchs Sag, Præstekonens derimod skulde vedblivende føres for Landsthinget; muligen havde dette sin Grund i, at man for Præstekonens Vedkommende ene holdt sig til det ved Forhørerne ved Kjerteminde Bything constaterede Attentat paa Forgiftning, for Mørchs Vedkommende ene til Beskyldningen for Mordet. Men det var et stort Misgreb, og jo mere man trængte tilbunds i Sagerne og saa, hvorledes de grebe ind i hinanden, ja egentlig kun vare een eneste Sag, desto mere følte man Trykket af denne Ordning, og snart maatte Mørch fremstilles for Landsthinget, Præstekonen for Kommissionen, foruden at Dommerne det ene Sted maatte gjøre sig bekjendt med, hvad der fremkom det andet; thi det, at den ene Landsthingsdommer Schouboe tillige sad i Kommissionen, var naturligvis ikke et tilstrækkeligt Forbindelsesled.

Den 3die Marts 1732 begyndte Kommissionen sin Virksomhed. Sagens egen Beskaffenhed, og de i samme indviklede Personers Stilling i Samfundet, havde i usædvanlig Grad tildraget sig den offentlige Opmærksomhed, saa at Kommissionens Møder bleve holdte i mangfoldige Folks Overværelse, ja: „hvad der var usædvanligt“, bemærker Bircherod — „i Fruers, Frøkeners og mange Fruentimmers Nærværelse“. For at Mørch kunde fremstilles nogenlunde ordentligt, skulde han akkomoderes lidt, da han hele Tiden ikke havde været raseret. Men ingen Barber vilde betjene ham; endelig fandt man dog en, der var villig dertil mod en høi Betaling; men Mørch vægrede sig nu ved at lade sig betjene og lod sig forlyde med, „at han som den svenske Grev Stenbuch og den bekjendte Plato (sic!) vilde lade sit Skjæg og Haar voxe saalænge han var i Fængsel“. Da han skulde

fremstilles første Gang, var han enten syg eller lod ialfald, som om han var det, saa det blev nødvendigt, at tvende Mænd maatte lede ham frem. Da han Intet vilde tilstaae, førtes han atter tilbage til Arresten og holdtes under meget stræng Bevogtning; 5 til 6 Mand holdt daglig Vagt om ham, og hvergang Arresten aabnedes, eller Delinqventerne spiste, maatte en af Magistratspersonerne være tilstede.

Da Kommissionen mærkede, at den Intet turde vente af de Anklagedes Tilstaaelser, søgte den at skaffe saadanne og saamange Bevisligheder tilstede, at de Anklagede kunne fældes, selv om de vedbleve at fastholde deres Uskyldighed; og den gik frem heri med stor Iver. Først og fremmest fæstede den Opmærksomheden paa den mildest talt skjødesløse Maade, Sagen var bleven behandlet paa af Autoriteterne i Kjerteminde. Nye Synsmænd udnævnedes til atter at undersøge Præsteboligen sammesteds. De fandt endnu Aar og Dag efter Forbrydelsen Blod paa Sengegjærdet og Stolpen i den Seng, hvori Præsten havde ligget; altsaa kunde han næppe have fundet Døden ved at styrte ned ad Trappen. Og ved nøie Undersøgelse af Lokaliteterne og Stillingen, hvori Liget havde ligget, blev det indlysende, at det var aldeles urimeligt og ugjørligt, at han paa den Maade, som foregaves, kunde være faldet ned og slaaet sig ihjel. Alle Personer, der paa nogensomhelst Maade, direkte eller indirekte, kunde give Oplysninger, indstævnedes, saa at der udgik ikke mindre end 300 Stævninger. Thingsvidner optoges baade i Kjerteminde og Odense og specielt indstævnedes Præstekonens Fader, Hr. Anders Hvid, som vidende om Datterens Forsæt at forgive sin Mand.

Der fremkom nu en hel Række betydningsfulde Data;

thi da Begge vare fængslede, vare Alle villige til at vidne, og de, der før havde tiet, havde nu meget at sige. Tjenestefolkene i Præstegaarden vidnede, at hun havde gjort sig Umage for at dølge Mørchs Nærværelse den skjæbnesvangre Nat og „at skaffe ham hjemme et andetsted“ — at bevise hans Alibi. Folk i Byen havde med Forundring seet Lys i alle Værelser i Præstegaarden, der vendte ud til Gaden; hvilket ikke kunde hidrøre fra Præsten, hvis Værelse vendte ud til Gaarden. Liget, som havde været Aar og Dag i Jorden, blev vel ikke undersøgt; men Folk havde strax optaget et andet Syn end Underfogden og bevidnede nu, „at Ansigtet viste Spor af at være ilde tilredt med Negle, Munden opreven ved den ene Side, Halsen bevægelig og leddesløs, og Hals og Bryst blaa“, — altsammen stærke Beviser mod en Dødsmaade, fremkaldt ved et ulykkeligt Fald ned ad Trappen. Angaaende Spørgsmaalet, hvor Mørch havde opholdt sig i den Tid, Mordet blev begaaet, da blev det omtrent konstateret, at han havde idetmindste været Kjerteminde meget nær. Det blev med Vidner godtgjort, at omtrent fjorten Dage før Præstens Død havde han begivet sig fra Vedelsborg ridende paa en mager sort Hest ad Veien til Kjerteminde, og overalt, hvor han kom frem, paa en særdeles mistænkelig Maade forstillet sin Person og Reisens Maal under snart en, snart en anden falsk Beretning, og i nogle Dage opholdt sig i Lille-Viby, en lille Landsby under Kjerteminde Landsogn, knap en Fjerdingvei fra Byen. Videre kunde man dog ikke komme. Dagen efter Præstens Død var han seet kommen ridende tilbage igjen, søgende overalt at gjøre sig ukjendelig; og det konstateredes, at han da var iført en, den afdøde Præst tilhørende, lysfarvet Roqvelaure (et Slags Reisekjortel), der

ved Boets Undersøgelse befandtes at mangle[5]). Det blev endvidere bevist, at nogle Dage efter Præstens Død var han kjørt ned til Kjerteminde med en Mand ved Navn Petresch. Uden dog at komme ind i Byen, gjorde de Holdt udenfor Broen ved et Gjærde, der løb under nogle Strandbakker, hvor de kun opholdt sig, medens Petresch sendtes ind til Præstekonen med det mysteriøse Spørgsmaal: „om der var nogen Frygt, Fred eller Fare". Svaret anføres ikke, men da Petresch kom tilbage til Vognen, bemærkede han, at Mørch havde nogle Punge med Penge hos sig i Vognen, som han ikke før havde seet. Sammenholdtes det med Forpagter Breinholms første Angivelse af Mørchs egen Tilstaaelse for ham og Konen, da var der en ikke ringe Sandsynlighed for, at Retten nu var paa rette Spor, og at den med nogen Udholdenhed kunde fremtvinge en Tilstaaelse. Ja nysnævnte Forpagter indrømmede ogsaa, at det havde sin Rigtighed med de af Petresch bemærkede Penge; thi paa hans Anmodning havde Mørch kunnet laane ham 300 Rd. Endelig opsnappede man en af Mørch i Fængselet skreven Seddel, som han havde skjult i en „Potteskjært", for at den skulde komme Hr. Anders Hvid i Hænde, hvorpaa han havde skrevet: „Frygt ikke! skal Ondt være, saa vil jeg lide for os begge!"

For Præstekonens Vedkommende stillede Sagen sig næsten værre, idetmindste var her fuldstændigt Bevis for, at hun ved Skjænk og Gave havde villet forlede Barber eller Feltskjær Anders Risum i Kjerteminde til at forgive hendes Mand. Denne Sag blev allerede fuldstændigt oplyst ved Kjerteminde Thing, navnlig ved Byfogden, Raadmand Pet.

[5]) Det er dette Ridt, der endnu kjendes af Traditionen. Kom han til Vedelsborg Dagen efter Mordet, kunde hans magre sorte Hest sagtens være hvid — af Skum.

Chr. Schiøtz's Tilstaaelse, og findes fuldstændigt fremstillet af Strøm[6]). Da Hornemann strax efter sit Ægteskab blev svagelig — og i sin Sygdom betjente sig af nysnævnte Risum, havde Præstekonen flere Gange henvendt sig til ham for at formaae ham til at give Præsten Gift og lovede ham i saa Tilfælde i Belønning 100 Rd. Da hun oftere henvendte sig til ham mundtligt og ved skrevne Sedler uden Navns Underskrift, men altid mødte Afslag, lod endelig Risum, som om han gik ind paa Sagen, men for at faae ret Oplysning om hele Sammenhængen, og hvem der stode bagved, forlangte han blot, at hun skulde skaffe ham tvende Mænds Kaution for de lovede 100 Rd. Nogen Tid efter leverede hun ham virkelig tvende Breve, det ene skrevet i hendes Faders, det andet i en Svogers, Forpagteren paa Kjærsgaard Vilhelm Farnhorsts Navn, hvori de begge indestode for, at han skulde faae den udlovede Belønning, naar han havde udført, hvad hun begjærede af ham. At begge Brevene vare falske, er let at forstaae, og som det senere oplystes, vare de begge skrevne af Mørch. Tillige leverede hun Risum en Diamantring istedetfor 10 Rd. til at skaffe den nødvendige Gift for. Da denne havde faaet saadanne Beviisligheder i Hænde, at han forudsatte, at hans Beretning maatte staae til Troende, henvendte han sig til den residerende Kapellan i Kjerteminde, Hr. Morten Boesen, betroede ham Præstekonens forskjellige Anmodninger, viste ham Kautionerne

[6]) Der er dog den Vanskelighed, at man ikke seer, naar den er fremkommen, om den oplystes strax, da Eftermaalsmanden anlagde Sag, eller først da Landsthinget tog Sagen i sin Haand. Det Første synes vel at være Tilfælde, men saa fatter man endnu mindre, hvorledes Dommen ved Kjerteminde Bything kunde lyde, at hun skulde frie sig med sin Ed, „ikke direkte eller indirekte at have staaet sin Mand efter Livet".

og Ringen og bad ham om Raad, hvorledes han skulde bære sig ad. Boesen betroede atter Sagen til Raadmand Schiøtz, og de enedes om at fortie Sagen for Hornemann, men paa den anden Side gjøre Alt for at forebygge den paatænkte Forbrydelse. Boesen henvendte sig da til Præstekonen, talede med hende, der lod meget ulykkelig, lovede Bod og Bedring, og bad om at faae Brevene og Ringen tilbage. Herpaa vilde dog Risum ikke indlade sig. Da han havde reist Beskyldningen, vilde han ogsaa beholde Beviserne. Senere overgav han Schiøtz dem til Forvaring, og denne lod sig endelig bevæge til at udlevere hende dem begge. Selv var Schiøtz strax reist ned til Faderen i Brenderup og havde berettet Hr. Anders hele Sagen, vist ham Brevene, „dem han erklærede en Skjælm maatte have skrevet, ikke han", og tog meget koldsindigt mod det Hele. Reiste hverken selv derned eller tog Datteren hjem til sig nogen Tid, hvorom Schiøtz bad ham; men Alt, hvad den præstelige Fader gjorde, for at standse sit stakkels Barn paa den farlige Vei, indskrænkede sig til, at han sendte en aaben Seddel tilbage med Schiøtz, hvori han i Almindelighed formanede hende til at frygte Gud og skye alt Ondt. — Denne hele Tilstaaelse af Schiøtz vidnede tydeligt og tilstrækkeligt om, at hun idetmindste havde gjort Forsøg paa at forlede Andre til at forgive Manden; men der fremkom og temmelig utvetydige Beviser paa, at hun ikke havde ladet det blive derved, men og selv gjort Forsøg derpaa. Der blev saaledes fremlagt en Seddel i Retten, som hun selv havde leveret en Bonde fra Lille-Viby som Svar paa et Brev, han havde bragt hende fra Mørch, men som ved en Feiltagelse ikke kom ham i Hænde, og den viste tydeligt, at hun selv maatte have gjort Forgiftningsforsøg. Hun nægtede vel at have skrevet Seddelen, skjød sig ind under, at

hun ikke kunde skrive; men Haandskriften blev godtgjort at være hendes.

Det tog naturligvis Tid at afhøre de mange Vidner, optage Synsforretning o. s. v., og medens Rettens tunge Hjul arbeidede sikkert men langsomt paa at skaffe Lys i Sagens sande Sammenhæng, vende vi os atter til de tvende Hovedpersoner i Dramaet. Strax de vare blevne fængslede, bleve de indsatte i saakaldt civil Arrest paa Raadhuset i Odense. Det maa have været Fængsel af mildere Grad med endel Friheder. De fandt sig godt deri, vare ved godt Mod, haabede paa Frikjendelse, ikke anende, hvorledes der udenfor daglig samledes flere og flere Indicier. Mørch morede sig med at skrive Vers, hvori han skildrede sin Uskyldighed og ufortjente Lidelse; disse bleve udspredte blandt Folk, og fremkaldte Svar, thi i Begyndelsen var endnu Folkestemningen meget imod dem. Præstekonen lod ogsaa til at befinde sig vel, „hun baade spiste og drak" og kunde endog spøge. Saaledes lader Bircherod hende sige, da Borgervagten, der først havde bevogtet dem, blev afløst af Ryttere, „at Rytterne vare smukke Folk, og dem hun helst gad seet".

Da tilstrækkelige Beviser vare samlede, og de alligevel vedbleve at nægte, skred man til at anvende Tortur, og Mørch blev først henflyttet „til et af de værste Huller". Det blev ham i den Grad utaaleligt, at han forsøgte at sulte sig selv ihjel; han spiste Intet, drak Endel og henfaldt virkelig i saa stor Svaghed, at han følte sig Døden nær og ønskede en Præsts Nærværelse for at kommunicere. Som „ubodfærdig" Synder blev det ham nægtet, og omsider aftvang dette grusomme Fængsel ham den Tilstaaelse, han saalænge havde tilbageholdt, saavel om Forgiftningen som om selve Mordet; og da nu Fængslet havde opfyldt, hvad det skulde, henflytte-

des han atter til sit forrige milde Fængsel. Indholdet af Tilstaaelsen stemmer i alt Væsentligt med de fremkomne Vidnesbyrd, og jeg skal kun anføre, hvad der mangler i disse til Sagens fulde Opklaring. Efterat han strax efter hendes Bryllup havde aftalt med hende at ombringe den forhadte Ægtemand, der havde tilintetgjort deres jordiske Lykke, sendte han hende først fra Kjøbenhavn, hvor han dengang opholdt sig, med en Skipper fra Byen en Æske med Gift. Heraf havde hun dog ikke benyttet sig, førend han selv var kommen derover og havde givet hende Anvisning, hvorledes hun skulde bruge den. Nu kom hun et Par Gange deraf i Grøden til Manden, uden at det dog fik Døden til Følge, men fremkaldte kun den Svagelighed, hvoraf han, som flere Gange omtalt, led. Da dette ikke hjalp, sendte han hende atter Gift i et forseglet Brev, der overbragtes hende ved en Bonde fra Lille-Viby, der modtog hendes Svar, og det er dette Svar, der, som tidligere omtalt, ikke kom ham i Hænde, men endog før Tilstaaelsen var skaffet tilveie og fremlagt i Retten. Da dette Forsøg ogsaa glippede og kun fremkaldte forøget Svagelighed, bleve de enige om at henvende dem til Præstens Læge Risum. Resultatet af disse Forsøg, og Mørchs Deltagelse i samme med at skrive de falske Breve er tidligere omstændeligt omtalt. Da dette sidste Haab brast, besluttede Mørch selv at afgjøre Sagen og udføre sin Trusel mod Præsten, „ved Liv og Død ikke at lade det blive uhævnet", om han berøvede ham hans Kjæreste. Med dette Forsæt begav Mørch sig fra Vedelsborg til Egnen om Kjerteminde, og tog Ophold hos en Bonde i Lille-Viby. Derfra sneg han sig en Nat ind til Byen og blev modtaget af Præstekonen, og opholdt sig nu skjult i flere Dage i Præstegaarden, afventende en gunstig Leilighed. Bevæbnet med en Morterstøder

begav han sig en Aften, efter Alle i Præstegaarden vare gaaede til Ro, ind i den ulykkelige Mands Soveværelse, bibragte ham et voldsomt Slag i Tindingen, der dog næppe øieblikkeligt medførte Døden; thi han kvalte ham ved med Hænderne at gribe om hans Hals, og under denne Kamp maa han have tilføiet ham de lette Saar i Ansigtet, hvorom den gjenoptagne Vidneførsel talte, og vred bogstavelig talt Halsen om paa ham. Skjøndt Præstekonen var vidende om, hvad der forestod, vidste hun dog neppe Tiden, han udførte det paa, ligesaalidt som hun var ham behjælpelig med selve Udførelsen af denne skrækkelige Gjerning. Først efter han havde udført den, vækkede han hende og fortalte hende, hvad han havde gjort. Hun stod op, gav ham rene Lagen til Sengen istedetfor de blodige, forsynede ham selv med Klæder af Præstens for de blodige, han bar, var ham behjælpelig med at slæbe Liget ned ad Trappen og ordne alt saaledes, at det kunde faae Tilfældighedens Præg. Efter at have fuldført Mørkets Daad, forlod han Huset, og gjorde sig endnu skyldig i Rov og medtog alle Præstens rede Penge, dem han nedgrov i nogle Sandbanker udenfor Byen, indtil han senere i Følge med den alt omtalte Petresch afhentede dem. Præstens blodige Linned og sine egne Klæder nedsænkede han i Stranden, og begav sig nu paa ilsom Tilbagereise til Vedelsborg, for at synes langt borte fra Misgjerningen.

Hovedmanden var altsaa bragt til fuldstændig Bekjendelse saavel angaaende Forgiftningsforsøgene som Mordet, og i begge stod Præstekonen stedse som hans Medskyldige, men hendes egen Tilstaaelse behøvedes jo endnu, og den holdt hun stedse tilbage, endog efter at Mørch havde tilstaaet Alt om hende. Af et enkelt Sted i Bircherods Beretning — som

her er mindre klar — lader sig maaske slutte, at hun efter Mørchs Tilstaaelse, har afgivet en lignende, der væltede Alt paa Mørch, medens hun for sit eget Vedkommende fastholdt sin Uskyldighed. Hendes Fader Hr. Anders, der ved Sagens Begyndelse var optraadt med stor Sikkerhed, og med store Ord og Trusler havde søgt at skræmme Vidnerne, mistede Selvtilliden ved Mørchs Tilstaaelse og bad nu selv Datteren om at tilstaae Alt, men forgjæves. Mørch, der til det Sidste havde bevaret sin store Kjærlighed til hende, „ønskede af Hjertet — som Bircherod skriver — og bestræbte sig for at faae hende til at bekjende, for at hun kunde døe med ham, det han begjærede af Kommissionen". For at prøve hans Indflydelse paa hende, blev det ham tilladt at tale med hende i Folks Overværelse. Det skete ogsaa, og hvilken Sammenkomst maa det ikke have været! Med Samvittigheden betynget af en gruelig Forbrydelse, ængstet for det, der maatte komme, tillades det ham, der alt var sikker paa at komme paa Skafottet, at mødes med hende for at drage hende med sig derop! „Han kyssede hende paa Haanden", skriver Bircherod, „og formanede hende for al det Venskab og Kjærlighed, som havde været imellem dem, at hun vilde bekjende Sandheden". Da hun hørte dette Sprog i hans Mund, og at han havde bekjendt Alt ogsaa om hende, blev hun heftig vred, vilde ikke høre slig Tale, forbandede ham og skiltes fra ham i Vrede. Til Forstaaelsen af begges gjensidige Forhold bidrager denne Scene ikke lidet. Man faaer, forekommer det mig, uvilkaarligt Indtrykket af hende som et verdsligt, letsindigt Barn, over hvem Mørch har faaet en overvældende Indflydelse, og som har ført hende bort med sig, Skridt for Skridt, dækkende hendes Indvendinger og Modstand med det Ene, at han tog Alt paa sig. Derfor er hendes Opvaagnen ogsaa frygtelig,

nu hun seer, at det ikke ene er ham, der er den Skyldige; men at hun staaer paa samme Trin, ja at han nu selv betragter hende som en Medskyldig, han ønsker skal lide sammen med sig. Saaledes tænker jeg mig, at Forbandelsen kom fra hendes Læber over ham.

Da hun endnu fastholder Benægtelsen, maa hun prøve samme Fængsel, der havde gjort saa god Virkning paa Mørch. Bøiet som hun var af den lange Indespærring og med Modet knækket ved, hvad hun nys havde erfaret, er det ikke underligt, at hun hurtigt bukkede under for Opholdet i et barbarisk Fangehul; og hun, der i Maaneder havde modstaaet Fængsel og Forhør, Bønner og Overtalelser, hun holdt kun een Nat ud i dette rædsomme Opholdssted. „Hun græd og raabte hele Natten", skriver Bircherod, og om Morgenen tilstod hun strax, baade at hun tvende Gange havde givet sin Mand Gift, og at hun havde været Mørch behjælpelig med at nedkaste Liget ad Trappen. Da hun senere samme Dag gjentog Tilstaaelsen i Landsthinget, blev Arresten formildet.

Da nu Forbrydelsen var vis ved begge de Anklagedes egen Tilstaaelse, bleve de betragtede som Forbrydere, der sad paa Livet, og bleve nu overgivede til Præsternes Omsorg for at beredes til Døden. Der blev holdt offentlig Prædiken for dem paa Raadhuset, og Sagen og Forbryderne havde nu engang vakt saadan Interesse, „at Folk i Odense, Fruer og Frøkener og alleslags løb der i Kirke paa Raadhuset", „hvilket aldrig der er seet".

Nu kunde først den egentlige Proces begynde, og Sagen behandles for og imod. Mørch førte selv sin Sag, skrev i Fængslet alle sine Indlæg, og godt har han vistført den, og godt forstaaet at benytte det Undskyldende, der seet fra et menneskeligt Standpunkt maatte ligge i deres

ulykkelige Kjærlighedsforhold og deres megen Modgang. Gjorde hans Indlæg ikke det Indtryk paa hans Dommere, at han vandt Sagen, saa vandt han dog Alles Medlidenhed, og Folkegunsten, der engang var dem ganske imod, vendte sig, og man saae i dem ikke længere farlige Forbrydere, men ynkværdige Lidende; — en Følelse, som Bircherod fra sit Dommersæde tager Folk meget ilde op.

Foruden de to egentlige Delinqventer vare ogsaa Magistraten i Kjerteminde og Præstekonens Fader inddragne under Kommissionens Søgsmaal. Førstnævnte for nogle saakaldte Forseelser ved Sagens tidligere Behandling og for tilligemed Sidstnævnte at have været vidende om Præstekonens Plan at forgive Manden. Den 10de Juli om Formiddagen faldt Dommen i Landsthinget „i mange fornemme Fruentimmeres Nærværelse“. Da Præstekonen skulde fremstilles for at høre den, mødte hun pyntet i Retten, hvilket i høi Grad forargede hendes Dommer; „hun kom pyntet“ — skriver han — „med sit Tørklæde hængende ned ved Siden, ret som hun skulde frem til Stads“. Dommen blev fældet efter Lovens 6—6—22, og lød paa, at hun skulde have Livet forbrudt og med Sværdet miste sin Hals, og hendes Hovedlod med Fradrag af Sagens Omkostninger at være hjemfalden til Kronen. Den af C. Schousboe og J. Bircherod underskrevne Dom meddeles vel fuldstændigt, men da dens Indhold alt er anført efterhaanden, gjentages den ikke her. Samme Dags Eftermiddag faldt Kommissionens Dom for de øvrige Tiltaltes Vedkommende. Mørch dømtes for „Hor, Mord og Tyveri“ til at have Livet forbrudt med alle hin Tids skærpende Tilføielser, „at den høire Haand først afhugges, dernæst Hovedet at afhugges med Øxe, Kroppen parteres i fire Parter og lægges paa Steile og Hjul, og

Hovedet at sættes paa en Stage midt imellem og den afhuggede Haand at fæstes nedenunder; hans Hovedlod ligeledes at være hjemfalden til Kronen".

Med Hensyn til den ulykkelige Præstekones Fader Hr. Anders Hvid, udtaler Kommissionsdommen, at, skjøndt det fremgik af hele hans Færd under Proceduren, at det ikke havde været ham ukjært, om denne hele Drabssag var bleven uoplyst[7]), saa mente den dog ikke, at deraf kunde følge noget Ansvar ifølge hele den Stilling, han indtog til de to Hovedanklagede. Derimod udtaler den en meget skarp Dom om hans Forhold som Fader overfor sin ulykkelige Datter. „Dette eragte vi — hedder det — udi hans Forhold fornemmeligen at have været lastværdigt, at da Raadmand Schiøtz af Kjerteminde er henreist til Brenderup for at advare og berette ham hans Datters fattede farlige og ugudelige Forsæt, at forgive sin Mand, da har han efter Schiøtz's Vidnesbyrd anhørt og modtaget denne ham fortrolig meddelte Efterretning med en særdeles koldsindig og en retskaffen Fader uanstændig Indifference, slaget den i Vinden og undtagen en lille Seddel, han Datteren derom skal have tilskrevet, ikke gjort sig ringeste Bevægelse med at lade hende til sig hente eller selv did hen at reise — det Hr. Anders Hvid hidindtil ei alene haver ladet uimodsagt men endog ikke anført det Mindste til Forsvar". For dette Forhold idømmes han en Mulkt af 100 Rd. til St. Hans Kirke i Odense. Ligeledes blev hans Prokurator, den skrivelystne Preben Langsted, idømt en Bøde af 10 Rd. til samme Kirke for utilbørlig Skrivemaade, og navnlig fordi han i et Indlæg af

[7]) Hermed sigtes ikke blot til hans Forsøg paa at true Vidnerne til Tavshed, men og til et senere Forsøg, han gjorde, paa at faae Datteren til at tilbagekalde sin engang gjorte Tilstaaelse.

24de Mai havde tillagt Kommissionen „en særegen grov Beskyldning“, — hvilken nævner naturligvis Dommen ikke.

Derimod er det ret interessant at see, hvor lempeligt Kommissionen træder op ligeoverfor Magistraten i Kjerteminde og nærmest da det vigtigste Medlem Raadmand Schiøtz. Thi paa en Maade er det helt forunderlige, ja næsten mistænkelige Omstændigheder, der betegne denne Øvrighedspersons Forhold til Sagen. Efter egen Tilstaaelse var han vidende om, at Præstekonen ved Skjænk og Gave havde søgt at forlede Tredjemand til at forgive den forhadte Ægtefælle, og gjorde han, den lokale Øvrighed, Intet for ved Rettens Hjælp at forhindre det; ja leverede endog de af Præstekonen skrevne kompromitterende Breve og den pantsatte Ring tilbage til hende og tilintetgjorde saaledes de faa Beviser mod hende. Da nu det paa forbryderisk Vis eftertragtede Dødsfald kort efter fandt Sted, tilmed under saa mistænkelige Omstændigheder, rørte han ikke en Finger for at faae Dækket løftet fra de skjulte Gjerninger, men dækkede dem snarere til ved et skjødesløst foretaget Ligskue. — Tvungen endelig ved fremmed Indblanding til at optage og undersøge Sagen drev han Undersøgelsen med al den Lemfældighed, som var mulig, og fældede endelig en Dom, der maa vække den samme Forbauselse hos Alle, som den vakte hos Landsthingets Dommere, der karakterisere den aldeles korrekt ved følgende Udtalelse i deres Dom. „Thi finde vi uforsvarligt — hedder det — at følge den til hendes Fordel og Befrielse øiensynligen forfattede og herfor Retten indstævnte Kjerteminde Byfogeds og Magistrats Dom, og derved give hende Anledning hendes forøvede Mishandlinger med en manifest Mened at forøge“. — Til sit Forsvar anfører først Schiøtz, at han kun havde vidst om Forgiftning, og Præsten var dog ikke kommen

af Dage ved Gift, men ved et overlagt Mord. Dernæst formener han, at da det Eneste, man kjendte til Forgiftningsforsøget, var hans egen Tilstaaelse, som han efter Stevnemaal til Oplysning i Sagen haver erlagt, saa holder han denne Omgang for lovstridig og formener, „at hans egen Disposition ialfald ikke burde at præjudicere ham". Til det paaklagede Forhold med de tilbageleverede Breve og Ringen bemærker han, at han ikke havde andet at støtte sig til end Risums Angivelse; Brevene indeholdt ikke et Ord om Gift, og de og Ringen vare aldeles utilstrækkelige til at faae hende fældet. Men han tilstaaer dog ligefrem Hovedmomentet, at han lod sig bevæge „af hendes beteede Anger og Fortrydelse og hendes dyre anlovede Forbedring". — Altsammen Grunde, der fra et retsligt Standpunkt toge sig noget underlige ud, og dog tog Kommissionen dem for gyldige og kom til det mærkelige Resultat, „at Raadmand Schiøtz hverken med sin Stiltienhed eller den paaankede Omgang med Ringens Indløsning eller de to af Risum hannem i Hænde givne Breves Overlevering til Enken, haver havt enten andet Øiemærke og Hensigt end det, som i sig selv haver været kristeligt og retfærdigt", ja den roser endog hans Iver, der gav sig tilkjende ved at foretage den omtalte Reise til Brenderup og kjender sluttelig ham saavel som den øvrige Magistrat, „der udi deres Embeder ikke haver forseet dem, for Tiltale udi denne Sag aldeles frie og angerløse at være". Een eneste blev dog ramt, det var Underfogden Niels Larsen Friis, der for sin „ulovskikkede og ufuldkomne Synsforretning" maatte bøde 10 Rd. til St. Hans Kirke. Dog fik han enslags Opreisning, naar Kommissionen udtaler, at den finder „hannem mere at have forseet sig af Enfoldighed end af nogen ond Intention".

Dommen er nu vel falden over samtlige Indstævnte, men vor Beretning behøver heldigvis ikke at standse derved, mange interessante Enkeltheder ere endnu bevarede. Dog førend vi fortsætte Sagens videre Gang for disses Vedkommende, bliver det nødvendigt kortelig at berøre en samtidig og i Hovedtrækkene aldeles ligeartet Sag, der fremdroges, vel uden mindste Sammenhæng med nærværende, men hvis blotte Fremkomst upaatvivleligt har været af største Betydning og gjort det nødvendigt at vise Strenghed i høieste Grad, selv hvor Meget kunde synes at tale for at lade Mildheden raade. Just som Præstekonen og Mørch bleve fængslede og bragte til Odense, blev der anmeldt en lignende Sag fra en lavere Sfære for Stiftamtet. En Enke efter en Bonde et eller andet Sted paa Fyn — Sted og Navn forbigaaer Bircherod i sin Beretning — var Kjæreste med en Rytter, ja endog besvangret af ham. Men hendes Slægt vilde ikke vide noget af denne Forbindelse at sige og tvang hende til at ægte en Bonde, de opsøgte hende. Sit Foster fordrev hun, men af Fortvivlelse over sin Skjæbne aftalte hun med Dragonen at dræbe Manden. Derom bleve de snart enige og fandt let et Redskab, der var villigt til at udføre Forbrydelsen. En berygtet Borger i Odense ved Navn Jens Iyde, bekjendt og frygtet for sine herkuliske Legemskræfter, paatog sig at ophæve Ægteskabet, og ikke otte Dage efter Brylluppet var hun atter Enke. Stiftamtet rystet ved saadanne Tilfælde, drog ogsaa denne Sag ind under Odense Thing for bedre at have Øie med den. Delinqventerne fyldte Arresterne, og Sagen overgaves til Byens Raadsturet, saa at der paa engang forhandledes Livssager paa ikke mindre end tre Steder og mod ikke mindre end sex Personer. Thi foruden de nævnte var endvidere Jens Iydes unge Søn,

endnu en ren Dreng, inddraget i Sagen som Medvider. Dommen over disse faldt samtidigt med de andres, thi omendskjønt denne Sag blev noget senere begyndt, trak den ikke saa længe ud, da de strax vare villige til at tilstaae, og den blev for de tre Hovedpersoners Vedkommende Livsstraf med forskjellige Gradationer; for Sønnens Vedkommende Forbedringshuset.

Alle tre Domme bleve af Samtlige appellerede til Høiesteret, derved var jo idetmindste altid vundet nogen Tid, og Tid kunde dengang bringe adskillig Hjælp. Først i September udgik Stevningerne til Høiesteret. I Mellemtiden seer det ud som Mørch først fandt sig tilrette i sin Skiæbne. Strax efter sin Tilstaaelse viste han megen Anger og Sønderknuselse, der ved Præsterne, som besøgte ham, bragtes ud blandt Folket, og han, Livsfangen, der fra Prædikestolen blev bragt til Fængslet, optraadte ogsaa her som Sjælesørger og antog sig Jens Ibdes unge Søns Undervisning med Iver. Men det er meget rimeligt, at der tillige har foresvævet ham et jordisk Haab, der har styrket ikke mindre end det himmelske — som vi snart skulle see. Derimod kunde den unge Præstekone ikke forsone sig med Tanken om Døden, vilde hverken høre Tale om Død eller Omvendelse, men paastod stedse, at hun vilde tale med Kongen og ventede Alt af hans Barmhjertighed. Forskjellige smaae Tilfældigheder kom til at virke forstyrrende og rystende paa hende. Da ved disse extraordinære Omstændigheder alle Fængslerne i Odense vare fulde, satte man et for Tyveri arresteret Fruentimmer ind til hende; men en Morgen fandt hun, at hun havde hængt sig om Natten, og dette rædselsfulde Skue rystede hende saaledes, at hun ikke turde være i det samme Rum, men henflyttedes paa egen Begjæring atter til det grusomme Hul,

der saa let havde vristet Tilstaaelsen af hendes Læber. Det kunde hun ikke heller udholde og maatte tilbage igjen. Hun satte Haabet til at komme til Kjøbenhavn og tale sin Sag for Kongen, men efter Dommen havde man sekvestreret hendes Klæder, saa hun var klædt i Pjalter, og hendes Fader nægtede at give hende andre til hendes mulige Frihedsreise. Men alle Reise- og Frihedstanker bleve hurtigt nedslaaede ved en kongelig Ordre til Stiftamtet, at ingen af Delinqventerne under Sagens Gang for Høiesteret maatte fremstilles i Kjøbenhavn. Frygtede man deres Flugt under Transporten, eller var man angst for, at deres sælsomme Skjæbne og vindende Personligheder skulde skaffe dem Venner og Medlidenhed i Hovedstadens Kredse som i Odense, der muligen kunde bidrage til Ønsker om Mildhed, man ikke var tilbøielig at vise? Saadanne eller lignende Tanker maae have ligget til Grund for et saa usædvanligt Forbud.

Jeg nævnede nys, at maaske et jordisk Haab endnu holdt Modet oppe hos Mørch. Det var Haabet om ved Flugt at unddrage sig Rettens Hænder. Det lykkedes ham virkelig ogsaa for en Tid, og fortalt med Bircherods Omstændelighed giver hans Beretning os et lille karakteristisk Tidsbillede af, hvorledes Folket følte Lyst til at sætte sig op mod Øvrigheden og borthjælpe Fanger, og den i Nutidens Øine primitive Maade, hvorpaa undvegne Forbrydere eftersøgtes. Da Magistraten i Odense som et Slags Tillidshverv havde faaet samtlige Forbrydere at bevogte, skjøndt de ikke hørte under Byens Thing, satte den naturligvis en Ære i at udføre dette saa sikkert som muligt. Vi have tidligere kortelig berørt, hvor strængt Fangerne bevogtedes først af Borgere, senere af Ryttere, og at Fængslerne kun bleve aabnede og lukkede i en af Magistratens Nærværelse; men som

man allerbedst følte sig tryg ved saadanne Foranstaltninger, fik man pludselig en lille ubehagelig Paamindelse. Da Mørch blev ført tilbage til Fængslet den Dag, han havde modtaget sin Dom, fandt man ham til sin store Forskrækkelse i Besiddelse af Fyrtøi, Svovlstikker og tre Stykker Lys, og i Fangehullet saae man tydelige Spor af, at Lysene havde været klæbede til Stolperne, paa hvilke man endog opdagede Brandspor. Man mente derfor, at det var hans Hensigt at stikke Ild paa Raadhuset for muligen at benytte den derved fremkaldte Forvirring til at slippe bort. Men paa det Troskyldigste forsikkrede Mørch, at Sligt var langt fra hans Tanke, undflye vilde han aldrig, uden at han kunde føre hende bort med sig, der skulde dele Skjæbne med ham; og for at gjøre dem end mere trygge, betroede han dem, at tre Gange havde det været ham muligt at slippe bort under en Rytters Kappe, men det var langtfra hans Mening. Fyrtøiet og Lysene vare dog Magistraten helt mistænkelige og istedetfor at paaskjønne Mørchs aabenhjertige Tilstaaelse, foretrak den at undersøge Fangehullet, hvori han sad, og see! Rytterkappen var dog ikke den eneste Maade, at Mørch havde tænkt at undvige paa; thi den ene Væg fandtes næsten gjennembrudt. Det saa jo helt betænkeligt ud. Lagde man nu dertil den Ro, Fangerne og navnlig deres Slægt viste, — „som om Delinqventerne vare paa fri Fod, eller det aldrig kunde feile“ — saa var der jo al Grund for Magistraten til at være paa sin Post. Det er og høist troligt, at et Haab om at faae Fangerne frie uden Rettens Hjælp, har foresvævet dem selv og deres Nærmeste, et Haab, der ikke i hine Tider med de tarvelige Fængsler og det slet ordnede Politivæsen var saa sangvinsk, som det nu vilde forekomme. Ved at see Bircherods Ord: „men dersom Delinqventerne og

deres Adhærenter vigilerede for at see dem frelste, var Magistraten i Odense ikke mindre paa sin Post", kommer man næsten til at tænke paa en Kappestrid mellem Øvrighed og Slægt for at beholde eller befrie de Fangne.

Man skulde synes, at det var lettest at holde paa dem, man havde, men for ret at være sikker, fordelte Magistraten det saaledes mellem sig indbyrdes, at en af dem hver Uge fik Inspektion over Fængslerne, og kun i hans Nærværelse maatte Dørene aabnes og lukkes; og medens det tidligere havde været Fangerne tilladt engang om Dagen at faae lidt Bevægelse i fri Luft i Raadstugaarden, saa maatte de nu slet ikke mere komme ud.

Nu var da Flugt umulig, mente Magistraten, og Alle — nei kun endel — troede det Samme. Frygten blev endnu mindre, da Mørch fik sin tidligere Svaghed og blev syg. Men en skjøn Morgen, det var den 17de August, udbredte det skammelige Rygte sig, at Mørch var brudt ud, med Lynets Hurtighed over den gode Stad. Det kunde jo umuligt være saa, han var jo lukket inde i en Magistratspersons Nærværelse Dagen iforveien! Men da man saae nøiere til, havde det sin Rigtighed, Buret var tomt og Fuglen væk. Han havde taget stærke Jens Jyde og hans unge Søn med, Jernene, hvori de sad, havde de derimod ladet blive tilbage. Magistraten blev naturligvis ude af sig selv og traf storartede Foranstaltninger til Flygtningernes Efterspore. Pennen kom i Bevægelse: Øvrigheden skrev til Proprietærerne i hele Fyns Land om at lade anstille Klapjagter efter dem, og til alle Provster, og Provsterne skreve, og Degnene bare Brevene fra Præst til Præst, at der fra alle Prædikestole kunde blive lyst efter dem. Fem Vogne med udkommanderede Borgere og Ryttere rullede afsted for at besætte samtlige Færgesteder

paa Fyns Land for at stoppe dem, om de søgte bort fra Øen. Desforuden udrustedes et lille Expeditionskorps: 70 Ryttere sadlede op, og 50 bevæbnede Borgere udsendtes med Hunde at gjennemsøge de nærmeste Skove og Moser. Selve Byen glemte man ikke. Paa „de fordægtige Steder" søgte man efter Mørch og stærke Jens Hyde, og skjøndt denne Undvigelse turde have forstyrret Hovedet paa Mange, beholdt dog Andre i den Grad deres Aandsnærværelse, at de benyttede Leiligheden til privat Chikane. Thi blandt de fordægtige Steder, man søgte dem, var og Stiftsprovsten Hans Blochs Gaard. „Folk af Malice — skriver Bircherod — lod søge efter dem hos vor Bekjendter Provst Hans Bloch"[8]). Ved Trommeslag udlovedes en Belønning af 50 Rd. til den, der kunde give saadan Oplysning om dem, at det førte til deres Paagribning. Den første Eftersøgen førte ikke til Noget, og Magistraten i Odense, som den til hvem Fangernes Bevogtning var betroet, og som følgelig bar Ansvaret for dem, befandt sig i stor Vaande. Stiftamtet tog Sagen meget alvorligt, dadlede Magistraten med Henvisning til Forord. af 21de Sept. 1695, der udtaler, at naar slige anholdte Mordere bryde ud af Arresten, skulle de, der have Del deri enten

---

[8]) Det er Hans Bloch Stiftsprovst i Odense fra 1730—45, der menes. Hans Navn vil endnu engang forekomme i denne Sag og paa saadan Maade, at man seer, at han har været lige saa afholdt i Odense, som han tidligere var i Faaborg. Thi her var — efter Blochs fynske Geistligheds Historie I. 688 — hans hele Embedstid en Samling af Uroligheder og Menighedens Misfornøielse, saa vidt bekjendt, at førend han blev forflyttet til Odense, maatte han skaffe en Attest fra Menigheden i Faaborg, den han og fik meget god og smigrende. Men da man senere spurgte dem, hvorledes de havde kunnet give ham en saadan Attest, svarede de — for at blive af med ham. Om hans Embedsforhold i Odense anføres aldeles Intet paa anførte Sted.

ved Tilladelse eller skjødesløs Varetægt, uden al Naade straffes paa deres Boeslod og paa Bremerholm paa Livstid, og er det Øvrigheds Personer, miste deres Embeder. Magistraten lod derfor endel Ryttere, som den — vel ikke uden Grund — havde mistænkt for at have været Fangerne behjælpelig ved deres Flugt, arrestere, dog uden at den erfarede Noget. Den blev lidt beroliget, da det ved Eftersyn, foretaget af selve Stiftamtmand Sehested, viste sig, at Arresterne vare i forsvarlig Stand, og da det ved de optagne Forhør konstateredes, at Fangerne vare flygtede om Natten — hvilket vel er at forstaae saaledes, at da har Bevogtningen paahvilet Militæret.

Fra Søndag Middag — det var Natten mellem Løverdag og Søndag, Flugten var skeet — til Onsdag Aften blev der forgjæves søgt efter dem med al Iver. Hele Fyns Land var i Bevægelse, foruden de særligt udskikkede Folk, søgte Proprietærerne hver sit Gods igjennem, men Alt var forgjæves, og dog siger Bircherod „har der aldrig før været anvendt saa stor Flid paa at tage Arrestanter". Man var ved at opgive Haabet og mente, at Familie og Venner havde faaet dem bort fra Landet, da det rene Tilfælde bragte een af dem tilstede. Onsdag Aften gik en Bonde — hvor siges ikke —, der var udsendt af en Proprietær for at tilsige Bønderne til at møde til Klapjagt efter Fangerne den følgende Dag, sent over Markerne og mødte der et ubekjendt Menneske slæbende sig afsted i den elendigste Tilstand. Det usædvanlige Syn af en saadan Person til saadan Tid og paa saadant Sted vakte Bondens Mistanke, han kaldte Folk tilhjælp, som grebe ham. Det var virkelig Mørch, og endnu samme Aften blev han igjen indbragt til Arresten i Odense. Forhørerne over ham bragte ikke Maaden, hvorpaa han var undsluppet, eller hans Hjælpere frem for Dagens Lys. Der-

imod afgav han en fuldstændig Beretning om den Tid, han havde været fri, og de mange Lidelser, han havde udstaaet, og Savn, han havde døiet. Om Dagen havde han af Frygt siddet skjult i Træernes Toppe og seet de forskjellige udsendte Folk gjennemsøge Grøfter og Krat for at finde ham. I de fire Dage havde han ikke turdet søge til Menneskers Boliger for at faae Spise, men kun nydt Korn, Ærter og Bær, som han havde samlet paa Marken, og kun drukket Vand. Udtæret, syg og elendig var han, saa han knap kunde flytte en Fod. Hans Klæder havde man berøvet ham, saa han ved Flugten kun var forsynet med det Allernødvendigste, barfodet og uden Tørklæde havde han løbet om. For at bevare de saarede Fødder, havde han revet Lommerne af og taget paa som Sokker; en Flig af Skjorten brugte han til Tørklæde. Svækkelse og Spændingen, hvori den bortløbne Livsforbryder maatte befinde sig, havde forvildet hans Sandser, saa han ikke havde kunnet orientere sig; men en Aften var han endog kommet Odense ganske nær i den Mening, han fjernede sig. Paa ham fandt man endnu gjemt Laasene til de Jern, hvori han havde siddet, dem han ikke havde villet skille sig ved, men bevare for hele sit Liv, om han kom i Sikkerhed, til Erindring om, hvad der var godt at mindes. Det er ogsaa værd at lægge Mærke til, at han, skjøndt brudt ud i Selskab med Jens Hyde og hans Søn, dog strax skilte sig fra dem, skjøndt de maaske kunde have været ham til megen Nytte; men i Friheden vilde han Intet have at gjøre med dem. Derfor blev han paagrebet ene og kunde ingen Oplysninger give om de tvende Andre. Vel maatte Mørch betragtes som den, det var Øvrigheden mest om at gjøre at faae fat paa, men Eftersøgningen fortsattes dog efter de Andre endnu. Jens Hydes herkuliske Kræfter vare godt kjendte af

Alle, og man var belavet paa, at han ikke godvillig vilde lade sig gribe, derfor trykkede Bønderne sig overalt og frygtede, at Æren for at finde og gribe ham, skulde falde i deres Lod. Sjette Dagen efter Undvigelsen, da man næsten havde opgivet alt Haab, opdagede man ham og Sønnen skjulte paa et Høloft paa en Herregaard. De bleve begge grebne og førte til Odense. Magistratens Sorg var nu vel slukket, men den havde prøvet formeget til ikke at gjøre Alt for at undgaae Gjentagelse. Jens Jyde og Sønnen sluttede man i en Træblok, og for at Øine altid kunde vaage over Mørch, indsattes han ikke i Raadhuset, men i Hovedvagten og bandtes med en Jernlænke til en Stolpe. Nedbrudt og elendig som han var, forsøgte han endnu engang at unddrage sig Bøddelen ved at sulte sig selv ihjel; spiste kun Frugt og Citroner, men Døden, han paakaldte, vilde ikke i den Skikkelse komme til ham, og Øvrigheden sendte ham Lægehjælp, for at holde ham i Live en Tid endnu.

Denne lille Undvigelsesepisode er nu sluttet, og Begivenhedernes Ende stunder til. Sagen verserede imidlertid for Høiesteret, og alt den 6te Novbr. faldt Dommen over Mørch og Præstekonen. Det kunde jo ikke ventes, at Retten vilde komme til andet Resultat i en saa overlagt Mordsag, hvor Forbrydelsen var bevist og tilstaaet, og den stadfæster ogsaa Landsthingets Dom for hendes og Kommissionens for hans Vedkommende, dog med enkelte Formildelser. Saaledes fritages Mørch baade for at miste Haanden og Legemet at parteres, „hvilket glædede ham meget“. Den 11te November faldt ligeledes de Andres Dom ved Høiesteret, der i Et og Alt stadfæster den ved Odense Raadsturet fældede. Der var nu kun tilbage at vente paa selve Dommens Ankomst for at skride til Udførelsen; men da det trak ud dermed, mente og

ventede Alle, at Kongen vilde benaade Præstekonen. „Det var i de Tider en Kvæstion, om Kongen ikke med en god Samvittighed kunde have benaadet hende", skriver Bircherod, og skjøndt han, som en af Dommerne i Sagen, just ikke er tilbøielig til at dømme mildt, mener han dog, „at ihvorvel Loven var hende imod, saa var hendes Forbrydelse langtfra af en saadan Art, at den ikke kunde taale Benaadning." Hun manglede efter hans Mening kun een Ting for at have opnaaet den, Venner, der havde villet tage sig af hende. For hende selv var Veien bleven spærret, men den, hvem det mest skulde have ligget paa Hjerte at frelse en Datter, han flyttede ikke Foden til et Knæfald eller aabnede Munden til en Bøn. „Han erklærede for Kommissionen, det jeg hørte — skriver Bircherod —, at han hellere vilde have et dødt Barn end et æreløst Barn; thi jeg troer vel, han frygtede for, at om hun end blev benaadet, hun da blev sat i Spindehuset". Hvor megen Indflydelse Venner den Gang havde, vidste vel Bircherod bedre end Nutiden; men det forekommer mig, at de tvende Sagers Fremkomst paa samme Tid maa have gjort Benaadning vanskelig, hvor den ellers vilde have været let, og derfor maatte hun, den unge Præstekone, bestige Skafottet.

Omsider kom Høiesteretsdommen uforandret og forsynet med Kongens Underskrift til Odense. Beredelserne og Forberedelserne skulde træffes. „Biskoppen samlede alle Byens Præster, beskikkede to til hver af Delinqventerne"[9]), og deres

---

[9]) Saaledes beretter Bircherod, altsaa 10 Præster. Imidlertid var der dengang kun 7 Præster i Odense. Derfor har man muligen maattet tage udenbyes Præster tilhjælp, og da rimeligvis dem fra Delinqventernes Hjemstavn. Dette antydes maaske ogsaa af Bircherod, som etsted aldeles løseligt henkaster de Ord: „med Præsten af Kjerteminde vilde Ingen tale" — mulig forstaaes ved „Ingen"

Virksomhed bestod ikke ene i privat Sjælesorg, men der blev ligefrem holdt offentlig Gudstjeneste for Fangerne, og „Byens fornemme Fruer og andre Kvindfolk gik paa Raadhuset at høre Prædiken hos alle Fangerne, — saaledes var det den Tid Moden!“ Saavidt det staaer til Mennesker at dømme, skal saavel Mørch som Præstekonen være gaaede Døden vel forberedte imøde i Haabet om Guds forbarmende Naade. Det er ikke en enkelt Mands Mening, men flere Steder fra lyde Beretningerne ens. Mørch var maaske bedst beredt, men han havde jo ogsaa den tungeste Lod at bære. „I de sidste Dage talte Præsterne meget om hans store Devotion og hans store Lærdom; Officererne, som havde Vagt, indrømmede, at af ham kunde de lære meget, ja selv at døe ret“. Men det Smukkeste var dog det Forhold, han til det Sidste bevarede overfor sin Kjærligheds Gjenstand. Som han havde attraaet, hun skulde lide Døden med ham, saa tænkte han stedse paa, at de og kunde følges efter Døden; derfor bevægede han de to Præster, der beredede ham til Døden, „og som passerede for nogle af de bedste“, til at gaae til hende, at hendes Sind maatte vendes sammestedshen som hans. Det skete ogsaa, og Præsterne omtalte, hvorledes hun nu ogsaa var villig til at døe, „og begjærede ikke at leve, om hun end kunde blive Dronning“, ligesom hun afslog at berede sine Jordeklæder. Hun ønskede at nyde Sakramentet, men da Provst H. Bloch, som var hende beskikket, var saare ilde lidt, begjærede hun, at en af de tvende Præster, Mørch havde anbefalet hende, maatte betjene hende. Det var for

---

ingen af de to Hovedpersoner, maaske fordi Præstekonen havde havt Proces med Eftermanden Mag. Oluf Sørensen Bagge om Naadensaaret. Strøm l. l. pag. 24.

meget for den stiftsprovstelige Værdighed, han androg Sagen for Biskoppen, men fik kun det Svar, „at om de ikke indbyrdes kunde forliges, saa vilde han selv betjene hende og følge hende til Retterstedet, men siden vilde det komme Vedkommende til Ansvar". Hun fik dog sin Villie og blev af med Provsten, men da han nu skulde beskikkes til en af de andre, saa vragede de ham Alle, „men for Trangs Skyld blev han dog nødt til at følge med en af Delinqventerne".

Naar Bircherod endelig mener, at hun lige til det Sidste dog nærede et lønligt Haab om Benaadning, „fordi det var den første Postdag efter Kongens Fødselsdag" (**Christian VI's** Fødselsdag 30 **Novbr.**), ligger der dog ikke snarere deri en Forvexling af, hvad Folk ventede og talte om, med hvad hun tænkte?

Den sidste Søndag før Exekutionen blev der fra alle Prædikestole holdt Bøn for samtlige Delinqventer, og Afskedens Øieblik stundede til. Forældre, Slægt og Venner kom ind til Odense for at tage Afsked med dem; men Mørch vilde Ingen see eller tale med, forbød Vagten at lade Nogen komme ind. Derimod saae hun gjerne sin Slægt, tog kjærlig Afsked med sin Fader og sine Søskende, kun ikke med hende, der var gift med Forpagter Breinholm paa Vedelsborg, som havde angivet dem. Hun begjærede indstændigt endnu engang at maatte tale med Mørch og tage Afsked med ham for dette Liv; det blev og bevilget. Ledsaget af deres fælleds Sjælesørger, gik hun ind i Hovedvagten til den lænkebundne Fange. Det var et tungt Gjensyn, og en trang Afsked; „de beskyldte hinanden paa en kjærlig Maade for at være Skyld i deres Ulykke, derpaa holdt Mørch en meget kristelig Tale til hende, og siden Præsten til dem begge, hun kyssede Mørch paa Haanden, førend hun gik ud". Endnu

et lille Træk fra Fængselsdagene skal dog bevares. I Vagten sad samtidigt nogle Ryttere arresterede for Tyveri; to Dage før Henrettelsen skrev Mørch en Ansøgning i sit eget Navn til Obersten (von Neuberg?) og gik i Forbøn for dem, og den Dødsdømtes Bøn pleiede man altid at opfylde, hvilket og nu skete.

Henrettelsen blev bestemt til 4 December, og efter den Opsigt og Deltagelse, Delinqventernes ulykkelige Skjæbne havde vakt, var det ikke at undre sig over, at Byen næsten var i Oprør. En Mængde Viser vare i de sidste Dage komne ud blandt Folk, deriblandt en af Mørch selv forfattet, som jeg senere skal berøre. Fra alle Kanter strømmede skuelystent Publikum sammen for at være Vidne til sligt usædvanligt Syn. „Det halve Fyns Land — skriver Bircherod — var ventendes til Byen, og enhver var betænkt at sikkre sig en Plads". Det seer næsten ud som om Øvrigheden ikke har følt sig sikker, skjøndt Slutningen var saa nær, og frygtet tumultuariske Optrin for Præstekonens Skyld; thi den greb til den usædvanlige Forholdsregel at lade Ryttere til Hest slaae Kreds om Skafottet, hvor hun skulde henrettes. Som Følge af hendes ringere Delagtighed i Forbrydelsen og mildere Dom end Mørchs, blev hun henrettet først og paa en anden Retterplads, paa Torvet. Mørch sendte Bøddelen Hilsen og Bøn at gjøre sin yderste Flid, „hvis han acqvitterede sig vel mod hende, vilde han kysse hans Haand" — hvilket i hine Tider, hvor Bøddelen stod saa godt som udenfor det menneskelige Samfund, og i Alles Øine langt dybere end selve Forbryderne, var vel et simpelt men rørende Tegn paa, hvorledes hans Tanke til det Sidste vedblev at beskjæftige sig med hende, hvis Skridt han havde ført ned ad Fordærvelsens Bane. Klokken 8 om

Morgenen førtes hun fra Raadhuset mellem tvende Præster den korte Vei. Uden nogen Fredsforstyrrelse gik Exekutionen for sig, og kjærlige Hænder havde sørget for, at Bøddelen ikke maatte berøre hende, og for god Betaling formaaet fire fattige Koner til at optage og lægge Liget i Kiste, hvorpaa det blev jordet i Fattigjorden paa St. Knuds Kirkegaard. Faderens Omsorg skyldtes det ikke; han havde vel begjæret at maatte hjemføre Liget til sin Begravelse i Brenderup Kirke; men da det blev ham nægtet, blev han saa fortørnet, at han hverken vilde lade Graven kaste eller besørge Folk til at bortbære Liget.

Derefter skulde Exekutionen med Mørch foregaae. Hele den sidste Nat havde trende af Hørerne ved Odense Skole tilbragt sammen med ham og „fremdraget den med Psalmer og gudelige Discurser", og den ene af dem, Hostrup, har efterladt det Vidnesbyrd om ham, at „han med Fromhed og Frimodighed gik sin Død imøde". Hans Forældre havde sendt ham hvide Klæder at iføre sig som Jordeklæder, men han foragtede Sligt og gik i sin simple Fængselsdragt. Mager og udtæret var han bleven, og han vilde ikke lade sig rage eller akkomodere, men med „et Skjæg som en Jøde" fremstillede han sig. Da hans Legeme skulde lægges paa Steile, maatte han føres til Retterstedet udenfor Byen, paa den saakaldte Hed udenfor Vesterport. Veien var lang og tung for Delinqventen at gaae for sidste Gang, men en Leiekarosse kunde man ikke faae; „der var kun een saadan i Byen den Tid" og den var ikke at faae for Penge — naturligvis til saadant Brug, fordi den efter Tidens Mening efter slig Anvendelse vilde være bleven uren og ubenyttet af Alle. Men Deltagelsen for dem var saa stor, at da dette rygtedes,

laante en af Byens fornemste Damer, Generalinde Devitz[10]), ham sin egen Chaise for at fritage ham for den tunge Gang. Tvende Præster sad hos ham i Vognen og „uden at see til Høire eller Venstre sang han hele Byen igjennem med Disciplene, som gik ved Vognen, den Psalme: „O Sjælehyrde, Gud og Mand o. s. v.[11]) og repeterede den atter, naar den var ude". En stor Skare Mennesker fulgte i stor Bevægelse Toget, og Rygtet gik, at han paa Retterstedet vilde tale Latin. Det gjorde han nu vel ikke, men man maa med Bircherod beundre den Aandskraft, han her lagde for Dagen. Han talte til Mængden om den store Brøde, der betyngede hans Samvittighed, om den store Anger og Fortrydelse, han følte, og endte med en Bøn til ham, hvis Naade han saa høiligen trængte til, saa inderlig og brændende, at Alle bleve høilig bevægede[12]), „man saae Præsterne græde over ham". Tilsidst tog han Afsked med sine Sjælesørgere og kyssede deres Hænder, traadte frem i Kredsen og spurgte om den Dræbtes Broder, Daniel Hornemann, kyssede ham tre Gange og bad ham om Forladelse, talte til Skarpretteren og bad Gud styrke ham til at udføre Gjerningen. Han anbefalede sig derpaa i

---

[10]) Hendes Navn forekommer endnu engang i denne Beretning paa en særdeles smuk Maade. Hun var en født Levetzau og nævnes som en af Odense Skoles Velgjørerinder, idet hun 1740 skjænkede den 500 Rd.

[11]) Psalmen:

O Sjælehyrde, Gud og Mand,
Hvo kan den nok udgrunde,
Din Hellighed, som alle Land
Maa prise allestunde o. s. v.

findes ikke i nuværende og nærmest foregaaende Psalmebøger. Derimod findes den hos Kingo blandt Psalmerne til 3die Pintsedag. Udgaven i Odense 1699 pag. 291.

[12]) „Den søgtes senere med stor Iver for at den kunde blive trykt", beretter Bircherod.

alle Nærværendes Bønner, tog Afsked med al Verden og sang disse Vers:

I Verdens Lyster viger hen
Jeg aldrig mer;
Og aldrig er jeg Eders Ven
Jeg eder nu beler.

O Jesu lad Dit Legems Brød
Og Blode Skaal
Mig vederqvæge til min Død,
Saa har jeg naaet mit Maal.

Med foldede Hænder lagde han sit Hoved paa Blokken og modtog det dræbende Hug.

Iblandt de flere Digte, der udkom i Anledning af Henrettelsen, nævnede jeg et af Mørch selv forfattet. I den sidste Tid saaes han skrive meget i Fængslet; „nogle mente, at han skrev paa sit Levnet", men „snarere var det det vidtløftige danske Vers, der ikke maatte udkomme før efter hans Død". „Verset fik Approbation, kom ud i Trykken, ja blev oplagt flere Gange", og maaske vilde det nu have været vanskeligt at fremdrage det ægte blandt de flere uægte, hvis ikke Bircherod havde vedlagt det sit Manuskript[13]). Skjøndt Hovedinteressen ved Digtet nærmest bestaaer i Tanken om dets ulykkelige

[13]) Skjøndt Bircherod udtrykkelig bemærker, at Titlen ikke er af Mørch, men Bogtrykkerens egen, skal jeg dog for Fuldstændigheds Skyld anføre den: „Een Christens Afsked fra Verden, der ved Justitien for sine begangne Feyler blef opsagt sit jordiske Paulnus Hytte og indflyttede til det Himmelske og Evige Tabernachel, componeret alle efftlerlevende til Trohiertig Formaning og efftertanke med troehiertig og inderlig Ønske for deris Timelig, Aandelig og Evige Velstand. Odense Tryckt Aar 1732 (4 Blade i 4to)". I Hjelmstjernes Samling findes samme Vers under Nr. 1111, men i et helt andet Tryk, saa det forholder sig rigtigt med de flere Oplag.

Forfatter, og den sjælelige og legemlige Tilstand, han maa have været i, da det blev til, saa ligner det dog ikke den Slags Digte, man maaske nærmest vilde falde paa at sammenligne det med — de rimede Beretninger „trykte i dette Aar", der fremkom ved slige Begivenheder; men det kan godt stilles ved Siden af hin Tids smagløse Leilighedspoesi. Tanken deri er det maaske ikke uden Interesse at gjøre sig bekjendt med, jeg skal derfor ganske kortelig fremstille dens Gang. Han udtaler først sin Anger over sin Misgjerning og bekjender sin store Synd, beder dernæst Alle, med hvem han er kommet i Berøring, om Tilgivelse. Henvender sig da først til hende „sin nærbeslægtede Frænke", der nu skal lide med ham, beder hende om Forladelse for de Ulykker, han har ført over hendes unge Hoved, trøster hende med den himmelske Barmhjertighed, der er stor nok til at lade dem samles i det andet Liv. Dernæst dvæler hans Tanke ved hans stakkels Forældre, og da navnlig hans Moder, hvem han har gjort saa stor Hjertesorg istedetfor Glæde, som hun kunde vente. Beder for Kongen og hans hele Hus, for den høie Øvrighed; takker Oberst Neuberg, samtlige Officerer og hver ærlig Kyradser. Af sine Dommere mindes han derimod kun den ene Landsthingsdommer, Schouboe, takker de geistlige Mænd, der have fremmet hans Vel, mindes til Slutningen, at han er Student, takker sin fordums Lærer Bartholin og bringer Akademiet og hver akademisk Borger sit bevægede Farvel.

Da jeg har anseet det for nødvendigt flere Gange, at berette Gangen i den anden Sag, der gik denne jævnsides, skal jeg og meddele Slutningen paa den. Exekutionen over dem blev opsat nogle Dage efter Mørchs. Dragonen som den mindst Skyldige blev henrettet paa Torvet i Odense og begravet paa Kirkegaarden. De tvende Andre paa Heden,

hendes Hoved sat paa Stage, og Jens Jyde steilet. Det var en Tanke, som Dragonen i sin Kjærlighed til Bondekonen vanskelig kunde forsone sig med, at hendes Hoved skulde sidde til Spot for Mennesker og Næring for Himlens Fugle, og hendes Legeme hvile paa Retterpladsen, han indgav derfor den Begjæring til Øvrigheden, at han maatte bytte Vilkaar med hende, og de skærpende Tilsætninger udføres paa ham. Men Øvrigheden tog intet Hensyn dertil, men som et mærkeligt psychologisk Træk fortjener det dog at bevares.

I saa Dage var Odense altsaa Vidne til ikke mindre end fem Henrettelser, og det er umuligt andet, end at saa rystende Begivenheder maatte frembringe en bevæget Folkestemning. Havde deres tragiske Skjæbne og trofaste Kjærlighed vendt Hadet om til Medlidenhed, saa gjorde den Anger og Frimodighed, hvormed de gik Døden imøde, et endnu dybere Indtryk. Man glemte Forbrydelsen over Skjæbnen og betragtede næsten Mørch som en Uskyldig, hvem Had og Uretfærdighed havde bragt paa Retterstedet; „var han død i et katholsk Land — bemærker Bircherod bidende — var han bleven erklæret for en Helgen“. Folk talte længe derom, og som det saa ofte gaaer, udfandt man forskjellige Tegn, der skulde tyde paa, at han dels havde fundet Fred i sin Grav, dels faaet for haard Straf. Hvad andet kunde der vel ligge i det mærkelige Faktum, at hans Hænder selv efter Døden vedbleve at være sammenfoldede, saa at de endog ikke reves fra hinanden ved at Legemet slæbtes paa Steilen, end at Freden, hvorpaa de foldede Hænder jo ere Symbolet, var bleven ham tildel i fuldeste Maal. Himlens Fugle viste og mere Retfærdighed eller ialfald Barmhjertighed end den jordiske Øvrighed, thi de vilde ikke røre en saa ulykkelig og bodfærdig Synders Hoved, og „gemene Folk holdt det og

eftertænkeligt, at Fuglene aad af Borgerens og Bondekonens Hoved, medens de ikke rørte Mørchs" — en Udtydning, som Bircherod fra sit Standpunkt strax slaaer til Jorden med den naturlige Forklaring, at Mørch var saa udtæret, at han kun var Skind, og at hans store Skjæg skræmmede dem mere end hans Uskyldighed. Ja den sagndannende Fantasi kom strax i Bevægelse og vidste længe at berette, hvorledes de Aftenen efter Henrettelsen vare mødtes, han fra Retterstedet paa Heden, hun fra Torvet, og vandret sammen Haand i Haand ned mod Aaen[14]).

Som der endnu i Live havde været en Kamp mellem Publikum og Retten om Delinqventerne, saa fortsattes den endnu efter Døden. Efter hin Tids Mening var Skammen at klæde Steilen saa stor, at det ligefrem paalaa Slægt og Venner som Pligt at bortstjæle Legemet. Medens man tidligere havde drøftet samme Spørgsmaal, om en Students Lig skulde henligge der eller ei, og da dvælet ved det Farlige i at borttage det, „da Fiskalens Tiltale kunde være vis", saa slog Meningen snart om, nu han var død som en Heros, og ved sit Digt havde smigret Mange, og man talte lydeligt om, hvor uforsvarligt det var, at man lod det henligge. Og skjøndt Mørch paa Retterstedet havde udtalt, at han ønskede at lide sin Straf i fuldeste Maal, og specielt ønsket Ondt over dem, der muligen borttog hans Legeme, saa blev det dog omtrent et halvt Aars Tid efter Exekutionen bortstjaalet, ligesom man fandt Spor af, at der havde været gjort Forsøg paa at borttage Hovedet. Snart fandtes vel atter Liget liggende paa en Mark langt fra Steilen, hvor Gjerningsmændene formodentlig overraskede havde ladet det henligge

[14]) Dette Sagn er optegnet blandt en hel Samling fynsk Overtro, som Bircherod har opbevaret i et andet Mnsc. i G. K. Sml.

uden at faae det jordet, og det blev indmeldt til Øvrigheden i Odense. Ingen vilde eller turde røre det, og Rakkeren blev imidlertid sendt ud at holde Vagt over det, for at fjerne Dyrene fra det. — Aktor i Sagen lod Stiftamtet spørge, hvorledes dermed skulde forholdes, og Resolutionen blev, at det døde Legeme atter skulde lægges paa Steile, „overensstemmende med hans egen Begjæring", „hvilket og skete i mange Folks Paasyn og nagledes dertil gjennem Hænder og Fødder". I Juni 1733 anmeldte Rakkeren for Stiftamtet, at en Ubekjendt havde henvendt sig til ham i Mørke for at tinge med ham om Udleveringen af det døde Legeme; men siden hører man ikke mere til Sagen, den døer hen ligesom alt Andet, som for en Tid drager Opmærksomheden paa sig, og de faa dunkle Rester, der endnu ere levende i Traditionen, minde kun lidet om den store Bevægelse, denne Sag engang vakte.

I den foregaaende Fremstilling have vi bestandig holdt os refererende, og ved at lade Begivenhederne fremtræde i den kronologiske Rækkefølge, tilsigtet at lade et Billede af Tiden med dens retslige Sædvaner og Folkets letbevægelige Anskuelser fremtræde. Derfor have vi og tilbageholdt flere Bemærkninger om Begivenheder og Personer, der ellers frembøde sig af sig selv. Der er imidlertid en anden Maade end den ren historiske, hvorpaa disse Begivenheder kunne betragtes, en psychologisk, saa man hovedsagelig fæster Øiet paa de fremtrædende Personer for om muligt at danne sig et Begreb om deres Karakter, og hvad andre Momenter, der kunne have havt Indflydelse paa dem med Hensyn til den begaaede Forbrydelse. Det har imidlertid sin store Vanskelighed. I det forelig-

gende Materiale findes kun yderst faa Momenter, der antyde deres Karakter, og de Vink, som den Samtidige, der saae dem og hørte Sagen og Folks Opfattelse af den og Personernes Karakter, meddeler, ere ogsaa kun faa, og for en i sligt Arbeide uøvet Pen og en nøgtern Fantasi har det altid sin store Vanskelighed af enkelte Træk at skabe fuldstændige Personligheder. Havde man egenhændige Optegnelser af dem, Brevvexling imellem dem eller lignende, hvor langt anderledes sikkert vilde man ikke have bygget paa slig Grundvold? Naar jeg ikke desto mindre forsøger paa at samle enkelte Træk og Udtalelser af og om de omhandlede Personer, saa er dermed kun Meningen ligesom at hjælpe Læseren med at finde Veien igjennem de mørke Gaader, og saa overlade Enhvers egen Fantasi den videre Udpynten, alt eftersom den historiske Beretning mere eller mindre tiltrækker ham.

Hovedinteressen falder da først paa de tvende Skyldige, Mørch og Præstekonen. Til Mørch kjendes saare lidet. Han nævnes som en Brodersøn af Præsten, men hvem hans Forældre vare, hans Opdragelse og hvad Andet, der har Indflydelse paa et Menneskes Udvikling, omtales ikke. Men enkelte Udtalelser tyde dog paa, at man ikke ved Studenten, der tidligt vandt sin unge, smukke og — efter Alles Sigende — uskyldige Kusines Hjerte, maa tænke paa en livsglad, pletfri Yngling, lige traadt ud i Livet med Tro og Haab paa, hvad det vilde bringe af Godt og Smukt. I Kommissionens Dom betegnes han ligefrem som den, der i sin Ungdom har forøvet „endel høist lastværdige og skarnagtige Stykker", og hvor Bircherod beretter om et udbredt og troet Rygte, at han arbeidede paa en Levnetsbeskrivelse af sig, føier han meget betegnende til: „hvilket kuns havde været til at forbærve unge Folk". Viser hele den foregaaende Fremstilling os ikke

ham som Hovedmanden, der fandt paa Forbrydelsen, og tilskyndede hende til Deltagelse? Ved Sammenkomsten strax efter Brylluppet enes han med hende om at give Manden Gift; han sender Gift, hun bruger den først, efter at han har været derovre; han sender atter Gift, da den første ikke virkede, og da Gjentagelsen ogsaa blev uden Resultat, finder han paa at underkjøbe Lægen, skriver tvende falske Breve til ham, for at faae ham til at udføre det, og da det Haab ogsaa glipper, griber han selv til at fuldføre den gruelige Gjerning.

Men hun, der lod sig lede, staaer hun da uden Skyld, eller er den kun ringe imod hans? Den Forførte er vel aldrig uden Skyld; men mange Omstændigheder forsone os dog mere med hende. Hendes Skjæbne, paatvungen af Andre, var sandelig haard. Ung, og alt forlovet, blev hun truet og tvungen i Ægteskab med en gammelagtig, forhadt Ægtemage, derfor glemte hun sin Tro og kastede sig aldeles i Armene paa ham, der som hendes onde Stjerne drog hende Skridt for Skridt med sig ad Veien til Skafottet. Dette paatvungne Ægteskab var virkelig, selv i Rettens Øine, ene Grunden til Forbrydelsen. I Kommissionens Dom udtales det ligefrem, „hun var traadt i Ægteskab med Hornemann mod sin Villie og Hjertelaug", og at den egentlige Grund til Forbrydelsen var en mellem dem „sammenspunden løs Kjærlighedsforbindelse" — uden at man herved behøver at tænke det brugt i nogen anden Betydning end den romantiske og maaske ufornuftige Forbindelse i Modsætning til det solide Jaord med Forældres Samtykke og efter deres Foranstaltning. At faae Begreb om hendes Dannelsesstandpunkt er temmelig vanskeligt. Opvoxet blandt en talrig Børneflok i en Præstegaard i hine Tider kan ikke være Borgen for en god Opdragelse, og Hr. Anders Hvid lærer man langtfra at

kjende som en for sine Børn omhyggelig Fader. Uden Forældrenes kjærlige Indflydelse er hun voxet op som et verdsligsindet, letsindigt Barn, og da hun faldt i Hænderne paa et Menneske, der ikke var ubekjendt med det Onde, var hun let at føre med. Hendes Letsindighed skinner tydeligt frem igjennem enkelte Træk. Hendes spottende Ord om Ryttervagten, hendes Optræden pyntet i fuld Stads, da hun faaer sin Dom, vidne de ikke bedre end en ligefrem Udtalelse? Med et letsindigt og verdsligt Sind havde hun knyttet sig saa fast til Mørch, at han var Et og Alt for hende. Naar han syntes at være utro mod hende paa en eller anden Maade, oprøres hun og bliver ude af sig selv. Da hun hørte, han havde tilstaaet ikke blot Mordet men og Forgiftningsforsøgene, forbandede hun ham. Da han undveg uden hende, blev hun ligeledes meget forbittret, „hun blev uregjerlig“, — skriver Bircherod — og da han atter var indbragt, begjærede hun at tale med ham, men da hun saae ham, sagde hun kun, „at hun ønskede at see ham efter hans sidste polske Reise (polske Reise ɔ: Reise uden hende?), og det er visselig ikke med Urette, at „Folk forundrede sig over hendes effronterie, at hun saaledes uden Aarsag vilde gaae over Gaden ind til Rytterne“. Hvor høieligt hun end havde forsyndet sig, saa følte dog Alle med hende, og mest de, der kjendte hendes Forhold. Kunne vi paa anden Maade forklare os Autoriteternes Optræden imod hende i Kjerteminde? Hornemanns Embedsbroder, Kapellanen Boesen kjendte hendes Forgiftningsforsøg, Øvrigheden ligesaa, og de foretoge intet Skridt ad Rettens Vei imod hende. Præstens mistænkelige Død bestræbte de sig for at faae til at gaae i Glemme saa hurtigt som muligt, og da endelig Øvrigheden tvungen blev sat i Bevægelse, søgte den ved sin Dom at aabne hende en

Udvei til at undgaae den jordiske Retfærdighed, og overlade det til ham, der bedst havde seet Alt og derfor bedst kunde dømme. Og den, der gjorde dette, var ikke en eller anden uvidende, bestukken eller bestikkelig Mand, thi Provst Bøgh roser netop Raadmand Schiøtz „for sin Indsigt og megen Erfaring", og Kommissionen stadfæster denne Anskuelse ved at frikjende ham, ja roser endog hans kristelige Hjerte, der kundgjorde sig i dette Forhold. — Tilsidst vandt hun ved sin Anger og Gudhengivenhed Alles Medlidenhed, og hvor Birche-rod ligesom tager Afsked med hende, giver han hende følgende Vidnesbyrd: „hun havde dog et godt Skudsmaal af Alle, var i sin bedste Alder lidt over tyve Aar, var smuk, havde en meget modest Mine og var elsket og æret af Alle, som havde kjendt hende; men Kjærlighed til Mørch styrtede hende i Ulykken". Vi som nu saa lang Tid efter ligesom op-rulle hendes Levnet paany, skulle vi fælde haardere Dom, end Samtiden fældede. Den jordiske Retfærdighed led Fyldest, lad saa deres store Kjærlighed dække over deres store Synder. Samtiden glemte disse hurtigt, og i lang Tid blev den unge Præstekones Grav paa Fattigjorden paa St. Knuds Kirkegaard „ved fattige ubekjendte Folks Hænder bestrøet med Sand og Blomster", og Generalinde Devitz lod lægge en Ramme om den og en lille Sten over den, men Navn og Skjæbne vilde hun ikke skrive, men lod den være uden Indskrift; thi nu skulde Brøden være udslettet hos Menneskene.

Med dem, Retfærdighedens Arm naaede, ere vi færdige. Men der er et Par Personer endnu, der maa omtales, og gaaer det ikke altid saaledes, at om dem, der gaae fri, samler Verdens Dom sig langt haardere? Hvilken underlig Karakter frembyder ikke Faderen. Ubekymret og ukjærlig lader han

sin unge Datter omtumles af de Bølger, hvori han selv har stødt hende ud ved at tvinge hende til at tage en forhadt Ægtefælle. Da de true med at opsluge hende, og da han advaret seer Faren, hvori hun er stædt, gjør han Intet for at frelse sit vildledte Barn. Reisen, som en Fremmed af Medlidenhed gjorde for at paakalde den faderlige Kjærlighed og Bistand, tyktes Faderen selv for lang; og kunde Retfærdighedens Arm ikke derfor ramme ham, hvo vil vel derfor erklære ham angerløs? Da Misgjerningen var forøvet, og Sagen verserede for Retten, viser han en forunderlig Optræden; truer snart Vidnerne til Taushed, bønfalder derpaa Datteren om at tilstaae, snart efter til at tage Tilstaaelsen tilbage. Da hun endelig var dømt til en forsmædelig Død, vilde han ikke række hende Klæder til deri at anraabe Kongens Naade, men aabnede ikke engang selv Munden til en Bøn for sin ulykkelige Datter, vilde hellere have et dødt end et æreløst Barn. Almindelig var derfor Uvillien mod ham, og man tillagde ham strax en stor Del af Skylden. „Man talede meget ilde om ham", skriver Bircherod, og anfører saa hvad Folk ansaa for hans skjulte Bevæggrunde: „Han trøstede sig med, at om end hans Datter maatte miste Livet, han da skulde beholde det halve Bo"; — maaske er det for haardt, Bircherod tilføier derfor ogsaa relata refero.

Dog en endnu forunderligere Stilling indtager Hr. Anders Hvids Svigersøn Forpagteren paa Vedelsborg, Søren Thomas Breinholm med sin Kone, den ulykkelige Præstekones Søster. Thi kun lidet omtalte i det Foregaaende og uden at være nævnte i Dommen staae de begge som fuldstændige Medskyldige. Det var dem, der angave Sagen om Mordet, og hvilke Vidnesbyrd aflægge de? De paastaae, at Mørch baade før og efter havde angivet Gjerningen for dem;

de angav, at han havde „paa deres Opfordring“ laant dem 300 Rd. af den myrdede Præsts Penge; og disse Angivelser fremkom først omtrent tre Fjerdingaar efter fuldbragt Gjerning. Kaldes dette ikke at være Medvidere? Og dog bliver der ikke anlagt Sag mod dem, og deres Navne findes kun som Vidner, ikke som Anklagede. Derfor spore vi lige til det Sidste stor Forbittrelse mod dem hos begge de tvende Ulykkelige, og mere end een Gang søge de at drage dem med ind i Sagen, men skjulte Hænder vaagede stedse over dem, og fri for Retfærdighedens Brændemærke slap de aldeles. Næppe kan man forklare sig dette anderledes, end at enten Stiftamtet eller Kommissionen betalte deres Angivelse i saa vigtig en Sag med fuldstændig Tilgivelse for dem. Saasnart man havde vristet Tilstaaelsen fra Mørch, begjærede han, for at ramme dem, at maatte udtale sig om hvilke Vidner, der havde talt sandt, — det blev ham nægtet. Da han fik sin Dom, hvori Forpagteren ikke var nævnet, gjentog han ligesaa forgjæves Forsøget. Da den dødsdømte ulykkelige Kone tog Afsked med sin Slægt, vilde hun ikke see den Søster, og hendes anden Søster maatte love aldrig mere at omgaaes med hende. Før Døden begjærede hun at tale med Stiftamtmanden for at angive dem, der vare ligesaa skyldige som hende, men for saadan Angivelse var Excellentsens Øren lukkede. Der gik naturligvis megen Tale om den Ting; thi for Sligt staae Folks Øren altid aabne, og haardt bleve de bedømte; men var det ikke naturligt? Jo mere Medlidenhed man fik med de Lidende, desto værre medtoges de Skyldige, der gik fri. Skjøndt Bircherod her mere antyder end ligefrem sigter, saa kommer han dog til at stemple denne Familie værst, naar han bemærker, at Forpagterkonen under Sagens

Gang umotiveret og uadspurgt „havde givet Faderen an for det, jeg her ikke vil nævne".

Dog endnu engang syntes Retfærdighedens Arm at være udstrakt efter dem, men ligesaa pludselig blev den atter standset. Da Dommen var falden og fuldbyrdet, og man troede Alt glemt og begravet, kom pludselig en kongelig Ordre til atter at foretage Sagen for Forpagterens og Konens Vedkommende. Var det den henrettede Præstekones Røst, der endnu lød fra Graven? „Man ved ikke ret Besked", skriver Bircherod — „Rygtet gik, at hun i et Brev, hun leverede en af Præsterne paa Retterstedet, havde angivet dem begge som Medvidere og Raadgivere i Alt". Kommissionen, hvem Ordren gjaldt, vægrede sig ved at gjenoptage Sagen, paastod, „at baade Forpagteren og hans Kone havde været stævnede, Stævningerne ogsaa derefter vare indrettede, og Sagen derefter indanket for Høiesteret" — skjøndt Dommen ikke nævner dem med et eneste Ord ikke engang et frikjendende som ved Raadmand Schiøtz. Den skrev en Betænkning over det Umulige i at gjenoptage en Sag, som Høiesteret havde paadømt, og viste Sagen aldeles fra sig. Det er et meget dunkelt Sted, og Bircherod kaster kun ringe Lys over den, maaske turde han, den loyale Undersaat og selv en Dommer, ikke udtale sig uforbeholdent om en Sag, der angik høiere Personer, da hans Udtalelse gik ham af Hænde og maaske kunde læses af høie Øine. Thi hvor vil han ramme, naar han siger: „Ingen talede i dette ilde om Stiftamtmanden, som var incapable til at gjøre Sligt af sig selv; men vel om Andre, som vare Aarsag dertil". — Der er unægteligt et vidt Spillerum for Tanken, hvem han mener med de andre, men rimeligst er det vel Kommissionen, han sikkert og skjult vil give et lille Hib. —

Dermed lade vi Beretningen være sluttet om denne Justitssag, der engang har været Gjenstand for Folks daglige Talen i en længere Tid. At mane de svundne Tiders Begivenheder frem, har altid stor Tillokkelse for En selv, maatte jeg nu kun ikke have stolet for meget paa Bircherods Ord, „at denne Sag nok meriterede at skrives om for Efterkommerne".

Om de forskjellige Capeller ved Sct. Knuds Kirke i Odense.

Af Stiftsprovst Damgaard.

Paa en Tid, da de Mænd, der synes at skulle faae en bestemmende Indflydelse paa Sct. Knuds Kirkebygnings Skjebne i den nærmeste Fremtid, have givet tilkjende, at de omgaaes med den Plan, at borttage alle de Tilbygninger, der nu findes ved Kirken, saavel Vaabenhuset og Valkendorfs Capel paa Kirkens Nordside, som Consistoriet paa Sydsiden, vil det ikke være uden Interesse, baade at betragte de nuværende Tilbygningers Historie, og at søge at gjøre det klart, hvilke Tilbygninger, der i tidligere Tider have enten prydet eller vanziret Kirkens Bygning. Loven af 19de Februar 1861, om Kirke- og Præstegaardssyn, indeholder i § 33 den Bestemmelse, at Ministeren for Kirke- og Underviisningsvæsenet kan undtage fortrinlig vigtige Kirker, saasom Domkirker, fra det alminbelige Syn ved Provsten, og henlægge dem under et særligt Syn, der overdrages til Mænd, som have den dertil fornødne Sagkundskab. Et saadant særligt Syn blev i Aaret 1862 anordnet for St. Knuds Kirke, og Synscommissionen kom til at bestaae af Professor Høyen, Etatsraad

Hansen og Professor Herholdt. Denne Commission, der betragter det som sin Opgave at føre Kirken tilbage til dens ældste, oprindelige Skikkelse, ansaae det for nødvendigt, førend der skredes til Reparation af nogen enkelt Deel af Kirken, at der havdes fuldstændige Planer og Tegninger over den hele Kirkebygning, som udviste, hvorledes denne i sin ældste Skikkelse havde seet ud, og hvad der altsaa maatte stræbes henimod og tilsigtes ved de Reparationer, som det Tid efter anden vilde blive nødvendigt at foretage ved Kirken. Kun paa den Maade, meente man, vilde det være muligt at undgaae ved de enkelte Reparationer at gribe forstyrrende ind i Planen for det Hele.

Professor Herholdt, der tidligere havde beskjeftiget sig meget med St. Knuds Kirkebygning og nøie gjennemgaaet dennes enkelte Dele, paatog sig at udarbeide Tegninger over Bygningen „saadan som den fra Begyndelsen havde været, og saadan som den ved en fuldstændigen gjennemført Restauration kunde ventes at ville blive". Disse Tegninger, der saaledes efter det Øiemed, hvori de vare udførte, skulde lægges til Grund for enhver fremtidig Reparation paa Kirken, billigedes af den hele Synscommission, og da ogsaa Ministeriet for Kirke- og Underviisningsvæsenet gav dem sit Bifald, kunde saaledes Sct. Knuds Kirkebygnings Skjebne for en længere Fremtid paa en Maade siges at være afgjort. Men Tegningerne angik imidlertid, baade efter det Øiemed, hvori, og den Maade, hvorpaa de vare blevne til, alene selve Bygningen, og Kirkeinspectionen tog derfor ogsaa ligeoverfor Ministeriets ubetingede Godkjendelse af Herholdts Tegninger det Forbehold, at der ikke ved disse Tegninger skulde være Noget afgjort eller vedtaget med Hensyn til saadanne Forandringer og Indretninger i Kirkens

Indre, som dens Anvendelse til gudstjenstlig Brug for Menigheden maatte enten kræve eller fraraade; og Inspectionen fastholdt yderligere i sin Erklæring, der foranledigedes ved en Meningsforskjel mellem Stiftsøvrigheden og den særlige Synscommission angaaende forskjellige Enkeltheder i Tegningerne, at dersom det under den fortsatte Restauration af Kirkens enkelte Dele skulde vise sig, at Hensynet til Kirkens Afbenyttelse til gudstjenstlig Brug vilde træde hindrende i Veien for de kunstneriske Fordringer, saa vilde Menigheden, hvis Sognekirke Kirken er, være i sin gode Ret, naar den paastaaer, at de kunstneriske Hensyn maa vige for de gudstjenstlige.

Paa disse Tegninger er, paa Kirkens Nordside, Dommen uden Skaansel fældet over Vaabenhuset og Valkendorfs Capel. Er der tilstrækkelig Grund til at istemme denne Dom? Det er dog værd at lægge Mærke til, at medens der oprindelig har været en Indgang paa den vestre Ende af alle vore Domkirker, saa er denne Indgang i Tidernes Løb enten bleven aldeles opgiven og tilmuret som ved St. Knuds Kirke og Viborg Domkirke, eller i al Fald forladt til daglig Brug, som Tilfældet er med dem alle. Overhovedet har neppe nogensinde den daglige Indgang i nogen af vore Domkirker været fra den vestlige Ende. De have alle foruden denne Hovedindgang fra Vest havt oprindelige Indgange baade fra Syd og Nord. Naar man nu atter drager den gamle Indgang fra Vest frem for Dagen, saa skeer dette af arkitektoniske Hensyn, men vil man tillige forlægge Menighedens daglige Indgang derhen fra Siderne, saa bliver det Opgaven, at fjerne de Ulemper, som have gjort, at man i tidligere Tider har opgivet denne vestre Indgang. I Ribe har man ved Restaurationen i Aaret 1844 bygget et

Vaabenhuus indenfor den vestre Kirkedør, og anden Udvei kan neppe heller paavises ved Sct. Knuds Kirke. Men det har ikke kunnet undgaaes, at den tunge Muur, der nu i Ribe skiller Vaabenhuset fra Kirken, danner en uheldig Contrast til det øvrige Muurværk i Kirkens Indre, og Symmetrien i Kirkens Dimensioner har synligen lidt ved den Forkortelse af Hovedskibet, som har været en nødvendig Følge af Vaabenhusets Indretning. Noget lignende vil skee i Sct. Knuds Kirke, om endog Kirkens Grundplan bedre taaler denne Forkortelse af Hovedskibet end Ribe Domkirke. Anderledes vilde derimod Sagen stille sig, dersom man, for at gjøre det kunstneriske Hensyn Fyldest, vil tilbagegive Kirken dens Hoved-Dør mod Vest, og saa lade denne Indgangs Afbenyttelse være forbeholdt til enkelte særlige og høitidelige Anledninger, men ligefuldt beholde Indgangene fra Siderne til Brug ved den almindelige Gudstjeneste. I dette Tilfælde vilde man kunne undvære det indvendige Vaabenhuus; men saa maatte ogsaa det nuværende Vaabenhuus mod Nord bevares.

Fra et reent kunstnerisk Synspunkt lader der sig Intet indvende mod Vaabenhusets Borttagelse, og ikke heller fra det historiske. Det tilhører en meget yngre Tid end Kirken; det er en Tilbygning uden al arkitektonisk Karakter, der ikke engang nu længere bærer Præget af sin egen Tid, hvori det er opført. Det er alene Vanskeligheden ved at tilveiebringe en tilstrækkelig mod Træk beskyttet Indgang, der kunde tale for dette Vaabenhuses Bevaring. Det forholder sig paa modsat Viis med Valkendorfs Capel. Dettes Nedbrydning og den ydre Kirkemurs Lukning paa det Sted, hvor nu Capellet er aaben ind imod Kirken, vilde befrie den nordre Gang og Choret indenfor for den kolde Luftstrøm, der i

denne Deel af Kirken frembringer en følelig Træk. Capellets Borttagelse eller i al Fald dets Tillukning vilde være en Binding for Gudstjenesten i Kirken; derimod kunde vel det historiske Hensyn tale en Deel for dets Bevaring. Det maa vel erindres, at St. Knuds Kirke kun i det korte Tidsrum fra 1582 til 1618 har været aldeles uden nogen Udbygning paa Nordsiden, og da den i 1619 havde faaet den ene Udbygning, Vaabenhuset, fik den 14 Aar derefter en ny Tilbygning i Valkendorfs Capel. Siden den Tid har Kirkens Nordside fremviist tvende Udbygninger i Stedet for den ene, der lige til 1582 fandtes tæt ved det Sted, hvor Valkendorfs Capel nu er bygget. Det er saaledes en Illusion, naar man nu mener ved Borttagelsen af disse tvende Bygninger at kunne bringe Kirkens ældste Skikkelse her tilbage. Det opnaaes ikke ved Vaabenhusets og det Valkendorfske Capels Nedbrydning, men hvad man derimod uimodsigeligen udretter derved, det er, at man tilintetgjør et Stykke af Kirkens Historie, forsaavidt som denne har sin Fremstilling i selve Kirkens Bygning. Hvad desuden Kirkens Nordside angaaer, saa lader den gamle Kirkebygning sig ikke her tilbageføre i sin oprindeligste Skikkelse, allerede af den Grund, at den første Plan for Bygningen, saaledes som denne var paabegyndt, aldrig er kommen til fuld Udførelse, men under selve Bygningsarbeidet har givet Plads for andre Tanker og Planer, medens dog hin første Plan og Anlæg har efterladt sig kjendelige Spor i Bygningen, der ikke senere have ladet sig udslette, men som dog ikke ville kunne veilede til derefter at vende tilbage til hin første Tanke hos Bygmesteren, og lægge denne til Grund for den nu paatænkte Restauration. Men deri maa ligge en Grund i kunstnerisk og kunsthistorisk Henseende til ikke nu ved Restaurationen

ubetinget at gaae ud fra den Forudsætning, at man ved at rydde Alt hvad der er senere Tilbygning af Veien, skulde kunne faae Kirken saa reen og fri for alt Paahæng, som den fra først af har været. Thi Kirken har paa sin Nordside neppe fra Begyndelsen været fri for en Tilbygning, og den bærer selv tydeligt Vidnesbyrd om, at det heller ikke har ligget i Bygmesterens oprindelige Tanke, at den skulde være det. Men hvad der fra først af var paatænkt at skulle have udfyldt det Sted, som nu tildeels dækkes af Valkendorfs Capel, kan man ikke bringe frem, og derpaa tænker heller Ingen. Man kan ved dette Capels Nedbrydelse ikke komme videre end til at fremvise Kirkens Nordside saaledes som denne ved Kirkens endelige Fuldførelse under Gisico, ved Aaret 1300, er bleven efterladt med synlige Tegn paa, at man havde opgivet den første Bygmesters paabegyndte Plan for Kirkens Bygning. Men heller ikke til dette Punkt i Kirkens Historie vil man komme; thi vel blev Gisicos Kirkebygning efterladt med Spor af noget Ufuldendt mod Nord, men efter al Rimelighed dækkedes samtidigen dette Spor tildeels af en senere forsvunden Udbygning, der ikke har været ganske uanseelig, og saaledes for en Deel har været istand til for Øiet at udfylde den tomme Plads.

Paa den sydlige Side tage Herholdts Tegninger Consistoriet bort, og anvise til Skriftestol og Sacristie den østligste Hvælving i Kirkens nordre Sideskib. Saaledes vilde ogsaa Kirkens Sydside fremtræde nøgen og bar. Men det beroer atter paa en Feiltagelse i Kirkens Historie, naar man gaaer ud fra, at saaledes har Kirkens Sydside fra første Færd frembudet sig, og at det først var Biskop Mogens Krafse, hvem det i Aaret 1464 skyldtes, at Kirken mod

Syd fik den Tilbygning, der nu benævnes Consistorium. Dette vil fremgaae af de følgende Betragtninger.

I de sparsomme og høist mangelfulde historiske Efterretninger, vi have om Sct. Knuds Kirke i den ældre Tid, træffe vi Navnene paa tvende Capeller ved Kirken; disse ere Benedicts Capel og Sct. Knuds Capel, eller som det sidste ogsaa kaldtes efter dets Stifter: Mogens Krasses Capel. Men nogen udtrykkelig Angivelse af disse Capellers Beliggenhed ved Kirken er os ikke overleveret, og derfor har det kunnet skee, at man har søgt dem paa forskjellige Steder, ligesom man ogsaa i den Omstændighed, at der kun omtales disse tvende Udbygninger i de gamle Efterretninger, har meent at have nogen Hjemmel for at søge det ene Capel i den nuværende Udbygning mod Syd, som danner Consistoriet. Dette skulde saa være Mogens Krasses Capel, og Benedicts Capel kunde saa enten søges paa Kirkens Nordside eller Sydside. Denne sidste Mening hylder Bisskop Engelstoft i sin Odense Byes Historie, S. 31, og Cantor Mumme i sin Beskrivelse over S. Knuds Kirke i Odense, S. 10, Anm., helder til den samme. Det vil vise sig i den følgende Undersøgelse, at begge disse Anskuelser ere urigtige: at hverken har Benedicts Capel havt sin Plads paa den søndre Side af Kirken, og ikke heller er Mogens Krasses Capel at finde i det nuværende Consistorium.

Lader vi for det Første Kirken selv, som det meest uforkastelige Vidne, her tale i sin egen Sag, saa viser den Beskueren tydelige Spor af tvende Tilbygninger, en mod Nord og en mod Syd, foruden den Bygning, der nu udgjør Consistoriet, og at disse Spor, som Kirkens Mur bærer til Skue, virkeligen have tjent til at forbinde en Tilbygning med Kirken, godtgjøre yderligere de Murlevninger, som i

senere Tider ere fundne derudenfor, og som øiensynligen hidrøre fra de gamle nedbrudte Capeller ved Kirken. Paa Kirkens Nordside opdage vi i den Vinduesfordybning, som er over Indgangsdøren, tæt Vest for Valkendorfs Capel, Levninger af et Bueslag, der nu for største Delen udvendig dækkes af de to Murstræbere ved Siderne af Vinduet. Indvendig derimod giver det gamle Bueslag sig for Tiden tydeligere tilkjende igjennem Kalkafpudsningen; man kan med Øiet følge Omridset af hele Bueslaget, og ved Murens Undersøgelse under Kalken sees strax, at her er en senere Tilmuring. Ved Eftermaaling finder man, at Muraabningen paa dette Sted har havt en Vide af 6⅝ Alen og en Høide af henved 12 Alen, og det har saaledes været en anseelig Bygning, hvortil denne Muuraabning i sin Tid har ført ind. Bueslagets Høide og Vide vise, at Bygningen har havt samme Vide som Kirkens Hvælvingsfag indenfor og dens Mur omtrent samme Høide som Muren i Kirkens Sideskib. Ved den Afgravning, der i Sommeren 1866 foretoges paa Sct. Knuds Kirkegaard, og hvorved Jordsmonnet paa dette Sted sænkedes omtrent 1 Alen, fandtes udfor det gamle Bueslag en Murlevning af brændte Steen, som gik i Flugt med Kirken. Det maa saaledes have været Bygningens Endemur mod Nord, hvis Rester her kom tilsyne, og dens Afstand af omtrent 13 Alen fra Kirken, angav den Dybde, som det gamle Capel har havt.

Det Bueslag i Kirkens Mur, som antyder Tilbygningen mod Syd, findes under det næstsidste Vindue Vest for Consistoriet. Bueslagets største Høide er 4½ Alen, og det har en Vide af 3½ Alen. Efter disse Maal har det været en Bygning af temmelig ringe Omfang, der her har havt Forbindelse med Kirken. Af hvad Grund Muraabningen ikke

har været anbragt lige under Vinduet midt i Kirkens Hvælvingsfag, kan ikke nu skjønnes, men Afvigelsen hen imod Øst har havt til Følge, at man har borttaget den tilstødende Murstræber mod Øst for at vinde Plads, og denne Murstræber, der endnu savnes, er saaledes ikke bleven opført ved Capellets Nedrivelse. Saalænge Capellet stod, kunde Murstræberen undværes; den blev erstattet ved Capellets østre Sidemur, der afgav den fornødne Støtte for Kirkens Mur paa dette Sted. Nu savner Kirken denne Støtte, men Muren viser tydeligt Sporene af den oprindelige Murpille. Ved den store Reparation, der i Aarene 1618—1625 foretoges paa Kirken ved dens Overgang til at blive Sognekirke for det gamle Albani Sogn, der nu overførtes til den fra Graabrødre Kirke, fandtes endnu ikke ubetydelige Levninger af dette Capel henliggende ved Kirken. Efter Kirkens Regnskaber[1]) over denne Reparation er der den 11. Mai 1619 betalt Jesper Murmester 5 Daler 3 Mark for „at afbryde paa Kirkegaarden 6300 Mursten af sen gammel, nedfalden Capel paa den søndre Side."

Det kan her i Forbigaaende bemærkes, at paa samme Tid og ved samme Leilighed synes den sidste Rest at være forsvunden af den Forbindelse, som Kirken havde havt med Klostret ved den vestre Ende. Efter samme Kirke-Regnskab have 9 Karle fra den 12. til den 17. April 1619 været beskjæftigede med at „afbryde en gammel Pille vester paa Kirken, og opgrave en gammel Grundvold." Begge Dele kunne neppe hidrøre fra Andet end fra den Sammenbygning, som her engang havde forenet Klostret og Kirken, og hvoraf der endnu er en ringe Rest tilbage i den Defor-

[1]) I Kirkens Arkiv.

mitet, som udmærker den nederste Deel af det søndre Trappetaarn fremfor det nordre.

Foruden disse tvende nu forsvundne Tilbygninger ved Sct. Knuds Kirke møder os en tredie Bygning ved Kirkens Sydside, det nuværende Consistorium. Denne Bygning omtales første Gang i Forbindelse med Kirken i Bisp Niels Jespersens Synodalia for Aaret 1586. Det fortælles der, at Kantsler Niels Kaas, der dengang var Lehnsmand paa St. Knuds Kloster, havde skjænket Stiftets Geistlighed denne Bygning til Conventshuus eller Consistorium. Det er bleven den almindelige Mening hos de Forfattere, der have beskjeftiget sig med Kirkens Historie, at den Bygning, der i dette Aar blev skjænket Fyens Geistlighed til et Conventshuus, var det af Mogens Krafse opførte Capel, der kaldtes Sct. Knuds Capel. Det er Aagaard, som først har fremsat den Mening, men uden at angive nogen Hjemmel for den. Det Uholdbare i denne Antagelse vil allerede fremgaae deraf, at dersom Consistoriet og Mogens Krafses Capel var een og den samme Bygning, saa vilde vi indtil Navnet savne Underretning om den ene af de to ovenfor omtalte Tilbygninger, som dog beviisligen have været ved Kirken foruden Consistoriet. Men flere Omstændigheder tale desuden imod denne Antagelse. Det synes for det Første ikke at kunne lade sig forene med det Forhold, hvori den kongelige Lehnsmand paa Klosteret stod til S. Knuds Kirke, at antage, at han har kunnet øve en saadan Dispositionsret over denne og dens Capeller, at han efter Forgodtbefindende kunde bortskjænke et af disse til Stiftets Geistlighed. Thi vel hørte Kirken ifølge sin gamle Forbindelse med Klosteret endnu med til det Kantsleren overdragne Lehn, men den nærmeste Følge deraf kunde kun blive, at Vedligeholdelsen af

Kirken hvilede paa Klosteret; over Kirkens Bygning og dens Capeller kunde Lehnsmanden ingen Eiendomsret øve, og hvad Brugen og Afbenyttelsen af Kirkens enkelte Dele angik, kunde Lehnsmanden ingen Ret eller Raadighed gjøre gjældende. Som Domkirke hørte Kirken Stiftets Geistlighed til, eller særligen Landemodets Medlemmer, og disse behøvede neppe at lade sig et af dens Capeller anvise til Samlingssted af den kongelige Lehnsmand paa Klosteret. Meget mere ligger det her nær at antage, at Stiftets Geistlighed ved den Tid har været betagen Brugen af det Forsamlingssted, den tidligere havde havt i eller ved Kirken, og at Lehnsmanden da af Grunde, som vi senere skulle berøre, har indrømmet dem til Convent og Consistorium et Stykke af et af Klosterets Huse; thi over Klosterets Bygninger havde Lehnsmanden og ikke Geistligheden Raadighed, forsaavidt den Brug han gjorde af dem kunde bestaae med Lehnsforholdet til Kongen. Denne Opfattelse af Sammenhængen med Kantslerens Gave stemmer ogsaa bedst med Ordene i Bisskop Niels Jespersens Synodalia. Det er saa langt fra, at disse lede Tanken hen paa et af Kirkens Capeller, at de meget mere vise i modsat Retning. I det Udtog af Niels Jespersens Synodalia for 1586, som haves i Blochs og Næraaes Fyens Geistl. Historie, S. 46, lyder i 5te Artik. det 9de Monitum saaledes: „Paa det sidste gaff Dnus, Episcopus tillkjende, att then gode Mand welbyrdig Niells Kaas høybemellte Kongelige Majestatis Cantzeler haffuer giffuet all Klerkerhed i Fyen et smuckt oc beqvemmeligt Hus hos St. Knudz Kierke till it Allmindeligt Consistorium; Men der fattis meget, som skall nødtørffteligen flyes derpaa, för mand kand bruge dett: derfor bleff da therom saaledis beslutted af Synodo att huer Pastor her y Fyen skall giffue til samme Huuses Beredelse

8 ß. Danske og huer Præpositus en Marck; oc dise Penge skall udgiffues nu till St. Knudz Dag først kommer."

Bispkoppen vilde neppe have kaldet et af Kirkens Capeller et Huus hos Kirken, og endnu mindre vilde vel Betegnelsen „smuk og beqvemmelig" have kunnet passe paa det gamle Capel. Hvor lidet disse Betegnelser forresten passede paa det Stykke af Klosterets gamle Huse, der her overgaves til Geistligheden, sees af selve Synodalet, og fremgaaer end mere deraf, at Kirken faa Aar efter maatte lade 500 Tagsteen hente i Kjerteminde til at „oplægge paa det Huus mod Klosteret"[1]). Den Bygning, som her omtales, kan ikke være nogen anden end Consistoriet, men ogsaa her benævnes den ikke som noget forhenværende Capel. Det er en Deel af det østre Huus i den gamle Klostergaard, hvorom der handles i Biskop Niels Jespersens Synodalia af 1586. Men dertil ville vi senere komme tilbage.

Det er kun om det ene af Kirkens tvende Capeller, at Historien har levnet sikker og paalidelig Efterretning, uden dog bestemt at angive, hvilken Plads ved Kirken Capellet har indtaget. Mogens Krasse, der var Biskop i Fyen fra 1460 til 1474[2]), opførte et Capel ved Sct. Knuds Kirke, og indviede det til Hellig Trefoldighed, Vor Frue, St. Bent og St. Knud Konge. Capellet kaldes i samtidige Documenter Sct. Knuds Capel[3]), og for Sct. Knuds

---

[1]) Kirk. Regnskab fra 1622 i Kirkens Arkiv.
[2]) Samlinger til Odense Bispekrønike i Catholicismens Tid, ved Pastor Crone, i Fyens Stifts lit. Selsk. Tidsskr. 7 B. S. 311 flg.
[3]) Danske Magaz. 2. B. S. 20.

Alter i Capellet læstes daglig Messe[1]). Om Aarstallet, naar Capellet er bygget, er der Afvigelser i Angivelserne. Crone sætter Tiden til 1466 og følger deri Pontoppidan[2]). Hvitfeldt har Aarstallet 1464[3]), og Engelstoft 1474[4]), og han lader saaledes Capellets Opførelse være samtidig med Stiftelsen af det med Capellet forbundne Vicariat. Mumme[5]) har søgt at forene de forskjellige Tidsangivelser ved at lade Capellets Bygning udstrække sig over Aarene 1464 til 1466. Aaret 1474 er Biskop Krafses Dødsaar. Samme Aar er hans Testamente udstedt in curia nostra Blangstwedh (ↄ: Blangsted) die beati Galli Martyris (ↄ: den 16. Octbr.)[6]). Ved dette Testamente oprettede han en gudelig Stiftelse af dobbelt Art; baade stiftede han en evig Almisse for Fattige i Odense By, og tillige oprettede han eget Præsteembede ved Sct. Knuds Capel, som han havde bygget. Til Residents for Capellets Vicarius gav han det store Steenhuus i den Gaard paa Nordsiden af Sct. Knuds Kirkegaard, som han havde tilkjøbt sig af Mester Peder Marsvin. Leien af det andet Steenhuus i Gaarden skulde anvendes til Bygningernes Vedligeholdelse. Af 3 Almisseboliger, der opførtes paa samme Gaards Grund, skulde gives en aarlig Leie af 15 Mark[7]), der var den aarlige Almisse, som skulde bruges til Klæder og Skoe til fattige

---

1) D. Mag. 2. B. S. 71.
2) Annal. Eccl. II, 638.
3) Bispe-Krønike p. 42.
4) Odense Byes Historie, S. 31.
5) Sct. Knuds Kirke, S. 11.
6) D. M. 2. B. S. 19.
7) Vedel Simons. Odense Byes Historie 1. B. 2. H. S. 179. D. Mag. 2. B. S. 18—24, hvor Mogens Krafses Testamente er indført. Engelstoft: Odense Byes Hist. S. 54 og 99.

Mennesker i Byen. Denne hele Indretning kom dog først istand efter Mogens Krasses Død af Mænd, som han ved sit Testamente havde indsat til Fuldbyrdere af sin sidste Villie. Blandt disse Mænd vare Mester Claus Andersøn, Decanus i Odense, og Laurits Andersøn, Cantor. Fundatsen, som disse udstedte for Stiftelsen, er fra Aaret 1477. — Den Deel af Mogens Krasses Stiftelse, som tilhørte de Fattige, overlevede Reformationen. Et Kongebrev, udstedt i Odense af Kong Christian den Tredie Aar 1548, den 1. Mai, stadfæstede Stiftelsens gamle Fundats[1]). Vicariatet derimod hørte op med Messens Afskaffelse. Den sidste Vicarius ved Capellet var Mester Johan Valkendorph, der endnu boede i Vicariets Gaard 1542. I dette Aar hjemfaldt Gaarden paa Kirkegaarden til en Brodersøn af Stifteren, Jesper Krasse, Kongelig Lehnsmand paa Riberhuus. Han godkjendte den gamle Fundats angaaende Almissen, og udstedte i Aaret 1558 et Revers, hvori han forpligter sig til fremdeles at udgive de oprindelige 15 Mark „af det Steenhuus, som staaer paa S. Knuds Kirkegaard“[2]).

I Sct. Knuds Capel fandt Mogens Krasse sit Hvilested, thi vel fortæller Pontoppidan i sine Annaler[3]), at han valgte sin Grav i Kirken i Lunde, men mere Tiltro fortjener Hvitfeldt, der i Bispekrønniken, S. 42, siger, at han blev begraven i det Capel, han selv havde bygget ved Sct. Knuds Kirke. Faa Aar efter Mogens Krasses Død har Historien opbevaret en Begivenhed, der knytter sig til hans Capel. Aar 1481 havde Capitlet i Odense, efter kongelig Befaling, stevnet for sig Mester Mikkel Jensen, Dom-

[1]) D. Mag. 2 B. S. 22.
[2]) D. Mag. 2 B. S. 24, hvor Documentet findes indført.
[3]) 2 Tom S. 435.

provst i Lund og Cannik i Odense, der var Sognepræst til Skamby, paa den ene Side, og paa den anden Henning Jensen til Sandagergaard, for at dømme dem imellem i en Trætte om tvende Gaarde i Byen Slebstrup, der fra gammel Tid vare givne fra Eieren af Sandagergaard til Præsten i Skamby. Mødet holdtes i det søndre Capel ved St. Knuds Kirke, Tamper-Onsdag før Juul, og Parterne forligtes saaledes, at Gaardene skulde vedblive at høre til Skamby Præstekald[1]). Det søndre Capel er S. Knuds Capel, thi vel er det ikke nogetsteds udtrykkeligen angivet, hverken ved dets Opførelse eller senere i de Efterretninger, der haves om Capellet, paa hvilken Side af Kirken Mogens Krasse opførte sit Capel; men alle Omstændigheder støde sammen, for at gjøre det til Vished, at af Kirkens tvende Capeller har det større, mod Nord, været Benedicts, og det mindre, mod Syd, Sct. Knuds; og paa den søndre Side har der ogsaa blandt Alle været en besynderlig Eenstemmighed i at søge S. Knuds Capel. Det er vel en Selvfølge, at de Skribenter, som identificere Mogens Krasses Capel med det nuværende Consistorium, maatte kalde Capellet det søndre, men den Omstændighed, at det er blevet almindeligt at identificere disse to Bygninger, tyder netop hen paa, at det var en almindelig Tradition, at dette Capel laae Syd for Kirken, og det kunde vel være, at just den Omstændighed, at man efter en uforkastelig Tradition vidste, at dette Capel havde ligget Syd for Kirken, har været den egentlige Kilde til den Troe, at man endnu havde det gamle Capel i den nuværende Tilbygning ved Kirken. Det er først over hun-

[1]) Beretning om Skamby Sogn, af Pastor Hansen, i Fyens St. litt. Selskabs Tidsskr. 4 B. S. 258. — Ved. Simonf. 2 B. 1 H. S. 12. D. Magaz. 3 B. S. 35.

drede Aar efter Capellets Nedrivelse, da Tiden forlængst havde borttaget Erindringen om det gamle Capels Beliggenhed, at den Mening har dannet sig, som gjør Consistoriet til Mogens Krasses Capel. Det er J. Aagaard, som i sin kortfattede Beskrivelse over Odense Byes Kirker og Klostre første Gang fremsætter den Mening, at Mogens Krasses Capel er Consistoriet[1]); men hvor lidet sikker han er i den Sag, viser sig strax efter[2]), naar han siger, at Sct. Knuds Kloster var sammenbygget med Kirken ved en Bygning, hvori paa hans Tid Gymnasiet var. Det er klart, at disse Angivelser modsige hinanden, eftersom Consistoriet er i samme Bygning som Gymnasiet, og det vilde ikke let kunne forstaaes, at Forfatteren kunde lade to saa afvigende Angivelser henstaae ved Siden af hinanden. Men det gjør Forfatteren heller ikke. Den første Deel af J. Aagaards Beskrivelse udkom i Aaret 1737, og i den fortæller han, hvor Talen er om Sct. Knuds Kirke, at Consistoriet er Mogens Krasses Capel. Den anden Deel af Beskrivelsen udkom først Aaret efter, og det er at ansee som en Rettelse af hin første Angivelse, naar han her meget omstændeligen fortæller, at det var den Bygning, hvori Gymnasiet er, som forbandt Klosteret med Kirken. Men dette have de Forfattere, der siden have fulgt Aagaard, ikke paaagtet. Alligevel har det varet længe, før det ligesom blev en fast Tro, at Consistorium og S. Knuds Capel vare een og samme Bygning. Lange-

[1]) J. Aagaard: Hist. descript. Otthiniæ, p. 16. Ab episcopo Magno Krase novis ædificiis et sacello, quod hodie Consistorium vulgo nominant, auctum est hoc templum.

[2]) Ibid. p. 24. Sita est illius Conventus (sc. fratrum S. Canuti) Domus versus meridionalem urbis plagam in Coemeterio prope Templum ejusdem nominis, cum quo etiam contigua erat ambitu quodam, ubi hodie Domus Gymnasii est.

bek i Danske Magazin[1]) veed endnu (1746) ikke Noget derom; han siger kun: „Samme Aar 1466 byggte han (M. Krasse) til S. Knuds Kirke udi Odense et Capel —, hvor han selv siden er begraven.“ Pontoppidan derimod, der havde Brug for Alt, hvad han kunde faae fat paa, fortæller det som en afgjort Sag, at Capellet er Consistoriet[2]). Hofman i Supplementet til D. Atlas følger i samme Fodspor[3]), men hvad han har herom, er alene en ordret Gjengivelse af Aagaards korte Efterretning, og røber saaledes tydeligen den Kilde, hvoraf han har øst. Siden have alle Skribenter heri fulgt Pontoppidan.

Traditionen, som har vildledet Aagaard, savner ikke al Grund. Den har sin rimelige Forklaring deri, at Geistligheden indtil Capellets Nedbrydelse havde holdt sit Consistorium og Convent i Mogens Krasses gamle Capel. Et Exempel derpaa have vi seet ovenfor[4]). Det er denne gamle Tradition om, at Mogens Krasses Capel havde været Consistorium, som nu gaaer igjen i omvendt Skikkelse i Fortællingen om, at det nuværende Consistorium var Mogens Krasses Capel.

Til dette Capel er ogsaa et Stykke af Kong Knuds Helgenskrins Historie knyttet. Det var, efter Bircherods Beretning[5]) i det søndre Capel ved Kirken, at Helgenskrinet fandtes den 22. Januar 1582, da Capellet og det gamle Alterbord i Capellet, hvori Skrinet var gjemt, bleve nedbrudte. Bircherod er den Første, som angiver, at det Capel,

[1]) D. Mag. 2 B. S. 13.

[2]) Annal. Eccl. Tom. 2. S. 638. Zu Odense ließ der Bischof Mogens Kraese an der St. Canuti-Kirchen eine neue Capelle, wo itzo der Synodus gehalten wird, erbauen.

[3]) D. Atl. VI Tom. S. 602.

[4]) Side 129.

[5]) I hans Annotat. ad Ælnoth. S. R. D. Tom. 3. p. 389 Not. a.

hvori Fundet skete, var paa Kirkens Sydside. Ole Worm[1]), som levede saa nær ved Findetiden, og som baade havde Iver for antiqvariske Undersøgelser og ikke savnede Leilighed i nærværende Tilfælde til at faae Sandheden nøiagtig at vide[2]), beretter alene, at Skrinet blev fundet i et Capel ved Kirken, men anfører hverken Capellets Navn eller dets Beliggenhed ved Kirken. Det er Worms Beretning derimod, som vi skylde vor Kundskab om Aar og Dag, da Skrinet blev fundet. Hans Ord ere disse: Arcula, in qua ejus corpus repositum erat, inventa est Otthoniæ Anno 1582, 22 Januarii, cum pro reparanda Æde ipsi dicata, sacellum, in quo positus erat (sc. Kanutus) immutaretur. Worm forudsætter det som bekjendt, i hvilket Capel Kong Knuds Been vare gjemte; og Tankegangen her maa da føre Læserne hen til det Capel, der bar hans Navn, og som saaledes maatte synes at have en særlig Adkomst til ogsaa at have gjemt hans Been. I Tidsangivelsen have alle senere Skribenter fulgt Worm, og i denne Angivelse af Dagen, da Skrinet fandtes ved Capellets Nedbrydning, synes at ligge et afgjørende Beviis for, at Bircherods Beretning, hvad Findestedet angaaer, fortjener Tiltroe, medens den, som vi siden skulle see, i en anden Henseende lider af en besynderlig Unøiagtighed. Det Kongebrev nemlig, som tillod eller befalede Nedbrydelsen af Capellet paa Kirkens Nordside, er først udstedt d. 15. Juni 1582[3]), og saaledes kunde Nedbrydelsen af dette nordlige Capel neppe være paabegyndt den 22. Januar samme Aar; det maa der-

---

[1]) Fast. Danic. Lib. I c. 9, p. 29.

[2]) Pal. Müller: Om Knud den Helliges Reliqvier, i Nordisk Tidsskrift 2. B. S. 201 flg.

[3]) Engelstoft: Odense Byes Hist. S. 32, Anm.

efter være det sydlige Capel, hvis Alter allerede nedbrødes den 22. Januar, og i hvilket saaledes Skrinet fandtes.

Hvor længe Sct. Knuds Helgenskrin har havt sit Sted i dette Capels Alter, og naar det er blevet nedsat deri, lader sig derimod meget vanskeligt udfinde af de Beretninger, som ere komne til os. Langebek[1]) antager, at det er skeet ved Reformationen, da man efter al Rimelighed har fjernet Skrinet fra Høialteret og gjemt det i et af Kirkens Capeller. Men Langebek har ingen Hjemmelsmand her at beraabe sig paa, og det er derfor ogsaa kun en Gisning han fremsætter; thi Skrinet omtales mærkeligt nok slet ikke i det lange Tidsrum fra Canonisationen og lige til 1582, og det er ikke engang sikkert af de overleverede Beretninger, hvor Skrinet efter Canonisationen af den Helgen, hvis Been det indesluttede, har faaet sin Plads. Bircherod, der veed Besked om Alt, og derfor ogsaa omstændeligen har udfyldt Ole Worms korte Beretning om hvad der skete den 22. Januar 1582, lader Skrinet strax ved Canonisationen blive hensat i Capellet, og der staae urørt indtil 1582[2]). Men Capellet mod Syd var først bygget af Mogens Krasse i Aaret 1464, og det maatte da have været det ældre Capel mod Nord, hvori Skrinet skulde været nedsat; men Bircherod anfører sammesteds, at det var i Capellet mod Syd at Skrinet blev fundet. Pontanus[3]) gaaer i sin

---

[1]) S. R. D. Tom. 3. p. 387. Dubitari vix potest, hanc S. Canuti Arcam tempore reformatæ Evangelii doctrinæ, fugiendæ superstitionis ergo, ab oculis vulgi in secreto Templi loco sepositam fuisse.

[2]) Westphalen: Monum. Tom. 4 p. 1439. Post hanc autem Sancti Canuti depositionem solennem, quæ facta est anno 1100 (1101) die 19 Aprilis, conquieverunt ossa ipsius in hoc eodem, ubi deposita fuerant, Sacello, ad latus Templi australe, — usque ad Anni 1582 diem 22 Januarii.

[3]) Rerum Danic. Hist. p. 199.

Beretning den modsatte Vei, og fortæller, at det var ved Istandsættelsen af Choret i Kirken at Skrinet fandtes 1582: «Othiniæ cum Anno 1582 die 22 Januarii Chorus ut vocant ecclesiæ D. Canuti instauraretur, reperta est tumba cuprea — in qua reconditum fuit Canuti Regis et Martyris sceleton». Uagtet denne Fortælling vel ogsaa lader Rum for den Forstaaelse, at Reparationen af Kirkens Chor kan have omfattet ogsaa de Dele af Kirken, som stode i Forbindelse med Choret, og det heller ikke udtrykkeligen siges, at det var i Choret at Skrinet fandtes, men kun, at Chorets Restauration gav Anledning til, at det blev fundet, saa har dog Pontoppidan bygget videre paa disse Pontani Ord, og beretter det som afgjort, at Skrinet umiddelbart efter Canonisationen var blevet indmuret i Kirkens Alter, og at det var derfra, at det igjen blev fremdraget for Dagens Lys i 1582[1]). Men naar Pontoppidan beraaber sig paa Worm som sin Kilde her, saa er det en Forvexling af Worms og Pontani Beretninger. Det samme gjentager Pontoppidan i Danske Atl. 3 B. S. 444, og siger: „I de sildigere Tider, nemlig Anno 1582, er ved en Reparation paa Kirkens Alter-Fod aabnet den Hvælving, hvor Kongens Legeme var indmuret." I en noget forandret Skikkelse kommer Fortællingen igjen i Supplementet til D. Atlas. Hofman beretter der (S. 586 og 587), at efterat Sct. Knuds Skrin ved Canonisationen var sat paa Alteret i S. Knuds Kirke, blev Almuens Tilløb saa stort, at de ei kunde komme til

[1]) Ann. Eccl. 1 Tom. S. 237. Nach Vollendung aller Ceremonien, mit der Einweihung dieser Königl. Leiche, ward sie unter dem Alter in gedachter Odenseischen Thum-Kirche eingemauret, woselbst sie auch nach Zeugniß Olai Wormii in Fastis Dan. L.I, C.IX, tempore Frederici 2, anno 1582 bey einer vorgenommenen Reparation ist gefunden worden im obgedachten Kupfernen Sarg.

Alteret, og han blev derfor nedsat udi et Alter i Capellet ved Kirken, hvorfra han kunde udtages, naar dem syntes, at det var fornødent; „ved Reformationen bleve Kong Knuds Kiste og Sct. Albani og Osvaldi Skrin tilmurede i Alteret i bemeldte Capel, men dette var 1582 blevet saa brøstfældigt, at det maatte nedbrydes, og da bleve igjen begge Kister udtagne". Dersom denne Beretning havde Hjemmel for sig, saa vilde det neppe være i det søndre, S. Knuds Capel — men snarere i det nordre, Benedicts, Capel, at Kisterne vare fundne 1582.

Benedicts Capel laa paa Kirkens Nordside. Det vilde for Besvarelsen af Spørgsmaalet om dette Capels Ælde og Opførelse, være af afgjørende Betydning, dersom de Skribenter have Ret, som anvise S. Knuds Helgenskrin dets Plads i Kirkens Capel strax efter Helgenens Canonisation. Thi vi vilde da allerede deri have et gyldigt Visnesbyrd om, at Benedicts Capel var bygget samtidigt med Kirken. Men endskjøndt det er en mærkelig Taushed, der hersker om dette Skrin ligefra 1101 og indtil det findes, og uagtet det ikke er let at forstaae, hvorledes dets Opdagelse kunde komme saa uventet 1582, dersom det først ved Reformationen var blevet hensat i Capellet, og der saaledes endnu maatte være mange Mennesker ilive af dem, som havde seet Skrinet paa Alteret, og vidste, hvor det var blevet bragt hen: saa er det dog alligevel ikke rimeligt, at det strax ved Canonisationen skulde være bleven fjernet fra Kirkens Høialter, hvilket baade vilde være i Strid med hvad der var almindelig Skik og Brug, og kun lidet vilde stemme med den store Høitidelighed, hvormed denne Canonisation blev foretagen, og med den Ærefrygt, der vistes denne Helgens Been. Kong Olaf den Helliges Skrin

blev sat over Høialteret i Sct. Clemens Kirke[1]). Det samme beretter Knytlinga Saga[2]) om Kong Knuds Skrin, at det var sat over Alteret. Ælnoth, som var tilstede ved Skrinlæggelsen, fortæller (Cap. 35), at Skrinet forblev ved Alteret[3]), enten hensat over Alteret, hvis vi følge Langebeks Conjectur og læse: mensæ vitalis convivii spectandus superponitur[4]), eller nedsat i Alteret, dersom vi følge Texten selv, som har: mensa vitalis convivii spectanda supponitur. Det sidste kræver det foregaaende: loculus reconditur; og naar man har villet støtte Langebeks Conjectur med den Bemærkning[5]), at ellers havde det foregaaende omnibus ejus patrocinia requirentibus Intet at referere sig til, saa maa allerede Ordstillingen hos Ælnoth forbyde at henføre disse Ord til spectandus, og endmere det i requirentibus indeholdte Begreb af den nuværende Tid. Hos Ælnoth er spectanda ikke et Prædikat til Skrinet, men til Alteret; men spectandus betyder ikke blot det, som kan sees, men ogsaa det, som er værd at see, anseelig, prægtig, synonymt med: spectabilis, ligesom venerandus er eensbetydende med venerabilis. Naar Ælnoths Ord derfor læses uden nogen forudfattet Mening, siger han: det kostbare Skrin med den himmelske

---

1) Finn Magnussen: Om indenlandske Helgeners Skrinlæggelse og Dyrkelse i Middelalderen, i Nord. Tidsskr. 3 B. S. 355.

2) Nord. Tidsskr. 3 B. S. 360, i Noten.

3) At det var Alteret i Choret, have de fleste senere Skribenter antaget, og der er heller ingen Antydning hos Ælnoth af, at der her skulde være meent et andet Alter, end det, omkring hvilket Dagens Høitidelighed var foregaaet.

4) S. R. D. Tom. 3. p. 389 Not. e.

5) Pal. Müller, i den ovenfor anførte Afhandling i Nord. Tidsskr. S. 200.

Skat gjemmes, og under Alles Anraabelse af hans (Helgenens) Beskyttelse, sættes det ned i det pragtfulde Alter[1]).

Medens der saaledes ikke kan lægges nogen Vægt paa det historiske Moment i de Forfatteres Beretninger, som anvise Helgenskrinet sit Sted strax efter Canonisationen i Kirkens Capel, saa indeholde disse Beretninger dog et Vidnesbyrd om, at der har været en Tradition om et samtidigt Capel ved Kirken, og da Sct. Knuds Capel først i en meget fildigere Tid blev tilbygget paa den søndre Side af Kirken, saa staae vi her ved Benedicts gamle Capel paa den nordre Side. Et Spor af denne Capellets Samtidighed med Kirken kom ogsaa frem ved Afgravningen paa Kirkegaarden i Sommeren 1866. Ved Jordens Bortrydning udenfor den Dør, som nu fører ind til Kirken, paa det Sted, hvor Capellet har staaet, og ved at sænke Dørtrinets Steen, viste det sig, at der ingen Grundsteen fandtes dybere nede, som Fundament for den gamle Mur, og dette antydede saaledes, at Kirkens Sidemur ingensinde paa dette Sted havde været tillukket, og at vi havde for os en Aabning i Muren, som hidrørte fra dennes første Opførelse. Det kan ogsaa tjene til et Beviis for Capellets Ælde, at de 2 Murstræbere, der nu støtte Kirkens Mur paa begge Sider af det Vindue, der udfylder en Deel af den oprindelige Muraabning, som førte ind til Capellet, dække Siderne af det kjendelige Bueslag i Muren, og godtgjøre saaledes, at de ere opførte, efterat Capellet var borttaget. Fra Begyndelsen af ydede Capellets Sidemur Kirkemuren den fornødne Støtte her; ved dets Nedbrydelse maatte Murstræbere tilsættes. Capellet, der var en

[1]) S. R. D. Tom. 3. p. 388 og 89: Coelestis thesauri pretiosus loculus reconditur, et omnibus ejus patrocinia reqvirentibus, mensa vitalis convivii spectanda supponitur.

stor og anseelig Bygning, kunde saaledes vel bidrage til at erstatte Noget af den paatænkte større Plan, der var anlagt for Kirkens Bygning paa dette Sted mod Nord, men som Forholde og Omstændigheder, om hvilke vi Intet kunne vide, have bragt Bygmestrene til at opgive.

Benedicts Capel nævnes første Gang i Kirkens Historie i Aaret 1357. I dette Aar udstedte 3 af Rigets Biskopper, Peder i Viborg, Peder i Ribe og Povel i Aarhuus, paa Søndagen Lætare et Brev, hvori de give fuldstændig Aflad (plenam indulgentiam) til alle dem, som skjænkede, testamenterede eller med deres Gaver besøgte S. Benedicts Capel i S. Knuds Kirke[1]). Udstedelsen af et saadant Aflađsbrev tyder hen paa nogen Brøstfældighed ved Capellet, som trængte til paa denne Maade at vorde afhjulpen. Men Gisicos Kirkebygning var den Gang ikke meget over et halvt Aarhundrede gammelt, og saaledes føres vi ogsaa ved denne Betragtning hen til Forestillingen om, at Benedicts Capel er ligesaa gammelt som Gisicos Kirkebygning. Det er ikke blot over Capellets Alder, at disse Bisoppers Afladsbrev kaster et Lys, det giver ogsaa ved dets eget Indhold et oplysende Bidrag til dettes Historie. Diplomets Ord anføres hos Hamsfort saaledes: Hi (episcopi) cunctis, qvi aut dederint ad Sacellum Benedicti in Basilica Canutia Otthoniæ, aut quid testamento legaverint, aut sacris interfuerint, plenam tribuunt indulgentiam, accedente Diocesani voluntate et consensu. Ved Siden af Capellets Trang til at kommes til Hjælp, fremgaaer dets Anseelse og Betydning deraf, at medens det Almindelige i lignende Tilfælde ellers var, at der uddeeltes Aflad for et begrændset Tidsrum, sædvanligt

[1]) Ved. Simonsen: 1 B. 2 H. S. 51. — S. R. D. 1 Tom. p. 309.

40 Dage, og mere opnaaede faa Aar efter ikke Sct. Jørgens Kirke ved Svendborg af næsten alle Rigets Biskopper med Erkebispen i Spidsen, og selv Sct. Knuds Kirke maatte lade sig nøie med 40 Dages Aflad, da Biskop Tuko af Aarhuus i Aaret 1284 udstedte Afladsbrev[1]) til alle dem, som kom Kirken til Hjælp til dens Gjenopbyggelse: saa uddeles her et fuldstændigt Aflad til Besøgte for Benedicts Capel. Det kan neppe alene have været den yderlige Trang og Brøstfældighed, hvoraf Capellet skulde have lidt allerede paa den Tid, som har bragt Biskopperne til at være saa rundhaandede med Afladet til det, man maatte da ellers kunne fristes til at antage, at Capellet var ældre end Gisicos Kirkebygning. Der er ingen Grund til at antage dette, men saa ledes vi hen til at mene, at det er den Betydning, som Capellet havde i Biskoppernes Øine, der her gjorde sig gjældende ved Afladsbrevets Udstedelse, og naar Afladen derhos ogsaa gives særligen til dem, som bivaanede Gudstjenesten i Capellet (qui sacris interfuerint), saa vidner dette paa eengang om den Anseelse, som denne Helgens Capel allerede nød, og om den Vægt, man lagde paa at forøge denne Anseelse endnu mere. Dette var ogsaa ganske naturligt; Capellet var ikke blot indviet til denne Helgens Ære, det gjemte ogsaa hans Been, og havde uden al Tvivl gjemt dem fra første Begyndelse af. Den samme Fromhed, som byggede og indviede den store Kirke til Konge-Martyrens Hvilested, vilde neppe have undladt at reise et Capel over Broderens Been, og naar vi holde os denne Betragtning for Øie, kunne vi neppe afvise den Mening, at Benedicts Capel har hørt med til Sct. Knuds Kirke i dennes forskjellige Skikkelser, og

[1]) S. R. D. 1 Tom. p. 293.

medens dette Capel har deelt Skjæbne med Kirken, hver Gang de forfærdelige Ildebrande have ødelagt den, saa har det atter igjen hver Gang reist sig med Kirken paa ny. Om Udstrækningen af den Ødelæggelse, som disse Ildebrande have ført over Kirken, savne vi Underretning; men hvor fuldstændig end denne Ødelæggelse kan have været, saa er det dog hver Gang lykkedes at frelse de tvende Skrin, som gjemte Kirkens dyrebareste Skatte. Man kan vistnok ansee de Grunde for aldeles fyldestgjørende, som Langebek[1]) og efter ham Paludan-Müller[2]) anføre for den Mening, at den ene af de tvende Kister, som fandtes i Kirkens Mur bag Alteret 1696, og som vare indsatte der 1582, er Benedicts, og ikke, som Bircherod antog, Sct. Osvalds og Sct. Albani Skrin; og vi komme da til det Spørgsmaal, hvor Benedicts Skrin er blevet fundet, og hvor det har været gjemt, indtil det i Aaret 1582 fik sin Plads i Kirkemuren sammen med Kongens.

Efter Kongemordet den 10. Juli 1086 bleve Kong Knuds og Broderens, Benedicts, Lig begravede i Sct. Albani Kirke, hver i sin Ligkiste[3]). Siden omtales Benedict ikke hos Ælnoth, hverken da Kongens Lig optoges af Albani Kirke, eller ved den senere høitidelige Skrinlæggelse i Sct. Knuds Kirke. Det er hos Forfatteren af Knytlinga Saga, at vi maa søge Oplysning om, hvad der siden er foregaaet med Benedicts Lig, og han beretter da, at da Kongens Lig blev

---

[1]) I Noten g til Ælnoth, Cap. 35. S. R. D. 3 T. p. 369.

[2]) I den ovenfor citerede Afhandling, S. 220.

[3]) **Regia quidem membra, germanique ipsius intra basilicam certaminis ipsorum in singulis locis recondentes**, siger Ælnoth, S. R. D. 3 T. p. 376; Forfatteren af Historien om Kong Knuds Martyrdom har det samme, med den Ændring: **in singulis loculis**, l. c. p. 324.

optagen, blev ogsaa Broderens Kiste opgraven af Jorden, og ligesom Kong Erik lod gjøre et kostbart og prægtigt Skrin til Kongens Reliqvier og dette hensætte over Alteret, saaledes lod han ogsaa gjøre et andet paa samme Viis smykket og prydet Skrin til Benedicts, Kongens Broders Lig; men hvor dette sidste Skrin derefter hensattes eller gjemtes, siger denne Forfatter ikke, men alene, at dette Skrin ligesom Broderens gjemtes i Odense[1]). Denne Fortælling i Knytlinga Saga bestyrker den Mening, at det var Benedicts Skrin, der 1696 fandtes sammen med Kong Knuds i Kirkemuren, men den viser os tillige, at man fra første Begyndelse har følt en religiøs Trang til at ære den Broder, der havde lidt Døden sammen med Kirkens store Helgen og Martyr. Hvor naturligt altsaa, at man tidligt byggede et Capel ved Kirken til hans Ære, og gav hans Skrin sit Sted i dettes Alter, efterat Kongens havde faaet sit i Kirkens Høialter. Men dersom Bygmesteren efter Branden 1247 har fundet Levningerne af et Benedicts Capel ved den nedbrændte Kirke, saa vil han neppe have betænkt sig paa at gjenopføre det, som en Deel af den nye Kirke; ligesom man ogsaa omvendt maa slutte, at dersom et saadant Capel ikke havde været ved den gamle Kirke, og dets Gjenopførelse saaledes maatte betragtes som en given Sag, saa var det neppe rimeligt, at

[1]) S. R. D. 3 T. p. 369. Not. g. Langebek gjengiver Ordene i Knytlinga Saga saaledes: Regis funus capulo affabre facto sumptuosissimoque, et alteri pariter ornatissimo Benedicti corpus imponitur; og siden ved Skrinlæggelsen: »effoditur e terra capulus, qui Benedicti, regis fratris, cadaver continebat. — — — Rex Ericus Scrinium jubet insigni arte ornatuque fieri, quo sacræ Reliquiæ (Sc. Canuti) inclusæ super altare collocantur. Altero Scrinio reconditum fuit corpus Benedicti, Regii fratris, quod et Otthiniæ Fionorum servatur.»

Gisico, der dog i væsentlige Stykker har maattet fravige den lagte Plan for Bygningen og lade en Deel af denne ufuldendt, skulde have anvendt Bekostning paa at opføre dette store Capel. Capellets første Opførelse falder efter al Rimelighed sammen med Kirkens. Vel er det kun lidet, hvad vi vide om de Biskopper, som fulgte efter Gisico; men det vilde dog neppe være blevet forbigaaet med Taushed i den Biskops Historie, der siden havde opført et saa anseeligt Capel, for hvis Tilværelse der foreligger et historisk Vidnesbyrd ikke mere end et halvt Aarhundrede efter Gisicos Kirkes Fuldendelse.

Benedicts Skrin blev fundet sammen med Kongens 1696. Da de kom for Lyset, vare de begge paa lige Maade berøvede deres Prydelser, men de vise begge, at de have været paa lige Maade prydede. Deri stemmer ogsaa Beretningen i Knytlinga Saga. Naar ere da disse Prydelser, der have bestaaet i Overtræk af Metal med paasatte Figurer, borttagne? Dette har været Gjenstand for forskjellige Gisninger. At det ikke er skeet før Reformationen, er uden al Tvivl; derimod kunde der vel være nogen Grund til at tvivle om, at Bircherod har Ret, naar han mener, at begge Kisterne ere i 1582 blevne indmurede bag Alteret med al deres Pragt urørt[1]). Den fredelige Maade, hvorpaa Sct. Knuds Kirke ved Reformationen gik over til den nye Cultus, gav Klosterets Geistlige og dets Prior god Leilighed til at fjerne det kostbare Helgenskrin fra Alteret uden al Opsigt, og det kunde saaledes vel skee, at Kundskaben om Skrinets Gjemmested gik i Graven med Klosterets Prior, da han døde 1575. Men naar Tidens Aand havde bortveiret den Helgenglands, som omgav disse Skrin, er det saa troligt, at man under de

[1]) S. R. D. 3 Tom. p. 389, Not. d.

stadigt gjentagne Krav ovenfra, som brandskattede Kirken og Klosteret, skulde have ladet de Kostbarheder uanfægtede, som prydede disse Skrin, naar selv Kirkens hellige Kar maatte indsmeltes i den kongelige Skat. Under Grevens Feide maatte Klosteret i eet Aar (1534) udrede først 800 Lod Sølv, derefter 1000 Mark Danske, og endnu i samme Aar, d. 14. Oct., fik Klosterets Prior, Christen Poulsen, Brev om at udlevere alt det Guld, Sølv og andre Klenodier, som fandtes i Sct. Knuds Domkirke, af hvad Slags det kunde være, Intet undtagen, paa 4 Sølv-Kalke nær[1]). Om denne Ordre er bleven udført efter Bogstaven, kan ikke vides, i saa Fald maatte ogsaa Helgenskrinenes Prydelser være gaaede med. Derimod vide vi, at da i Aaret 1536 Kong Christian den Tredie forlangte 4000 Lod Sølv af Klosteret, blev Ordren efterkommet; men den kongelige Rentemester, Reinholt Junge, som skulde modtage Sølvet, klagede paa det, at der var Kobber derimellem. Dertil gav Klosterets Prior den Forklaring, at en Deel af det Sølv, som han havde leveret, havde han taget af et Skrin i Kirken, efter Kongens Tilladelse, og det havde han ladet probere af de to bedste Guldsmede, som vare i Odense, og disse havde fundet, at det var puurt Sølv og altsammen forgyldt; men iblandt det samme Sølv blev fundet et forgyldt Billede af Kobber, som veiede 30 Lod[2]). Til Erstatning derfor betalte han saa Rentemesteren andre 30 Lod Sølv. Mon vi ikke her kunne finde en Paaviisning af, hvorhen de gamle Helgenskrins Kostbarheder ere vandrede[3])? Eller dersom virkelig Bircherod

[1]) Dansk Mag. 2 B. S. 68.

[2]) l. c. S. 69.

[3]) En lignende Skjæbne ramte Kong Olaf den Helliges Sølvskrin fire Aar senere, da det indleveredes til Kongens Skatkammer i Kjøben-

har Ret i sin Paastand, at Sct. Knuds Helgenskrin var aldeles uskadt, da det fandtes 1582[1]), saa er det Benedicts Skrin, der her har maattet bidrage til at fyldestgjøre det kongelige Paabud; efterat Kirkens andre Eiendele af Sølv og Guld vare gaaede samme Vei. Hvilket andet Skrin skulde vel ellers Tanken her ledes hen til?

Borttagelsen af begge Kirkens Capeller, baade S. Knuds og Benedicts Capel, falder i Aaret 1582. Reformationen havde tillukket for det Skrin, hvori Kirkens Helgens Been gjemtes, den havde med det samme ogsaa lukket for de rige Kilder, af hvilke Kirken med dens Capeller havde øst Midlerne til sin Vedligeholdelse, og som i den catholske Tid havde flydt saa rigeligt. Kirken tilhørte Klosteret, den havde saaledes ingen særlige Eiendomme; hvad begge eiede i Forening, betragtedes som Klosterets, og sæculariseredes med dette. Den nærmeste Følge deraf var, at Kirken efterhaanden forfaldt mere og mere; den var nogenlunde bleven holdt vedlige, saalænge Klosterets sidste Prior, Christen Poulsen, besad Klosteret som Lehn fra Kronen; men da dette, som et frit Lønningslehn, overgik til Cantsleren Niels Kaas, var der Ingen, som anerkjendte nogen Forpligtelse til at gjøre Bekostning paa Kirkens Bygning. Faa Aar efter at Niels Kaas havde modtaget Klosteret, befandtes Kirken i en yderst forfalden Tilstand, man havde oplagt Tegl paa den hele nordre Side, og det var først længe efter dens Overgang til det gamle Albani — eller senere: Graabrødre — Sogn, som dettes Sognekirke, at den fik Raad til at oplægge Bly over

havn; hvilket fortælles i en Danmarks, Norges og Sverrigs Historie, der i denne Tid udkommer, uden Angivelse af Forfatter, paa Kittendorffs og Aagaards Forlag, Kjøbenh. 2 D. S. 220, Anm.

[1]) S. R. D. Tom. 3, p. 387 Not. n.

denne Deel af Bygningen. I Aaret 1581 paalagde en kongelig Befaling af 28de Sept.[1]) samtlige Landsbykirker i Fyen og Langeland at komme Sct. Knuds Kirke til Hjelp med Halvparten af deres Kirketiende og anden Indkomst i dette Aar. Kongebrevet indledes med de Ord: Vi have bragt i Forfaring, at S. Knuds Kirke i Odense skal være meget bygfalden baade paa Muur og Tag. Denne Erfaring havde Kongen havt god Leilighed til at erhverve sig ved sin Nærværelse i Odense Aaret i Forveien, ved Hyldingshøitideligheden, og Kirken høstede saaledes Nytte af dette kongelige Ophold i Byen. Men Kirkens gamle Forbindelse med Klosteret var ikke ophævet, og det var derfor ogsaa Niels Kaas[2]), som foranstaltede og forestod Kirkens Reparation, og ved denne lod Kirkens Capeller nedbryde. Det søndre Capel blev først nedbrudt[3]); allerede den 22. Januar 1582 var Arbeidet begyndt, man fandt den Dag Kong Knuds Skrin i Capellets Alter. Capellets Nedbrydelse skete alene efter Cantslerens Ordre, og den synes ikke at have vakt Anstød hos Nogen. Capellet var lidet, og neppe i en bedre Tilstand end Kirken selv. Det Vicariedom, som havde hørt til Capellet, var forlængst givet en anden Anvendelse, og Mogens Kraffes Almisse til Odense Byes Fattige havde aldrig hvilet paa Capellet, men paa Gaarden paa Kirkegaarden, og var med denne Gaard gaaet over til at paahvile Gaardens Besidder. Saa-

---

[1]) Ved. Simonsen: 3 B. S. 16.

[2]) Hos Bircherod siges dette udtrykkelig. Cum jussu perillustris Domini Nicolai Kaas de Torupgaard, Cancellarii Regii, qui in Coenobio dicto, tunc in Regios usus commutato, habitabat, ea pars Templi reficeretur. Westphalen: Monum. Tom. 4, p. 1493 Not.

[3]) Sacellum illud, — ad latus templi australe — destruebatur tunc, remanentibus adhuc parvulæ januæ vestigiis in muro. l. c.

længe man havde det større Capel paa Kirkens Nordside, kunde det søndre Capel ikke savnes af Stiftets og Byens Geistlighed til Afholdelse af Landemode og Tamperdage. Men da Cantsleren ogsaa tiltænkte Benedicts Capel samme Skjæbne som Sct. Knuds, er Indsigelsen ikke udebleven, og det blev nødvendigt at erhverve Kongens Samtykke til Capellets Nedbrydelse. Denne gaves i Form af en Befaling til Stiftslehnsmanden, Erik Lykke og Bisskoppen, Niels Jespersen, fra hvem vel ogsaa Modstanden mod Niels Kaases Fremfærd er kommen, og som efter deres Embedsstillinger maatte føle sig baade forpligtede og berettigede til at gjøre Indsigelse paa Kirkens og Geistlighedens Vegne. Den 15. Juni 1582 fik de nævnte Embedsmænd Kongens Befaling[1]) at de med det Første skulde lade det gamle Capel paa Nordsiden af S. Knuds Kirke nedbryde, og hvad Steen og andet som deraf kunde være brugeligt, skulde anvendes til Kirkens Bygnings Behov. Bisskop Engelstoft oplyser, at Ordene angaaende Capellets Beliggenhed ved Kirken hedde i Kongebrevet nøiagtigen saaledes: „thet gamble Capell norden op thill St. Knudz Kircke"; og disse Ord synes at maatte borttage al Tvivl om, hvilket af Kirkens Capeller her Talen er om. Naar Bisskop Engelstoft alligevel vil have Kongebrevet forstaaet om et Capel ved Kirkens Sydside, og at Ordene skulde betegne, at dette Capel laa med sin Nordside op til Kirken (i Nord stødende op til Sct. Knuds Kirke), saa vil i al Fald denne Fortolkning af Kongebrevets Ord kun kunne tilfredsstille, saa længe som man — med denne Forfatter — gaaer ud fra den bestemte Forudsætning, at der aldrig har været noget

[1]) Ved. Simonsen, 3 B. S. 17. Engelstoft: Odense Byes Historie S. 32, Anm.

Capel ved Kirkens Nordside. Men naar det ved andre Kjendsgjerninger godtgjøres, at denne Forudsætning ikke er rigtig, men at der har været et Capel ved Nordsiden af Kirken, saa ville Ordene i dette Kongebrev nøde os til at henføre dem til dette Capel, og de sige os saa, at Capellet ikke blot laa Nord for Kirken, men Norden op til Kirken, og var ibygget Kirken. Der møder os endvidere et som det synes uforkasteligt Vidnesbyrd om Tilværelsen af et Capel paa Kirkens Nordside fra Slutningen af det 15de Aarhundrede, i det Document, som udstedtes 1481 om det Forlig, der ved Mødet i Sct. Knuds Kirke var opnaaet angaaende Eiendomsretten til de 2 Gaarde i Slebstrup, hvorom ovenfor er talt[1]). Documentet, der blandt Andre er udstedt af to af Capitlets egne Medlemmer, Mester Claus Andersen (Ulfeldt), Diaconus i Odense, og Mester Otto Hansen, Cannik sammesteds, begynder saaledes: „Da vare de Fornævnte paa baade Sider mødte for os i det søndre Capel i Sct. Knuds Kirke i Odense." Disse Ord forudsætte baade et samtidigt nordre Capel ved Kirken, og at der paa Kirkens Sydside ikke fandtes mere end eet Capel; de ville ellers røbe en altfor stor Skjødesløshed i Affattelsen af Documentet.

Men medens saaledes ingen Modstand kunde frelse noget af Kirkens Capeller fra den Skjebne, som den kongelige Lehnsmand paa Klosteret havde tiltænkt dem, saa besad denne dog Billighedsfølelse nok til at ville give Geistligheden Erstatning for Affaldet af disse, og saaledes indrømmede han dem til Consistorium den Deel af det østre Huus i Klostergaarden, som stødte til Kirken. Om det iøvrigt har været

[1]) Side 129.

af egen Tilskyndelse eller efter en høiere Ordre, at han overdrog dette Stykke Huus til Stiftets Geistlighed, kunne vi ikke vide; men det er neppe rimeligt, at Cantsleren, der havde Klosteret som et Lønningslehn, kunde skalte med dettes Bygninger efter eget Godtbefindende, og da nogle Aar efter Gymnasiet fik Resten af samme Huus, skete det ved en Overdragelse fra Kongen, der udstedte formelige Skjøder paa Huset. Man kan med nogen Rimelighed antage, at Kantsleren i det mindste maa have udvirket en kongelig Tilladelse til at overdrage Huset til Præsterne, og naar derfor paa Landemodet Bisskoppen giver disse tilkjende, at den hæderlige Mand Niels Kaas har givet al Cleresiet i Fyen et smukt og beqvemmeligt Huus til et almindeligt Consistorium, saa er dette mere en Antydning af Maaden, hvorpaa Overdragelsen til Geistligheden er skeet, end en Angivelse af Gavens Oprindelse; og Ordene indeholde i Bisskoppens Mund en dobbelt Compliment til Cantsleren, der hverken havde „givet" dem et Huus, som han ikke havde nogen Eiendomsret over, og endnu mindre „et smukt og beqemmeligt" Huus; thi sammenholdte med den i selve Synodalet givne Beskrivelse over Husets slette Tilstand, lyde disse Ord her næsten som Ironi. Den øvrige Deel af dette samme østre Huus i Klostergaarden fandtes ikke i nogen bedre Tilstand, da det 30 Aar derefter skulde tages i Brug til Gymnasiet; da maatte enhver Kirke i Stiftet give en halv Rigsdaler til dets „Opbyggelse"[1]). Det er den Omstændighed, at Consistoriet og Gymnasiet, i Sammenhæng med hinanden, have udgjort det østlige Huus i den gamle Klostergaard, og at dette Huus fra Begyndelsen af har været

---

[1]) Professor Henrichsens Program ved Indvielsen af Odense Cathedralskoles nye Bygning 1846, S. 41.

ibygget Kirken, som nøder til at forkaste den gængse Forestilling om, at det var Mogens Kraffes Capel, som Niels Kaas 1586 forærede Geistligheden til et almindeligt Consistorium.

At Klosterets Bygning mod Øst var sammenbygget med Kirken, siger ogsaa Aagaard i den anden Deel af sin Odense Byes Beskrivelse[1]). Det vilde ogsaa have været paafaldende, om det havde været anderledes, naar dette var den almindelige Bygningsmaade ved alle Klostre af Benedictiner Ordenen, at Kirken ud gjorde den fjerde Side af den sammenbyggede Klostergaard. En blot nogenlunde opmærksom Betragtning af Kirken der, hvor Consistoriet støder til den, vil snart overbevise os om, at Kirken paa dette Sted fra Begyndelsen af har været sammenbygget med Klosteret. Da Kirkens Opførelse efter Branden 1247 igjen paabegyndtes, var Klosteret voxet til en saadan Anseelse og Betydning, at Kirken, der efter de givne stedlige Forhold skulde indtage den ene Side af Klostergaarden, maatte i sit hele Anlæg blive bestemt af Hensynet til, at den skulde være Klosterets Kirke. En Undtagelse fra den almindelige Regel, at Klosterkirkerne stode i Forbindelse med Klostergaardens Omgang, vilde derfor neppe være bleven taalt ved et Kloster af et saa anseeligt Navn og Ry som Sct. Knuds Kloster. Dette, som saaledes allerede lod sig forudsætte, stadfæstes fuldkommen derved, at de to Hvælvingsfag af Kirkemuren paa det Sted, hvor Consistoriet støder mod Kirken, tydelig vise, at der aldrig har været noget Vindue i disse Fag. Dette Stykke af Kirkens Mur har fra Begyndelsen været bestemt til at dækkes af en tilstødende Bygning. Det næste Vindue mod Vest er kun et Halvvindue, og det er synligt,

[1]) See ovenfor S. 130.

at det altid har været et saadant. Nu overskjæres Muren tæt nedenfor Vinduet af Consistoriets Tag, der ikke tilsteder nogen Fordybning af Vinduet. En lignende Hindring maa have været tilstede, om ikke paa anden Maade, saa dog i Bygmesterens Tanke, fra Begyndelsen af. Det er Klosterets østlige Huus, der her i en Brede af 10 til 12 Alen har optaget Pladsen for de to manglende Vinduer, og det er Omgangen, som har tvunget Bygmesteren til at forkorte det følgende Vindue. Gymnasiebygningen har nu en Dybde af 16½ Alen; en saadan Dybde har intet af de gamle Klosterhuse havt; det er Omgangen, der ved den senere Ombygning er indtaget med i den nuværende Gymnasiebygning, som har givet denne sin nuværende Brede.

Paa den Grundtegning, der haves af Odense fra 1593, og som i Fugleperspectiv giver et temmelig tro og tydeligt Billede af Byens Bygninger og deres Beliggenhed[1]), udgjøre Consistorium og Gymnasium een sammenhængende Bygning, ligesom nu, under samme Tag, og i Forbindelse med Kirken. Tegningen har det søndre Huus i Gaarden, men det vestre Huus er afbrudt og lader en større Aabning ind mod Kirken tilsyne. Men denne Tegning er kun 7 Aar yngre end Niels Kaases Gave af Consistoriet, og hvis denne havde bestaaet af Mogens Krafses gamle Capel, saa maatte den allerede da have været sammenbygget og bragt under Tag med Klosterbygningen. Dette er lidet troligt, thi hvad skulde bevæget til at nedrive Capellets Endemur for at forene det med Nabohuset; og Indbygningen under Klosterhusets Tag vilde desuden have været en ligefrem Umulighed, som vi

---

[1]) Nøiere Underretning om denne Grundtegning findes i Engelstofts Odense Byes Historie, S. 177, flg. og 341, hvor ogsaa en Copie af Tegningen er given.

strax ville see. Den Deel af Huset, som ved tvende Kongebreve, i Form af Skjøder, overdroges til Gymnasiet, havde 2 Etager[1]). Dette kan Capellet ikke have havt: og en anden Etage vilde man dog ikke have paabygget dette. Men det fremgaaer af Consistoriets senere Historie, at ogsaa dette i tidligere Tider har havt en øverste Etage; hvorledes skulde da denne være kommen ovenpaa det gamle Capel? Imellem Aarene 1719 og 1722 foretoges en Reparation paa hele Bygningen. Gymnasiet forlangte, at Sct. Knuds Kirke skulde af sine Midler bestride Reparationen af den Deel af Bygningen, som var over Consistoriet. Dette paatog ogsaa Magistraten sig: men dog med den Erklæring, at den ikke ansaae sig dertil forpligtet[2]). Sagens Sammenhæng var denne; i det sidste Skjøde til Gymnasiet af 6. Decbr. 1630[3]) hedder det: „at Gymnasium i Odense maa nyde og have den øverste Deel af det Huus, som Gymnasii Auditorium er udi, Sønden for Sct. Knuds Kirke, og indtil andre Sct. Knuds Kloster og Huse vedtager." Magistraten holdt sig nu til Ordene i det gamle Skjøde, at den øverste Deel (anden Etage) i det hele Huus, altsaa ogsaa over Consistoriet, var indrømmet Gymnasiet, der saaledes ogsaa maatte være forpligtet til at vedligeholde den. (Naar det hedder i Skjødet, „indtil andre Sct. Knuds Kloster og Huse vedtager", saa fremgaaer det deraf, at det søndre Huus i Klostergaarden dengang endnu ikke var nedbrudt.) I det første Skjøde til Gymnasiet af 29de April 1625[4]) var der forundt Gymnasiet et Auditorium, som dette maatte „nyde, bruge og be-

[1]) Professor Henrichsens Program, S. 42.
[2]) Prof. Henrichsens Prog., S. 41.
[3]) Hofman: Fundatser Tom V. S. 19.
[4]) l. c. S. 14.

holde fra Fundamentet med ganske Overdeel og Underdeel, saavelsom næst beliggende Parter af Omgangen, saavidt til Collegii Nødtørft behøves." Det er den gamle Klosterbygning mod Øst med sin Omgang, over hvilken der her disponeres, med Undtagelse af den Deel, som i nederste Etage forud var forundt Geistligheden til et Consistorium. Uden denne Opfattelse af Consistoriets Forhold til den øvrige Bygning vilde man ogsaa være i Forlegenhed med at forstaae, hvorhen den Dør i Kirkens Mur har ført, hvis Aabning giver sig tydelig tilkjende ved den yderst slette Tilmuring ovenover Consistoriets Loft. Fra Klosterets anden Etage har denne Dør ført ind til et Pulpitur i Kirkens søndre Sideskib, og det var vel muligt, at vi her kunde finde Indgangen til det Pulpitur, Mogens Krasse i Aaret 1465 i Forening med Klosterets Prior Mathias Henrikssen lod opføre i Kirkens Chor[1]). — Den øverste Etage over Gymnasiet forsvandt ved Reparationeu 1755[2]); Consistoriets øverste Etage synes tidligere at være nedtagen og Omgangen inddragen i Bygningen, ialfald tyder Spærværket over Consistoriet paa en større Ælde end det over Gymnasiet, og hører i sin hele Sammensætning til en ældre Tids Construction.

Med Aaret 1582 vare saaledes begge Kirkens gamle Capeller forsvundne, og da Kirkens Sammenbygning med Klosteret mod Vest var afbrudt før 1593, saa stod Kirken ved Aarhundredets Udgang aldeles fri for enhver Udbygning, med Undtagelse af den Forbindelse med Klosteret, som endnu var tilstede i Consistoriet. Men det varede ikke langt ind i det næste Aarhundrede, førend Kirken igjen havde 2 Tilbygninger mod Nord, som den har beholdt indtil vore Dage, da der

[1]) Ved. Simonsen, 1 B. 2 H. S. 163. S. R. D. Tom. 7. p. 236.
[2]) Prof. Henrichsens Program l. c.

trækker den samme Skjæbne op over dem, som i Cantsler Niels Kaases Dage ramte de daværende Tilbygninger ved Kirken. Det var en Reparation af Kirken, som borttog Capellerne i 1582, det er atter en Reparation af Kirken, der nu truer Vaabenhuset og Valkendorfs Capel med Undergang i Aaret 1868. Menigheden har neppe følt noget Savn ved de gamle Capellers Nedbrydelse i 1582, og Geistligheden fik Erstatning for Affavnet af dens Samlingslocale i det nye Consistorium; der vilde heller ikke Nogen nu savne Valkendorfs Capel af andre end historiske Hensyn, men derimod kan det ikke ubetinget siges, at ikke Kirkens Menighed og Præster ville komme til at savne Vaabenhuset. Dettes Opførelse er nemlig skeet alene for Menighedens Skyld, og af Hensyn til Kirkens Afbenyttelse til stadig Gudstjeneste. Det var Kirkens Overgang til at være Sognekirke for det forrige Albani Sogn, der senere var bleven kaldt Graabrødre-Sogn efter Kirken, som foranledigede Opbyggelsen af det nuværende Vaabenhuus, og man har altsaa dengang ikke meent at kunne undvære en saadan Forbygning ved den daglige Indgangsdør. Man vilde ellers neppe have opført en saa stor og dyr Bygning paa en Tid, da man havde saa ringe Evner til at afhjælpe Kirkens meest paatrængende Brøstfældighed.

Vaabenhuset er opført i Aaret 1619. Aaret forud havde Kongen forordnet, at Kirken skulde være Sognekirke for Albani Menighed[1]). Overdragelsen af Kirken til Albani Menighed fremtræder ikke i Kongebrevet som en Gave til denne: det vilde ogsaa have været en Gave af meget tvivlsom Natur, at overføre Menigheden fra en velvedligeholdt Kirke til en Kirke, der af Mangel paa Vedligeholdelse var

[1]) Kongebrevet af 12. Marts 1618 er aftrykt i Actstykker, udg. af Fyens Stifts litt. Selskab. 1ste Saml. S. 63.

nær ved at falde sammen. Kongebrevet af 12. Marts 1618 er en kongelig Anordning, som siger: „Eftersom Vi naadigst ere komne i Forfaring, at S. Knuds Kirke i Vor Kjøbstad Odense ikke skal have saadan aarlig Indkomst, at den med Bygning og udi andre Maader efter Fornødenhed kan holdes vedlige: da have Vi naadigst saaledes for godt anseet, saa og hermed forordnet, at Sancti Albani Sogn skal lægges til forskrevne S. Knuds Kirke, og Sancti Knuds Kirke at være ret Sognekirke til forskrevne S. Albani Sogn.“ Det Haarde i denne Anordning og Befaling skulde formildes ved det dobbelte Tilsagn, som blev givet Menigheden i et følgende Kongebrev af 11. Mai samme Aar[1]); det tilsagdes heri først, „at menige Borgere og Indvaanere i Odense, som boe udi S. Albani Sogn og nu bekomme S. Knuds Kirke til deres Sognekirke, maa efter Ordinanßen altid til Evighed selv kalde og udvælge sig Sognepræst og Sjælesørger til fornævnte Sogn“. I Kjøbstæderne var Valget af Sognepræsten i Ordinantzen lagt i Borgemestrenes og Raadets Haand; det er en Indrømmelse, der her gjøres Menigheden, at den umiddelbart skal kunne vælge sin Præst. Og dernæst gaves Menigheden dette Tilsagn „med den Condition, at naar fornævnte Sct. Knuds Kirke nu engang var bleven repareret og forbedret, skulde de derefter være forpligtede forn. Kirke, af dens aarlige Indkomsters Hjælp, som nu til hendes Underholdning funderet, perpetueret og lagt er, selv holde vedlige, saafremt de ikke denne vores naadigste Bevilling ikke mere at nyde ville, men forbrudt have“. Naar der her i dette Kongebrev gives Løfte om, at Kirken vilde blive „repareret og forbedret“, førend den toges i Brug

[1]) Trykt i Actstykker udg. af Fyens litt. Selsk. 1ste Saml. S. 14.

af Menigheden, saa var dette ikke andet eller mere, end hvad der med Grund kunde ventes og forlanges, at Kongen, der med Klosteret i sin Tid havde sæculariseret Sct. Knuds Kirkes Indtægter, nu afleverede Kirken fra sig i sømmelig og brugelig Stand. De aarlige Indtægter, som fra Graabrødre Kirke overførtes til Sct. Knuds Kirke, maatte erkjendes kun at være tilstrækkelige til Kirkens aarlige Vedligeholdelse; der blev desuden en Rest af disse Indtægter tilbage hos Graabrødre Kirke. I Forordningen af 12. Marts 1618 var der forbeholdt denne sidste Kirke Jordskylden af Kirkens Huse i Odense, Indtægten af Kirkeløkken paa Byens Mark, og af 4 Agre ved Hunderup; derimod skulde Sct. Knuds Kirke have Kirkens Anpart Korntiende af Hunderup og Bolbroe, Landgilden af en Gaard paa Wrøe, „og al anden Rettighed og Indkomst, som til S. Albani (ɔ: Graabrødre) Kirke sædvanlig haver været udgivet." Disse Indtægter af det gamle Albani Sogn havde været tilstrækkelige, saalænge Menigheden benyttede den mindre Graabrødre Kirke; anderledes vilde det forholde sig, naar de skulde anvendes til den store Sct. Knuds Kirkes Vedligeholdelse. Graabrødre Kirke var desuden i en god Stand, og ikke faa Bekostninger vare gjorte paa den i de senere Aar. Kirken var heel igjennem bleven forsynet med nye Stole, et nyt Vaabenhuus var opført, og endnu i Aaret 1617 var Kirkens Tag undergivet en Hovedreparation, og Spiret omtækket med nyt Bly. Kirkens aarlige Indtægter vare derfor ogsaa forbrugte, og da det sidste Aars Regnskab afsluttedes 1617, eiede Kirken i Capitaler alene 212 Daler 12 ß., der indestod hos den ene Kirkeværge, Hans Sommer, og 153 Daler 3 Mk. 2 ß. hos den anden Værge Jens Anskaris, foruden et Hundrede Daler, som Jens Anskaris

havde paa Rente[1]). Det var den hele Formue, som Kirkens Værger kunde aflevere til S. Knuds Kirke, og man kan ikke fortænke disse Mænd i, at de ikke kunde ønske under saadanne Forhold at overtage Bestillingen som Værger for den nye Sognekirke. De havde desuden begge været Værger for Graabrødre Kirke siden 1605. — Raadmand Hans Bruun og Hans Mikkelsen, der efter Indholdet af den kongelige Forordning af 12. Marts 1618 beskikkedes til Kirkens Værger af Magistraten og Lehnsmanden, som udi Menighedens Overværelse Paaske-Aften 1618 i Graabrødre Kirke havde læst og forkyndt den kongelige Forordning, frasagde sig efter faa Maaneders Forløb denne Bestilling; og det var ikke uden Vanskelighed, at Magistraten bevægede tvende af Byens anseete Borgere til at paatage sig Værgemaalet for Kirken, nemlig Jens Mogensen og Frederik Ammerbach; af disse forestod den Første Bestillingen til sin Død 1625, og den Sidste til han blev Borgemester i Aaret 1628. Under disse Mænds Tilsyn foretoges da den lovede Reparation af Kirken. Regnskabet for denne Reparation er ført for sig, særskilt fra det aarlige Regnskab for Kirkens Indtægter og Udgifter. Det sees, at Reparationen har medtaget et Tidsrum af 7 Aar, men i Hovedsagen var den fuldført i de første 2 Aar, og allerede ved Begyndelsen af 1619 var man kommen saa vidt, at Kirken kunde tages i Brug af Menigheden, der første Gang holdt Gudstjeneste i den Søndagen efter Nytaar 1619. Men først efter flere Aars Forløb blev der gjort Rede og Rigtighed for den paa Reparationen anvendte Bekostning, da Hans Nielsen 1634 var bleven Borgemester, og saa i dette som i andre Stykker viste sin Iver og Omsorg for Byens Tarv og Bedste.

[1]) Efter Regnskaberne for disse Aar i Kirkens Arkiv.

Reparationens Omfang giver os et Billede af den brøstfældige Tilstand, hvori Kirken befandtes ved dens Overdragelse til Sognet. Der er neppe nogen Deel af Kirken, som ikke har trængt til Istandsættelse. Paa Hovedskibet og begge Sideskibene blev Taget omlagt og Spærene fornyede; den nordre Side beholdt Tegltaget, paa den søndre oplagdes 80 Skippund Bly. Det mindre Spir over Kirkens Mellemchor blev nedtaget og opsat af nyt; det høie Spir paa Taarnet istandsattes. Stormklokken, som tilhørte Byen, flyttedes fra Graabrødre Kirke til Sct. Knuds; senere (1684) afstod Byen Stormklokken, der veiede 10 Skippund, til Kirken for 204 Rigsdaler, som Kirken havde tilgode hos Byen. Mest brøstfældig var dog Kirkens Murværk. Murmesteren forbrugte 96 Læster Kalk. Kirken havde endnu sin Indgang aaben i den vestre Ende, og beholdt den; paa den tunge Egedør, som Kirken bekostede, var anbragt en Løve med en Jernring. Ligeledes beholdt Taarnet det høie Vindue i den vestre Ende; det blev først tilmuret 1685, da Kirkeværgen paa Grund af den store Brøstfældighed efter Magistratens Befaling lod det tilmure. Det tilsvarende Vindue i Kirkens østre Gavl bag Alteret forblev ligeledes utilmuret heelt igjennem; den Tilmuring, som nu udfylder den nederste Halvdeel af Vinduesaabningen, er foretagen langt senere. Udenfor den store Kirkedør havde man opført et Skur, der i Kirkens Regnskaber kaldes „Taarnhuset", til Beskyttelse mod Blæsten, naar Døren aabnedes. Det var kun lidet, med 2 Kobbel Spær, og da det ogsaa kaldes et „Svøb eller Afdækning for Taarndøren", saa synes det ikke engang at have været forsynet enten med Loft eller med Dør imod Kirkegaarden.

Inde i Kirken gjordes nye Stole baade paa Mandfolkesiden og paa Fruentimmersiden. Det gamle Pulpitur

forblev uforandret; kun Trappen dertil fornyedes. Det gamle S. Knuds Alter[1]) stod endnu i den østre Ende af den søndre Sidegang, der, hvor siden Bisskop Kingo erhvervede sig et Begravelsessted, hvilket han igjen afhændede til General Ahlefelds Enke, Fru Anna Rumohr, og hvor det Ahlefeldske Capel nu findes. Et Orgel blev anskaffet til Kirken og istandsat af Johan Lorentz i Kjøbenhavn; det fik sin Plads i den vestre Ende af Kirken[2]), og kostede 2411 Rd. 4 ß. Men denne Bekostning afholdtes af frivillige Bidrag af Byens Borgere og andre Kirkens Velyndere, og kom ikke til Udgift for den egentlige Reparation af Kirken. Kirken fik sin nuværende Døbefont, og ligesaa 2 store Messing-Lysestager til Alteret. Foruden Orgelet medtog Reparationen i Alt 4556 Daler 2 Mk. En Deel deraf indkom ved Gaver, saaledes skjænkede Arvingerne efter Cantsler Christian Friis til Borreby 200 Rigsdaler, og siden gav Axel Rosenkrantz paa Cantslerens Enkes Mette Hardenbergs Vegne 300 Rigsdaler. Kongen forstrakte Kirken med et Laan paa 2000 Rigsdaler, der den 7de Februar 1619 udbetaltes til Kirkens Værger af Lehnsmanden Holger Rosenkrantz, men Rigsdaleren var kun beregnet til 84 ß., og saaledes udgjorde Laanet kun 2625 Daler. Pengene udbetaltes til Kirken kun som et Laan, men da det var lovet, at Kirken skulde blive istandsat, førend den overtoges af Sognet til fremtidig Vedligeholdelse, saa

---

[1]) D. Mag. 2, 70.

[2]) Naar Mumme (S. 22) lader det Orgel, der fandtes i Kirken 1754, have sin Plads over Tværgangen foran Choret, saa at dets Bælge laa inde over Consistoriets Loft, saa er det en usikker Tradition, han har fulgt. Over Orgelets Bygning er ført et meget nøiagtigt Regnskab, hvoraf det tydeligt fremgaaer, at det har staaet i den vestre Ende af Kirken; Opgangen til Orgelet var ad den nordre Taarntrappe.

indfriedes dette Løfte paa den Maade, at det ved en kongl. Befaling paalagdes alle Stiftets Kirker at give Bidrag af deres Formue til S. Knuds Kirke[1]). Men Afgiften erlagdes med Uvillie og indkom kun langsomt. Endnu i Aaret 1631 resterede Afgiften af alle Kirkerne paa Langeland og de øvrige Øer, og først efter lange og trættende Forhandlinger fik Kirkeværgen Summen, der udgjorde 1200 Daler, udbetalt af Rigsraad Christopher Ulfeldt til Svenstrup, der dengang opholdt sig paa Helsingborg Slot, og som i sin Tid havde opkrævet Afgiften af Kirkerne.

Vaabenhuset, der er bygget af røde Mursteen og altsaa har Bygningsæmne fælles med den øvrige Kirke, udgjør en aflang Fiirkant, hvis Sidemure ere en nøiagtig Forlængelse af de to sidste Murstræbere paa den nordre Side af Kirken mod Vest; det er saaledes bygget ud for den oprindelige Indgangsdør, som fandtes her i det næstsidste Hvælvingsfag, og som optog Pladsen for et af Sideskibets Vinduer. Dette erstattedes ved et lidet aflangt rundt Vindue ovenover Døren, der var indfattet med en smuk Murforziring, som nu skjules af Vaabenhusets Tag, men kommer tilsyne ovenpaa dettes Hvælving. Vaabenhuset strækker sig i Længden 10 Alen ud fra Kirkens Mur, og har en Vide af 11 Alen. Efter en Fortegnelse fra 1758 over alle murede Begravelser i Kirken, findes der en stor muret Begravelse under Vaabenhuset. Selve Muren i Bygningen er næppe undergaaet anden Forandring ved Kirkens store Reparation i Midten af forrige Aarhundrede end den, at de oprindelige Vinduer mod Vest og Øst tilmuredes; men iøvrigt er det kun den høie Tagreisning og Christian den Fjerdes Navnetræk paa Façaden, som antyder, at vi have en Bygning for os fra

[1]) Engelstoft: Odense Byes Historie, S. 49.

1619. Det oprindelige Tegltag ombyttedes 1754 med Bly, de takkede Murtinder forsvandt fra Gavlen mod Nord[1]); en ny Portal opsættes i Lighed med den, som tidligere var opført ved Indgangsdøren mod Vest, og paa den for alle Forziringer blottede Gavl findes nu Frederik den Femtes Navnetræk udhugget i Steen og Aarstallet 1754. Sidemurene ere nu uden Vinduer, og frembyde kun de tunge Murflader; og da Huset saaledes kun faaer Lys gjennem et lidet rundt Vindue over Døren, var det heller ikke skikket til at opfylde sin Bestemmelse som Forstue at beskytte Kirken for Kulde og Træk; thi Mangelen af det fornødne Lys gjorde det nødvendigt, at enten den indre eller (som oftest) den ydre Dør altid maatte staae aaben. Det var for at raade Bod paa denne Ulempe, at der i 1860 opførtes et Skillerum tvært over Vaabenhuset, der naaer lige til Hvælvingen, og hvis 3 Indgangsdøre ere forsynede med Ruder, saaledes at de bestandig kunne holdes tillukkede og give Lys ind i det Rum, der som en mindre Forstue fremkommer mellem Skillerummet og Kirkens indre Dør.

Det varede ikke mange Aar efter at Vaabenhuset var bygget, førend Kirken ogsaa fik en anden Tilbygning mod Nord i Walkendorfs Capel. Vaabenhusets Plads var given ved den Indgangsdør til Kirken, som fandtes paa dette Sted; den Plads, som anvistes det nye Capel, var betinget af den Nabobygning, som siden 1581 her stødte imod Kirken. Den 30. Januar 1632 lod Lehnsmanden „Ærlig og velbyrdig Mand Henning Walchendorff til Glorup for et Begravelses-Sted ved S. Knuds Kirke, som er imellem

[1]) Eftermuringen viser endnu Sporene af de oprindelige Takker; en lignende Eftermuring med omvendte Stene kan sees paa Raadstuens Endemur mod Flakhaugen.

Mester Svenns [1]) Gaard og den østre Kirkedør, Norden paa Kirken", udbetale til hver af de tvende Kirkeværger ved S. Knuds Kirke 50 Slette Daler.[2]) Samme Dag udstedte Byens Borgemester og Raad, paa Kirkens Vegne, Skjøde paa bemeldte Gravsted. Dette Skjøde, hvis Original gjemmes i Stiftsbibliotheket [3]), lyder saaledes:

Borgemester och Raadmænd wdi Ottense Paa S. Knudtz Kirckis weigne her Sammesteds, Kjendis och gjøre witterligt, Att haffue wndt, beuilget, Soltt och Affhendt, och nu med dette wort obene Breff wnder, beuilger, Sælger och alldielis Affhennder fra forshr. Kiercke, Och till woris gunstig her' Lentzmand, Erlich och Welbiurdig Mand Henning Walckendorff till Glorup, Kong. Mayst*s. Befallingsmand herpaa Ottensegaard, Och hans Welbiurdigheds Kiere och Sallige frue, Erlich och welbiurdig Frue Karen Brahe begge dieris Begraffuelser, En Begraffuelse och leigersted paa Kierckegaarden Norden fra forskr. S. Knuds Kiercke, Som er imellem di toe første piller Som findes østen fra den østere Kierckedør, J Breedelsen wij Allene, och wdi lengden fra forskr. rette Kierckemur och wdi Nør thi Allene. Huilchen forskr. Begraffuelsested, wdi lengde och breede som forskreffuit staar, och Saa wit Kiercken dertill i alle maade kand were berettiget, welbemelt Henning Walckendorff, hans S. frue och dieris Arffuinge, mue haffue, Niude, bruge och beholde, till en stedtzwarende begraffuelsested och giøre dennom bed dertill

---

[1]) Magister Svend Pedersen var Professor ved Odense Gymnasium fra 1623 til sin Død 1636.

[2]) Efter de af begge Kirkeværgerne særskilt førte Regnskaber, for dette Aar, som haves i Kirkens Arkiv.

[3]) Paa Pergament, med Byens store Segl aftrykt i Vox i en Beenkapsel.

effter dieris goede willie Saa nøttig og brugelig Som de best Kunde. Och kienndis wi, at forskr. Kierckis wergere paa Kierckens weigne haffuer for Samme Begraffuelsesſted Annammit och oppebaarit aff Welbrn. Henningh Walchendorff fyllifte och fuld werd, Saa wi paa Kierckens weigne tacker hans Welbrh. for goed och fuldkommen betallning i alle maade. Huorfore wi Borgemester og Raad, Som nu ere, eller her effter kommendis worder, Kiendis paa forn. Kierckis weigne, att Kiercken haffuer alldielis ingen wiidere Anpart, lod, diell, eller rettighed, effter denne dag, till eller wdi forskr. Begraffuelsested wdi nogen maade. Och derfore beplichter wi os och wore effterkommere, Borgemester og Raad paa forn. Kierckis weigne att fri, frelse, hiemmele och fuldkommeligen tillstaa Welbemelt Henning Walchendorff och hans Arffuinge forskrne Begraffuelsested for huer mands tilltalle, Som derpaa Kunde talle wdi nogen maade. Och dersom Saa Skiede (huilcket dog iche formodis) at forskrne Begraffuelsested Blefue Welbemelt Henning Walckendorff eller hans Arffuinige louglig affwunden och frakiendt, wdi nogen domb eller rettergangh, da beplichter wi os och wore effterkommere, Borgemester och Raad, paa Kierckens weigne att wedderlegge och fornøye Welbemelt Henning Walckendorph eller hans Arffuinge med ligesaa goed paa Bygningenn och Saa wellbeleilig en Begraffuelsested wid bemelte S. Knuds Kircke igien inden Sex samfulde wgger der effter skadesløs i alle maade. Sammeledis beplichter wi os och vore effterkommere som forbett er, paa Kierckens weigne, att der iche Schall bliffue Satt eller oprettit nogen trallewerck eller anden luckelse wden for døeren, Som bliffuer giort igiennem Kierckemuren och indtill forskr Begraffuelsested Som ded paa wd och indgang Kunde were til forhindring wdi nogen maade. Dogh att

Wellbemelt Henning Walckendorff och hans Arffuinge Alltiid Sjelf dend Bygning Som hand paa samme Begraffuelsested lader oprette, lige wid Kierckens Bygning (och den till Zirat) wid goed Heffd och magt Skulle holde, Saa at ded Kiercken vdenn Skade och omkostning kand were vdi alle maade.

Dets till Widnisbiurd haffuer wi ladit trøcke worris Stads Secrett henggendis her needenn forre. Actum Ottennsee denn 30 Januarij Anno 1632.

Betalingen af 100 Sl. Daler for Jorden var kun ringe. Samme Aar gav Biskop Hans Mikkelsen for det Begravelsessted til en muret Grav, som er ved den østre Ende af den nordre Sidegang, 150 Slette Daler; og Raadmand Hans Brun betalte Aaret efter 200 Slette Daler for et Begravelsessted i Kirken til en muret Grav, som hans Svoger, S. Peder Rasmussen blev nedsat i. Disse Exempler ere ikke enestaaende. Og vel vare disse Gravsteder inde i Kirken, men Gravstedet til Lehnsmanden var 70 Qvadrat-Alen, og han fik Lov til at gjennembryde Kirkens Mur paa 3 Steder, idet Capellets Indretning nødvendiggjorde 3 Indgange fra Kirken: til Kjælderen, til det egentlige Capel og til Rummet over Hvælvingen under Tagværket. Der synes saaledes ikke at have været nogen Anledning for Kirkens Forsvar til i Skjødet at takke Kjøberen for god og fuld Betaling. Ved Opførelsen af Capellet viste det sig, at det tilkjøbte Jordstykke var for lidet til den Bygning, der agtedes opført, og Lehnsmanden kjøbte derfor under Haanden, uden noget Documents Udstedelse, endnu 4 Alen Jord i Breden, saaledes at Capellet nu har en Udstrækning fra Kirkens Mur i Nord af 10 Alen (efter Skjødet) og en Vide fra Øst til Vest af 11 Alen. Dette sidste Jordstykke betalte han med 60 Sl. Daler, efter Kirkens Regnskaber for Aaret 1634, og den hele Betaling,

som Kirken har oppebaaret for Jorden, hvorpaa Capellet staaer, er saaledes 160 Sl. Daler eller 106 Rigsd. 4 Mark. Der var derfor al Grund til at tage det udtrykkelige Forbehold i Skjødet, at Lehnsmanden og hans Arvinger skulde holde den Bygning, som han agtede at opføre, ved god Hævd og Magt, lige med Kirkens Bygning, saa at den ikke skulde volde Kirken nogen Udgift i nogen Maade. Det var ved en senere Overeenskomst mellem Kirkens Forsvar og Lehnsmanden, at Kirken paatog sig Capellets Vedligeholdelse, og lod sig give Vederlag derfor i en Bondegaard i Ørsted Sogn. Skjødet af 21. Februar 1655[1]), hvori Henning Valkendorf i dette Øiemed overdrager en Gaard i Ørsted til Kirken, er indført bag i Kirkens ældste Regnskabs-Protocol, og lyder saaledes:

Jeg Henning Walckendorff Till Glorup, Ridder, Kongel. Mayst's befallings Mand paa Ottennse Gaard, Kjendis och gjør Witerligt for mig och mine Arffuinge, At Jeg med min frie Villie och welberaaed hue, haffer giffuet, forærit, Skiødt och Affhendt, Som och herved giffuer, foræhrer, Skjøder och affhender, fra mig, och mine Arffuinge, och till St. Knudz Kierche wdi Ottense, denne effterskreffne Min Bundegaard, ligendis her wdi Fyen, wdi Bogherrit, wdi Ørsted Soegen och Bye, Som Anders Jenß. nu paaboer, Och skylder Aarligen Tou pund Biugh, Ett Pund Haffre, En halff thønde Smør, En foroxe, En march femb shilling En Alb. Erritz Penge, huilchen forshreffne Min Bundegaard, Med ald sin Landgilde, Eiendomb, Herlighed och Rete Tilligelse, Vdi Schouff och March, Agger och Eng, Kier och Moese, Woet och Tørt,

[1]) Hofman omtaler dette Gavebrev (V Tom. p. 124), men har ved en Trykfeil 1665, hvilket Aarstal er blevet gjentaget af senere Forfattere. Henning Valkendorf døde den 7. Januar 1658.

och all anden thilbehøring, Som der Nu thilliger, och Aff Arildtz thid thilliget Haffer, och bør der till at ligge med Rete, Intet Vndertagendes wdi nogen maader, wed huad som heldst Naffn det Er, eller med Naffnis Kand, Skall følge forn. St. Knudz Kierche wdi Othennse, Och dends forsuar for Evindelig Eiendomb, Saaledis och med Saadan V=trycke=lig Condition, att samme St. Knudz Kierche och hindis forsuar Skulle der Imod Plichtig være Mit Capel, Som paa dend Norderside aff samme Kierche offer Min Begraffuelse Er opbygt wnder Kierchens Bygning, att holde ved fuldkommen Magt och lige med forsuarlig Biugning, Som dend nu forfindis til Euig tiid, Effter dend Reversis Lydelse, Mig aff Borgemestere och Raad i Ottennse, och Kierchewergerne til St. Knudz Kierche, derpaa Giffuet Er, huorfor ald skyld och aarlig Landgilde, med Hoffnings Pengene, Stedsmaall och sagfald, med anden Herlighed at følge forn. St. Knudz Kierche og hendis forsuar, wndtagen En fjering Smør aff dend aarlig Landgilde, och den fembte part af Huis W=uise der Kand falde, at følge dend Eldste Borgemester wdi Ottennse, formedelst Hand og Hans Effterkommere altid shall vere forplicht, at Haffue goed Indseende, at forskr. mit Capel holdes ved lige och fuldkommen Biugning, Saafrembt Gaarden icke der med shall vere forbrut, och mine Arffuinge fuldmagt Haffue, dend Andre paa lige manerer Igjen at for wnde, Som mit Capel Kand och vill ved lige holde, dog aldrig fra bemeldte St. Knudz Kierche, Eller forn. mit Capell at forwndis Til Nogen anden Brug, Men dertill at forbliffue till Evig thiid. Thi Kiendis Jeg mig Eller mine Arffuinge effter denne Dag Ingen ydermehre lod, deel eller Ret at Haffue wdi Eller til forn. Bundegaard, Eller nogen des Herlighed, Eller Rete thilligelse, Men dend

thill forn. St. Knudz Kierche for mit Capels wedlige Holdelse att Haffue bortforærit, thill Euindelig Eiendomb, Beplichter derfore mig och mine Arffuinge att frie, frelse, Hiemble och thillstaae Bemelte St. Knudz Kierche och dends forstandere forskr. Bundegaard med Ald dends Herligheds, Rente och thilligelse for alle og huer Mandz thilltalle, Som derpaa Kand thale med Rete, Och dersom samme Bundegaard Imoed forhaabning Bleff forn. St. Knudz Kierche formedelst min eller mine Arffuingers Wandhiemmels Brøst shyld wdi nogen Domb Eller Rettergang Affwunden, da beplichter Jeg Mig och mine Arffuinger att wederlege forn. St. Knudz Kierche med saa goed En Bundegaard Igjen Inden Sex Sambfelde Bgger, dog Er her hoes att agte, Att Efftterdi Anders Jennß. Som nu besidder forn. Bundegaard, Er dermed forlent, Quit och frie Hans Liffsthid, da Vill Jeg Eller mine Arffuinge shulle sjelff holde forn. Mit Capel ved Lige, Indtil Hand ved Døede Affgaar, og da leffuere det ved Et Siun till St. Knudz Kierchis forstandere, Och de det Siden at holde ved Lige, Som forskrff. staar. Till Wiidnißbyrd, med Egen Hand Wnderskrt. och beseiglet, och wenligen ombedit Erlig och Welbiurdig Mand, Henning Pouish, thill Holluffgaard, Landsdommer wdi fyen, och Johan Christoff von Körbidz thill Hellerup, med mig till Witerligheds at wnderskriffue och beseyle. Datum Ottensegaard den 21 Februarii Anno 1655.

Henning Walchendorff. m. p. (L. S.) Henning Pouish, min Egenhand, (L. S.) Johan Christoff von Körbidz m. p. (L. S.)

Det varede ikke længe, førend Capellets Vedligeholdelse efter dette Skjøde og Magistratens udstedte Revers, hvori Kirken paatog sig denne Forpligtelse, henfaldt til Kirken. Besidderen af den tilskjødede Gaard i Ørsted, Anders Jensen,

afgik 1660, og i dette Aar er ogsaa Gaardens Landgilde tagen til Indtægt for Kirken, der saaledes fra dette Aar har overtaget Capellet, under Tilsyn af den ældste Borgemester. Den aarlige Landgilde var opgiven i Overdragelsesdocumentet, og Kirken holdt sig, under Gaardens følgende Fæstere: Mads Andersen (til efter 1693) og efter ham Anders Madsen, til den engang i Jordebogen fastsatte Afgift af Gaarden, hvilket ogsaa gjælder om de andre Fæstegaarde, som Kirken senere erhvervede. I den gamle Matricul var Gaardens Hartkorn, beregnet efter Landgilden, sat til: 16 Tdr. 1 Skp. 1 Fdk. 1 Alb., nemlig:

2 Pund Byg ...	=	6 Tdr.	» Skpr.	» Fdk.	» Alb.,
1 Pund Havre ..	=	2 —	2 —	» —	» —
½ Tde Smør ...	=	6 —	» —	» —	» —
1 Foeroxe	=	1 —	» —	» —	» —
1 Mk. 5 ß. 1 Alb.	=	0 —	5 —	1 —	1 —

Gammel Matricul: 16 Tdr. 1 Skp. 1 Fdk. 1 Alb.
Foruden Hovningspenge: 6 Sl. Daler.

I den nye Matricul af 1690 ansattes Gaardens Hartkorn til 7 Tdr. 2 Alb.; Landgilden blev uforandret, men Fæsteren stod bestandig til Rest med Afgiften, og maatte stadig tinge om Henstand og Eftergivelse. Landgilden blev derfor i Aaret 1702 taxeret til Penge og nedsat til 16 Rd., hvori Hovningspengene ogsaa vare indbefattede, og Afgiften skulde erlægges med 14 Rd. i rede Penge og 1 Fjerding Smør til den ældste Borgemester. Det var et ringe Vederlag for Kirken, der havde paataget sig for denne Betaling at holde det anseelige Capel vedlige, og Kirkens Forsvar havde saaledes ikke været heldigere ved den sidste Handel med Henning Valkendorf end ved den første. Men Tiden havde en Tendents til at samle

Jordegods, og Kirkens Bestyrelse fulgte saaledes den almindelige Retning i Tidens Stræben, naar den søgte at erhverve lignende Eiendomme for Kirken. Det lykkedes ogsaa ved flere tilfældige Omstændigheder i den sidste Halvdeel af Aarhundredet at samle ikke saa lidet Jordegods for St. Knuds Kirke, og Kirken eiede saaledes ved Aarhundredets Udgang foruden den her omhandlede Gaard i Ørsted følgende Jordegods:

En Gaard i Bregninge Sogn paa Ærøe, der uforanderligen har givet i Landgilde 3 Ørter (4½ Tønde) Byg. Denne Gaard var fra den gamle Albani Kirke gaaet med Sognet over til Graabrødre Kirke, og fra denne Kirke fulgte den igjen Menigheden 1618 til Sct. Knuds Kirke. Herligheden af denne Gaard tilhørte ikke Kirken, men Fyrsten af „Arentz Bøge".

I Tommerup Sogn og By eiede Kirken 2 Gaarde, tilsammen af Hartkorn i Matriculen: 12 Tdr. 2 Skpr. 1 Alb., og 3 Huse, og i Brylle Sogn en Anpart i en Gaard. Dette Gods var i Aaret 1660 af Byen bleven overgivet til Kirken som Betaling for Penge, hvormed Kirken under Krigen havde forstrakt Byen.

I Giislev Sogn besad Kirken en Gaard, som Stiftsskriver Rasmus Andersen havde givet for hans Begravelse i Choret i Kirken, og hvorpaa Kirken havde Skjøde af 16. Juli 1674[1]). I Matricnlen af 1690 var Gaarden sat til 6 Tdr. 1 Skp. 1 Alb. Hartkorn, Gaardens gamle Skyld var anslaaet til 8 Tdr. 3 Skpr. 2 Fdkr.

I Vedersløv Sogn eiede Kirken en Gaard, som Hans Willumsen, „General-Proviantmester", havde testa-

[1]) Indført bag i den ældste Regnskabsprotocol.

menteret til Kirken, i Aaret 1674; dens gamle Skyldsætning var 8 Tdr. 3Skpr. 1 Fdk. Hartkorn.

I Jylland eiede Kirken Kongetienden af Sahl Sogn, Ginding Herred, Lundenæs Amt. Om Erhvervelsen af denne Eiendom indeholder Kirkens Regnskabsprotocol følgende Oplysning: „Anno 1651, d. 5 Maij haver Borgemester og Raad og Borgerskabet foræret til Kirken (som dem er gjort til Udlæg fra Cronen for Forstrækning i Svenske Indfald) Cronens Anpart Tiende af Sahl Sogn udi Ginding Herred i Jylland, som Mogens Rosenkrantz haver i Fæste, og skylder aarlig atten Ørter Rug og elleve Ørter Byg, hvilket med Stedsmaal og anden Nytte Kirken skal have, nyde, bruge og beholde til evindelig Eiendom, uden den til Kronen igjen indløses, da i det Sted Eet Tusinde, halvfemfindstyve og to Rdl., som den blev udgivet for, Kirken at sættes paa Rente mod en vis Forsikkring, Renten aarlig at faae og Hovedstolen stedse at blive bestaaende, ikke at maa optages eller forbruges." I Aaret 1695 udstedte Kirkens Værge nyt Fæstebrev paa denne Tiende til Axel Rosenkrantz til Landting, og deri blev vel den gamle Afgift af Tienden fastholdt, men det blev „derhos saaledes sluttet og foraccorderet, at det samme Korn enten det vorder let og dyrt, aarligen inden Fastelavn skulde med rede Penge, 29 Rgdl. udi Croner erlægges og betales."

I det næste Aarhundrede omsattes disse liggende Eiendomme i rede Penge, forsaavidt de ikke reent gik tabte. Tienden af Sahl Sogn blev efter Magistratens Beslutning i Aaret 1715 solgt til Anders Rosenkrantz til Landting for 900 Rigsdaler; og Pengene gjordes frugtbringende for Kirken ved at udsættes paa Rente hos Apotheker Evert von Westen

i Flensborg, der udstedte Obligation af Dato 11. Septbr. 1715.

De tvende Gaarde i Tommerup bleve 1720 af Regjeringen indtagne i Rytterdistrictet, og indløste eller betalte efter gammel Matricul, ligesom de i forrige Tider fra Kronen vare blevne udlagte, og Kirken fik saaledes 50 Rd. for hver Tønde Hartkorn, eller i Alt for begge Gaarde og Huse: 798 Rd. 5 Mk. 12 ß. Courant, der udsattes paa Rente til Bedste for Kirken.

Gaarden i Bedersled i Skam Herred var allerede da Jordebogen 1693 forfattedes, hjemfalden til Kongen uden Godtgjørelse til Kirken og udlagt til Ryttergods ifølge Kjendelse af „Revisions-Commissionen.

Gaarden i Giislev solgtes ifølge kong. Resolution af 6. Novbr. 1761 for 1084 Rd. 48 ß., der udsattes paa Rente. Samme Skjebne deelte Gaarden i Ørsted, som hørte sammen med Valkendorfs Capel. Ifølge et kongl. Rescript af 12. Febr. 1777 solgtes denne sidste Gaard for 750 Rd. til Eieren af Frederikslund, der for Kjøbesummen udstedte en uopsigelig Obligation med første Prioritet i Ørsted Kirke og den solgte Gaard[1]). Af Gaarden paa Ærøe eiede Kirken kun Landgilden; denne er senere fra Korn gaaet over til en fast Afgift i Penge, der efter Byggets gamle Værdi i Begyndelsen af forrige Aarhundrede er sat til 4½ Rd. Sl. H. Courant aarlig.

Valkendorfs Capel har havt den Lykke at forblive uberørt

[1]) Af den aarlige Rente af denne Kjøbesum tilstodes Borgemesteren 10 Rd. til Vederlag for den Fjerding Smør, der oprindelig var tillagt ham af Gaarden. Den øvrige Rente, 20 Rd, svarede til den i Aaret 1702 nedsatte Landgilde af Gaarden, der var 16 Rd. in specie = 20 Rd. Courant.

af den store Reparation, der i Midten af forrige Aarhundrede overgik Sct. Knuds Kirke, [og som med en saa uskaansom Haand jevnede og glattede Alt, hvad den naaede. Capellet staaer endnu uforandret, som det i Aaret 1633 opførtes, med sit steile Tegltag og med sine høie Gavle. Men ligesom det dengang fik Lov til at staae urørt, saaledes har det, paa een eneste Undtagelse nær, maattet staae overladt til sig selv, og Kirkens Omsorg for Capellet har været saa temmelig afpasset efter den stadigt synkende Indtægt, som Capellets Gaard har ydet til dets Vedligeholdelse. Derfor har Tiden ogsaa været haardere ved dette Capel end ved den øvrige Kirke, og det er for nærværende Tid (1868) i en høi Grad trængende til en omfattende Istandsættelse.

Capellets Grundflade er 10 Gange 11 Alen; paa denne er det opført imellem de to Murstræbere Øst for den østre Indgangsdør paa Kirkens Nordside, altsaa tæt Øst for det gamle Beuedicts Capel. De tvende Murstræbere ere indtagne i Capellets Sidemure, der paa denne Maade danne en Fortsættelse af disse. Capellets Mur har samme Høide som Muren i Kirkens Sideskib, men dets Tag rækker høiere op end Sideskibets. Capellets Tag er dog holdt uden Berøring med Kirkens Tag, og danner en Skraaning ind mod Kirken. Capellet udgjør saaledes en isoleret Bygning, der kun med den søndre Ende berører Kirkens Mur. Den nederste Deel af Muren er opført af store tilhugne Steen af Granit, med hvilket Materiale ogsaa begge Murens Hjørner heelt igjennem ere styrkede. Derefter fortsætter Muren sig af røde Mursteen i 2 Affatser, med to Rader Vinduer, af hvilke de nederste bringe Lys ind i det egentlige Capel, medens de øverste Vinduer ikke have anden Bestemmelse end at give Lys over Hvælvingen og at bringe Afvexling

i den udvendige Murflade, hvis Høide var nødvendig for at bringe Capellet op i Lighed med Kirkens Sideskib. Under Capellet er et hvælvet Gravkammer, hvortil Indgangen fører ned inde i Kirken. Capellets Mur fortsætter sig opad i to Gavle mod Nord og Vest, der ere forsirede med Sandsteens Indlægninger og begge prydede med Stifterens Vaaben, udhuggen i Steen imellem hans tvende første Hustruers Vaaben[1]). At den østlige Side af Capellet mangler en lignende Gavl, støder nu Øiet; der findes heller intet Vindue i den østre Sidemur; men begge Dele finde deres naturlige Forklaring deri, at paa den Tid, da Capellet byggedes, laa det med den østre Side umiddelbart op til den Gaard, som her var bygget ind mod Kirken, og der var saaledes hverken Plads til Vindue eller Gavl i denne Bagside af Capellet. Biskop Engelstoft siger om Valkendorfs Capel: „det retfærdiggjør ved sin siirlige nye Gothik ret vel sin Modsætning til Kirkens rene Stiil, saa meget mere som det afbryder dens Nordsides lange Perspectiv"[2]); og naar Capellets Ydre bliver sat i sømmelig Stand tilligemed den hele Kirke, vil Beskueren give ham Ret. Til Capellets forskjellige Rum føre 3 Døre ind fra Kirken, hvis Sidemur saaledes paa 3 Steder er gjennembrudt. Indenfor de øverste Stole i den nordre Sidegang lukker en Dør i Muren for Trappen ned til Kjælderen under Capellet. Gulvet i selve Capellet ligger fem Trappetrin høiere end Kirkens Gulv, og Capellet er aflukket fra Kirken ved Jerndøre af siirligt smedet Arbeide, der bære Henning Valkendorfs Navn

[1]) Henning Valkendorfs første Hustru var Karen Brahe til Mattrup; hans anden Hustru var Anna Bernekov til Tølløsegaard. Tredie Gang var han gift med Margareta Blomme af Neiverstorf, der overlevede ham og døde 1679. — Mumme: S. Knuds Kirke S. 303.

[2]) Odense Byes Historie S. 207.

og Aarstallet 1636. For at skaffe Indgang til Rummet ovenover Capellets Hvælving er en Dør brudt igjennem Kirkens Mur i Høide med det øverste Pulpitur i Kirken.

Om Kirkens Forpligtelse til at vedligeholde Capellets Bygning vil der neppe kunne reises Tvivl, men videre gaaer efter det gamle Skjøde paa Gaarden i Ørsted og Magistratens da udstedte Revers heller ikke Kirkens Pligt. Kisternes Restauration og Istandsættelsen af de Monumenter og Epitaphier, som ere opsatte i Capellet, maa være Kirken uvedkommende; Skjødet omtaler alene Capellet, men nævner Intet uden dette. Der findes i Capellet et stort og kostbart Epitaphium over Baron Vittinghof til Schelenborg[1]). Da dette Monument i længere Tid havde befundet sig i en meget forfalden Tilstand, og Kirken ikke kunde ansee sig forpligtet til at bekoste dets Restauration, lod Kirkeinspectionen i Aaret 1862 ved Bekjendtgjørelse i Berlingske Avis indkalde alle dem, som maatte formene at have nogen Ret at gjøre gjældende med Hensyn til Epitaphiets Bevarelse. Der meldte sig Ingen, og Epitaphiet maa saaledes ansees at være hjemfalden til Nedtagelse ved Capellets næste Reparation. Denne kan ikke længe lade vente paa sig. En Indskrift i Capellet underretter om, at Kirken i Aaret 1769 har bekostet dets Istandsættelse, og dette synes at være den eneste Bekostning af nogen Betydning, som Kirken nogensinde har havt paa Capellet, medens derimod Kirkens Regnskaber udvise, at der hyppigt er gjort Reparation paa Smaating ved Capellet.

---

[1]) Monumentet er udførligen beskrevet hos Mumme, S. 295.

Odense Hospitals eller Graabrødre Hospitals Historie.

Af Bisskop C. T. Engelstoft.

(Sluttet.)

---

4. Afsnit. 1708–1789.

Den store Omordning af Fattigvæsenet i Danmark, som fuldbragtes ved Forordn. 24 Septbr. 1708, førte Graabrødre Hospital ind i ganske nye Forhold. Det hed i Forordningen, at „Forstanderne ved Hospitalerne skulde indlevere deres aarlige Regnskaber til Stiftamtmanden og Bisskoppen, som atter skulde indsende dem til de Fattiges Directeurer i Kjøbenhavn, til Decision og Qvittering, med mindre særlige Bestemmelser i Fundatserne paabød anderledes." Denne nye Overfattigvæsensdirection skulde saaledes ogsaa være Odense Hospitals Overbestyrelse; men da dette havde Christian den Femtes Ord i Rsc. af 5 Dec. 1685 for, at Bisskoppens eller Præsternes Administration ikke skulde være Regnskabshørernes eller Andres Mangler (Revision) underkastet, androge disse Directeurer eller Forstandere (som her endnu var eensbetydende) paa Stadfæstelse af denne Stiftelses exceptionelle Stilling. Istedetfor at bevare denne, fremkaldte deres Andragende et kongeligt Rescript af 4 Oct. 1709 til

Stiftamtmanden og Bisskoppen, at det var saalangt fra, at Kongen vilde confirmere hiint Rescript, at han meget mere aldeles vilde have det ophævet og gjenkaldt, og paalagde Stiftsøvrigheden at antage sig dette Hospital efter Loven og deres Embeds-Instruxer, som der forholdtes i andre Stifter. Strax efter indgave Stiftsprovsten og Præsterne (16 Oct.) en Forespørgsel om, hvorledes der da skulde forholdes med Hospitalets Bestyrelse eller Inspection, og fik det Svar (i Rsc. 25 Oct. 1709), at der efter Ophævelsen af Rsc. af 5 Dec. 1685 skulde forholdes, som Praxis havde været før dette Rescripts Emanation — et Svar, der formedelst dette Hospitals usikkre Bestyrelsesformer kun lidet skulde nytte og som desuden stod i Modsigelse med det første, efterdi Stiftamtmanden og Bisskoppen ikke dengang havde i Praxis dannet nogen Overbestyrelse. Men om endog saaledes Rsc. af 1685 var ophævet, syntes det dog endnu ingenlunde klart, om Forordn. 24 Sept. 1708 virkelig kunde udstrækkes til dette Hospital, da det i ældre Fundatser syntes at have særlige Bestemmelser om Regnskabets Behandling, og uagtet Kongen afviste en Forespørgsel af Stiftamtmand Pritzbuer med det Svar, at Forordningens Ord vare klare nok[1]), vedblev der at være deelte Meninger i Directionen. Dog fandt Stiftsøvrigheden det rettest at indsende Regnskabet for 1709—10 i revideret Tilstand. Ligeledes fandt man sig paa bedste Maade tilrette med de nye Forskrifter, saa at Stiftamtmanden (dog med Forbehold mod alt Ansvar for hvad der tidligere var passeret) tiltraadte Directionen som første Medlem, hvilket ogsaa i alt Fald lignede meest den Praxis, der havde fundet Sted før 1685, og tillige vedbleve

[1]) Brev af 5 Jan. 1711 i Hosp. Copibog.

Stiftamtmanden og Bisskoppen i Forhold til Regjeringen at udgjøre et særligt Mellemled eller Organ (Inspection), endog saaledes adskilte i dennes Øine, at der i Begyndelsen blev udfærdiget særlige Expeditioner til de øvrige Directeurer. Den nye Bisskop og de borgerlige Directeurer fulgte Stiftamtmandens Exempel i at fralægge sig alt Ansvar for den tidligere Tid; men fra nu af toge begge Borgemestre og 3 eller 4 Raadmænd stadig Deel i Bestyrelsen.

Der var imidlertid ikke den bedste Enighed i denne talrige Direction; der var et Parti, som var fjendtlig stemt mod Ridefogden og Spisemesteren Pilegaard, og meente, at den gamle Spisecontract af 1689 burde forbedres, og at den hele Forbindelse af de tvende Tjenester gjorde Controllen usikker, da han skulde baade oppebære og sælge Hospitalets Naturalindtægter og derhos selv for Betaling bespise Lemmerne; blandt Præsterne stode v. Haven og Carstens skarpt overfor hinanden; Stiftamtmand Pritzbuer, til hvem v. Haven sluttede sig, var en myndig Mand, der tilegnede sig en temmelig fri Raadighed i Hospitalets Anliggender, saasom Bortfæstninger og Optagelse i Hospitalet saavelsom Regnskabernes foreløbige Decision; i Reglen havde han eller forudsatte han Bisskoppen (N. Müller) enig med sig, saaat Forvaltningen væsentlig kom i Stiftsøvrighedens Hænder. Derover klagede den øvrige Direction under 3 Aug. 1711 til Kongen: paa det Spørgsmaal, om Stiftamtmandens og Bisskoppens Meninger og Slutninger skulde prævalere mod pluralitatem votorum, fik de Svar, i et kgl. Rsc. 11 Nov. 1711, at ved enhver Dissents i Regnskabsvæsenet skulde de afvigende Meninger indgaae til Overdirecteurerne i Kjøbenhavn, selv om der kun var Een, der gav dissenterende votum[1]). Men

[1]) Trykt hos Rumme a. Skr. S. 222.

paa Klagen over Stiftamtmandens Egenraadighed i Administrationen forlangte Kongen dog hans Erklæring, og da beraabte han sig paa det, han forefandt i sit Archiv fra Erik Banners Tid, hvoraf saaes, at Stiftamtmanden og Vicebiskop Moth havde styret med fri Myndighed i større Sager end den at give en Vanfør eller Elendig Seddel paa en Plads eller bortfæste en øde eller ledig Gaard; han betragtede sig som Formand og som saadan berettiget til samme Frihed, som E. Banner og efter 1685 de to Biskopper havde havt, især da Administrationen ikke ellers kunde gaae med en Direction, der kun samledes 4 eller 5 Gange aarlig, og hvis Talrighed og Splidagtighed han ved tidligere Leiligheder havde beklaget sig over[1]). Om der paafulgte noget Svar, vides ikke; Pritzbuer afgik 1713, og snart fik Directionen vigtigere Spørgsmaal at forhandle.

Inden endnu de første Regnskaber for Aarene 1709—12 af Overdirecteurerne vare deciderede, tilskreve de Directionen under 11 Jan. 1713, om den ikke deelte deres Meniug, at det var baade i Hospitalets og de Fattiges Interesse, at Bespiisningen ophørte og Ugepenge gaves istedet, som i Vartov og Slagelse Hospital, ja de tilføiede endog, at de ønskede Directionens Beregning over, hvad Hospitalet kunde udrede i Ugepenge, for at Forandringen kunde indtræde til Foraaret eller til St. Hans Dag[2]). Det var en Tanke, der dengang var saa fjern, at samtlige Directeurer besluttede at nedlægge deres stærkeste Protest, kun Mg. v. Haven betænkte sig inden Udfærdigelsen og tiltraadte Overdirecteurernes Idee; Stiftamtmanden deeltog eiheller i Svaret; men de øvrige Direc-

[1]) Erklæring af 30 Jan. 1712 i Copibogen af 1709.
[2]) Br. af 11 Jan. 1713 i Hosp. Copibog af 1709.

teurer opstillede Grunde, baade mulige og umulige, derimod. Overdirecteurerne svarede med en overlegen Gjendrivelse og støttede sig til det uimodsigelige Beviis, at Hospitalet, der fra tidligere Tid allerede skyldte 1668 Rd., var i en aarlig Underballance, som for de 3 Aar udgjorde 700 Rd., 950 Rd. og 230 Rd., saaat en uundgaaelig Ruin stod for Døren og lod sig ikke engang afværge ved ledige Pladsers successive Inddragelse[1]). Endnu værgede Directionen sig et heelt Aar, og Ridefogden eller, som han nu fra Kjøbenhavn blev kaldet, „Forstanderen", indgav en Ansøgning om det Gamles Vibeholdelse, hvilken Directionens fleste Medlemmer udentvivl understøttede; men til at gjøre Ende paa al Modstand kom omsider en kongelig Resolution af 10 Septbr. 1714, som Overdirecteurerne i Kbhvn., støttet til „Hospitalets befrygtende Undergang", havde bevirket og som de meddeelte under 17 Sept. til Efterlevelse og med Forespørgsel, naar den nye Orden kunde begynde. Dette Rescript paabød i Korthed at give 3 Mk. ugentlig istedetfor Kosten in natura[2]), men det blev først efterkommet fra 1 Mai 1715, medens der kun for Communitetets Vedkommende vedblev at være Bespiisning i Graabrødrekloster.

Dette var den største Forandring, der var skeet med Christian den Tredies Stiftelse, og man kan ikke nægte, at Directionen med Føie havde fremhævet, at den var i Strid med alle gamle Fundatsers Tanke; men Tidernes Forandringer medføre nye Levnetsvilkaar, saaat hvad der var umuligt i Tider, da Penge vare faa og Omsætningen besvær-

[1]) Brev af 1 Juni 1713 i Copibog 1709.
[2]) Det læses i Mummes a. Skr. S. 172; men er deels ikke ganske correct aftrykt, deels misforstaaet, som om det var udstedt til Directionen i Odense og paa dens Indstilling.

lig, kunde blive til Fordeel paa begge Sider, naar det var blevet lettere at faae Alt for Penge. Den nye Orden bar god Frugt: de Fattiges Ugepenge vare dengang ret rigelige, endog en halv Gang mere end i Vartov, og Stiftelsens oeconomiske Status forbedredes hurtigen. Communitetets Bespiisning, som vel 1689 var afløst for Rectors og Conrectors Vedkommende og 1711 for Hørernes Vedkommende, vedblev derimod in natura indtil 1763. (Henrichsens Skoleprogram 1864 S. 46.)

Med denne Forandring vare flere Foranstaltninger forbundne, hvilke Overdirecteurerne ligesaa peremtorisk beordrede, navnlig alle Qvægtiendernes Bortfæstning ved offentlige Auctioner, som skete 1715, og Blangstedgaards Bortforpagtning[1]); desuden indeholdt den foretagne Decision paa 4 Aars Regnskaber betydningsfulde Vink og Anviisninger for Administrationen, f. Ex. at alle Korntiender burde bortfæstes ved Auction paa enkelt Mands Levetid, at det jydske Gods burde

[1]) Qvægtienderne bleve bortfæstede ved Auctioner i hvert Herred og kun paa enkelt Mands Livstid, saa at der senere idelig forefaldt nye Auctioner. Det viste sig iøvrigt ved denne Leilighed, at der paa flere Steder blev gjort Indsigelse mod Hospitalets Adkomst til denne Tiende; men der vides dog ikke at være nogen tabt dengang, undtagen maaskee de to, som staae paa Auctionsplacaten, men nu ikke længere tilhøre Hospitalet, Sørup og Gamborg Tiende (om hvilken ogsaa 1725 blev ført Proces). Derimod er det rimeligt, at man paa Placaterne udelod endeel formedelst Indsigelser, som man i Skyndingen ikke var istand til at modbevise; saaledes sees det, at Eierinden af Egeskov besværede sig for Rentekamret over, at Hospitalet vilde opbyde Qværndrup, Steenstrup, Avernakø og Dreis Konge-Qvægtiende, hvilken hun formeente sig i Besiddelse af med den øvrige Kongetiende (Br. i B. A. Nr. 92); det viser sig, at denne Protest blev taget tilfølge, thi de bleve udeladte ved Fæsteauctionerne.

søges folgt, at Pengesummer ikke maatte indestaae hos Directeurer o. m.

Men saa kraftig denne Overbestyrelse end optraadte i denne Begyndelse, saa hurtigen ophørte dens Virksomhed; thi uagtet den havde forlangt mange Oplysninger om Hospitalets Eiendomme, Adkomster og Rettigheder, som det tildeels faldt vanskeligt at tilveiebringe og hvorved det blandt Andet kom for Dagen, at man allerede da manglede den originale Fundats, saa er efter Aaret 1715 ethvert Spor af den nys stiftede Forbindelse forsvundet med Undtagelse af det ene, at Overdirecteurerne oftere maatte kræve et Laan af 500 Rd. tilbage, som de havde forstrakt Hospitalet af Vaisenhusets Midler til at begynde Uddelingen af Ugepengene. Ingen Regnskaber bleve mere indsendte til Decision[1]), og ingen kongelig Befaling kom mere gjennem denne Overdirection; men Bestyrelsen vendte tilbage til den gamle Stand, at Regnskaberne revideredes og decideredes i Directionen, og gjennem Stiftamtmanden og Bispkoppen indhentede og modtog den de kongelige Resolutioner i fornødne Tilfælde[2]). Stiftamtmændene mødte jevnlig i Directionens Forsamlinger, og altid var Bispkoppen tilstede saavelsom Præsterne og flere eller færre af Magistraten, ofte begge Borgemestre og tre til fire Raadmænd; alle Sager behandledes efter Votering, og det var kun et Æresfortrin, der vistnok ofte gaves Stiftamtmandens og Bispkoppens Meninger. Hvert Aar bereiste En af de borgerlige Directeurer med Forstanderen Godset, for at under-

[1]) Hospitalet sparede derved en ikke ubetydelig Udgift, thi 1712 kostede Forsendelsen til Kbh. det ikke mindre end 4 Rd. (ɔ: 4 Tdr. Byg), rigtignok tildeels fordi det maatte sendes to Gange, da det ikke var gjennemtrukket og underskrevet første Gang.

[2]) Forordn. 23 Febr. 1748 fik ingen Anvendelse her.

søge, hvor megen Landgilde enhver Bonde kunde udrede. Der herskede nu god Forstaaelse i lange Tider, lige til 1789, medens dog v. Haven en Tidlang vedblev at danne en Slags Opposition i Kraft af et umiskjendeligt klart Blik for Stiftelsens Fremtarv og en skarpsynet Aarvaagenhed over dens Bestyrelse, som viste sig ikke overflødig; thi han forebyggede derved alt Tab ved den sidste Spisemesters Forvaltning. Denne befandtes nemlig ligesom de mangfoldige foregaaende i Gjæld til Stiftelsen 1719; og rigtignok vandt han en privat Proces, som han paaførte v. Haven, 1722; men kun Cautionisternes Mellemkomst kunde klare hans dobbelte Regnskab som Ridefoged (eller Forstander) og Spisemester, og han opgav ogsaa 1719 den førstnævnte Bestilling[1]).

I denne Direction var nu ingen særlige Hospitalsforstandere mere, alle kaldtes Directeurer; derimod gik Navnet Forstander over til Ridefogden, som beholdt de tidligere Pligter at vaage over Orden i Stiftelsen og være dens Godsforvalter og Regnskabsfører[2]). Han gjorde sine Forslag og Indstillinger skriftlig, og i Møderne førte En af Directeurerne Protocollen, eller maaskee snarere To, thi for endeel Aar haves tvende.

Men pludselig opstod ogsaa igjen ligesom en Fortids Skikkelse i en lønnet Hospitalsforstander i Directionens egen Midte: 1759 fik den constituerede Borgemester Holm 200 Rd. aarlig af Communitetet og senere 300 Rd. mod at have

---

[1]) Contracten mellem Jens Pilegaard og Langsted af 16 Marts 1719 i B. A. Nr. 111 b.

[2]) J. Pilegaard døde 1729 (Regimentsskriver Langsted havde i 10 Aar fungeret som hans Fuldmægtig); efter ham fulgte Østrup til 1747, saa H. C. Holmer til 1786 og hans Søn P. Holmer (adjungeret 1779) til 1829. Bondo til 1865.

Indseende med Hospitalets Jordegods og føre dets Processer, og en Deel af denne Løn beholdt han sin Livstid, uden at der dog spores nogen særlig Virksomhed fra hans Side[1]).

Denne Direction styrede nu med en vis Frihed som den, der ikke stod under nogen særlig Control og havde Stedets øverste Autoriteter i sin Midte. Det er temmelig uklart, hvor den satte Grændserne for sin Myndighed og hvor den meente at behøve Regjeringens Samtykke. Den indrømmede 1719 den catechetiske Skole for St. Knuds Sogn Locale i de Værelser, som Landsthinget 1705 havde forladt, da det flyttedes til sin egen Gaard. I Communitetet oprettede Directionen nye Pladser 1723, ligesom Kongen 1743; den forhøiede Rectors og Conrectors Vederlag til 2 Rd. ugentlig 1723, „fordi Stiftelsen havde Evne dertil"; den forhøiede Spisemesterens Vederlag for Discipleue 1756, ligesom Kongen 1746, saaat det tilsidst blev 1 Rd.; den gav Reglement for Hospitalet 1727, og gjorde sig selv Vedtægter, som den snart overtraadte eller forandrede; den forbedrede Portnerens Løn 1766 og forandrede Forstanderens Vilkaar, udvidede og indskrænkede Pladsernes Antal, indrettede nye Stuer paa flere Senge og udvidede Hospitalet med nye Bygninger o. m. Men naar det gjaldt om at perpetuere en Tiende eller at afhænde Hospitalets Gods, indhentedes Regjeringens Tilladelse.

Det staaer som en Episode i denne Tids Historie, at Hospitalsdirectionen pludselig lod sig tilslaae en heel Herregaard, foranlediget ved Hospitalets Krav paa 2 Tønder Smør. Det var Canzler Joh. Friis's gamle Herresæde, der i

[1]) Resc. 20 April 1759 og 5 Febr. 1762 og Resc. 21 April 1764.

Aaret 1725 blev stillet til Auction for Skatterestancer. Hospitalet havde sine to Tønder Smør tilgode for 3 Aar, og da de samme Directeurer havde saamange andre offentlige Stiftsmidler under Hænder og derhos vare interesserede i Hesselager Hospitals Conservation, hvis Penge stode paa anden Prioritet i Hesselagergaard, besluttede de — saavidt kan sees uden høiere Bemyndigelse — at kjøbe Gaarden ved Hospitalsforstanderen 1725; de betalte Skatterne, fik Renten eftergivet af Kongen og begyndte at ordne den nye Administration, hvorom „samtlige Directeurer forbandt sig til af et trofast Hjerte at hjælpe hinanden til Gaardens og Godsets Conservation"; men allerede 1726 blev denne Eiendom atter solgt til en privat Mand, saa at Hospitalet kun beholdt et Uhrværk med to Klokker og en stor Kakkelovn, som Ingen vilde kjøbe[1]). Senere ere de 2 Tdr. Smør ved Canc. Skr. 17 Oct. 1818 converterede til de 60 Rd., som nu erlægges.

I Henseende til Hospitalets indre Forhold gik det i den hele Periode meget godt og uden mærkelige Begivenheder. Der antoges 1711 en Læge, som fik 50 Rd. i Løn. I Aaret 1714 forsørgede Hospitalet 64 Lemmer, og skjønt man da havde bestemt at bringe Antallet ned til 50, saae man sig ved Naturalforpleiningens Ophør 1715 istand til snarere at forøge end formindske Antallet; i Aaret 1741 blev det nemlig besluttet at oprette 6 nye Senge i den saakaldte Domstue, der engang havde været Landsthingets Retssal fra 1631 og senere 1719 havde været indrømmet til den catechetiske Skole; der indrettedes en ny Stue 1759; man tænkte endog paa

[1]) Møderne 14 Mai 1725 til 4de Marts 1726. Uhrværket var først bestemt til Paarup Kirke, senere til Graabrødre; Kakkelovnen blev anbragt i Fruentimmernes Huus.

at bygge til Karlehuset og opførte en ny Daarekiste 1745 i Lammehaven. Lemmernes Antal var derfor omtrent ved denne Tid 134 og var endog i Aaret 1760 steget til 147[1]); men 1762 maatte man bestemme det til 130[2]). De allerfleste havde den reglementerede Pengeunderstøttelse, 3 Mk. ugentlig, hvilket i Almindelighed dengang svarede til tre Skjæpper Byg; men Nogle fik kun 24 ß. eller halv Portion efter en Sædvane, der var begyndt omtrent 1730 — og var i fuld Gang 1745, 1766 o. s. v. Den stod i nær Forbindelse med den anden Sædvane at tillægge Personer Pengeunderstøttelse, uden at de optoges i Hospitalet. Denne spores vel allerede før 1709, eftersom Directionen dengang havde tillagt et Barn paa 9 Aar en Pengeunderstøttelse; men ligesom de kjøbenhavnske Overdirecteurer misbilligede dette, saaledes bestemte Directionen i sine Vedtægter af 1727, at Ingen fremtidig maatte nyde saadan Hjælp udenfor Hospitalet, i alt Fald ikke uden kongelig Tilladelse. Alligevel blev det en staaende Praxis: allerede 1735 erhvervede to Ansøgere den kongelige Bevilling, og fra 1766 var det almindeligt, at Directionen selv tillagde hele og halve Portioner udenfor Hospitalet, ligesom Kongen endog 1767 paalagde det at udrede heel Portion til en Sindssvag i Kjøbenhavn. Ved Siden deraf gik den anden Sædvane at indlægge Personer, som alene fik Bolig uden Ugepenge, hvorpaa ogsaa Exempler forekomme, uagtet det i den i Kingos Tid kongelig confirmerede

---

[1]) Hofm. Fund. V, 145 og VI, 292.

[2]) Hosp. Forhdlprotocol. De 6 af Nørrebroby Hospital, som nu kaldtes Grev Wedels Pladscr, bleve reducerede til 4, da Renten af de 2000 Rd. ikke strakte til at forsørge Flere, saaledes som de nu fra 1715 skulde forsørges.

Vedtægt udtrykkelig hed, at efter denne Dag skal ingen saaledes indlades[1]).

I Henseende til den ordinaire Indlæggelse bleve imidlertid Grundsætningerne vistnok ret godt overholdte; det var Vanføre, Syge, som tillige vare gamle og forladte; ifølge de ældre Lemmelister (fra Bespiisningens Tider) maa man antage, at det hele Hospital var belagt med saadanne Krøblinger, af hvilke de ældre Tider havde langt flere end den nyere Tid, og med Fjollede eller Stumme; men efterat Antallet var saa betydelig forøget og Daareanstalten mere udsondret, maatte ogsaa mange Pladser være tillagte almindelige Trængende. Ogsaa blev der taget et billigt Hensyn til Hospitalets almindelige Bestemmelse, saa at neppe nok Halvparten toges fra Odense, hvis Præster og Magistrat dog sad i Directionen. At det var meest kun ligefrem Fattiglemmer, var den naturlige Følge af Datidens mangelfulde Fattigforsørgelse; dog forekommer ogsaa en Lieutenants Enke og en Præstedatter blandt dem, som indtoges. De Fleste vare 60 til 70 Aar eller derover, saa at de hurtigen gave Plads for Andre, og Hospitalet saaledes kun blev et Middel til at udrive deres sidste Aar fra den sørgelige Kamp med en utilstrækkelig Fattigforsørgelse i Hjemstavnen.

Det er under disse Omstændigheder fra een Side forklarligt, men fra en anden Side paafaldende, at de, som gjorde Forslag til Odense Byes Fattigvæsens Ordning i Aarene 1780—90, kunde ligefrem gjøre Regning paa dette Hospital som det, der skulde overtage 147 Personers Forsørgelse af Byens Fattige[2]); men det blev ved Talen derom, og

[1]) Mumme a. Skr. 166, 10 Art. Iøvrigt er alt dette uddraget af Forhandlingsprotocollen.

[2]) Iversens Almeennytt. Samlinger 16 Bd. S. 167 og 20 Bd. S. 272.

Fattigvæsenet ordnedes uden Forbindelse med Hospitalet. Ligeledes var det fra et saadant Synspunct, at Critiken 1790 kunde finde den ugentlige Understøttelse for høi, da et Fattiglem kun behøvede 28 ß.[1]); men Hospitalet var endnu ikke ganske nedsunket til et almindeligt Fattighuus. Det var som et Vink om Stiftelsens ældre Bestemmelse, at Hospitalet havde sin egen faste Læge, i Almindelighed en Amtschirurg, en eller anden af de mange Tydskere, som dengang søgte Næring i Danmark og derfor ogsaa ofte snart forlod Byen, naar det ikke lykkedes. De første bestemte Spor af en Hospitalslæge forekomme 1711, men allerede i Kingos Tid havde det været et af Hospitalslemmernes Klagepuncter, at de havde mistet deres „Barbeer". Fra 1711 lønnedes Lægen med 50 Rd. eller stundom 33 Rd., da Overdirecteurerne i Kjøbenhavn fandt den førstnævnte Sum for stor.

Men man spørger billigen, hvorfra Hospitalet fik Midler til denne udvidede Virksomhed. Dets aarlige Indtægt ansloges 1750—1760 til omtrent 4280 Rd., og den ugentlige Uddeling var 71 Rd. 4 Mk. eller 3650 Rd.[2]) foruden alle de andre Udgifter til Bygninger, Lys, Varme, Klæder og Administration, der omtrent vare af lige Beløb. Det bliver Skyggesiden af denne Periodes Historie, der derved træder os imøde, thi det skete ikke uden at Hospitalets Formue fortæredes.

Allerede engang havde Hospitalet ved Mageskifterne og enkelte Salg lidt endeel Tab paa sit Gods til Fordeel for Jordegodsernes Dannelse. I det 18de Aarhundrede kom Faren og Tabet under en anden Form. Det kan vel ikke

---

[1]) Iversens Almeennytt. Saml. 20 B. S. 284.
[2]) Hofm. Fund. VI, 292 og V, 145.

regnes for ét Tab, at Hospitalet 1726 solgte det hele jydske Gods, eftersom dets Bestyrelse var kostbar og vanskelig. Men værre Ting skete, da Godseiernes Begjærlighed efter at forøge deres Hovbønders Antal vendte sig mod Hospitalets Bøndergaarde i Fyens Stift; de kunde bringe Mere ud af Gaardene, naar de laae nær nok til at gjøre Hoverie til Hovedgaarden, og kunde derfor let byde Hospitalet den sædvanlige Landgilde. Paa en Tid da man endnu almindelig tænkte sig Landgilden som en uforanderlig Afgift, kunde det derfor synes ret fordeelagtigt for Hospitalet at faae den sikkret mod alle Eventualiteter og befries for Skatteansvar og for de militaire Pligter af Godset, der idetmindste stundom havde voldt Fortræd.

Efterat nu først en Herregaard ved kgl. Resolution 1735 havde faaet 3 af Hospitalets smaa Gaarde indlagte under eller, som det kaldtes, perpetuerede til Hovedgaarden, mod at svare en aarlig Afgift i Penge til Hospitalet[1]), begjærte mange andre Proprietairer det Samme, og uagtet Hospitalsdirectionen afviste Begjæringer om Gods, som var istand til at svare sine Afgifter, gik den dog ind paa den Tanke at befrie Hospitalet fra al Risico ved det slette Gods og indstillede til Regjeringen, at alt dette maatte opbydes ved offentlig Auction og til den Høistbydende perpetueres[2]). Derved

---

[1]) Det oprindelige Andragende gik ud paa at faae dem mod at svare 14 Mk pr. Tønde Hartkorn (det var 9 Td. 5 Skp.); Directionen meente, at det kun burde bevilges, mod at Kjøberen paatog sig at svare alle Udgifter efter Jordebogen, og havde da Intet derimod (Møde den 4 April 1735); men Kongen bevilgede det mod 25 Rd. aarlig, eller en Capital af 500 Rd. (26 Aug. 1725), og dog hed det i Resolutionen, at dette Gods ikke — mod Fundatserne — derved abalieneres!

[2]) Møde den 29 Mai 1736.

fremkaldtes det mærkelige Rescript af 17 Aug. 1736, hvori Kongen, efter en lang Forklaring om det Fordeelagtige for begge Parter og om den fornødne Agtelse for Fundatserne, tillader, at det Bondergods, der enten formedelst Stedernes slette Tilliggende eller anden Beskaffenhed ikke hidindtil har kunnet svare eller herefter kan ventes at komme istand til at svare den fulde Afgift af Landgilde og Hovning, maa ved offentlig Auction til de høistbydende Proprietairer perpetueres mod en aarlig Afgift i rede Penge, som ikke maatte være under 14 Mk. pr. Tønde Hartkorn og skulde sikkres i Panteforskrivning paa 5 pCt. paa første Prioritet i Hovedgaarden. Den Kjøbende maatte betjene sig af Godset, som han for sig selv fandt tjenligst, og nyde al Herlighed og Ret, og „Godset dog alligevel tilhøre Hospitalet, hvis det er", siges der — et Forhold, man mulig tænkte sig betegnet ved Capitalernes Prioritering i Hovedgaarden, men Erfaring viste snart, at Kjøberne ogsaa fik Tilladelse til at udbetale Capitalen. Dog hed det sluttelig, at denne Tilladelse ikke gjaldt det Gods, som var i den Stand, at deraf i alle Tilfælde kunde svares hvad skee bør[1]). Men hvor vanskeligt blev det at bedømme baade det slette og det gode Gods, naar der skulde tages i Betragtning, hvad der kunde ventes om det i Fremtiden! hvor beklageligt for Bønderne at sælges til Optagelse iblandt Hovbønderne!

Hospitalsdirectionen lod strax optage Fortegnelse over dette Gods og begyndte de Auctioner, der i omtrent 30 Aar (1742—1766) afholdtes snart efter deres egen frie Bestemmelse, snart efter Proprietairernes særlige Opfordring,

---

[1]) Rsc. er trykt i Mummes a. Skr. S. 182, men dateret 14 Aug. Originalen i B. A. har 17 Aug.

hvilke da i Reglen først gjorde Regjeringen deres Tilbud og udvirkede en kongelig Befaling, at det, de ønskede, skulde sælges dem ved offentlig Auction, naar der ikke skete høiere Bud. Et af de første Salg var til Stiftamtmand Rantzau, og det sidste var Salget af 4 Gaarde til Borgemester Holm 1766, hvilke begge sadde i Directionen. Senere iagttog man ikke denne Form saa nøie: 1782 blev ved kongelig Resolution overladt Bøndergods paa 21 Tdr. 6 Skp. Hartkorn til Grevskabet Roepstorf for 80 Rd. aarlig, for derved at befordre de Forbedringer i Landbruget, som paatænktes, og 1784 blev paa lige Maade den af Dorthe Daa 1664 skjænkede Gaard paa henved 7 Tdr. Hartkorn afhændet til et andet Gods for 1045 Rd.[1]); begge Handeler vare unægtelig bifaldte af Hospitalsdirectionen, dog havde den ønsket, at Vederlaget for de førstnævnte 21 Tdr. Hartkorn var blevet fastsat til 23 Tdr. 7 Skp. Byg og 7 Tdr. 4 Skp. Havre samt 19 Rd., hvilket Gaardene hidtil havde svaret, og 31 Rd. for Indfæstning; men da det regnedes lige med 80 Rd. og Greven kun vilde give Pengene, lod Kongen hans Villie skee[2]) — saa langt var det fra, at det kun blev Hospitalets slette Gods, der solgtes.

I Alt blev paa denne Maade[3]) afhændet omtrent 300 Tønder Hartkorn[4]), og ved Siden deraf skete ogsaa en lig-

[1]) See foran, S. 47.

[2]) Rsc. 11 Mai 1782 og 11 Febr. 1784.

[3]) De enkelte Salg ere anførte i Mummes a. Skr. S. 185—87, hvilken Liste dog kan forøges med de ved Resol. 11 Oct. 1743, 10 April 1744, 2 Juni 1747, 6 Aug. 1762, 5 Nov. 1762 og 22 Juni 1764 approberede Salg.

[4]) Indtil 1758, da Hospitalet endnu havde 422 Tdr. Hartkorn, var afhændet 165 Tdr.; men 1789 havde det kun 281 tilbage foruden Blangstedgaard og flere Møller.

nende Disposition over nogle Tiender og en Qvægtiende, som bleve perpetuerede til Herregaarde for den sædvanlige Afgift[1]); men det var dog mere Communitetet end Hospitalet, der var udsat for Tab paa denne Maade[2]). Det vilde imidlertid være ubilligt at tilskrive Bestyrelsens og Regjeringens Kortsynethed al Skylden for disse ulykkelige Handeler; den hele Tidsalder havde intet Begreb om Landeiendommes Værdi i Forhold til Penge: Stiftsøvrigheden yttrede engang i en Erklæring, at man aldrig kunde tænke sig, at en Tønde Rug skulde naae en Værdi af 2 Rd., og ved den sidste Handel 1784 istemte Alle, at et Vederlag af 150 Rd. for en Tønde Hartkorn var en overordentlig Vinding. Men Tabet blev aabenbart, da Pengenes Værdi tabte sig, medens Kornpriserne stege.

Paa den anden Side kunde Hospitalet i det 18de Aarh. ikke egentlig vente nogen Forøgelse af sin Formue ved nye Gaver, thi de tilfløb meest de nye Krav, som det almindelige Fattigvæsen gjorde. Dog fik det 1736 en testamentarisk Gave af 100 Rd., af hvis Rente først Giverens, Hospitalspræst Hees, Gravsted i Graabrødre Kirke skulde vedligeholdes, dernæst det Overskydende tilfalde de Fattige[3]). Ligeledes tilfløb der Hospitalet en uberegnet Indtægt, da en Præst formedelst en lovstridig Vielse blev paalagt en Mulct af 150 Rd. til det[4]). Dets Capital var ubetydelig, omtrent 26,000 Rd., og voxte langsomt.

---

[1]) Rsc. 15 Mai 1750, 8 Aug. 1755.

[2]) Stiftamtmand Sehested var den Første, der allerede 1727 havde faaet Otterup Kongetiende perpetueret til sin Gaard Nislevgaard.

[3]) Hofm. V, 222. Da Monumentet er forsvundet med Graabrødre Kirke, har Hospitalet beholdt det Hele.

[4]) S. Arch. St. alm. Br.

De under disse Omstændigheder forandrede Forhold medførte, at Hospitalets Administration for en stor Deel nu blev en Pengeforvaltning: derpaa var mulig Hospitalsforstanderens Embede og Person mindre beregnet; det synes, at Biskoppen, navnlig den yngre Biskop Ramus, overtog en Kasseforvaltning, der ikke var til Gavn for Stiftelsen. Hospitalets Regnskaber kom i Restance fra Aarene 1775—83; Revisionsarbeidet blev saa besværligt, at en af Directionens borgerlige Medlemmer 1786 lod sig tillægge Honorar derfor (indtil Stiftsrevisorembedet oprettedes), og ved Opgjørelse befandtes ei liden Mangel, som dog efterhaanden blev dækket af Biskoppen og hans Bo. Men denne Forretningsgang havde medført, at Biskoppen havde tiltaget sig en større Myndighed til at bestemme Udlaan o. desl., end den nye Stiftamtmand Buchwald, som tiltraadte 1789, kunde billige, ligesom det strax stillede disse Øvrigheder i et vanskeligt Forhold til hinanden. Med Buchwalds Tiltrædelse begyndte en ny Periode for Hospitalet.

---

5. Afsnit. 1789—1863.

Buchwalds Navn knytter sig i Traditionen her paa Stedet uvilkaarligt til Mindet om heftige Tvistigheder; men det er paa mange andre Maader indflettet i Hospitalets Historie; thi fra ham udgik baade forskjellige Forsøg paa at gjøre Hospitalet nyttigt og tillige dets hele nuværende Tilstand.

De Stridigheder, som udviklede sig mellem Hospitalsdirectionens Medlemmer efter Stiftamtmand Buchwalds Embedstiltrædelse, skulle vi saameget mindre forfølge i det

Enkelte, som de ikke havde saa stor Indflydelse paa Hospitalet selv, som det kunde have været at befrygte. Strax i Begyndelsen stødte det Stiftamtmanden, at Bisſkoppen (T. Bloch, 1786—1804) erklærede sig for den administrerende Directeur; han forlangte en Opgjørelse af Stiftelsens status bonorum og gjorde Fordring paa en Ret til Revision af Bisſkoppens Regnskab, som denne ikke ligesom paa Befaling vilde fremlægge. Første Gang gav Cancelliet, som Buchwald stedse recurrerede til, ham Medhold, da alle Directeurer skulde udgjøre en Heelhed, hvori Stiftamtmanden var Formand[1]). Men enten nu Bisſkoppen drog sig tilbage fra Forvaltningen eller Buchwald trængte ham tilbage, saa indtraadte snart det modsatte Forhold, at den virkelystne, ideefulde og myndige Mand gjorde sig til administrerende Directeur i endnu videre Udstrækning, end Bisſkoppen nogensinde havde været, saaat han handlede, deels ganske ene, deels med Bisſkoppen, saa frit, som om de andre Directeurer ikke vare til. I et heelt Aar blev intet Directionsmøde holdt, medens

[1]) Canc. Skr. 23 April 1791 og 19 Mai 1792. Den sidste Skrivelse var foranlediget ved, at Buchwald og to Meddirecteurer havde notarialiter ladet Bisſkoppen meddele deres Protest og Misbilligelse med Hensyn til Udlaan, han paa egen Haand havde foretaget. Cancelliet meddeelte en kgl. Resolution, som dadlede deres Fremfærd og approberede Udlaanet, men erklærede dog Bisſkoppen uberettiget til at gjøre Saadant uden med alle Directeurernes Vidende og med Samtykke af fleste Stemmer. De øvrige Directeurer indgik da med en Forespørgsel om, hvorledes de fremtidig kunde sikkre sig mod det Ansvar, saadan Egenmægtighed kunde forvolde dem; men derpaa kom neppe Svar. De toge derimod andre for Bisſkoppen krænkende Bestemmelser for Forretningsordenen. En senere Canc. Skr. 14 Juli 1792 stillede Stiftamtmanden og Bisſkoppen lige i Spidsen for Directionen efter Resc. 11 Nov. 1711, som en Overdirection, der indkalder Møder og affatter Decisioner efter fleste Stemmer eller forelægger Cancelliet Sagen.

der foretoges store Bygningsværker og andre Forandringer. Da Buchwald omsider maatte forelægge Spørgsmaalet om hvorledes Pengene skulde tilveiebringes til de foretagne Arbeider, reiste de øvrige Directeurer den heftigste Opposition 1795, og nu paakaldte de Cancelliet imod ham: dette stadfæstede vel hvad der var skeet, baade Foranstaltninger og Udlaan, men forbød den egenraadige Fremfærd og indskjærpede atter, at alle Directeurer havde lige Ret til at deeltage i Administrationen, som lige Ansvar[1]); men først ved Buchwalds Afgang 1798 indtraadte roligere Tider, og Hospitalets Bestyrelse undergik endelig i Aaret 1829 den sidste Forandring, idet Stiftsøvrigheden udtraadte af Directionen og indtog den samme Stilling som i andre Stifter, som den Autoritet, der decideret Regnskaberne og fører Overtilsynet[2]). Som Følge af den historiske Udvikling ere imidlertid ikke faa Spor af de ældre Forhold blevne tilbage ikke blot i den Sammensætning af Directionen, der synes bedre at passe for en til Byen hørende Fattiganstalt (de tre Sognepræster og Magistraten), men ogsaa i den større Selvstændighed, som Directionen har beholdt, ifølge hvilken den endog belægger Pladserne, kun med Stiftsøvrighedens Approbation. Ogsaa Navnet Direction hentyder derpaa, medens Stiftsøvrigheden kaldes Inspection. Den kaldes Directionen for Graabrødre Hospital, et Navn, som Stiftelsen efterhaanden har tilegnet sig, efterat det, saavidt vides, første Gang var forekommet i en Cancelliesskrivelse af 25 Jan. 1793 og de kongelige Rsc. 25 Juni 1794 og 6 Juli 1798; tidligere var kun Tale om Graabrødrekloster som Bygning alene, og navn-

---

[1]) Canc. Skr. 15 Sept. 1797 trykt hos Mumme a. Skr. S. 196.
[2]) Canc. Skr. 23 Mai 1829.

lig brugtes det om den Deel af samme, hvori Communitetets Bespiisning foregik og Forstanderen boede[1]). I Buchwalds Tid frembød Navnet sig naturligen, da et Sygehospital fik Plads i samme Bygninger, saaat man behøvede at skjelne mellem de to Hospitaler derinde, skjønt det sidstnævnte formodentlig af samme Grund ikke blev kaldet Hospital, men Sygeindretningen.

De vigtigste Gjenstande for Bestyrelsen vare Hospitalets Gods og Bygninger; med begge foregik store Forandringer.

I Henseende til Hospitalets Midler kom paa Buchwalds Tid det Princip til den fulde Raadighed, hvorefter alt Gods skulde søges solgt, og uagtet han selv geraadede i Strid med Regjeringen ved Anvendelsen af Principet, er det dog blevet Slutningen paa dette Afsnit af Hospitalets Historie, at den sidste Rest af Jordegods er afhændet.

Buchwald, der efter en kort diplomatisk Løbebane var bleven Amtmand i Randers og som Godseier paa sin fædrene Gaard Gudumlund havde forsøgt sig i store egenmægtige Reformer i Landbovæsenet, tildeels i den vildeste Strid med Lovgivningen[2]), kastede sig naturligviis strax over Hospitalets Gods og Pengeforhold. Han fandt i Stiftelsens egen formeentlige Fordeel og i dens Bestemmelse Grund nok til den Mening, at den burde forvandles til en Capitalformue. I en anonym Artikel derom i Iversens Maanedsskrift[3]) spottede Stiftamtmanden med den lempfældige Gods-

[1]) Det var den vestlige og sydlige Side af Hovedbygningens Qvarrée.

[2]) Han havde bl. A. gjort en Udskiftning, hvorved han lod al Tiende afløse mod Vederlag i Jord, hvilket kostede ham mange Supplikker og Rentekamret mange Erklæringer, inden Regjeringen lod Naade gaae for Ret (s. Luxdorphiana S. 346 fgg. og Almeenn. Saml. 20 Bd.).

[3]) Almeennytt. Saml. 20 Bd.

bestyrelse og dadlede Hospitalets Virksomhed: 3 Mk. ugentlig var formeget for Fattige, 28 ß. maatte være nok; Udsigten til Optagelse i et saadant Forsørgelsessted var sløvende; i lette Træk skizzerede han en Plan, der lovede Midler til at bestride ikke alene hele Odense Byes, men alle Stiftets Kjøbstæders Fattigvæsen, af det ene rige Hospital, naar alt, endog Bygningerne, blev gjort i Penge, eller dog i alt Fald kun et Sted for Vanvittige og Vanskabninger blev beholdt. Skjønt hverken den øvrige Direction eller Cancelliet, hvilket han forelagde denne Plan, billigede den i dens Heelhed, var dog Godsets Realisation i Tidens Aand; men naar man forhen havde solgt for at befordre Godseiernes Interesse eller deres Foretagender til Agerdyrkningens Fremme, havde nu paa Regjeringens høieste Punct et nyt Hensyn gjort sig gjældende, nemlig at virke for Selveiendoms Udbredelse. Det blev derfor kun tilladt Hospitalet uindskrænket at sælge sit frie Gods, Blangstedgaard, hvorimod Fæstegodset nu kun maatte sælges til Fæsterne. Blangstedgaard kunde efter de strængere Grundsætninger, der nu gjordes gjældende i Godsbestyrelsen, fratages Forpagterne; den blev solgt ved Auction 1791, og Hospitalet fik 19,680 Rd. for denne Eiendom, en Gaard paa 19 Tdr. Hartk. fri Hovedgaardstaxt med Skov (Munkeriis) og Mølle paa 9 Tdr. Hartkorn, som naar den var blevet bevaret, 70 Aar senere kunde have givet over 4000 Rd. aarlig Indtægt, for ikke at tale om tilkommende Tider. I denne Capital afgik endda nogle Vederlag til Forstander- og Præsteembedet for Ydelser, som de havde havt af Gaarden, saavelsom Hospitalets gamle Ret til fri Maling paa Blangsted Mølle[1]).

---

[1]) Hvorom s. Contract 1689 hos Mumme a. Skr. S. 168.

Fæstegodsets Salg til Selveiendom begyndte ogsaa paa denne Tid; det blev gjort til udtrykkelig Betingelse, at Gaardene aldrig maatte indlægges under noget Gods — i skarpeste Modsætning til den Tid, da der ikke maatte sælges uden til en Hovedgaardseier. Denne Gang maatte altsaa Salget gjælde Hospitalets bedste Gods. Den første Begyndelse med disse Salg var ledsaget af Directionens skarpeste Protest. Der blev begjært Selveiendom af Fæsterne paa 110 Tdr. 3 Fdk. Hartkorn; de bød 17,870 Rd. og ved anden Auction 22,245 Rd. (uagtet en Gaard og et Huus var fragaaet); men Kmh. Krabbe Juel til Billeshauge gjorde et Efterbud paa 25,180 Rd., hvilket Directionens Fleertal anbefalede at antage og understøttede med en eftersendt Forklaring til Regjeringen, at det var Directionens Pligt og Hospitalets Ret efter D. L. 3—17—26 at udbringe det Høiest mulige, og at det derfor vilde være uretfærdigt og stridende mod Lovene at foretrække et lavere Bud for et høiere. Alligevel approberede en kgl. Resolution af 2 Mai 1792 Fæsternes Bud, som ogsaa alene kunde bestaae med de forud vedtagne Auctionsconditioner og Regjeringens Hensigter; der solgtes saaledes paa eengang 103 Tdr. 1 Skjp. 3⅔ Fdk. Hartkorn. Men Directionen vedtog at indgaae med det dristige Andragende, at det Hospitalet derved tilføiede Tab maatte blive refunderet af Statskassen, eller Directeurerne fritages for Ansvar som Formyndere efter D. L. 3—17—26 — saalidet var idetmindste Fleertallet tilbøielig til at erkjende den ædle Fyrstes Villie at udbrede Selveiendom ved Salget af det beneficerede Gods! De modtog en stræng Belæring til Svar paa deres „aldeles upassende Andragende“, med Tilkjendegivelse af Hans Majestæts allerhøieste Mishag (Canc. Skr. 3 Aug. 1793), og Cancelliet beviste, at Hospitalet havde vun-

det ved Handelen, da det forhen havde havt 464 Rd. mindre af det samme Gods, ihvorvel Buchwald havde oplyst, at det blev solgt for 15—17 Rd. pr. Tønde Land, istedetfor at der kunde ventes 50 Rd.

I de følgende Aar solgtes nu paa lige Maade en Gaard efter en anden, og ikke altid til Fæsterne, saasom Gilleftedgaarden paa 14 Tdr. Hartkorn 1798 til Major Lassen, Langsted Mølle 1800 til Landsdommer Mylius, og en Gaard i Næsby 1814 til Provst Praem; men fra 1802 blev dog den nye Regel bragt i Anvendelse ved disse Salg, at Halvdelen af Kjøbesummen, som før blev staaende paa Prioritet i Gaardene, nu skulde converteres til en fast aarlig Afgift i Korn, der stundom beløb sig til 8 Tdr. Korn pr. Td. Hartkorn. Saaledes formindskedes altid Hospitalets Tab til det Halve[1]). Hospitalets Capital, som 1789 endnu kun var omtrent 28,000 Rd., voxte paa denne Maade til 148,000 Rd.; kun 11 Gaarde bleve usolgte, indtil Loven af 24 April 1860 fremtvang deres Overgang til Selveiendom paa de nye Vilkaar, der fulgte af Læren om hele Fæsteforholdets Forkastelighed. Ved disse sidste Salg og andre Oplæg har Hospitalet forøget sin Capital til 248,000 Rd. foruden en aarlig Kornafgift af det solgte Jordegods.

En bedre Benyttelse af Hospitalets vidtløftige Bygninger var en Sag, som ogsaa Stiftamtmand Buchwald paa flere Maader satte i Bevægelse. Han fik strax 1789 Directeurernes Samtykke til at bruge Communitetets gamle Spisesal og 3 tilstødende Værelser (nu Doctors Boder) til et offentligt Hørspinderie, som dog aldrig blev af nogen Betydenhed og siden flyttedes til et andet Sted i Hospitalet.

[1]) Samtlige Salg findes angivne i Mummes a. Skr. S. 189 flg.

Derimod kunde han ikke sætte den Plan igjennem at indrette Hospitalets Lofter til Udleie til Hølofter. Desto mere Plads afgav Hospitalet til den almindelige Sygeindretning. Et Hospital for Syge havde længe været en paatrængende Fornødenhed for Byen; Buchwalds Tanke gik endnu videre, til et Hospital for hele Stiftet eller Fyens Land, og da der søgtes Locale for et saadant, fandt man det tilsidst i Graabrødrekloster, for største Delen i de Værelser, som Hospitalsforstanderen dengang benyttede[1]). Ifølge Rsc. 25 Juni 1794, som approberede Planen, skulde Hospitalet afholde Udgiften ved Localets Indretning, men iøvrigt ikke staae i nogen Forbindelse med denne nye Stiftelse, saaat paa den ene Side Oppositionen kunde betragte den som Stiftamtmandens og Cancelliets Værk og paa den anden Side Buchwald erklære, at den aldeles ikke vedkom de andre Directeurer[2]). Da den var færdig, blev den imidlertid alligevel underlagt Hospitalsdirectionens Bestyrelse, men dog hvad Udgifterne til dens Virksomhed og Localets Vedligeholdelse

---

[1]) Der var egentlig først 1792 tænkt paa Tugthusets ledige Localer, og dette foranledigede en Discussion om at foretage en fuldstændig Ombytning, saaat Graabrødre Kloster skulde have været brugt til Tugthuus og dettes Bygning igjen deels indrettet til at optage saamange Fattiglemmer, som der uundgaaelig bleve at forsørge i Hospitalet (Incurable og Vanføre), deels til det nye Sygehuus. Cancelliet gav Anviisning paa Graabrødrekloster, og Buchwald optog denne Tanke. Hospitalet afgav den vestlige Længde og endeel af den sydlige dertil; men desuden blev ogsaa senere (1805) „Conventstuen", som laae nærmest ved Præstegaarden (nu Sprøitehuus) og som fra 1793 var bleven brugt til Hørspinderiet, anviist til smitsomme Sygdomme. Directionen fik sit Locale i den nye Forstanderbolig.

[2]) Han havde foreslaaet, at den skulde bestyres af Stiftamtmanden, Stiftsphysicus og Districtslægen, og han paastod, at Oppositionen i Directionen reiste sig af Misfornøielse derover.

angik, som særlig Stiftelse, for hvilken kun Fattighospitalet i Reglen maatte staae i Forskud. Hospitalets Bygninger have saaledes gjort det Offentlige en væsentlig Tjeneste, indtil omsider 1862 Byen fik sit særlige store Sygehuus, hvori da Sygeindretningen i Graabrødre Hospital blev optaget.

Det var en lignende Tjeneste, Hospitalet ydede ved en udvidet særlig Sygeindretning for Syphilitiske fra begge Amter; men denne kom ikke engang i nogen Forbindelse med Hospitalets Direction[1]).

Endnu foreslog Buchwald 1795 at oprette et Assistentshuus eller en Laanebank til Fordeel for Sygeindretningen i Hospitalet[2]); men det fandt Modstand, og Planen blev opgivet. Derimod blev den gamle Fattigstiftelse, Doctors Boder, som fra dens Oprettelse 1616 havde staaet under samme Direction som Hospitalet, 1798 optaget i dette som en særlig Stiftelse eller Afdeling, idet de 16 fattige Fruentimmer af Odense By, som hidtil kun havde havt et lidet Overskud af Renten af 500 Rd. og Bolig i et faldefærdigt Fattighuus, nu skulde have 24 ß. ugentlig af Hospitalet og Bolig i en særdeles vel indrettet særlig Etage. Man fandt, at Hospitalets dengang til Overflod udvidede Rum tillod en saadan Indlemmelse; men man oversaae paa en ret mærkelig Maade ganske den væsentlige Forskjel i de tvende Stiftelsers egentlige Bestemmelse, eftersom den ene var for Odense allene, den anden det almindelige Stiftshospital; thi man var tilbøielig til at betragte hele dette som en Deel af Odenses Fattigvæsen. Hospitalet opoffrede idetmindste Renten af 10,000 Rd., saaat det dermed har opfyldt en ikke liden Deel

[1]) Dens Regnskab førtes af Hospitalsforstanderen umiddelbart under Amtmanden.

[2]) Rsc. 8 Aug. 1795.

af den Forpligtelse, der unægtelig ogsaa paahviler det mod Stiftsstaden[1]).

Allermeest er dog Buchwalds Navn knyttet til Hospitalsbygningernes Historie. Den samme Mand, der engang vilde have dem solgte og en anden Gang anvendte til Tugthuus, antog sig senere deres Ombannelse med en Iver og i et Omfang, som allermeest voldte det store Brud med den øvrige Direction. For at efterkomme den kongelige Befaling at indrette Localet til Syge-Huset, paatog han sig at forestaae dette Arbeide, som var beregnet til 2700 Rd., og tillige samtidig at reparere Hospitalsbygningerne. Men under hans Hænder og under hans personlige Ledelse antog dette Arbeide saa uventede Dimensioner, at der efter et Aars Forløb var forbrugt 6000 Rd. og beregnedes at behøves endnu 10,000. Han forklarede ret godt, hvorledes det Ene førte det Andet med sig, hvorledes de gamle Bygningers Brøstfældighed stillede uventede Krav, og hvad den nye Tid fordrede af et godt og velindrettet Fattighuus: selv de, som dadlede skarpest hans egenraadige Færd i alt dette, maatte tilstaae, at det, som blev gjort, var smukt og prægtigt; men Spørgsmaalet om Hensigtsmæssighed og Stiftelsens Evne var altfor meget overseet derved, og den ivrige Bygherre lod sine Meddirecteurer ganske udenfor Kundskab om hvad han fandt passende at foretage. De egentlige Reparationer fraregnede, som ligefrem vare nødvendige, vil denne Ombannelse af Hospitalets Indre udentvivl for en rolig Critik befindes i mange Maader høist priselig, medens den

[1]) Rsc. 6 Juli 1798 stadfæster ogsaa den besynderlige Deling af Besættelsesretten, som man var kommen overeens om, at Stiftamtmanden, Biskoppen og Magistraten hver fik sine Pladser at belægge, medens Biskoppen før, ligesaa uberettiget, havde belagt alle.

ogsaa havde sine svage Sider, navnlig i en Qvistetage og en Mansuretage, som skulde høre til Sygeindretningen, saavelsom i en ny Etages Opsættelse paa Forstanderens nye Bolig. Den archæologiske Architecht vil ogsaa beklage Borttagelsen af den gamle Munkegang, der paa tre Sider omgav den Gaard, der laae mellem Hospitalet og Graabrødrekirke; der blev kun et Stykke staaende under en af Bygningerne og een Hvælving i Porthuset. Men naar man betænker, at den indesluttede en Gravplads og berøvede den tilstødende Kirkestue Lysning, tør man ikke miskjende, at Beboerne vandt ved Forandringen.

Buchwald byggede intet Nyt og forandrede paa intet Sted (undtagen i den nævnte Gaard og paa den vestlige Fløi, hvor der stod et Skur op til Huset) Hospitalsbygningernes Grundrids, eiheller forhøiedes Hospitalets Mure; men indvendig omdannede han, saa at sige, Alt og forsynede Stuerne med smukt og hensigtsmæssigt Inventarium[1]). Vi skulle forsøge en Beskrivelse af den største Bygnings Omdannelse, Kirkestuen.

I den lange østlige Længde, der fra Graabrødrekirke dannede den østlige Side af begge Hospitalsgaardene, stode dengang Senge paa begge Sider, i et Rum, som var 65 Alen langt og 10½ Alen høit; det havde ringe eller dog meget liden Lysning fra den vestlige Side, thi ud til den omtalte Gravgaard dækkede Munkegangens Tag næsten hele Muren, saaat der kun var smaa Lysninger tæt under Loftet; og kun imod Brøndgaarden kunde der være Vinduer. Paa den østlige Side stod først Graabrødrekirkes fremspringende

---

[1]) Nogle af hans Tegninger til Sammenligning af det Gamle og det Nye fandtes i Stiftsarchivet og ere nu i Bispe-Archivet.

Taarn, dernæst det udløbende Fløi paa Midten, og Vinduerne paa det øvrige maae have siddet høit, da Sengene stode under dem. Fra Enderne kom intet Lys. Man kan forstaae, at han kunde kalde det en skummel Arrest. Det var tillige Kirken. Den sydlige Ende var forbeholdt til Kirkens Chor, og fra dette stode Bænke paa Tvers midt paa Gulvet ligetil den nordlige Ende af Salen. I Midten paa den østlige Side stod Prædikestolen. Det var derfor betegnende, naar man kaldte Hospitalets Gudstjeneste „at prædike i Sygestuen". Mange ville endnu mindes at have seet lignende Indretning af de gamle Hospitaler, men neppe nogensteds et Rum saa langt og mørkt. Den nordlige Ende var engang det fælleds Kjøkken, senere dog en særskilt Stue med en Camin, hvorpaa der brændtes Kul. I den store Kirkestue kunde ikke være Tale om nogen Varme

Dette store Rum deelte nu Buchwald først paatvers i to Dele, idet han affondrede den hele nuværende Hospitalskirke fra det Øvrige; den fik Lysning fra begge Sider (da Munkegangen borttoges) ved nye Vinduer i to Etager, og blev det smukke og hyggelige Gudshuus, som den er endnu. Det andet 22 Alen lange Rum deelte han atter først ved et Loft i to Etager og dernæst ved en Mellemvæg i Midten i to lange Stuer i hver Etage, saaledes som det er endnu; begge fik rigeligt Lys, og Sengene anbragtes mod Midtervæggen. Den nordlige Ende deeltes ligeledes i to Etager, hvoraf den underste blev Kjøkken, den øverste Varmestue.

Paa lignende Maade forbedrede han Indretningen af de andre beboede Dele af Hospitalet, Nystuen, der formindskedes for at afgive Plads til Liigstue m. m., anden Etage af det nordlige Fløi, Doctors Boder og Karlehuset; Daarekisterne bleve forbedrede, Brøndvandet ledet omkring til alle Bygnin-

gerne med Trykværk, den lille Gaard mellem Hospitalet og Graabrødre Kirke, som hidtil havde været Begravelsesplads, blev anlagt som Have — kort sagt Alt omfattede hans reformerende Tanke. Som Forsørgelsesanstalt skulde Hospitalet neppe kunne klage over Noget, i alt Fald kun over, at Forstanderen blev flyttet ud af de gamle Bygninger og henviist til en Længde i Ladegaarden; men det skete for Sygeindretningens Skyld. Denne var det, som snarere kunde beklage, at Bygningsplanen for den ikke var lagt friere; men den var Begyndelsen og var vedtaget af Directionen og Cancelliet. Det manglede heller ikke paa dem, som høit roste Buchwalds Værk[1]). Alt staaer endnu væsentlig i den Skikkelse, som han gav det, med Undtagelse af Husene for de Sindssvage.

Buchwalds Byggeforetagende blev ogsaa godkjendt af Regjeringen, kun med Forbehold, at han kunde gjøre Regnskab for de anvendte Penge; fra denne Side mødte ingen Vanskelighed, og kom end den store Udgift noget uventet, saa havde Hospitalet dog dengang Evne til at bære den, da det allerede havde en Capital af mere end 80,000 Rd. (af det solgte Gods).

Ved disse Forandringer blev Pladsen for Lemmer betydelig udvidet. Den samme Mand, som engang havde meent, at al Hospitalets Understøttelse burde ydes i Penge

[1]) Hospitalspræsten Gottschalck skriver derom, efterat Buchwald havde forladt Byen: „Af alt har dog Hospitalet, som tilforn meest udmærkede sig ved sit Mørke, sin Fugtighed, sine Smudsigheder og mephitiske Dunster, formedelst forrige Stiftamtmand Buchwalds indsigtsfulde, kloge og virksomme Foranstaltninger, lidt den betydeligste Forvandling til sin store Forbedring", og m. desl. (Den anonyme Beskrivelse af Odense i Sanders, Nyerups og Lahdes Danmarks Kjøbstæder og Slotte 5 Hefte S. 7 og 8.)

udenfor Stiftelsen, regnede sig det nu til Fortjeneste at have beredt Plads for 200 Lemmer, medens Hospitalet før kun rummede 120. Directionen havde 1793 uddeelt 38 hele og 52 halve Portioner, og Hospitalet understøttede i Alt omtrent 240 Personer[1]); men om man ogsaa nu kunde belægge alle de nye Pladser, maa dog antages tvivlsomt, og saalænge Understøttelserne kunde nydes udenfor Hospitalet, blev dette neppe fuldt, ligesom ogsaa naturligviis mange Trængende kunde behøve dets Hjelp uden at egne sig til Indlæggelse paa saadanne store Lemmestuer. Og saaledes tør det stedse være vedblevet at gaae med Buchwalds store Localer, saameget mere som Underholdningen stillede stedse større og større Krav.

Foruden de 3 Mk. ugentlig, som vedblev at være Hospitalets Understøttelse til alle Lemmer, enten de saa nøde Understøttelsen udenfor Stiftelsen eller i denne, maatte Hospitalet tillige overtage endeel Lemmers fuldstændige Forsørgelse, naar de ikke selv vare istand til at sørge for deres egne Fornødenheder, saasom Blinde, Sengeliggende, Sindssvage og meget Gamle. Hospitalet holdt derfor to lønnede Spisekoner og betalte dem for hver Person et Tillæg til de 3 Mk., som varierede efter Tidsforholdene, ligesom man ogsaa en Tidlang fandt det rigtigst, at Hospitalet indkjøbte det Brød, Meel og Gryn, som Spisekonerne skulde bruge. I Aaret 1813 forpleiedes paa denne Maade 60 Personer, i Aaret 1834 kun 45, medens Hospitalet i Alt dengang gav 173 Personer Understøttelse i Penge, tildeels som Legat udenfor Hospitalet.

I Hospitalets eensformige Ro gjorde Krigsaarene 1807—8 en pludselig Afbrydelse. I Foraaret 1808 bemægtigede ikke

---

[1]) Gottschalcks anf. Beskr. af Odense S. 8.

allene de franske Hjelpetropper sig Syge-Indretningens Localer til Militair-Hospital; men da Spanierne kom til, fortrængte de endog Portneren og tilsidst samtlige Lemmer. Kun Hospitalsforstanderen blev boende, Lemmerne forflyttedes til Raadhuset, hvor de vare fra 5 April til 4 October. I de forladte Bygninger og den ligeledes forladte Graabrødre Kirke regjerede de Fremmede, nedbrød Skillerum, nedtoge Kakkelovne og vakte den sædvanlige Forfærdelse ved deres forgløse Omgang med Ild og Lys. De følgende Aar benyttede danske Tropper Sygeindretningen; i Aaret 1813 blev det hele Hospital indrettet til Lazareth, og Hospitalslemmerne anbragtes i Provstegaarden. Men i Aarene 1848—49 modtog Hospitalskirken og tre tilstødende Lemmestuer de saarede Krigere, saaat Gudstjenesten i Kirken var ophørt indtil 1853.

Forøvrigt forandredes Hospitalsbygningernes Omgivelse betydeligt i Aaret 1817 ved den store Graabrødre Kirkes Nedbrydelse, som dækkede for den sydlige Side, hvor endnu den nederste Deel af Kirkens nordre Sidemuur staaer som Hegn for Gaarden, et Muurstykke, der er ældgammelt og som ved sine tilmurede Vinduesaabninger og Muurstræbernes Stilling bærer Spor af den Tid, da der kun var en Munkegang udenfor Kirken, som ved Kirkens Udvidelse med Sidegange senere blev indtaget i den. Nedbrydelsen gik ikke af uden Tab for Hospitalet, eftersom Taarnmuren ved sit Fald tilføiede Alteret, Choret og den østlige Sidemuur stor Skade. Paa den anden Side fik Hospitalet Halvdelen af det Udbytte, som denne Ødelæggelse gav, ligesom til Vederlag for de Forskud, det ofte havde staaet i, og formedelst den gamle Forbindelse mellem disse Bygninger og det Patronat,

som Hospitalsdirectionen havde udøvet siden 1618[1]). En ny Bolig for Hospitalets Degn og Byens Sprøitehuus reiste sig paa Stedet, og en ny smuk Præstegaard har tillige forskjønnet den frie Plads, hvor den gamle Kirkegaard laae.

Det betydeligste Partie af Hospitalets Historie i det 19de Aarhundrede udgjør iøvrigt den saakaldte Daare-Anstalt, der fra en ringe Begyndelse som enkelt Afdeling af Hospitalet selv og ligefrem Deel af dets Virksomhed for at afhjelpe menneskelig Nød, har udviklet sig til en Helbredelses- og Detentions-Anstalt paa eengang og har faaet særlige Indtægter og Krav paa Vederlag for de Syge, medens den dog foruden alle Bekostninger ved nye Bygninger aarlig medtager 1300 til 1600 Rd. af Hospitalets Midler. Det var især Kong Christian den Ottende, der som Gouverneur antog sig dette menneskekjærlige Værk, der har havt sin Betydning, indtil større og bedre Anstalter kunde overtage denne Gjerning. I Hospitalsdirectionen foranledigede det den Forandring, at Stiftsphysicus indtraadte som Medlem for Medicinalvæsenets Vedkommende[2]). Anstalten bestaaer endnu, men under det Haab at blive gjort overflødig. Dens Historie er andetsteds saa fuldstændig meddeelt[3]), at vi kun her ville bemærke, at den fortiden tæller 60—70 Lemmer, af hvilke Enkelte stundom ere inddømte til Varetægtsarrest. Ved dens eventuelle Bortfjernelse vil Hospitalet faae Raadighed over to gode Bygninger, som det har opført, og en god Byggegrund,

---

[1]) Min Afhandl. om Graabrødre Kirke i N. Theol. Tidsskrift 9 Bd. S. 370 og Odense Byes Sognehistorie i N. Hist. Tidsskr. 6 Bd. S. 67 og Odense Byes Hist. S. 285.

[2]) Rsc. 8 Nov. 1826. Rsc. 5 Sept. 1827 etc.

[3]) Mumme a. Skr. S. 210—13.

ligesom Byen der kan faae en Gade til nærmere Forbindelse med Jernbanestationen.

Daareanstaltens Bortfjernelse vil ogsaa give den gamle Stiftelse al Frihed til at fornye og udvide sin Virksomhed under de Former, som Nutiden kræver af en Stiftelse, der ikke skal stille sig ved Siden af den almindelige Fattigforsørgelse, men være en Tilflugt for Gamle og Forladte af de Samfundsklasser, der ikke kunne henvises til denne. Regjeringen har forlængst bebudet en Reform i denne Retning og en ny Fundats for Stiftelsen, fra hvilken en ny Periode i dens Historie vil begynde.

Udsigt over den fyenske Bogtrykkerpresses Historie indtil Aaret 1800.

Af Lærer J. Lauritsen.

I.

Tiden, hvori der midlertidig fandtes en Bogtrykkerpresse eller ogsaa slet ingen i Fyens Stift.

Naar der tales om en fyensk Bogtrykkerpresse i Tiden indtil Aaret 1800, da er det egentlig kun Odense, som kan komme i Betragtning, eftersom de andre fyenske Byer først langt inde i nærværende Aarhundrede ere komne i Besiddelse af dette Gode. Svendborg fik saaledes sit eget Bogtrykkeri og sin egen Avis i 1841, de andre Byer først i og efter 1848. Den eneste By, hvori et Bogtrykkeri og en Avis nu ikke findes, er Kjerteminde; begge Dele ere vel blevne forsøgte — en Kjerteminde Avis udgik en kort Tid fra Trykkeriet i Nyborg —, men Forsøget maatte snart opgives. Derimod have Assens, Svendborg og Rudkjøbing i nogen Tid havt to Bogtrykkerier, og fra hvert er der udgaaet en Avis fra 4 til 6 Gange om Ugen.

Det var maaskee kun et Tilfælde, at den første Bog, som blev trykt i Skandinavien, blev „prentet" i Odense, dog kan man ogsaa i denne Kjendsgjerning see et Vidnesbyrd om, at denne By paa hin Tid har været et Midtpunkt for

en eller anden Bevægelse, Opholdsstedet for ledende Mænd i Samfundet. De første Bogtrykkere vare nemlig omflakkende ligesom nu vore Provindsskuespillere, men det er rimeligt, at hine ligesom disse tyede til de Steder, hvor Jordbunden var modtagelig for deres Frembringelser. I Odense fandtes paa den Tid to Mænd, fra hvem en saadan Bevægelse kunde være udgaaet, nemlig Domprovst Hans Urne og Præsten Hr. Mikkel, mens Kongehuset, hvoraf navnlig Dronning Christine synes at have havt Sands for Kunst og aandelige Ting, ofte holdt Hof her og paa Næsbyhoved Slot. Men mens vi nu ikke med Vished kunne angive Grunden til, at Bogtrykkeren Johan Snel paa sine Vandringer valgte Odense til sit Opholdssted, mens han her 1482 trykte eller prentede et nyt Oplag af Caorsins latinske Beretning om Krigen paa Øen Rhodus og Beleiringen af dens Hovedstad; ere vi saa heldige, at to Exemplarer af dette Arbeide ere blevne opbevarede til vore Dage. Det ene findes i det academiske Bibliothek i Upsala, og det andet er i 1868 blevet fundet i Leiden, hvorfra det er kommet til det store kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn. Bogens Forfatter er Johanniterordenens Vicekantsler Guill. Caorsin. Bibliothekar, Justitsraad Chr. Bruun, siger i første Hefte af sine „Aarsberetninger og Meddelelser", hvoraf jeg har laant flere Enkeltheder i Omtalen af denne Bog, at der kjendes flere Udgaver, hvoraf den ældste er trykt i Padua 1480. Johan Snels i Odense trykte Udgave bestaaer af 14 Blade i Kvart, er trykt med gothiske Bogstaver og har 31 Linier paa hver Side. Initialerne ere ikke trykte, men der er givet Plads til, at de kunne tilskrives. Af Skilletegn er der kun brugt Punktum og Kolon. Snels Udgave er ikke ordret overeensstemmende med andre bekjendte Udgaver.

J. Snel har sandsynligviis været en Munk, og vidste vi nu, at han havde hørt til Johanniterordenen, om hvis Bedrifter han fortalte, var den Gaade løst, af hvad Grund han standsede i Odense; thi da havde han været Gjæst hos sine Ordensbrødre, som dengang vare rige og meget formaaende i denne By. At Bogen har det anførte Indhold kan man vel betragte som et Vidnesbyrd om, at man alt dengang hos os gjerne ønskede at følge med, naar store Brydninger rørte sig i Samtiden, men det maa dog snarere betragtes som en Følge af, hvad Christenheden dengang i det Hele taget var grebet af, og som fandt sit Udtryk igjennem den nylig skabte Bogtrykkerpresse. Saaledes benyttede Paven Pressen til at faae trykt en Mængde Afladsbreve for fyrstelige og andre velhavende Personer, som vilde yde de af Tyrkerne haardt betrængte Christne paa Rhodus Hjælp. Saadanne Breve udkom især i Jubilæumsaaret 1481. Aaret iforveien vare Tyrkerne vel blevne slaaede tilbage, men et nyt Angreb frygtedes. I god Samklang med disse Indulgensbreve ere de historiske Beretninger om hine Begivenheder, og den Hurtighed, hvormed disse Beretninger meddeeltes det læsende Publicum trindtom i Europa, lader os i disse Smaaskrifter see et Slags Relationer, som vare Forløberne for egentlige Aviser. Her kan ogsaa bemærkes, at der allerede i 1455 udkom i Tydskland et Opraab til Christenheden, der har følgende Titel: „Manung d' christenheit widd' die durken". De nævnte Pjecer kan man vistnok betragte som det første Forsøg paa at bruge Pressen til at udøve en politisk Indflydelse; den blev ellers i Begyndelsen kun benyttet i religiøst Øiemed.

Fra Odense reiste Johan Snel til Stockholm, hvor han, dog med en anden Skrift, i 1483 trykte en latinsk Samtale imellem Dyrene. Hvor han siden er kommen hen vides ikke, men

da de nærmest følgende Bogtrykkere i Stockholm have benyttet samme Skrift, som J. Snel har trykt med, formoder man, at han er død dersteds. Aftryk af hans Bøger findes bag i det nævnte Hefte ved Justitsraad Chr. Bruun, som paaviser, at den brugte Skrift vidner om, at J. Snel har været fra Nordtydskland, men at hans Navn tyder paa hollandsk Herkomst.*)

Mens det er tvivlsomt, hvorvidt nogen særlig Omstændighed har bidraget til, at Odense har faaet Æren for at være den By, hvor den første Bog i Norden blev trykt, er det derimod

---

*) Den Mening har været fremsat, at en Dansk ved Navn Niels Jensen eller Nicolaus Jenson skal have opfundet Bogtrykkerkunsten. Det var Hofpoeten Wadskjær, der i sine „Lineamenter af Bogtrykkerkunstens Historie", Viborg 1738, yttrede denne Formodning, som han byggede derpaa, at en Correcteur hos ovennævnte Jensen, som var Bogtrykker i Venedig, siger i en af ham om Bogtrykkerkunstens Opfindelse udgiven Bog, at han — Jensen — var en beundringsværdig Opfinder i Bogtrykkerkunsten, idet han viste, hvorledes man kunde trykke rigtig net og rent. En hollandsk Historieskriver ved Navn Pontanus, født i Helsingør, bestred derefter en fremsat Paastand om, at Niels Jensen var en Franskmand, idet han paaviste, at et saadant Navn kun kunde haves af en Dansk. Men Sagen er denne, at Niels Jensen er den første Bogtrykker i Venedig, som leverede overmaade smukt Arbeide, hvorom det endogsaa hedder, at det var, som om det var stukket i Ædelsten, og at den franske Konge, Ludvig den Ellevte, havde sendt ham til Tydskland for at lære Bogtrykkerkunsten, og at det ikke vides, hvorfra han var, mens Navnet dog tyder paa nordisk Herkomst. At han ikke kan have opfundet Bogtrykkerkunsten følger ligefrem deraf, at den ældste Bog, som han har trykt, er fra 1470, men Bogtrykkerkunsten blev opfunden 1440. Uagtet Wadskjær blev imødegaaet af en Tydsker ved Navn Gesner, gav han dog ikke tabt; thi i en Artikel i „Nye Tidender om lærde og curieuse Sager" for 1740 udtaler han, at Bogtrykkerkunstens Opfindelse muligen endnu i 1470 ikke var bleven spurgt i Italien, og Jensen altsaa selvstændigt kunde have udgrundet dette Inventum". „Dog", tilføier han, „kan det jo ogsaa tænkes, at den gode Correcteur underhaanden kan have ladet sig betale for denne Dom."

aldeles vist, at den næste Gang, vi finde Pressen sat i Bevægelse for at skabe en Literatur, som er udgaaet fra Odense, er det en enkelt Mand dersteds, fra hvem denne Virksomhed hidrører. Og denne Mand var Mester Hans Urne, Domprovst i Odense. Denne Mand døde 1504 og var af den ældgamle Urne'ske Slægt, om hvilken det hedder i Dansk Magazins første Bind Side 290, at den stammer fra „Caroli Magni Tider". Hans Urne var en Broder til den bekjendte Bisſkop Lave Urne i Roeskilde, og deres Fader var Jørgen Urne til Brolykke i Fyen. Om Hans Urnes literaire og typografiske Virksomhed have vi nu intet andet Vidnesbyrd end et Document, som Professor Birkerod havde fundet i Stiftsarchivet 1765, og som findes aftrykt i „Dansk Magazins"s første Bind. Ifølge dette lod Hans Urnes Broder, Jørgen Urne, i Aaret 1505 i Peter Marsviins Huus i Odense gjøre Skifte i den afdøde Broders Bo, og da indfandt Bogtrykker Simon Brandt eller Brandis sig med en Regning paa 50,054*) Mark for Bøger, som han havde trykt for Domprovsten. Efter hvad man kan skjønne, have de fleste Bøger været Diurnaler eller geistlige Haandbøger, som i Regelen vare de Værker, som først bleve trykte. Jørgen Urne gjorde vel Indsigelse imod Regningen ved at formene, at Bøgerne vare urigtigt trykte, men da Brandt imod Afdrag i Beløbet forlangte de urigtigt trykte Exemplarer tilbage, fandt Jørgen Urne sig i Forlangendet. Dette Spor af et betydeligt Bogtrykkeri eller rettere af en stor Bogtrykkervirksomhed paa denne Tid i Odense har givet Anledning til flere Formodninger. Nyerup udtaler i andet Bind

*) Bibliothekar, Justitsraad Chr. Bruun oplyser i sit andet Hefte Side 110, at det skal være 2554 Mark, som han anslaaer til 25,000 Rd. i Nutidens Mynt.

af „Skildringer af Danmarks nyere og ældre Tilstand“, at disse Bøger slet ikke ere trykte i Odense, men i Lübeck, mens Andre, som N. M. Petersen, ikke yttrer nogen Tvivl i saa Henseende. Der er Noget, som taler for begge Opfattelser, Jeg skal nærmere begrunde dette, men først paavise, at Hans Urne har været en flittig Bogsamler. Dette fremgaaer tydeligt af hans Testament, som blev gjort 1503, og som ligeledes findes aftrykt i det nævnte Bind af „Dansk Magazin“. Ifølge dette bortskjænkede han til Slægt, Venner, Kirker og Klostre Exemplarer af Krøniker, Diurnaler, Bønnebøger og juridiske Bøger. Til „de fattige Peblinge i Odense“ gav han saaledes 200 Exemplarer, som benævnes „Donater“, „Regulas“, „Facenus“, „tres Partes Alexandri udi octavo“, og hvorom det hedder, at de „nylig satt er“. Naar man derhos erindrer, at det dengang maa have været meget dyrt at faae Bøger trykt — i Testamentet anslaaes en Gradual til en Værdi af 64 Mark —, kan, om ogsaa kun nogle af disse Bøger ere blevne trykte paa Hans Urnes Bekostning, Regningens Størrelse nok forstaaes.

Men det anførte er ikke et Beviis for, at Odense har havt det Trykkeri indenfor sine Mure, hvori Hans Urnes Værker ere blevne trykte. Der siges nemlig intetsteds, at Simon Brandt har boet her, mens han arbeidede for Domprovsten. Der er Grund til at antage, at Simon Brandt har været fra Lübeck; thi paa denne Tid fandtes en berømt Bogtrykkerfamilie af dette Navn i denne By, hvoraf idetmindste to have opholdt sig i Danmark som Bogtrykkere. Matthias Brandt fra Lübeck trykte nemlig 1504 den jydske Lov i Ribe, og der er næppe nogen Tvivl om, at det var ham, som i 1497 hjalp Lucas Brandt i Lübeck at trykke Missale Ottoniensis, udgiven af Bisp Carl Rønnov.

I 1528 trykte en Peter Brandt fra Lübeck i Kjøbenhavn Paul Wendekaabes Skrift om „syge og fattige Menneskers Tractement og Besørgelse". Man kommer saaledes let til den Slutning, at Simon Brandt har været en Broder til Matthias og Lucas Brandt, og at de, mens de i Forening dreve Hovedforretningen i Lübeck, tillige have flakket omkring med et mindre Bogtrykkeri, og saaledes kunne de ogsaa være komne til Odense efter Mester Hans Urnes Opfordring. Det maa saaledes staae hen uafgjort, hvor Hans Urnes Bøger ere blevne trykte, enten i Odense eller i Lübeck.

Hvis et eller andet Exemplar af de mange Bøger, som Mester Hans Urne lod trykke, var blevet opbevaret, da vilde dette rimeligviis have kunnet bringe Lys i Sagen, men et saadant findes ikke. I „dansk historisk Almanak", udgiven af Videnskabernes Selskab, findes i Aargangen for 1764 en Fortegnelse af Langebek paa „de ældste rareste danske" (ɔ: i Danmark trykte) „Bøger", men der nævnes ingen af Mester Hans Urne. Dette er saa meget mærkeligere, som vi have enkelte Exemplarer af andre Bøger, som paa hin Tid bleve trykte her i Landet.

Mens det saaledes er tvivlsomt, om der har været et Bogtrykkeri her i Odense, siden det første typografiske Arbeide i Norden udkom hesteds ved J. Snel; er det aldeles vist, at Byen ikke har havt nogen Presse i Tiden fra 1505 til 1686, altsaa i 181 Aar. Flere Provindsbyer kom i denne lange Tid Odense i Forkjøbet. Jeg vil ikke saa meget fremhæve, at den første danske Mand, Povel Ræff*), som anlagde et eller maaskee flere Bogtrykkerier her i Landet, i 1513 havde

*) I 1514 trykte Povel Ræff i Kjøbenhavn den odensiske Digters, Præsten Mikkels Riimværk.

et Bogtrykkeri i Aarhuus og i 1522 et i Nyborg, hvorfra udkom en latinsk geistlig Haandbog, forfattet af Lave Urne, ikke heller, af flere andre Provindsbyer havde midlertidige Bogtrykkerier i denne Tid, saaledes Viborg — Hans Vingaard 1528 —, Roeskilde — Hans Barth — Ribe — først den nævnte Matthias Brandt, senere Anders Sørensen Vedel, død 1616, Hveen — Tycho Brahe —, men især bemærke, at nogle Provindsbyer før Odense fik et fast Bogtrykkeri. Det var som oftest lærde Mænd, der anskaffede en Presse for ved den at faae deres egne Arbeider mangfoldiggjorte; saaledes oprettede Klokker Hans Skaaning 1614 et Bogtrykkeri i Aarhuus*), hvorfra der udgik ikke faa Skrifter. I Sorø finde vi 1625 et Bogtrykkeri, som bestyredes af en Jørgen Hentsch, men vistnok eiedes af Academiet; efter Hentsch kom Peter Jensen Morsing fra 1653 til 1655, i hvilket sidste Aar han flyttede til Kjøbenhavn, hvor han under Beleiringen 1658 blev dræbt af en svensk Granat. Han fik Privilegium paa „efter gammel Skik at trykke de tydske Aviser". Med Academiet nedlagdes ogsaa Trykkeriet, men etableredes igjen ved Aaret 1765. Helsingør havde allerede i 1603 et fast Bogtrykkeri. De kjøbenhavnske Bogtrykkerier ere historisk omtalte af Nyerup**) og P. M. Møller***) og blive det nu, hvad de ældste Bogtrykkerier angaaer, udførligt af Justitsraad Bruun i hans nævnte Hefter.

De Forfattere, som levede i Fyen, mens der intet Bogtrykkeri fandtes, lode trykke paa forskjellige Steder; jeg skal

---

*) Allerede 1498 skal derstedes en Nicolai Clausen have trykt en Legende, og i 1519 en Melchior Bluhme en Messebog.

**) Skildringer af Danmarks nyere og ældre Tilstande.

***) Kort Fremstilling af Bogtrykkerkunstens Historie. Kjøbenhavn 1841.

blot nævne, hvor de betydeligste fyenske Forfattere i det 16de og første Halvdeel af det 17de Aarhundrede fik deres Arbeider trykte. Hans Glamdorf, Rector i Odense — Rostok, Jacob Henriksen, Provst i Odense — Kjøbenhavn og Lübeck, Hans Bang, Præst i Horne — Kjøbenhavn, Jørgen Simonsen, Præst ved Albani Kirke — Kjøbenhavn, Jens Mule, Læge i Odense — Basel, Cornelius Hamsfort den Ældre, Apotheker i Odense — Hamborg, Mads Jensen Middelfart, tilsidst Bisp i Skaane — Kjøbenhavn, Hans Mikkelsen, Bisp i Fyen — Kjøbenhavn, Berthel Wichmand, Præst i Særslev — Kjøbenhavn og Sorø, (angaaende Hr. Mikkels Riimværk — see ovenfor), Jørgen Jensen Sadolin, Bisp i Fyen — Viborg og Kjøbenhavn, Cornelius Hamsfort den Yngre, Apotheker i Odense — Basel, Niels Jespersen, Bisp i Fyen — Kjøbenhavn og Aarhuus, Christen Clausen Skrok, Præst i Svendborg — Malmø og Kjøbenhavn, Jacob Madsen Veile, Bisp i Fyen — Helsingør, Peter Jensen, Præst i Vesterhæsinge — Kjøbenhavn, Christen Lund, Professor ved Gymnasiet i Odense — Wittenberg, Povel Andersen Medelby, Præst ved Frue Kirke i Odense — Kjøbenhavn, Holger Rosenkrants, Lehnsmand over Dalum og St. Hans Klostre — Aarhuus og Kjøbenhavn, Niels Sass, Præst i Assens — Kjøbenhavn, Peter Nielsen Skaaning, Præst i Svendborg — Kjøbenhavn, Christen Urne, Eier af Søgaard i Fyen — Sorø, Hans Vandal, Præst ved Albani Kirke, senere Bisp i Viborg — Kjøbenhavn og Aarhuus, Hans Lauridsen Zeuthen, Præst ved St. Knuds Kirke — Rostok og Kjøbenhavn.

Naar disse og mange andre Forfattere fra Danmark lode trykke i Udlandet, især i Paris, Antwerpen, Basel, Leipzig, Wittenberg, Magdeborg, Rostok, Hamborg og Lübeck, da have de i Reglen opholdt sig i disse Byer

paa Udenlandsreiser for Studeringernes Skyld, mens deres Arbeider vare under Pressen; i andet Fald have de havt Venner eller Slægtninge derude, som have truffet Aftale med vedkommende Bogtrykker og besørget Correcturlæsningen. Det er ikke rimeligt, at ret mange saadanne Anliggender ere blevne ordnede ved Brevvexling.

II.

Kingo's eller Skrøders Bogtrykkeri.

At Biskop Kingo anlagde et Bogtrykkeri i Odense maa have været et Skridt, der paa den Tid maa have vakt megen Opmærksomhed, eftersom et Bogtrykkeri var noget aldeles Nyt paa Stedet, ja for hele Provindsen. Et saadant Foretagende maatte især interessere den lærde Verden, fra hvilken Forfatterne alene udgik. Vi finde ogsaa Bekræftelse herpaa i et Brev fra Ludvig Pontoppidan, da Præst i Herlufmagle, til Jacob Birkerod, Professor ved Gymnasiet i Odense, thi han skriver: „Dersom Dr. Kingo faaer oprettet Trykkeri i Odense, vil det blive gavnligt baade for Fyen og Jylland". Privilegiet blev givet Biskoppen ved kgl. Rescript af 28de Januar 1682 og lød paa Tilladelse til „at indrette et Bogtrykkeri i Odense for sine og Andres Skrifter". Det lader imidlertid til, at Trykkeriet ikke strax er kommen igang; thi den første Bog, som udkom derfra, er først bleven trykt i Aaret 1686, og da Kingo endnu 1685 lod en Bog trykke i Kjøbenhavn, er det mere end sandsynligt, at 1686 er det Aar, da Kingo's Presse har begyndt at udfolde sin Virksomhed. Trykkerisagerne, Papir, Noder og Typer forskrev han direkte fra Lübeck og Hamborg og antog en Jørgen Skrøder til at bestyre sit Officin. Biskop J. C. Bloch i sin fyenske

Geistligheds Historie og Provst A. C. L. Heiberg i sin „Thomas Kingo" omtale som en afgjort Sag, at Trykkeriet har været i Bispegaarden, mens Biskop Engelstoft i sin „Odense Byes Historie" kun kommer til samme Resultat igjennem en Slutning, idet han siger: „Dersom Trykkeriet strax blev sat igang, maa det rigtignok have været indenfor Bispegaardens Mure, saasom intet Spor deraf fremkommer i Grundtaxten fra 1683", hvorpaa han tilføier: „men senere maa Skrøder idetmindste have havt Bolig og Udsalg et Sted i Byen. Ogsaa den Maade, hvorpaa dette Trykkeri modtoges af den lærde Verden, lader nærmest deri see et almindeligt Bogtrykkeri". For mig har det stillet sig saaledes, at der er meest Grund til at antage, at Trykkeriet slet ikke har været i Bispegaarden; thi, som bemærket, maa det ansees for afgjort, at Trykkeriet ikke strax er blevet sat igang, men først 1686, dernæst har Privilegiet Ordene „og for Andres Skrifter", altsaa skulde det ogsaa kunne benyttes af andre Forfattere end Kingo, og i Virkeligheden er det ogsaa blevet dette, men det synes ikke rimeligt, at Bispoppen har kunnet finde det passende, at en tildeels offentlig Industrigren blev drevet i hans Bolig, Skrøder figurer ogsaa paa alle fra dette Bogtrykkeri udkomne Arbeider som Bogtrykker, og endelig har Grundtaxten fra 1683 vel ikke nogen Jørgen Skrøder, men nok en Morten Skrøder, som boede i Nærheden af Frue Kirke, og da jeg af gamle Protocoller i Raadstuearchivet har faaet fuldkommen Visheb for, at Brandternes Bogtrykkeri fandtes ved Pjentedam, er der nogen Rimelighed for, at Kingo's eller Skrøders ogsaa har været der, og at Morten Skrøder har været Fader til Jørgen Skrøder. Dog bliver denne Antagelse i det Følgende rokket derved, at der frem-

føres Grunde, som vægtigt tale for, at Kingo's Bogtrykkeri ikke er gaaet over til Brandt.

Kingo's Bogtrykkeri har været godt udstyret og godt bestyret; thi de Bøger, som deri ere blevne trykte, ere i typografisk Henseende særdeles smukke; Trykken er ren og skarp, og Skriften afvexlende, navnlig maae Initialerne eller de med mangfoldige Snirkler og Sving udstyrede Begyndelsesbogstaver i Psalmerne i Gradualen fremhæves. Initialerne i Vitus Berings „Florus Danicus" ere smaa Kobberstik, hvori Bogstavet omslynges af et Billede, der viser et eller andet Træk i den Hovedbegivenhed, som vedkommende Historie fortæller; Tegningen er fin og kunstnerisk udført. Papiret i alle de Bøger fra Kingo's Bogtrykkeri, som jeg har seet, er fortrinligt. Hovederne paa Noderne i Gradualen ere firkantede; Trykken er som i alle Bøger fra den Tid storstilet, man kjendte endnu ikke de fine Typer, som nu bruges. Antallet af de Bøger, som ere udkomne fra den Kingo'ske Presse i den Tid, hvorom man med Vished veed, at det har tilhørt Bispoppen og hans Bo, altsaa fra 1686 til 1705, er just ikke stort, men Værkerne ere tildeels betydelige. Af Kingo's egne Værker ere følgende deri blevne trykte: „Danmarks og Norges forordnede Psalmebog — 1689 —, samme efterat være bleven omarbeidet — 1699 —, „Medlideligste Tanker over Stiftamtmand Lindenovs og Medfølgeres Skibbrud ved Solesand i Norge" — 1690 —, „Gradualen" — 1699. Det er mærkeligt, at han 1692 lod sin Ligprædiken over Jacob Birkerod trykke i Kjøbenhavn. Af andre Forfattere have følgende benyttet Kingo's Bogtrykkeri: Høiesteretsassessor Vitus Bering, som 1698 her fik sin „Florus Danicus" trykt, en pragtfuld Foliant, som ovenfor er omtalt; denne Forfatters andre Arbeider ere trykte i Kjøbenhavn. Jens Petersen Munk,

Præst ved St. Peders Kirke i Slagelse: en Ligprædiken over dem, som druknede ved Solesand — 1693 —, en dito over Magnus Lützov — s. A. Elias Naur, Professor ved Gymnasiet i Odense: „Ære- og Takkedigt til Holstebro", som var hans Fødeby — 1687 —, „Avinds og Misundelses Afmaling" — 1687 —, „Sions Sange" — 1688 —, „Golgatha paa Parnasso" — 1689 —, „Nye Strænge paa Davids Harpe" — 1690 —; hans øvrige Værker, der ere ligesaa mange som de nævnte, ere trykte i Kjøbenhavn. Hans Henrik Reuchs, Præst i Veile: en Ligprædiken over Sophia Brockdorf — 1688. Mads Rostoch, Capellan ved St. Knuds Kirke: „Guds Børns christelige Bordskik ved Herrens Bord" — 1689 —, hans andre Arbeider ere trykte i Kjøbenhavn. Mikkel Nielsen Rude, Skoleholder i Odense: „Dansk Regnebog" — 1688. Ludvig Stoud, Stiftsprovst i Odense: tre Ligprædikener — 1686, 1691, 1696. Jens Petersen, Præst i Dalum: en latinsk Skolebog —1687; hans øvrige Arbeider ere trykte i Kjøbenhavn. Bartholomæus Deichmann, Biskop i Viborg: Ligprædiken over Kingo — 1704. Jørgen Skrøder trykte 1687 en Catechismus, hvorpaa ingen Forfatter er navngiven. Flere Værker vides ikke at være blevne trykte i Kingo's Bogtrykkeri.

I de Bøger, som ere trykte i Firserne, staaer Jørgen Skrøder anført som Bogtrykker, men i dem, som udkom i Halvfemserne, Christian Skrøder. Heraf følger, at Jørgen Skrøder maa være bleven afløst af Christian Skrøder ved Aaret 1690, men naar de ere døde, og om det var Fader og Søn, har jeg aldeles ikke kunnet faae nogen Oplysning. Kirkebøgerne kunne ikke oplyse Noget for den Førstes Vedkommende, eftersom Frue og St. Knuds Kirkebøger først begynde ved Aaret 1700, og St.

Hans ved Aaret 1705. Ifølge Frue Kirkebog er den ovenfornævnte Morten Skrøder død den 23de Januar 1705, men da her ligesaa lidt som i Grundtaxten af 1683 anføres, hvad han har været, faaer man kun et Fingerpeg om, at Bogtrykkerfamilien Skrøder muligen har boet i Frue Sogn. Om Christian Skrøder og den Brandt'ske Bogtrykkerslægt vilde Frue Sogns Kirkebog vistnok have kunnet give værdifulde Oplysninger, naar den havde været complet, men det er den ikke, idet Dødslisten mangler for Aarene fra 1706 til 1743, begge medregnede. Andre Kilder, hvoraf man maatte kunne hente Oplysninger, ere Skifteprotocollerne. Dengang havde Geistligheden sin egen Skifteret og egne Skifteprotocoller, der ligesom de verdslige ere opbevarede i Raadstuearchivet. I de geistlige Skifteprotocoller maatte man nærmest forvente at finde Noget om Bogtrykkerne Skrøder; thi ifølge det Kingo givne Privilegium skulde hans Bogtrykkere høre under geistlig Jurisdiction og nyde lige Frihed med Geistlige i Henseende til Byens Tyngde*). Der findes imidlertid ingen Skrøder i disse Protocoller, og de verdslige ere saa medtagne af Tidens Tand, at man vanskelig kan læse dem, ligesom de fleste ogsaa ere uden Register.

III.

Brandternes Bogtrykkeri.

Biskop Engelstoft siger i sin „Odense Byes Historie": „Hvorlænge det" — Kingo's Bogtrykkeri — „derefter" — efter 1705 — „bestod, og hvad endelig Skjæbne det havde vides ikke, thi i næsten 30 Aar derefter findes Intet trykt

*) Odense Byes Historie S. 214.

i Odense". Jeg maa desværre i det Væsentligste henholde mig til denne Erklæring. De Forfattere, som da levede i Fyen, ja paa en ganske enkelt Undtagelse nær lige til Stiftstidendens Trykkeri blev oprettet i 1771, lode trykke andetsteds. Saaledes lode Forfatterne Thomas B. Birkerod, Rector i Odense, Jacob Birkerod, Landsdommer i Fyen, Marius Fogh, Eier af Brobygaard, Niels v. Haven, Professor ved Gymnasiet i Odense, Søren Hee, ligeledes Professor ved Gymnasiet, Niels Lucoppidan, Præst paa Taasinge, Jacob Lodberg, Bisskop i Fyen, Niels Jacobsen Muus, Capellan i Kjerteminde, Joachim Pritzbuer, Stiftamtmand i Fyen, Christian Rose, Cantor i Odense, deres Arbeider trykke i Kjøbenhavn, Niels Reiersen, Præst i Svendborg, i Leipzig, Povel Lerche, Præst i Lumby, i Viborg, Morten Casper Wolfsburg, Præst i Søllested, i Flensborg, Frankfort og Amsterdam. Tiden fra 1700 til 1730 var i det Hele taget fattig paa literaire Frembringelser; hvad de nævnte Forfattere udgave var ogsaa kun Ubetydeligheder, men netop dette lader formode, at hvis der havde været et Trykkeri igang i Odense, da vilde dette være blevet benyttet til derfra at udsende en eller anden af disse Smaating. Wolfsburgs Forfattervirksomhed var ganske vist betydelig i qvantitativ Henseende, men han opholdt sig meest i Udlandet, da han udgav sine Stridsskrifter. En betydeligere Forfatter var Laurids Luja, Professor ved Gymnasiet i Odense, men ikke en eneste af hans Bøger, der udkom i Tyverne, er bleven trykt i Odense. Det eneste Spor, som jeg har kunnet finde af, at der har været et Trykkeri igang i Odense fra 1705 til 1730, er, at der i Frue Sogns Kirkebog findes Følgende: „1706 den 19de Januar Povel Bogtrykkers Datter i Overgade. Døbt Dorthe Magdalene", men heraf kan naturligviis ingen sikker Slutning

gjøres. Det forekommer mig saaledes, at det maa ansees som afgjort, at der ikke har været noget Bogtrykkeri igang i Odense fra 1705 til 1730.

Det andet Spørgsmaal, som jeg har søgt at faae besvaret, er, om Kingo's Bogtrykkeri er gaaet over til Brandt. Der er kun Følgende, som taler for, at dette er skeet: I en Commissionsact fra 1705, som findes i Bispearchivet, nævnes en Claus Madsen Brandt som Bispinde Kingo's Bogtrykker, og Chr. Iversen siger i sine „Almeennyttige Samlinger" for 1793: „I mit nuværende Bogtrykkeri er for 100 Aar siden af Chr. Skrøder trykt" o. s. v. Men der kan ikke lægges nogen synderlig Vægt paa, hvad en Avisskriver efter Traditionen anfører for at hævde sit Bogtrykkeries Ælde og dermed dets Anseelse ligeoverfor en Concurrent. Derimod er der en Kjendsgjerning, som temmelig afgjørende taler for, at Kingo's Trykkeri ikke er gaaet over til Brandt. Denne Kjendsgjerning kommer man til ved at sammenligne Trykken i Arbeider, som ere udgaaede fra begge Trykkerier; denne vidner nemlig om, at ingen Slags af de brugte Typer har været brugt i begge Officiner. I Løbet af 26 Aar vil ganske vist en Skrift, som jævnlig har været brugt, være bleven ganske opslidt, men da den, som her tales om, ifølge Ovenstaaende ikke har været brugt til Bogarbeide, og de andre Smaating, hvoraf der nu trykkes en stor Mængde, dengang ikke kjendtes som trykte Sager, maatte Typerne i Kingo's Trykkeri, hvis dette var gaaet over til Brandt, endnu have været brugelige i 1731, navnlig gjælder dette om Initialerne, men ikke en eneste af de mange forskjellige, som forekomme i Bøger fra Kingo's Trykkeri, findes i Arbeider fra Brandts; den Sidste har rigtignok ogsaa saadanne Bogstaver, men de ere ikke saa skjønne.

Tryk og Papir i de Bøger og Blade, som vi endnu have Exemplarer af fra det Brandt'ske Bogtrykkeries Begyndelse, er i alle Maader meget simpelt. Den ældste Levning, som jeg har fundet, er et Prospect for et Lotteri, som Biskop Lodberg 1731 fik kgl. Tilladelse til at oprette til Fordeel for de Fattige i Nykjøbing Hospital paa Falster. Dette Document opdagede jeg tilfældigviis i en af Magistratens Copibøger i Raadstuearchivet, hvor det var det eneste trykte Blad, ligesom det heller ikke stod i nogensomhelst Forbindelse med Noget af Bogens øvrige Indhold. Bladet viser, at Lotteriet er blevet trukket i Bispegaarden. Paa Foden af Bladet staaer: „Odense, trykt af Hans Kongl. Mayst. Forordnede Bogtrykker Johan Crist. Brandt". Kun følgende Bogarbeider vides at være udkomne fra Joh. Christ. Brandts Bogtrykkeri: „Sædvanlige Søndagsbønner", 1734, „Spøgelset i Controlleurens Huus i Svendborg", s. A., „Hundrede korte og meest nødvendige Spørsmaal og Giensvar over den hellige Catechismus, Ungdommen og de Enfoldige til Nytte og Brug", 1735. Denne Pjece solgtes fra Trykkeriet for 2 Skilling.

I 1735 begyndte Brandt Udgivelsen af en Avis, et Foretagende, som, da det er det første af den Art udenfor Hovedstaden, fortjener en udførligere Omtale. Naar jeg siger, at den Brandt'ske Avis er Provindspressens første Grøde paa Bladliteraturens Omraade, da er dette i den sidste Tid blevet noget tvivlsomt derved, at det kgl. Bibliothek som Gave fornylig er kommen i Besiddelse af en Stump af en Avis, som hedder: „Dend Moralske Land-Løbere, Som tillige medbringer Nye Tidender for Fyhn og Langeland." Levningen har Nr. 21, men hverken Aarstal eller Angivelse af Trykkested. Den er prydet med en Vignette, som forestiller

en Vandringsmand med en Søttestav,[7] men han seer ikke ud til at kunne løbe. Det Moralske ved ham skal formodentlig antydes ved følgende Motto, som staaer umiddelbart under Figuren: „At Gavne og Fornøye, det er mit Symbolum, Mar och Wat vor min Møye, sonst loop ich nit herum*)". Levningen indeholder en filosofisk Afhandling om Fornuftens rette Brug, samt et Par Avertissementer, som viser, at Bladet er udkommet i Odense. Sproget vidner om, at denne Avis er yngre end Joh. Christ. Brandt's, som der i det Følgende skal tales om. Fremstillingen i den nævnte Afhandling har megen Lighed med den Maade, hvorpaa Christian Ditlev Hedegaard, Birkedommer i det fyenske Rytterdistrict, udtrykker sig i sine efterladte Værker, og da Nyerup i sit Forfatterlexicon siger om ham: „Han skal ogsaa have skrevet nogle Aviser, som udkom i Odense i Aarene imellem 1740 og 1750", er det rimeligt, at Landløberen er bleven redigeret af Krigsraad Hedegaard, trykt hos Vilhelm Brandt, Johan Christ. Brandts Eftermand, og kan betragtes som en Fortsættelse af den første Avis. Denne Mening bliver bekræftet derved, at Oberst Abrahamson i Kjøbenhavn skal eie et Numer af Landløberen, der er dateret „Odense den 4de Januarii 1747", og synes at være det første Nr. af Bladet. Dette stemmer ogsaa godt overeens med, hvad jeg har faaet Visshed om af andre Kilder, at Peter Vilhelm Brandt blev Bogtrykker ved Begyndelsen af Aaret 1747. „Landløberen" maa ikke have havt nogen lang Levetid; thi i modsat Fald vilde vistnok nogle flere Exemplarer af den være blevne opbevarede. Men mens dette kun er en Formodning, er det derimod vist, at den ikke har bestaaet, indtil „Fyens Stifts-

*) Men ogsaa Noget for min Umage, ellers løb jeg ikke omkring.

tidende" begyndte at udkomme i 1772; thi man har flere Fortegnelser over de Blade, som udkom ved dennne Tid, men for Odense Vedkommende nævnes ingen Avis.

Som den ældste fyenske Avis maa derfor „Ugentlige Provincial Notifications Liste" betragtes. Hvad der er blevet opbevaret af dette Blad er kun 39 Nr. fra Aaret 1735, hvilke findes i Karen Brahes Bibliothek. Avisen var i Lilleoctav og prydet med en uskjøn Vignette, der forestiller saavel Odense Byes Vaaben, Lilien, som den fyenske Lindorm; den dækker saa meget af den første Side, at der kun bliver Plads til et Par Linier. Texten er trykt stortstilet og kan følgelig ikke være omfattende; Nr. 29 indeholder saaledes kun 57 Linier Text. Efter hvad man af Et og Andet i de opbevarede Numre kan skjønne, er Bladet stiftet paa Foranstaltning af Stiftamtmand Christian Sehested og nærmest som Avertissements Organ for Øvrigheden, hvilket jo ogsaa Navnet antyder.

Bladet har bestaaet i flere Aar, efter hvad ovenfor er yttret formodentlig til 1747. At det har bestaaet i 1740 kan sees deraf, at Chr. Iversen i sine Samlinger for Aaret 1792 efter Notificationslisten for 1740 aftrykker en Beretning om Stiftamtmand Sehesteds Jordefærd igjennem Odense Natten imellem den 31te August og 1ste September. Dette Nr. skal Oberst Abrahamson ogsaa eie, og formodentlig er det det samme Exemplar, som Iversen har havt. Sproget i de opbevarede Numre svarer godt til Papir og Tryk, hvilket vil sige, at det er meget slet. Ganske vist blev Sproget dengang af de fleste Forfattere sjusket behandlet, men saa sjusket, som Brandt behandlede det, har jeg dog ikke seet Mage til. Enkelte Ord synes at vidne om, at han har været en indvandret Tydsker, der ikke havde lært at skjelne imellem Skrift-

sproget og den fyenske Mundart; han har saaledes Ordene „Trommelslag", „taavele". Foruden Bekjendtgjørelser indeholdt Avisen smaa Notitser om adelige og fyrstelige Personer, som kom igjennem Odense, om vandrende Gøgleres Kunster, om Ulykkestilfælde og Forbrydelser. Jeg skal fremsætte Prøver paa enhver af disse fire Slags Meddelelser.

a. Prøve paa første Slags.

„Den 5 October er Geheime-Raad Blom, forhen Værende Marschalch hos Voris Allernaadigste Kg:, med sin anseelige Svitte ankommen til Odense, Logerende hos Sr. Lerche, og fortsatte den 6 ditto sin Reyse til sit Adelige Gods i Holsteen. — D. 7 October Reyste Hans Høye Exelentz Geheime-Raad og Stiftsbefalings Mand, Hr. Christian Seestedt fra Odense Slot til sit Høy Adelige Gods Ravnholt." — I et senere Nr.: „Deres Exellence Stiftsbefalings Manden Geheime-Raad Christian Sehestedt lader Høytideligen begge Deris Maist: Høye Geburts Fæster Celebrere paa Hans Adelige Residence Raunholt, Hvortil Han haver ladet invitere Høye Adelige Personer og Herskaber.

b. Prøve paa anden Slags.

„Til underretning meldes, at der skal være gaaet Spargement om en Person henved 60 Aar gammel, ugift, som skal være født udi Hammerum-Herret, i et Huus, som kaldes Lybech (Thi udi Ring Sogn i samme Herred ere 4 Huuse, kaldet: Hamborrig, Lybech, Himmerig og Helvede). Samme Person skulle kunde gjøre saadanne Spring over de høyeste Huuse der i nogen Kiøbstæd findes kand, og bruger dertil tvende Stykker fem Alen lange Træ, noget nedgravet i Jorden, der udi lader hand indbore fire Kroge, og naar den eene af Pælene ere satte udi Gaarden, og den anden udi Gaden, da skulle hand viise sin Kunst saaledes, at, naar

hand triner paa den eene Pæl, nep en Karls høyde, saa farer Hand over Huuset, som bliver der til Destineret, og staar paa den anden pæl eller støtte, som skal være meget forunderligt at see paa. Videre effterretning derom kand med første bekommes."

c. Prøve paa tredie Slags.

„Fra Aarhuus har mand erholdt effterretning, at sistleden, da det stercke blest og uveir var, blev dend her værende Chur-Brandenburgische Hof-Comedianten imellem Aarhuus og Aalborg druknet med Kone og 4 Børn tilligemed Skibs Folkene, da der hverken blef frelst Skib, Gods eller Mennisker, undtagen een Mand, som til hans store Lycke blef hengendis paa et Vrag, og der paa drevet til Landet."

d. Prøve paa fjerde Slags.

„Een Mand Boende i Fieldsted ved Nafn, Jere Hansen som var i Kiøbenhavn at selge Kre og paa sin Hiem-Rehse skal være slagen af Een, der hafde til foren staaed ved Garden, mens var bleven Skou-Rider i seland, føed her i fyen; da for bemeldte Jere Hansen med forbemeldte Skou-Rider Kom til Fielsted paa en en fiering veis skal Skou-Rideren Have hukket same Jere Hansen at hand falt af sin Hèst, tog der paa same Hest med 14 snese Daler, og red bort til en anden bye blef der paagreben Af Monsr Landorfs Folck, Nu skal same Person side i Arest paa Bildes-Bølle, og man venter Arestanten med det første til Odense i Arest og da viedere erfares udførlig Effterretning."

Endskjøndt Brandt ikke har mange saadanne Meddelelser og i Reglen ikke om Andet, end hvad der tildrog sig paa Stedet, maa han dog ikke altid have været paalidelig; thi i Nr. 25 beder han paa følgende ynkelige Maade om Forladelse for at have løbet med Limstangen. „Saa som enhver

Menniske har sin forfølgelse altsaa fattes mig ey desmindre om misundere som ieg desver tidt maa erfare, hvilket ieg giver til kende og maa beklage for mine Velyndere, i det ieg i min gode forset en hver af Hiertet med ald sandhed vil tienne, saa haver ieg selv befunden, at ieg tvende gange er bleven med usandferdighed berettet endeel mig til spot og foragt og mine uvenner til en for nøyelse, beder derfor, enhver vil vende det til det beste, saa som det er ingen Tryk fæler, men mig saa er bleven berettet som icke mere skal ske, hvor ieg den rene sandhed vil indhente hos Hovetmand."

Biskop Engelstoft udtaler i sin „Odense Byes Historie", at Peter Vilhelm Brandt, Johan Christ. Brandts Eftermand, har boet tilleie ude ved Pjentcport. Da jeg talte med Forfatteren om, hvor jeg skulde faae Oplysning om disse Bogtrykkere, yttrede han, at det næppe var rigtigt, at de havde boet tilleie, saasom dengang næsten enhver Borger eiede Huus. Denne Formodning har viist sig at være rigtig. Førend jeg imidlertid gaaer over til at bevise dette, maa jeg først oplyse, at den første Brandt kalder sig Johan Christoffer*) Brandt, men at han i de Protocoller i Raadstuearchivet, hvor jeg har fundet hans Navn, kaldes „Christen Brandt, Bogtrykker". At dermed betegnes den samme Person, kan der ingen Tvivl være om, eftersom der ikke nævnes flere Bogtrykkere. At han har boet i St. Jørgensgade, viser flere Skatteligningslister fra den Tid, men de angive ikke Stedet saaledes, at man deraf kan skjønne, hvor hans Eiendom har ligget. Dette er derimod Tilfældet ved Angivelsen af Peter Vilhem Brandts Eiendom i Brandforsikkrings-Protocollen af 1761, hvor den opføres som Nr. 1 og 2 i St. Jørgens

*) Paa Lotteriprospectet skriver han Cristoffer, men han er saa svag i Retskrivningen, at han sjælden skriver det samme Ord eens.

Gade til Pjente Mølle saaledes: „Nr. 1 Bogtrøker Brantes 5 Vaaninger Er ud til Pjente Dam 16 Fag 1 Etage nye Fyr og Ege Bygning. Nr. 2 Bogtrykker Peter Vilhelm Brant, som beboer og Eier a. Bygningen til Pjente Dam som vender Gaulen til Gaden er 13 Fag 2 Etage Gammel Slet Egebygning. b. Een Bygning til Gaden er 13 Fag 2 Etage med et Karnap paa 2 Fag og en Svale inde i Gaarden af 7 Fag, samt med Indkjørsel, alt god Gammel Ege-Bygning. c. Et Side Huus paa den østre Side i Gaarden af 17 Fag, god Gammel Ege-Bygning." Derefter er det aldeles klart, at P. V. Brandt har været Grundeier, og at de Eiendomme, han har besiddet, have været de første paa den nordre Side i St. Jørgensgade og ligget deels langs med Pjentedam, deels paa Hjørnet og med Forsiden til Gaden, og man er efter det Sagte ogsaa berettiget til at antage, at Christen, eller Johan Cristoffer Brandt har boet der, men næppe eiet mere end eet Huus. Johan Christoffer Brandt har nemlig været en fattig Mand; thi paa en Skatteligningsliste af 1731 opføres han med en Commune-skat af 1 Mk., og paa Listen for 1738 med 8 ß., som han dog ikke kunde betale. Han maa være død mellem 1738 og 1743, thi paa Repartitionslisten over den i det sidstnævnte Aar paabudne „Formue-, Kop-, Heste- og Carosseskat" staaer: „Christen Brandt, Bogtrykkerenke, Hendes Kopskat er 4 Rdl., men hun er ganske fattig og har Intet at betale med." Om Peter Vilhelm Brandt var hans Søn, har jeg ikke kunnet faae Visheb om, mens det derimod er afgjort, at han ifølge Kirkebogen ikke er født i Frue Sogn. Denne Brandt var en meget velhavende Mand, hvilket ikke blot fremgaaer deraf, at han eiede de nævnte Huse, men ogsaa og bestemtere deraf, at han, 64 Aar gammel, den 20de Januar 1778 blev

begravet i den store Gang ved Chorsdøren i Kirken, i Kirkebogen kaldes Seignieur Brandt, at hans Enke, Marie, født Troner, i 1784 skjænkede de to store Sølvlysestager, som endnu staae paa Alteret i Frue Kirke, vægtige 239 Lod Sølv, samt et stort Sølvfad. I det Numer af Stiftstidenden, hvori Indvielsen af disse Gjenstande omtales, udbryder Anmelderen: „Millioner Velsignelser vil af Frue Menighed og den sildigste Efterslægt blive hende tilønskede for slig ædel Handling.“ Hun døde, 84 Aar gammel, paa Marie Høi ude ved Tolderlund 1802 og blev begravet i St. Hans Kirke oppe ved Alteret med megen Høitidelighed. At Vilhelm Brandt allerede i 1747 har været en anseet Mand kan sees deraf, at iblandt dem, som stode Fadder til den Søn, som han den 28de Juli d. A. fik døbt i Frue Kirke, vare to Professorfruer. Han er imidlertid næppe bleven rig ved Bogtrykkeriet, som han allerede eiede i 1747, thi det er kun lidet Bogarbeide, der er blevet leveret af ham; kun følgende Bøger ere udgaaede fra hans Bogtrykkeri: Nogle af Christian Ditlev Hedegaards Værker, som ere trykte i Aarene 1743, 1748, 1750, og et latinsk Værk af Søren Anchersen 1758. Hans Enke solgte 1779 Trykkeriet til Christian Iversen, som flyttede det til Nørregade.

IV.

Den periodiske Presse.

Ordet „Presse“ kan deels betyde det Redskab, hvormed Trykken frembringes, deels denne Maskines Frembringelser, især Blade og Tidsskrifter; i sidste Tilfælde tilføier man dog sædvanlig „periodisk“ eller bruger Ordet „Dagspressen“.

Naar der bliver Tale om den fyenske Presse efter Aaret 1771, maa Ordet især tages i den sidste Bemærkelse, fordi Bladliteraturen da kom til at indtage den første Plads iblandt de Frembringelser, som udgik fra Bogtrykkerieierne hersteds. De to fyenske Aviser, som dengang udgik fra Odense, havde megen Anseelse, og efter den Tids Maalestok ogsaa en stor Udbredelse. Rahbek siger i sin Tilskuer, at de vare et Mønster for, hvorledes en god Avis burde være, og om Udbredelsen faaer man et Begreb, naar Søren Hempel i Striden med Chr. Iversen i Aargangen 1796 lader aftrykke et Beviis fra Posthuset i Kjøbenhavn for, at hans Blad dengang havde 203 Abonnenter i Hovedstaden, og idet Christian Iversen ved Tabet af Norge tillige beklager Tabet af 550 Abonnenter i dette Land.

Jeg skal derfor, idet jeg fortsætter den fyenske Presses Historie indtil 1800 især dvæle ved den periodiske Presse, som i dette Tidsrum fandtes i Odense.

a. Stiftstidenden og dens Trykkeri.

Til at fortælle dette Blads Historie er Stoffet tilstede, idet der er opbevaret Exemplarer af alle Aargange; saaledes besidder den nuværende Eier med Undtagelse af Aargangen 1795 en complet Samling, en anden aldeles fuldstændig Samling findes i Raadstuearchivet, hvortil den i 1867 kjøbtes i Dødsboet efter den flittige Samler Klokker Iversen i Middelfart. Flere complette Exemplarer af alle Aargange findes heller næppe udenfor det kgl. Bibliothek; thi i 1868 lod jeg gjentagne Gange igjennem Aviserne opfordre til, at de, som maatte have Aargangene fra forrige Aarhundrede, vilde opgive Saadant, men Ingen meldte sig. Universitetsbiblioteket mangler flere Aargange baade af „Stiftstidenden“

og „Fyens Avis", af hvilken sidste her ingen complet Samling haves.

Det Trykkeri, hvorfra Stiftstidenden udgik, blev anlagt 1771 af Christian Gormsen Bjering. Denne Mand er født den 19de November 1731 i Hjallese ved Odense, hvor hans Fader var Skoleholder. I 1754 blev han dimitteret fra Odense Latinskole til sammes Gymnasium, men paa Grund af Uformuenhed opgav han Studeringerne og „applicerede" sig til Pennen, idet han 1764 blev Fuldmægtig og Bogholder ved Adressecontoiret i Kjøbenhavn under den driftige Agent og flittige Skribent Holck. Denne Forskole har havt stor Indflydelse paa Bjering, idet man i Mangt og Meget seer ham efterligne Holck. Den 8de Februar 1771 fik han Privilegium paa at oprette et Adressecontoir og Bogtrykkeri i Odense, „til Brug og Bekvemmelighed for dem i Fyens Stift, som sig deraf ville betjene." Herfra udgik den 3die Januar 1772 det første Numer af „Fyens Stiftstidende" under Navn af „kongelig privilegerede Odense Adressecontoirs Efterretninger". Med Contoiret og Bogtrykkeriet var Boghandel forbunden, og alle tre Dele fandtes i v. Bergers Gaard paa Flakhaven, den nu nedbrudte Realskolegaard. Bjering døde den 28de December 1776. Han var en meget flittig Skribent; thi foruden en stor Mængde Artikler til Bladet har han udgivet ikke faa Værker, som nævnes hos Worm og Nyerup. Han befattede sig ogsaa med at skrive Vers, og iblandt den Tids mange Riimsmede, som gave sig ud for at være Digtere, staaer han høit, mens dog Efterverdenen ikke opfører ham som Digter. Det Program, hvormed han indbød til Abonnement paa Avisen, var meget omfattende. Foruden theologiske, økonomiske, geographiske, historiske, juridiske, statistiske og commercielle Afhandlinger

lovede han at beskjæftige sig med communale Anliggender, moralske Fortællinger, Nyheder o. s. v., og slutter med: „Men Intet, som giver mindste Formodning om privat Had og Andet, som kan sigte til Nogens Skam og Skade, bliver modtaget." Disse Løfter ere vel ikke alle blevne holdte, men der findes dog i Aargangene fra Bjerings Tid flere Afhandlinger, som endnu ere værd at læse; jeg skal saaledes blot nævne Beskrivelserne af de fyenske Byer og enkelte Egne af Øen. Sproget er altid godt og uden Svulst, som dengang ellers var et Kjendemærke hos Forfatterne. Bladet var uden nogensomhelst politisk Farve, og da Bjering virkelig holdt sig den Deel af Programmet efterrettelig, hvormed han slutter det, kan det kun høiligen forundre, at han kunde paadrage sig Advarsler fra Myndighederne, og dog var dette Tilfældet.

Da han begyndte Bladets Udgivelse i den Struenseske Periode, havde vi uindskrænket Trykkefrihed, men aldrig saasnart var Struense styrtet, førend denne Frihed gik tabt, hvilket ogsaa Bjering kom til at føle. En Cancelliskrivelse af 13de Febr. 1773 blev tilstillet ham igjennem Magistraten og lød saaledes:

„Som det fornemmes, at der udi de fra Odense udgaaende „Adresse=Contoirs" Efterretninger undertiden indføres adskillige Nyeheder og andre Ting her fra Staden, som deels ere urigtige, deels af det Slags, som ikke bør bekjendtgjøres. Saa ville Deres Excellence" — Stiftsbefalingsmand H. Bille — „behage strax at bekjendtgjøre Vedkommende, som staae for bemeldte Adresse=Contoir, at de i deres Efterretninger ikke maae indføre Noget, som angaaer Hoffet, Staten eller andre Ting, Hans Majestæts Riger og Lande vedkommende, uden hvad som i saa Maade findes indført i de Berlingske Aviser."

Da Bladet tillige skulde være Organ for Adressecontoiret, der dengang havde en ganske anden Betydning end nu, var det i sin Orden, at Bjering vidtløftigt nævner alle de Enkeltheder, som Contoiret vilde tage sig af. Af disse er især betegnende, at Contoiret skulde være Mellemmand imellem de Handlende og Skipperne, det skulde saaledes modtage Pakker til Affendelse med Skibsleiligheder, Bestillinger paa Fragt, Indskrivning af Reisende baade til Lands og til Vands.

Bjering blev 1773 correspondérende Medlem af det i 1769 oprettede Landhuusholdningsselskab og synes at have havt megen Forbindelse med en af Selskabets Hovedstiftere, nemlig Christian Martfelt fra Odense, der maa have været hans Skolekammerat. Han leverer ogsaa i Bladet flere Beskrivelser af Bøndernes Kaar og Landbrugets Tilstand i Fyen, ligesom han ogsaa blev belønnet med Selskabets Sølvmedaille. I det Hele taget synes Bjering at have nydt almindelig Agtelse, og hans Eftermænd nævne ham med hæderlig Omtale.

Saaledes synger Hempel ved Bladets halvhundredaarige Jubilæum 1822 om ham:

„Her, kjære Odins By! her i dit Skjød jeg*) Livet
Af frommme Fader, gamle Christian Bjering fik.
Hans vise Faderhaand mig første Sving har givet,
Kun ak! for sage bort han fra sin Yngling gik!"

Hans Død vakte megen Deeltagelse og fremkaldte flere Sørgekvad i Avisen, hvoraf Digteren H. C. Bunkeflods er det bedste. Jeg skal gjengive det sidste Vers:

„Hav Tak for de priisvundne Skrifter,
Som Dig en evig Ære stifter,
Er os til Gavn.

*) Avisen.

Hos Gud du nu bekrandset sjunger
Med yndig Røst blandt Engle=Tunger
Om Gudens Navn."

Trykkeriet, Contoiret, Boghandelen og Avisen blev fortsat af Enken, Margaretha Catharina, født Adrian, fra 1ste Januar 1777 til 16de April 1779. Hun var en Datter af Branddirecteur Adrian i Kjøbenhavn. Hvem der i denne Tid har forestaaet Redactionen siges ikke, men der foregik ingen Forandringer med Bladet. Ved et senere Redactions-skifte hedder det, at Giftermaal og lykkeligere Kaar bestemte hende til at sælge Privilegiet, som blev kjøbt af Professor Peter v. Westen, hvis Slægt i flere Led havde været den rigeste her i Fyen; den havde saaledes foruden Apotheket eiet flere Herregaarde i Fyen. Med Peter v. Westen synes denne Rigdom at være gaaet tabt. Han er født samme Aar som Bjering og havde været hans Medstuderende, indtil han — W. — 1753 reiste udenlands. 1759 blev han Doctor medicinæ i Rostock og efter sin Hjemkomst 1760 Professor designatus ved Gymnasiet i Odense og practiserende Læge. 1764 arvede han Apotheket efter sin Fader; dette tilligemed de øvrige Eiendomme afhændede han, dengang han kjøbte Adressecontoiret, som han igjen solgte 1783, da han blev Toldcontrolleur og Postmester i Fredericia. Her fik han Privilegium paa at oprette et Bogtrykkeri og et Adresse-contoir for Ribe Stift. Ribe Stiftstidende har saaledes seet Dagens Lys i Fredericia. Han døde som Justitsraad 1789.

Kort før han solgte Adressecontoiret, flyttede han det fra v. Bergers Gaard til Oberst Schinkels paa Vestergade. Han var en flittig Skribent, idet han har udgivet ikke færre end 22 Arbeider, deels paa Latin, deels paa Dansk, de fleste af naturhistorisk og medicinsk Indhold; af andet Indhold

skal jeg blot nævne: „Beviis at Tvekamp er et ærelsft og taabeligt Foretagende". P. v. Westen bliver af sine Eftermænd betegnet som et „vittigt Hoved", men det forekommer mig, at han mere udmærker sig ved Ordbrask end Grundighed. Paa denne Tid var det almindeligt, at nye Udgivere tiltraadte Redactionen ved baade i bunden og ubunden Stiil paa en tryglende Maade at bede om Publicums Yndest. P. v. Westen gjør ligesaa. Da nu disse Henvendelser gjaldt for stilistiske Mesterstykker, og v. Westen især synes at have anstrengt sig saavel ved sin Tiltrædelses- som Afskedshenvendelse, have vi her et godt Beviis paa, at hans Tale meget lignede den Cirkelbevægelse, som han i disse Henvendelser saameget dvæler ved. Jeg skal derfor gjengive et Par Brudstykker af disse mærkelige Udtalelser. I den første, som findes i Nr. 16 fra 1774, hedder det blandt Andet: „Mit Ugeblad skal ieg bestræbe ligesaameget at interessere den Tænkende, som Daaren, ligesaameget den Handlende, som Søefarende, ligesaameget Kiøberne som Sælgerne, og ieg vil giøre mig det til en hellig Pligt at være til Nytte, saavel for Jordbrugerne, som Borgere, saavel for den Fremmede, som Indlændinger, ligesom den Plan, som min Formand i det øvrige har tilsagt og lagt ved Adresse-Contoirets Aabning og sammes Indledning den 25de November 1771 skal ei heller blive ladet af Sigte. Men monne ieg ei vover for meget i den Cirkel, i hvilken ieg har bestemt at begive mig? Monne ieg kiender mit Foretagendes Vanskeligheder? Lidet maatte ieg for det øvrige kiende af mine Medborgeres Patriotisme, og mere end uskiønsom vilde ieg paadrage mig min Omdømme, om ieg mistvivlede om Deres bevaagne Understøttelse nu med et, nu med et andet udarbeidet Stykke, og en og anden nyttig Oplysnings og Efterretnings Indsendelse. Med

saadan Fortrøstning anbefaler ieg saaledes baade mig, Contoiret og Bogtrykkeriet i enhvers Bevaagenhed og Yndest. De laane mig deres ønsker; de unde mig deres Taalmodighed; de værdige mig deres Hengivenhed, som paa min Side skal lade mig det være yderst angelegent, hvad Flid og Velmeenhed kan opfylde med de hosføiede brændende Forbønner:

Lad, Himmel! Kongen nyde Held
Af Naadens rige Kilde-Væld!
Lad Kongens Huus staae evig fast
Mod alle Fienders Overlast!

See til hver trofast Embeds-Mand,
Velsigne hver udi sin Stand!
Ynd alle dem, som vil mit Vel,
Og giør dem got til Liv og Sjæl!
Fyld Landet med al Liv og Lyst!
Saa ønskes af mit følsomt Bryst.

Peter von Westen."

Peter v. Westen fik snart en farlig Concurrent i den driftige Bogtrykker og Avisudgiver Chr. Iversen. Endskjøndt Iversen først 1780 begyndte Udgivelsen af „Fyens Avis", henvendte v. Westen sig allerede i sidste Halvdeel af 1779 gjentagende til Publicum paa en saadan Maade, at man tydelig mærker, at han havde en Forudfølelse af, hvad der vilde komme, og søgte at afværge Faren. Saaledes forkynder han under 6te August d. A. „det respective Publicum", at han har faaet en anseelig Deel nye Skrifter, og forventer flere af alle Sorter, „for desfuldkomnere i alle mulige Sprog og Tilfælde at fyldestgjøre enhver, saa at ingen tør befrygte sig at blive opvartet med gamle og forslidte Skrifter." Han udbryder her til Slutning i følgende Kvad:

Min Skjæbnes Vei forandret er: —
Dog! lader det, — som den, end vilde, —

Ved uforvænte Hændelser —
Mig — min Credit og Velfærd spilde. —
Dog nei! min Konges Gunst og Publici Behag
Forsikkre mig, — at jeg tør haabe vunden Sag.

Lad komme, hvad der komme vil! —
Jeg alles Yndest mig befaler —
Foranderlig er Lykkens Spil; —
Min Flid, mit Verk, de for mig taler. —
Lad Himmel! Kongen og hans Huus staae evig fast!
Og hver Belynder med for hver Mands Overlast!

Under 12te November s. A. fremkommer han atter med et stærkt Opraab til Publicum, men denne Gang tager han ikke fat med Fløiels-Handsker; thi han siger: „Mange sove, flere opholde sig ved Fordomme, men de Fleste ere næsten følesløse, endog ved de kiendeligste Forsøg, ved de meest lokkende Fordele." Han tager i Nr. 18 fra 1783 Affked med „det respective Publicum", ved følgende høitravende Henvendelse:

„Saa svinder og standser I grandskende Tanker over Forsynets for vore kortseende Dine forunderlige og ufattelige Førelser!

Cirkler om Cirkler! Virvler om Virvler! Vuggen vaiede og vaklede, — veltende os hist og her; — dog sov, — og vaagnede, — vi, næsten under det samme Zenith og Nardir. —

Men, hvor blev vi siden af, — da vi begyndte at kravle — og — vakle — paa Jordens tumlende Klode? —

Vel slap vi Vuggen og Ledebaandet uden Fare. — Vi begyndte selv, ligesom at gaae ene. — Dog! — hvor tit havde vi ikke faldet til Lemmelæstelse, havde ikke de himmelske Bevogtere selv taget os under Armene, — og styrkende styret vores endda matte og uforsigtige Fied? — Vores medfødte

naturlige Skrøbeligheder bleve forandrede — og bøiede — ved Opdragelsen inden for Ordenens og Anstændighedens Grændser.

De for vores Beste bedre, end vi selv indseende, og omhyggelige Forældre, gav den urandsagelige Viisdom og det uudtømmelige Forsyn Indsigt og Formue nok til at anvende og opofre enhver af os, deres kiereste og kostbareste Ægteskabs Panter og Forsikringer, til de Videnskaber og Handlinger, som de, efter de meest forsigtige Overveielser, saae, at vi af Naturen vare dannede og skikkede til, saaledes, at vi kunde blive Gud til Ære, vore Forældre til Glæde, og det Almindelige, ja os selv, til Gavn og Beste i Tid og Evighed.

Efter nogle Bemærkninger i forskjellige Retninger slutter han saaledes:

Men, — hvorhen med alt dette? — Alene — for at sige Dem, respective Publicum, at det allernaadigst har behaget Hans Majestæt Kongen, at benaade mig med et andet Levebrød, og at jeg med allernaadigst Tilladelse har afhændet det herværende Kongelige privilegerede Adresse-Contoir og Bogtrykkeri for Fyens Stift til Velædle og Høilærde Hr. Friderich Seidelin, af hvem det respective Publicum maa forvente den nøiagtigste Vinskibelighed i dette Fag, for baade at fornøie og behage, og vil saaledes have ham, Contoiret og Bogtrykkeriet paa det Beste i enhvers Bevaagenhed erindret og anbefalet.

Vær i det øvrige, respective Publicum, fornøiet med, at jeg af den ærbødigste og oprigtigste Taknemmelighed imod Gud og Kongen, og af det meest fornøiede og skiønsomste Hierte for det høirespective Publicums Yndest og Understøttelse til min Velfærds Befordering, i det Fag, jeg hidindtil haver været indsluttet, opofrer følgende:"

16

Her følger et langt Digt, som jeg dog ikke finder nogen Grund til at gjengive, da man af Ovenstaaende vistnok tilstrækkelig kan bedømme Professorens Skrivemaade og Digterværd. I Aargangene fra v. Westens Tid findes nogle originale Stykker om Kvægpesten, som dengang grasserede i Landet; disse tilligemed nogle beskrivende Afhandlinger af naturhistorisk Indhold ere udentvivl af Udgiveren.

Peter v. Westen solgte Trykkeriet med Tilhørende til Frideric Seidelin. Denne var en Søn af Jubellæreren, Provst David Seidelin i Gamtofte ved Assens, (der døde 1791) og blev dersteds født den 5te September 1750. Han blev Student 1768, tog i det følgende Aar Examen Philosophicum og Baccalaurigraden, absolverede den 7de August 1772 den latinsk-juridiske Examen, var derefter i 9 Aar Volontair ved Sø-Commissariatet, kjøbte 1783 Adresse-contoiret med Tilhørende, hvilket han igjen solgte 1791 til Laurids Nicolai Faber, levede siden som Commissionair og Kirkeværge i Odense og døde den 5te Decbr. 1822. Han var ligesom den følgende Eier af Trykkeriet, L. N. Faber, med til Bladets halvhundredaarige Jubilæum. Den Seidelinske Familie har erhvervet sig et bekjendt Navn, idet flere gode Forfattere og dygtige Embedsmænd ere udgaaede derfra, som Klaus Henrik Seidelin, en Farbroder til vor Seidelin, Udgiver af „Politivennen“ og senere „Dagen“, samt en Mængde Skrifter, Christian Seidelin, Præst til Frue Kirke i Odense fra 1770 til 1779 og en Broder til Frideric, Valentin Peter Seidelin, en Brodersøn, der for ikke længe siden døde som Præst i Dreslette ved Assens; den Brink Seidelinske Slægt er ogsaa udgaaet herfra. Frideric Seidelin var ikke en saa frugtbar Skribent som sine to Formænd; han har foruden Aargangene af „Odense Adresse-Contoirs Efter-

retninger" blot skrevet „Det smukke Kjøns Procurator", „Adolfs samlede Breve" og „Noget Allehaande af Poesier", alle Oversættelser fra Tydsk. Han tiltraadte Redactionen den 9de Mai 1783 med følgende Henvendelse til Læserne:

Imellem Haab og Frygt jeg vover at begynde,
Min nys anlagde Plan,
Som fremmes kan ved Gunst og kraftig Ynde
Af elskte Fædreland: —
Jeg føler Lyst og Kald til værdig Dansk at være,
Jeg haaber Fynske vil,
Med vanlig Hjælpsomhed, som Patrioter nære,
Min rene Borger Ild: —
Til Fremvext i mit Fag utrættet skal jeg iile,
Og ofre al min Tid,
Og jeg tør haabe, at Regieringen vil smile,
Med Naade til min Flid. —
Gid jeg maa i min Kreds, saa nyttig, virksom være!
At Avinds mørke Aand,
Maa mildt opklare sig, og uden Sminke lære,
At rekke Venskabs Haand,
Saa skal ei min Ruin den Vindesyge nære,
Men hielpsom Indfødsfolk
Min Nytte blive, — Flid skal varig Vidne bære,
Og blive Hiertets Tolk.

Frideric Seidelin.

Seidelins Stiil er mere jævn end v. Westens, men som Digter er han ogsaa fuldstændig Undermaaler. Ogsaa han henvender sig jævnlig til Publicum om ikke at svigte ham eller rettere Bladet og ender som oftest med Ønske om, at det maa gaae Abonnenterne „vel baade her og hisset." Han synes at have følt sig noget trykket i sin Stilling, hvilket tydeligt fremgaaer af hans Affskeds-Henvendelse til Publicum, som findes i det sidste Nr. for 1791; thi der

16*

siger han: „Adskillige Vanskeligheder og Fortrædeligheder, Frygt for at tabe for meget, og endelig et svageligt Helbred have bestemt mig til at afhænde mit Privilegium, uden at vide nogen anden Næringsvei. Gid min Eftermand maa blive lykkeligere end jeg." Seidelin undgik med Ængstelighed alle personlige Sammenstød, hvilket han ogsaa udtaler i følgende Svar til en Indsender: „Forfatteren til Rotte-Fabelen vil undskylde, at jeg ei kan betiene mig af samme, da jeg altid, saavidt muligt, har vogtet mig at indrykke det Anstødelige, og det som kunde vedrøre Personlig, og allermindst burde jeg da gjøre det i min sidste Avis, vel betænkende Ordsproget: Naar Enden er god er alting got."

Lauritz Nicolai Faber er født den 11te Juni 1752 i Svanninge ved Svendborg, hvor hans Fader var Skovrider. Han blev først underviist paa Als og siden i Odense, lærte fra 1777 Bogtrykkerkunsten paa Adresse-contoirets Bogtrykkeri i Odense, kom 1781 til Bogtrykker F. M. Thiele i Kjøbenhavn og 1788 til Hofbogtrykker Schulz, hvor han postulerede og blev Bogtrykker efter den Tids Skik, kjøbte 1791 Adressecontoiret i Odense, hvis Efterretningers Udgivelse han begyndte med Aaret 1792, solgte det 1796 med Forbehold af Boghandelen til Søren Hempel, blev 1810 beskikket til Inspecteur ved Tugthuset i Odense og 1818 tillige ved Tvangsarbeidsanstalten sammesteds. Han døde den 13. November 1835. Kjøbmand M. T. F. Faber hersteds er en Søn af ham. Han har ikke udgivet Andet end Avisen, men den besørgede han ogsaa ret forstandigt. Faber skrev ingen Vers og henvendte sig kun en enkelt Gang ved Nytaar til Læserne med Ønsker og Bønner. Ved sin Tiltrædelse skrev han i Nr. 1 for 1792, at det havde altid været „hans Lyst og Attraa engang at kunne tælles med iblandt

Odense Byes Borgere, men at hans Fag syntes at giøre det umuligt at opnaae dette Maal." Han lader derpaa skimte, at uventede Omstændigheder vare indtrufne og væsentligt havde medvirket til, at det nu var blevet muligt, hvorpaa han fortsætter: „Jeg tilkiendegiver saaledes de høie og respective Læsere, at jeg herved underdanigst og ærbødigst leverer den første af mine Aviser med det Ønske, at samme maa vinde Deres ærede Gunst, som behageligste Løn og Opmuntring for mig som Begynder. Hvad der bekiendtgiøres i min Avis har i alle Tilfælde juridisk Fidem, siden den er authoriseret ved et allernaadigst Privilegium, som paa Forlangende skal blive enhver Vedkommende foreviist." Han fratræder Redactionen med i det sidste Numer for 1796 at minde Abonnenterne om at betale, hvad de endnu maatte skylde for Avisen.

Søren Hempel overtog Trykkeriet, Adressecontoiret og Avisen ved Nytaar 1797. Han er født den 3die Januar 1775 i Faaborg, hvor hans Fader, Christian Hempel, død 1809, var Districtschirurg og Postmester. Han dimitteredes i Efteraaret 1793 fra Odense Skole og tog i April 1796 theologisk Embedsexamen, hvorefter han i det følgende Aar indtraadte i de ovennævnte Stillinger, hvortil senere endnu kom Boghandelen. I 1813 blev han Forligelsescommissair, 1829 Cancelliraad, 1838 borgerlig Raadmand, 1835 valgtes han til Stænderdeputeret for Odense Kjøbstad og mødte i denne Egenskab ved Stænderforsamlingerne i Roskilde 1835, 1838 og 1840. Hans Fødselsdag, hans 25aarige Udgivelse af „Fyens Stiftstidende" og dennes 50aarige Jubilæum faldt sammen den 3die Januar 1822, i hvilke Anledninger der fandt betydelige Høitideligheder Sted. Han døde den 12te Januar 1844, 70 Aar gammel, høit agtet og

elsket af de Mange, som kjendte ham. Mange Sørgekvad findes i Stiftstidenden ved Budskabet om hans Død, derıblandt et af St. St. Blicher, der kalder ham „En Dannemand foruden Frygt og Svig! Blandt Stridende en Stifter af Forlig!“ og dette er vistnok en træffende Betegnelse af hans Characteer og Færd. S. Hempel havde Hjerte for Medborgeres Tarv og bidrog meget til at fremme denne i Odense; han var saaledes et virksomt Medlem i Bestyrelsen for Lahns Stiftelse, var medvirkende ved Stiftelsen af Odense Asyl og Hovedmanden for Dannelsen af „Stiftelsen af 18de September for trængende Haandværksmestre og disses Enker.“ Et meget stort Følge ledsagede ham til Graven den 19de Januar, og blev han ved denne Leilighed sandt og rigtigt betegnet som „Borgervennen“. Hans private Velgjørenhed skal have strakt sig meget vidt, men denne udøvede han i Stilhed. Han redigerede selv i flere Aar sin Avis og skrev ikke faa dog meest kortere Stykker til den.

S. Hempel var Theolog, og flere af hans literaire Frembringelser behandle ogsaa kirkelige og religiøse Emner, saaledes „Jesus Christus, som han var, er og bliver. Uddraget af hans egne Ord og Levnet efter Evangelisternes Beretning.“ S. Hempel var stærkt paavirket af sin Tids religiøse Retning, og den krassefte Rationalisme kommer ofte til Orde især i hans Strid med Præsten Valdemar Thisted. De til forskjellige Tidsskrifter af ham skrevne Afhandlinger angaae meest Skole- og Fattigvæsenet, og hertil kunne ogsaa fire Taler, holdte paa Lahns Stiftelse ved den aarlige Stiftelsesfest, henregnes. Som Manuskript for sin egen Familie har han udgivet „Stamtavle over den Hempelske Familie i Danmark,“ et Arbeide, som var blevet paabegyndt af hans Fader, der var født i Nærheden af

Ulm i Würtemberg. Han skrev mange Digte, hvoraf de bedste findes i hans Digterkrands, to temmelig tykke Bind. Som Digter var han dog ikke betydelig, og det Raad, som Baggesen gav ham i følgende Slutningslinier i et Indlæg i en Polemik, kunde man ofte have ønsket, at han havde fulgt: „Naar man i Odense, Stavanger eller Rom, Aldeles ikke veed, hvad man skal tænke, Bør man sin simple Hempeldom, Før man den lader løbe Landet om, Forsigtig med en lille Mundkurv lænke.“

Fra Begyndelsen af Aaret 1797 til 11te Mai 1798 udgaves „Fyens Stiftstidende“ af Firmaet „S. Hempel & Comp.“ Compagnonen var en fransk Emigrant ved Navn Joseph Benedict Lindenfels, født i Wien den 15de December 1762. Han opdroges deels i Paris deels i Wien, avancerede i den østerrigske Armee fra Lieutenant til Ritmester og deeltog som saadan i Felttoget imod Tyrkerne i 1788—1790. Efter at have taget sin Afsked kom han til Paris, hvor han oplevede Rædselsperioden i 1792 og 1793. I 1796 udvandrede han til Danmark, hvor han, efter i den nævnte Tid at have været Medeier og Medudgiver af „Fyens Stiftstidende“, nedsatte sig i Kjøbenhavn, hvor han fra 1799 til 1807 var Lærer og Inspecteur ved det Schouboeske Institut. Han gik 1807 i dansk Krigstjeneste som Capitain i Landeværnet og forfremmedes siden til Major i Artilleriet. Han var i nogle Aar ogsaa Lærer i Fransk ved Landcadetacademiet og tog 1816 sin Afsked og nedsatte sig i Altona, hvor han døde den 16de Februar 1833. Han har udgivet nogle Skrifter, de fleste paa Tydsk, paa Dansk „efter allerhøieste Befaling“ franske Sprog- og Læsebøger. Hans Navn nævnes kun en enkelt Gang i Stiftstidenden, og hans hele Medvirken ved Redactionen indskrænker sig vistnok til

Affattelsen af den staaende Artikkel „Krigsskuepladsen“, som en Anden maa have oversat. S. Hempel skyndte sig med at udkjøbe ham af Firmaet, fordi han efter Sigende brugte for meget af de fælles Indtægter.

Efter det nævnte Tidspunct var Hempel indtil sin Død Eneudgiver af Stiftstidenden, mens han dog snart tog en stadig Medarbeider, men dette ligger udenfor denne Tidsperiode.

Bladets Formater og hvor tidt det ugentligt er udkommet.

I de første tre Aar udkom Bladet kun een Gang om Ugen, nemlig hver Fredag, og det i Reglen med ½ Ark, kun en enkelt Gang med et heelt eller ¾ Ark. Det udkom som et lille Hefte, idet det var trykt og sammenlagt i et Octav-format, som kun var ½ Tomme større end det, Balslevs Lærebog har. Fra Begyndelsen af 1775 til 3die Juni 1783 vedblev Avisen vel at udkomme kun een Gang om Ugen, men da altid med et heelt Ark, Formatet uforandret; men fra den nævnte Dato til Begyndelsen af Aaret 1797 udkom den regelmæssig to Gange om Ugen. Til Udgangen af Aaret 1783 kom der den ene Gang et heelt og den anden Gang ½ Ark i det tidligere Format. Det varede dog ikke længere end til Begyndelsen af Aaret 1784, at Avisen igjen blev udvidet, idetmindste tilsyneladende, idet den da begyndte at udkomme hver Gang med et halvt Ark i Qvart, med to-spaltede Sider. Det var vistnok den Iversen'ske eller, som den senere almindelig kaldtes, „Fyens Avis“, som foranledigede denne Formatforandring; thi denne Avis begyndte strax i Aaret 1780 at udkomme to Gange om Ugen i Qvart. Da Søren Hempel i Begyndelsen af 1797 kjøbte Bladet og Trykkeriet, fik det første et betydeligt Opsving.

Formatet blev vel uforandret, men Avisen begyndte nu at udkomme tre Gange om Ugen, stundom endogsaa med et Tillæg. Fra Begyndelsen af 1806 udkom den næsten regelmæssig 4 Gange om Ugen, endskjøndt der paa hvert Nr. staaer „Trykkes og udgives 3 Gange ugentlig.“ Kun i Aarene 1811, 12, 13 og 14 udkom den omtrent ligesaa tidt 3 som 4 Gange om Ugen. Fra Begyndelsen af 1815 til 1836 var det en Sjældenhed, at der udkom færre end 4 Nr.

Avisens Navne og Vignetter.

I de Aar, da Avisen udkom i Octav, altsaa fra Begyndelsen af 1772 til Udgangen af 1783, hed den: „Kongelig priviligerede Odense Adresse-Contoirs Efterretninger“, og var prydet med en Vignette, som forestiller Hellig Knud, der holder en Globus med et derpaa opreist Kors i den venstre Haand, og i den høire Haand et Flag, hvorpaa Odense Vaaben, en Lillie, er afbildet, imellem hans Fødder er ligeledes anbragt en Lillie. Figuren er indfattet med nogle Afbildninger af Bygninger, der vistnok kun ere Fantasi; disse omgives igjen af nogle Snirkler. Fra Begyndelsen af 1784 til Udgangen af 1791 hed den: „De til Forsendelsen med Posten Odense Kongelig allene priviligerede Adresse-Contoirs Efterretninger.“ Vignetten er den samme, kun at Snirklerne ere faldne bort. Fra 1792 til Udgangen af 1796 havde Bladet følgende Titel: „Fabers fyenske Avertissements-Tidende eller de til Forsendelse med Posten Kongelig allene privilegerede „Fyens Stifts almindelige Adressecontoirs Efterretninger.“ Vignetten forestiller i denne Tid en kvindelig Figur, som holder to Skjolde, paa det ene er Odense Byens Vaaben, og paa det andet Fyens Vaaben, Lindormen, afbildet. Her er altsaa sindbilledlig betegnet, at Bladet var

for hele Fyens Stift. I Begyndelsen af 1797 blev Titelen: „Fyens Kongelig allene privilegerede Adressecontoirs Aviser." Paa Vignetten findes ikke længere den kvindelige Figur og Englene, som ifra Siderne holdt Skjoldene; disse ere nu omsluttede med lidt Løvværk og ovenpaa er Mercurstaven med tilhørende Emblemer anbragt. Ved Begyndelsen af 1798 hed Bladet: „Fyens Stifts Kongelig allene privilegerede Adressecontoirs Aviser", den sidste Deel blev med Aaret 1799 forandret til „Adresse-Avis" og fik følgende Tilføielse: „Og Avertissements-Tidende." Ved Begyndelsen af Aaret 1811 blev Vignetten saaledes, som den nu er. Udgiveren forklarer den ved følgende Vers:

Kronen, som hist Du ovenfor seer,
ægte Fødelands Sind Dig indgyder,
Trolig skildre hvad i Verden skeer
Dig Jordkuglen rundelig byder.

Merkurstaven — med Varsomheds Snille
sømmelig Nyhedslyst at tilfredsstille
Ved Solen Oplysning Du have i Sigte —
og Sandhed, dens Søster, Du aldrigen svigte.
Ved Slangen om Tidens Kredsløb Du mindes;
at Følgen af hver en Tids Handling vil findes:
Af Menneskens Daad — af Staternes Stigen og Fald,
som af Journalistens heel vigtige Kald! —

b. Fyens Avis og dens Trykkeri.

I det foregaaende ere Christian Iversen og hans Trykkeri gjentagne Gange blevne omtalte. At ville betragte Iversens Trykkeri som en Fortsættelse af Kingos, og Avisen som en Fortsættelse af den Brandt'ske „Notifications-Liste", og senere „Landløberen", hvilket Iversen gjorde uden dog nogen-

finde at begrunde disse Paastande, maa af det Foregaaende være beviist at være urigtigt. Derimod kan der ikke være Tvivl om, at Brandts Bogtrykkeri er gaaet over til Iversen, hvilket dog ingenlunde er det Samme som, at Brandts og Iversens Trykkerier ere eensbetydende; thi Iversen anskaffede strax en heel Deel nye Trykkerisager og oprettede sit Trykkeri paa Nørregade, hvorfra han senere flyttede det først til Nr. 57 paa Vestergade og derefter til Nr. 20 paa Overgade. Chr. Iversen var en Søn af Cantoren ved Slotsmenigheden i Kjøbenhavn, Johannes Iversen. Denne Mand var Ludvig Holbergs Omgangsven, og han — H. — var med til J. Iversens Bryllup og stod Fadder til vor Christian Iversen, der, som den bedste Faddergave havde faaet ikke Lidet af Holbergs Lune og Satire. Johannes Iversen døde 1755. Af hans 4 Børn bleve kun to voxne, nemlig foruden Christian, en Datter, som blev gift med den bekjendte Prædikant og Forfatter, P. D. Bastholm. Christian Iversen blev sendt til sin Farbroder i Altona for at lære Boghandelen; han vandt Farbroderens Tillid og blev efter et Par Aars Forløb sat til at bestyre dennes Filialhandel i Lybek. Som Boghandler i Lybek bereiste han de danske Provindser og kom paa disse Reiser første Gang til Odense 1766. Her oprettede han en Boghandel i et Locale i den daværende Klubgaard, hvorfor han ogsaa 1816 høitideligholdt sit 50aarige Jubilæum som Boghandler i Odense, uagtet han først 1775 tog fast Ophold hersteds. Iversen var en driftig Mand, der forstod at gjøre sig gjældende og bemærket, dog altid til sin egen Fordeel. Som Alcibiades, der altid vilde være i Folkemunde og derfor iblandt Andet ogsaa engang kjøbte to store sjældne Hunde, som han lod løbe omkring i Athens Gader, for at Folk skulde tale om

ham, og da dette havde tabt Nyhedens Interesse, lod hugge Halerne af dem; saaledes vidste ogsaa Iversen altid at finde paa noget Nyt, der kunde henlede Opmærksomheden paa ham og hans Virksomhed. Endskjøndt han ikke var en videnskabelig dannet Mand, stiftede han dog et lærd Selskab, under Navn af det typografiske Selskab, der gav sig af med at recensere og critisere Alt, hvad der udkom, og hvori en Mængde lærde Folk lode sig optage. Disse Forbindelser gave ham saa rigelig Avisføde, at han maatte udgive særegne Hefter for at faae Plads til dette Stof; disse Hefter fik Navn af „Danmarks litteraire Progresser." Selskabet fik kongelig Stadfæstelse. Sammen med Avisen og lige fra dennes Begyndelse indtil Aaret 1800 udgav han ogsaa „Almeennyttige Samlinger til Hjertets Forbedring og Kundskabernes Udbredelse", 40 Octavbind. De, som holdt disse Samlinger, fik Avisen gratis. Samlingerne indeholdt Stykker af det meest blandede Indhold, fordetmeste Oversættelser fra Tydsk. For at forøge Tiltrækningskraften fandt han paa at lade Aargangene ledsages af et Kobberstik, i hvilken Anledning han anskaffede de til Kobberstik nødvendige Apparater. Der findes ogsaa flere ret gode Portraiter i nogle Aargange, men da han mærkede, at Abonnementet ikke steg ved denne Tilgift, holdt han op dermed. Igjennem Præster og Herredsfogder udsendte han i Begyndelsen Frieexemplarer til Circulation iblandt Beboerne, for, som han sagde, at Bekjendtgjørelserne kunde faae den muligst største Udbredelse. Enhver, som var Abonnent paa Avisen, kunde gratis faae et Avertissement indrykket. For mere umiddelbart at paavirke Befolkningen og med det Samme stærk at henlede Opmærksomheden paa sig og sit Blad havde han i nogle Aar en staaende Artikel „Flid og

Uflid", hvori han fremdrog de enkelte Mænd og Egne, som udmærkede sig ved Driftighed eller vare tilbage i en eller anden Retning. Foruden ved det typografiske Selskab, dets Afhandlinger i Avisen under Navn af „Lærde Sager" og dets Skrifter søgte han directe at vinde Digterne og Forfatterne ved nu og da at lade udkomme et Følgeblad, kaldet „Musernes Arkiv", der indeholdt Digte af de bedste dalevende Forfattere. Bladet skiftede ofte Titel; den første lød saaledes: Historisk, politisk, satyrisk, poetisk, moralsk, oekonomisk, meteorologisk og litterarist Journal, en Miskmask, hvoriblandt dog noget got." Under denne Titel staaer Vignetten, som forestiller 4 Urtepotter med frugtbærende Træer, hvorunder der igjen staaer „kan blive modner". Samlingerne have en lignende Vignette, men Devisen er her „Smagen er Ulige". Senere hed Avisen „Fyens Stifts Journal Avise, til Forsendelse over begge Belter, Kongelig allene autoriserede Fyens Avertissements Tidende. Som til Forsendelse med Brev-Posten allern. tilladte almindelige Aviser for Danmark og Norge", „Iversens fyenske Avis, som Kongelig allern. autoriseret Avertissements-Tidende, med Brevposten overalt i Kongens Stater, indeholdende tillige alle udenlanske og danske Avisers Nyheder ved passende Udtog for hver Postdag" og endnu flere Variationer, som findes i det Numer, hvormed Avisen ophørte at udkomme, nemlig Nr. 77 for Aaret 1868. Vignetten blev ligeledes gjentagne Gange forandret; efter Urtepotterne kom Lindormen med Devisen F Y E N, senere det danske Vaaben. Formatet var i hele den Tid, hvorom her er Tale, tospaltet Qvart. Indtil 1798 udkom den to Gange om Ugen, i den øvrige Tid tre Gange. „Fyens Avis" var i Iversens Tid ligesaa lidt et Oppositionsblad

som „Stiftstidenden", derimod befattede den sig mere med locale Forhold og Tilstande. Iversen synes at have staaet sig godt med Myndighederne, hvorved det lykkedes ham at faae samme Rettigheder, som Udgiveren af „Stiftstidenden" havde, ligesom ogsaa hans Blad var ligesaa meget, ja til en vis Tid endogsaa mere udbredt end Stiftstidenden. I Mangel af andet Tiltrækningsstof foranledigede han en Feide, snart med Denne, snart med Hin, men dog i Reglen med sin Samtidige hersteds. Saaledes havde han 1782 en Strid med Digteren J. C. Tode om Typografien i Danmark, idet Iversen paastod, at den her stod meget lavt, og at Aarsagen dertil var, at fremmede Typografer ikke fik Arbeide her i Landet, hvorved vi kunde faae Øinene op for, hvorledes det staaer til med Bogtrykkerkunsten i Udlandet, navnlig Tydskland. Tode besvarede dette Angreb i en Pjece, hvori han ikke skaaner Iversen; han kalder ham en Projectmager, der vil indføre fremmede Bogtrykkersvende i Danmark, „en Vare, som vort Fædreland gjerne kan være foruden." I Anledning heraf kan passende bemærkes, at Chr. Iversen ofte stærk fremhæver sin Patriotisme, saaledes siger han i Fortalen til Samlingerne: „Af Patriotisme har jeg ei villet tage andet end Dansk og Norsk Papir, endskjøndt vi endnu ikke have godt Papir." — Handsken blev dog i Reglen kastet af Stiftstidenden. Allerede i 1780 søgte Peter v. Westen i Skriftet: „Adressecontoirers Natur, Oprindelse og Rettigheder" at kvæle „Fyens Avis" i Fødselen. Hans Eftermand angreb især Iversen ved at gjøre gjældende, at han ikke var berettiget til at optage retslige Avertissementer, og hvis han optog dem, da havde de ingen retslig Gyldighed. Iversen synes i disse Tilfælde at have faaet Seiren paa sin Side ved at gjøre sine Mod-

standere latterlige. Smaaligheden skinner imidlertid igjennem paa begge Sider; saaledes beskylder Seidelin i 1784 Iversen for at have bestukket Postmesteren i en fyensk By til at sende Bestillingerne paa Stiftstidenden til Chr. Iversen, hvorved Abonnenterne paa „Stiftstidenden" naturligviis fik „Fyens Avis". En anden Gang kommer han med en anden grov Beskyldning imod Iversen, nemlig at I. „skriver Andres Hænder og Navn efter." Anledningen hertil var, at en Parykmagerenke havde bedet Iversen om for sig at skrive en Bekjendtgjørelse om, at man hos hende kunde faae Oblater, som var bedre end dem, man fik paa Adressecontoiret, hvortil Iversen havde føiet en Bemærkning om, at det var upatriotisk at kjøbe Oblater af en omflakkende Tydsker, hvilket Adressecontoiret gjorde. Seidelins Broder, Pastor Seidelin i Frue Sogn, lod Konen kalde til sig og formaaede hende ved Trusler til i Stiftstidenden at erklære, at Iversen havde skrevet og indrykket det omtalte Avertissement uden hendes Tilladelse. Iversen tog nu alvorlig fat paa begge Brødre og tvang Udgiveren ved Trusel med Sagsanlæggelse til at tilbagekalde sine Beskyldninger. Striden gaaer igjennem 6 Numre af hver Avis. — Det synes, at Iversen især har kjørt i Ring med den skikkelige Faber, som i nogen Tid havde arbeidet hos Iversen, førend han kom i Besiddelse af Stiftstidenden og dens Trykkeri. Jeg skal til Beviis herpaa blot anføre følgende lille Stykke i Nr. 26 af Aargangen 1792, hvilket dog ikke geraader Forfatteren til Ære:

„Odense, den 30te Marts.

Det Nyeste fra Odense er, at man i denne Tid har seet her baade i Qvart og Octav endeel anonyme Vers fra den Faberske Presse, blandt hvilke man endog seer et Titelblad prydet med 2 Personer, som maaskee skulle forestille For-

fatterens og Forlæggerens Portraitter, hvoraf den fornuftige Deel af Publicum næsten har sluttet sig til, at Nogen maatte være bræffet ud af Daarekisten. Men, det maa dog nok kun være en Candidat til samme som gjør Prøve, i Forventning af at komme der. Imidlertid, da sligt taabeligt Væv af Pøbelagtigheder ikke kunne behage disse Avisers Læsere, vil man af Ærefrygt for samme, ikke heller anføre noget videre deraf. Foragt ere saadanne usle Smøreriers visse Løn, og Renovationsvognene deres Udødeligheds sidste Befordring!"

Striden antog dog de største Dimensioner, da Søren Hempel blev Iversens Concurrent. N. M. Petersen siger: „Fjendskabet, der fra først af var alvorlig meent, blev et Middel til at vække Læselyst og at skaffe deres Blade Afsætning. Man saae dem gaae fortrolig sammen, og hørte dem overlægge, hvilke Ukvemsord de vilde bruge om hinanden. Publicum bed paa Maddingen." At Fjendskabet har været alvorlig meent i Aarene 1797, 98 og 99 kan der ikke være Tvivl om. Hempel var som Journalist Iversen fuldkommen voxen og anvendte alle de Tiltrækningsmidler, som Iversen havde anvendt. Det var derfor ikke saa underligt, at den Sidste nu blev Angriberen omtrent paa samme Maade, som han tidligere var bleven angreben af v. Westen, Seidelin og Faber. Man nøiedes i de nævnte Aar ikke med at angribe hinanden i Avisartikler, men skrev selvstændige Feideskrifter. Iversen aabnede Ilden med Pjecen „Pasquillanterne S. Hempel & Comp. i Moralitetens Gabestok", som blev besvaret af Hempel med „Christian Iversen for Publicums Domstol." At det var grovt Skyts, man fyrede med, skal jeg bevise ved at anføre, at Iversen gjentagne Gange bruger Skjældsordene: „slette Mennesker", „Slyngler", „Kjeltringer", „Afskum", „Tølper & Comp." o. s. v., og at Hempel i sit Svar siger:

„Af alt dette følger uimodsigeligt, naar Iversens Sætning antages, at Iversen er den største Pasqvillant i Danmark.“ I denne Feide trak Iversen aabenbart det korteste Straa. Begge vare forresten behagelige Selskabsmænd, og Forligelsen blev ogsaa saa fuldstændig, at Hempel indbød Iversen til Stiftstidendens 50aarige Jubilæum, og udbragte følgende Skaal for ham:

„Min Kollega, Hr. Iversen!

End som Olding nyde han mange Glæder i den ham altid saa kjære Natur! og modtage den ærlige Forsikkring, at iblandt flere hans litterære Fortjenester paaskjønnes ogsaa idag den, hvormed han fordum kjæmpede saa seierrig for Provinsialpressernes Befrielse fra alle fornedrende Tvangs- og Laugsbaand!“

Iversen har havt flere Medarbeidere, hvoraf Henrik Monrad Juel og Broder Brorson Kynde vel kunne ansees for Redacteurer af Avisen, mens der dog ingensinde paa selve Bladet nævnes nogen anden Redacteur end Udgiveren.

Iversen blev ligesom Hempel ved sin Avis og sit Bogtrykkeri en velhavende Mand. Han kjøbte Tollelund, som han omskabte til et yndigt Lyststed, hvor han opreiste Mindesmærker, der forkyndte Verden de mærkelige Ting, som der skulde have tildraget sig; saaledes stod der paa et Bræt: „Her landede Dronning Margrethe, forrige Tiders Storhed“, et andet Mindesmærke var til Ære for Stiftamtmand Buchvald, der fik Canalen gravet, der gaaer tæt forbi Lyststedet. H. C. Andersen har ogsaa bevaret venlige Minder fra dette Sted og den gjæstfrie Familie, som boede der. Iversen døde den 11te Marts 1824, 76 Aar gammel.

Critisk Undersøgelse om Julskovstøtten.

Af Bisskop, Dr. Engelstoft.

Det Mindesmærke fra Middelalderen, som er bekjendt under Navn af Julskovstøtten, har sit Navn af Herregaarden Julskov i Nærheden af Nyborg. Paa denne Gaard, der ogsaa hyppigen baade i ældre og nyere Tid kaldes Hjulskov, forefandt Ole Worm i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede et Steenmonument, opreist omtrent i Midten af den af tre Længer indesluttede Gaard, hvilket han erkjendte for mærkværdigt nok til at optages undtagelsesviis i den Samling af Runesteen, som hans Monumentorum Danicorum libri sex indeholder, omendskjønt Julskovstøtten var intet mindre end en Runesteen, saasom dens Indskrift var sædvanlig Munkeskrift. Mulig fandt Worm en Grund til at gjøre denne Undtagelse deri, at der efter hans Læsning omtaltes Runer i Indskriften.[1])

Worms Beskrivelse og Afbildning findes i det anførte Værk S. 243—44, sammenholdt med Rettelserne bag i Bogen. Det er et Kors af gullandsk Marmor, 5 Alen høit, 2 Alen bredt; men Korsets Arme forbindes ved en Ring ligesom et Hjul, udenfor hvis Rand de betydelig udvidede

---

[1]) At den nyeste Beretning om Julskov (Seckers og Ricards Danske Herregaarde, 19 B.) ligefrem kalder den en Runesteen, maa have sin Grund i en lignende Tankeforvexling.

Endestykker af de tre Arme rage frem, medens den fjerde Arm gaaer i Eet med det endnu bredere Fodstykke, hvorpaa Korset hviler. Paa de fire Armhoveder læses Evangelisternes Navne; Ringen og Korsets Tarversal bære Indskriften, og tvende Bomærker sees paa Vertikalen samt en Labyrinth eller Troldborg paa Fodstykket. Det Hele udmærker sig ved Elegants og Skjønhed, siger Worm. Indskriften, som begynder nederst paa Ringen og fortsættes paa Korsets Traversal, læste han saaledes:

Epte Gutz Børd MCDXLV Ta Let Gangulf Indgrawa Vigata Rona Occ Hans Son Oluf.

Det vakte ikke liden Opsigt blandt Oldgranskerne, at der saa langt ned i den christelige Middelalder kunde være Tale om at „indgrave Runer" og om hellige, „viede", Runer, enten saa dermed skulde være meent de indgravede tildeels besønderlige Figurer, eller Indskriften selv skulde være betegnet som hellige indviede Ord. Julskovstøtten vandt derfor endog europæisk Navnkundighed: Otto Sperling benyttede den til Gunst for sine Hypotheser; den beskreves i Benedictinernes nouveau traité de diplomatique og i Merceaus diplomatisches Lesebuch; i den svenske Literatur omtaltes den af Siøborg som en besønderlig Munk-Inscription paa en ganske besønderlig Steen.[1])

Det Interessanteste blev imidlertid i det følgende Aarhundrede gjort tvivlsomt, da S. Abildgaard paa sine Reiser som Architegner 1762 paa Ny aftegnede dette Mindesmærke. Han læste Indskriften:

Edte Gus Bord MCDXLII Ta Let Gangul Leveda Vigia Garde Oc Hans Son Olaf.

---

[1]) Nyerup Skildr. af Danm., 4 Bd., Fortale XVIII.

Denne Læsning tilintetgjorde de viede Runer og lod det blive den simple Beretning, at en Mand og hans Søn lod indvie Gaarden 1442. Abildgaards Tegning, som bevares i det oldnordiske Museum, hvorfra en Copie velvilligt er mig meddelt, fortjener vistnok al Tiltro; dens Afvigelser fra Worms i Henseende til Steenarbeidet ere ubetydelige og let forklarlige[1]); kun Indskriftens Indhold er et ganske andet; dog er ogsaa her Afvigelsen i Aarstallet af liden Betydning[2]), men Afvigelsen i det Historiske desto større. Oldgranskerne gave nødig slip paa den betydningsfuldere Læsning; i ethvert Tilfælde var det af Vigtighed at faae fuld Vished. Derfor gjorde R. Nyerup Julskovstøtten til det første Maal for en antiqvarisk Feriereise 1805. Ledsaget af Præsten i Nabobyen Vindinge ilede han dertil: „vi gjennemskjød", skriver han, „over alle Marker for saa hastig muligt at naae Maalet. Vi kom og fandt — Intet! Støtten var ikke mere til. Den var for nogle Aar siden kløvet itu, og Stykkerne var blevne anvendte til at sætte i en Steenbro og at opmure en Dam med udenfor Porten"[3]); og saaledes som Nyerup fandt det 1805, saaledes er det endnu: det er ikke lykkedes at gjenfinde Levningerne af denne mærkelige Støtte, som dog forhaabentlig engang ville komme for Dagens Lys. Det fortælles, at Eieren af Gaarden i Slutningen af forrige Aarhundrede lod den nedtage, fordi den stod i Veien, naar

[1]) Korsets Armhoveder ere endnu sværere, det ene Bomærke og Labyrinthen ere udeladte; Evangelisternes Navne ere skrevne fuldt ud. Tiden kan have udslettet de første Ting; men da Abildgaard ikke fuldførte Tegningen paa Stedet, kan der ogsaa være indløbet en Unøiagtighed.

[2]) Det latinske V kan især i Munkeskrift let forvexles med II.

[3]) Antiqv. Fodreise 1805 i Skildringer af Danm. Tilstand 4 Bd. Fortalen S. XIX.

man skulde vende med Fiirspand; den henlaae da nogen Tid i Gaarden, men blev tilsidst brugt til en Steenbro og en Steenkiste udenfor, hvor nu Landeveien mellem Svendborg og Kjerteminde løber.

Er dette et Tab for Oldtidsvidenskaben, synes det at være det ikke mindre for Historien; thi saafremt man havde Støtten, skulde man dog troe, at nogen Oplysning kunde lade sig uddrage af dens dunkle Tale. Vi tør dog neppe troe, at de viede Runer vilde opstaae igjen, allenstund Ordene „vigata rona" ere uforligelige med det 15de Aarhundredes Sprog[1]); men selv efter Abildgaards Læsning vilde det have sin store Mærkelighed, at man i den sildige Middelalder indviede en Herregaard og reiste en fritstaaende Støtte af saa besønderlig Form i den Anledning, i saa Fald det eneste Mindesmærke i sit Slags i Danmark, hvor man ellers som andensteds anbragte Mindetavler og Vaaben i Murene. Men det historiske Indhold vil heller ikke lade sig bringe i Samklang med det 15de Aarhundredes Forhold. Vel har en Historiker uden Videre paa Grund deraf dateret Herregaarden Julskov fra 1442[2]); han vidste ikke, at Gaarden allerede nævnes i det 14de Aarhundrede, og at en bekjendt Familie, Tindhuus-Skinklerne, eiede den i hele det 15de Aarhundrede.[3]) Men Støtten kunde sigte til en Ombygning, et Eierskifte, en Familiebegivenhed paa Gaarden i Aaret 1442 eller 1445.

---

[1]) „Viet" hed dengang vigd, plur.: vigde, vigdhe (Molbech ældste danske Bibeloversættelse ved 2 Moseb. 29, 9. 21. 34.) eller veyd (Kong Eriks Chronike N. Dan. Mag. V, 192), og selv i den svenske Dialect hed det vight, vigdho, wigdhan, (Samlinger af svenska Fornskrift sålskabet, 2 D. S. 23. 49. 64 og 6 D. 371. Rona for runer, runor. turde være ligesaa ukjendt.

[2]) Vedel Simonsen's danske Slottes og Herreborges Hist. S. 35.

[3]) Secker Julskovs Hist. i danske Herregaarde 19de Bind.

Store Tvivl reise sig imidlertid ogsaa derimod. Gaarden var paa den Tid, Stenen angiver, i en Familie Eie, for hvilken Navnet Oluf var ligesaa fremmed som Gangulf; ja for den hele Tidsalder er det besønderlige Navn Gangulf Leweda aldeles fremmed, idetmindste i Danmark, hvor Navnene allerede vare ganske de samme som i senere Tider. Gangalf kan man finde i Hedenskabets Dage[1]), og Gangulf forekommer i Absalons Tid[2]), men ikke i det 15de Aarhundrede. Leweda passer kun lidet blandt Skinkler, Lykker, Biller og Friser og de vexlende danske patronymica; det nærmer sig vel det frisiske Familienavn Leve eller Leven, som forekommer ved samme Tid og 1461 blev adlet[3]); men hverken forefindes denne Familie i Kongeriget eller med det forlængede Navn. I denne Strid med det 15de Aarhundredes historiske Forhold kunde man fristes til at formode, at der skulde læses Lawesen eller Lawæsson, som var almindeligt dengang, men rigtignok aldrig forefindes med Fornavnet Gangulf; eller man kunde formode, at Aarstallet skulde læses 1242: men alt hvad der stod paa Ringen, synes at have været meget tydeligt, medens den øverste Linie paa Traversalen, der mulig havde lidt meest af Vind og Veir, synes at have været usikker.

Til Historiens Betænkeligheder komme endnu lignende fra Sprogets Side. Dette er ikke det 15de Aarhundredes Dansk: let, vigia, garde ere ukjendte Ordformer paa en Tid da Sproget allerede væsentlig havde samme Skikkelse

---

[1]) Ved. Sim. Adelst. og Ridderst. Hist. S. 230. N. M. Petersen Danm. Hist. i Hedenold 1 D. S. 258.

[2]) I et Document af 1176 nævnes Gangulf de Nesbu blandt Kong Valdemars Mænd. Diplom. Arn. Magn. 1, 40.

[3]) Regesta diplom. 1 p. 413. 418. 470 etc.

som i det 16de Aarhundrede, og disse Ordformer turde neppe nogensinde have været i Brug i Danmark.[1])

Raadspørge vi endelig den historiske Tradition om dette Mindesmærke, maae vi vistnok med Ole Worm undres over, at da han søgte Oplysning paa Stedet selv kun omtrent 170 Aar efter den Tid, Støtten angiver, vidste man Intet at berette om dens Betydning og Oprindelse.[2]) I andre Tilfælde pleier Sagnet at bevare med Troskab, hvad der knytter sig til slige synlige Minder, som f. Ex. Snubbekors, der var 500 Aar gammelt. Her sagde kun „Nogle af Omegnens Folk, at den var hidført fra en Kirkegaard; Andre formeente, at den var bragt dertil fra Gulland" — Yttringer, som Worm ikke synes at tillægge anden Betydning end de Formodninger, der kunde støtte sig til den religiøse Symbolik (de 4 Evangelister) og Korsets Materiale (Gullandsk Marmor); „noget Sikkert", meente han, „kunde ikke tilveiebringes."[3]) Men denne hele Uvished eller Uvidenhed paa Stedet selv vækker uvilkaarlig den Forestilling, at Monumentet ikke just kan have havt nogen særlig Betydning for Gaarden og dens Historie[4]), og

---

[1]) I den ældste Bibeloversættelse vil man finde lodh (1 Moseb. 26, 22—31. Josv. 2. 15; 10, 28) og i Kong Erichs Chrønike (a. St. S. 166 fgg.) laad, laat, lath, men aldrig let, som er Svensk: lät. Ligeledes findes wigæ og wighe (2 Mosob. 29, 1. 29), men aldrig vigia. En Gaard skrives almindeligst gort og gardh (f. Ex. Molbech og Petersen Udvalg af Diplomer og Breve S. 165. 274. 329. 393. 395.)

[2]) Han skriver derom: mirari satis nequeo, ævo tantillo tam pulchri monumenti obliteratam memoriam, p. 244.

[3]) Quidam accolarum e cæmeterio huc transportatum asserunt, quidam e Gottlandia delatum arbitrantur. certi quid vix habere licet. ibid.

[4]) Naar Folketale i nyere Tid har villet udlede Gaardens Navn af dette Korses Steenhjul, sees det altsaa at være en senere Tids Paafund.

desværre synes det, at denne Støtte vil berede een Skuffelse endnu, nemlig for dem, der i den ville søge Bidrag til Gaardens Historie.

Dersom de, der formeente, at den var hidbragt fra Gulland, have meent Andet dermed, end at gullandsk Marmor var kommen fra Gulland, turde de have givet Vink om den sande Sammenhæng. Thi Gulland turde være dette Mindesmærkes rette Hjem, og Veien derfra til Julskov var mere banet, end det skulde synes, da tvende Eiere af Julskov i det 16de Aarhundrede vare Lehnsmænd paa Gulland, den Ene fra 1509 til 1517, den Anden fra 1576 til 1584.

Paa Gulland er den i Danmark fremmede Støtte hjemlig: der stod og staaer endnu en fuldkommen lignende udenfor Visbys gamle Slotsport, opreist af Kong Valdemar Atterdag 1361 paa eengang som Minde om hans Seir over de frie Borgere og som Gravminde over de Mange, som faldt. Den har en latinsk Indskrift, anbragt aldeles som paa Julskovstøtten, nemlig begyndende paa Ringen og fortsat paa Korsets Traversal, udhugget med de selv samme Bogstaver. Dimensionerne ere paa det Nærmeste de samme. Den eneste Forskjel er, at den paa den anden Side har Christi Billede indristet paa Korset.[1]) Og dette Steenkors var neppe det eneste af denne Form blandt de mange, som

---

[1]) Dette Steenkors er afbildet i Suhms Danm. Hist. 13 Bind og derefter i Fabricius's illustrerede Danmarkshistorie S. 562. Ligeledes sees det paa et Prospect af Visby i Såves og Bergmanns Gotland och Visby i Taflor 1858. Det beskrives tillige i dette Værk: af gullandsk Kalksteen, 4 Alen 20 Tom. høit, Ringens Tværmaal 1 Alen 13 Tom., Korsets Armspidser, som ere beskadigede, ikke medregnede. Paa den anden Side er over „det indristede" Christusbillede i Ringen udhugget en fembladet Rose.

forefandtes paa Gulland. Kong Valdemar selv satte et andet Steenkors paa det Sted, hvor han havde vundet den første Seir efter sin Landgang[1]), og saavel Gulland som Øland udmærkede sig overhovedet ved en stor Mængde Kors, opreiste paa Veie, Marker o. s. v. til Minde om Forsynets Varetægt eller om Personer og Tildragelser, hvilke da i Tidens Løb bleve til ligesaamange Andagts- og Bede-Steder. Paa Øland sees de endnu, eller idetmindste i forrige Aarhundrede[2]); paa Gulland var der indtil 1550 udenfor en anden af Visbys Porte ikke mindre end tre store Steeenkors paa Veien til Galgebakken, ved hvilke Synderen skulde gjøre sin Bøn[3]); udenfor den søndre Port stod ogsaa et Steenkors; andensteds paa Øen omtales andre, deriblandt et opreist 1336, et andet 1430, et tredie 1452[4]), og ved Siden af de nævnte ved Visby kunde en dansk Lehnsmand derfor 1555 endnu tale om „mange slige Kors der paa Landet."[5]) Hvorvidt nu flere eller færre af dem havde samme Form som Julskovstøtten og Valdemars Kors, vide vi vel ikke; men vi kunne neppe tvivle derom, naar vi læse den indfødte Historieskriver Strelows Fortælling om Oprettelsen af Valdemars Kors, da han ikke i mindste Maade antyder, at dette havde nogen

---

1) Strelow guthl. Chrøn. S. 170.

2) Gahm Perssons Beskrifning öfwer Øland, Upsala 1768 S. 166. Efter at have omtalt det store Kors ved Långöre Kapel, skriver han; „åtskillige sådane Steenkorß finnas på flere Ställen upresta, såsom utför Byen Hallnås o. s. v. äfwen utur et Stycke Steen met sina armar huggne".

3) I det Actstykke, vi nedenfor nærmere skulle omhandle, D. Mag. 3 R. 3, S. 128.

4) Strelow a. St. S. 161. 200, 215. 265. Såve og Bergmann a. Skr. S. 62.

5) D. Mag. 3 R. 3, 137.

Eiendommeligheð i sin for os saa paafaldende Form; han skriver[1]): „Steden, hvor dette skete, til en Amindelse, lod han opreise et Steenkors og derpaa udhugge disse efterskrevne Ord, og staaer samme Kors i Slottens Beding" — som om dette Kors alene ved sin Inscription adskilte sig fra de mange andre, han kjendte og selv omtaler paa Øen. Om denne Kunstform var egen for den gullandske Kunst og hvad Betydning man tillagde den, skal jeg ikke sige: at forbinde Evighedens Ring med Korset var allerede en udbredt Symbolik paa de svenske Runestene fra den christelige Tid[2]); Ringen omsluttede da Korset; naar denne Tanke skulde gjengives i det fritstaaende Kors, maatte det skee ved at forbinde Armene, og Ringen blev da mindre: den senere Tid saae deri en Antydning af Tornekronen[3]); men et Hensyn til det Nyttige kan ogsaa have været virksomt ved Valget af denne Form; thi baade vandtes der Plads til Indskrifter, og tillige kunde Korsets Arme styrkes derved, hvilket ikke var uden Betydning ved den temmelig skjøre gullandske Steens Bearbeidelse.[4])

Skulde nu ikke Julskovstøtten have havt sin første Plads blandt disse gullandske Steenkors, opreist 1442 eller 1445 i Visby eller andetsteds paa Øen? Her passer Sproget, der er ligesaa fuldkomment Svensk, som det var udansk.[5])

---

[1]) A. St. S. 171.

[2]) **Dybecks** Run-Urkundar I. pl. 5, 6, 23, 32, 33, 35, 38. Af danske Runesteen har kun een hos **Worm** denne Combination, og den er af ølandsk Marmor. (**Worms** Mon. p. 228.)

[3]) **Säwe** og **Bergmann** a. Skr. S. 45.

[4]) I den øvrige middelalderlige Kunst har jeg forgjæves søgt efter denne Kunstform; det eneste Exempel, jeg har fundet, er et Kors paa en Kirke i England, og mulig forefindes den ogsaa endnu i Bøhmen.

[5]) Ept og epte, let (= låt), wighia, gard, son, ville gjenfindes overalt i de samtidige Vadstenaklosterregler og de ældste Bibelparaphraser

Ogsaa Navnet Leveda har idetmindste en nærliggende Parallel i det Landsogn paa Øen, som kaldes Leuede, (ogsaa Lefvede, Leuide og Leffuid)[1]), efter hvilket en Mand let kunde have optaget Navnet[2]), ligesom ogsaa flere Gaarde paa Øen have Navnet Lewede.[3]) Navnet Gangulf kan vel og tænkes vedligeholdt, hvor saamange Navne have bevaret et kjendeligt Oltidspræg, som Tilfældet er blandt de Indfødte paa Gulland.[4]) Ogsaa Stilen i Indskriften, navnlig Ordet „Ta" uden Forsætning, som neppe forekommer i danske Indskrifter, viser hen til Gulland; thi denne Egenhed gjenkommer i alle de tre Indskrifter, som Gullands berømte Lehnsmand Jens Holgersen Ulfstand 1499 lod anbringe paa Glimminge Steenhuus paa en kunstig forziret Tavle af Gullandsk Marmor.[5]) Det er, som om een Røst talede gjennem disse og Julskovstøtten om Bygherrens Gjerning og huslige Forhold. Lehnsmandens Tavle sidder i det faste Steenhuus til vore Dage; men den visbyske Borger,

---

(f. Ex. Samling af svenska Fornskrift sälskapet 2 Bd. S. 47. 62. 63. 55. 6 D. S. 176. 158. 407. 482. 496. 503.) Alene Ordet vigia afviger fra det Almindelige, da det neppe forekommer uden h (wighia); skulde det være læst urigtigt for byggia? dette forekommer baade med og uden h.

[1]) Strelow a. St. S. 4 og 140 D. Mag. 3 R. 3 D. S. 196 og 201.

[2]) I Aaret 1401 døde Præsten Jacobus de Lewede (Wallin Saml. 1, 254).

[3]) Wallin gothl. Samlinger 2, 63.

[4]) f. Ex. Snoldarfue, Thor, Ermegaard, Brusin, Elisiff.

[5]) Hist. Tidsskr. 5 Bd. S. 581—84, Den ene lyder: Anno Domini 1499 annen St. Valborg dagh tha lade jack Jens Holgersen første stenen i grundvolden i thet hus, og den tredie: 1498 St. Olai Dagh tha giorde Jens Holgersen sit Brøllup med Margrethe Arvidsdatter paa Visborgh. — Man sammenligne dermed den ældste danske Indskrift, Peder Oxes paa Gisselfelt: 1540 paa det syvende Aar lod Peder Oxe denne Gaard fløtte och bygge af Ny o. s. v.

der kan have reist Julskovstøtten til Minde om sin Gjerning, kunde ikke sikkre den sin Plads, da Tiderne omskiftedes og det Uvæir trak op, som omstyrtede saa mange af de gullandske Kors.

Paa Spørgsmaalet om dette gullandske Mindesmærkes Hensigt og Betydning paa Stedet selv maae vi vistnok blive Svaret skyldige, saalænge vi ikke have nærmere Kjendskab til Øens Personligheder og Begivenheder i det 15de Aarhundrede, end hvad de almindelige Kilder tilbyde[1]). Men enten det stod i en Klostergaard, Gildesgaard eller privat Gaard, er det ikke vanskeligt at forklare, hvorledes Tidsforhold og Omstændigheder kunde føre det til den fyenske Herregaard. Thi saa beskyttet et saadant helligt Vartegn maatte være i den catholske Tid, ligesaa udsat blev det for den modsatte Behandling, efterat Reformationen havde fordømt alle selvgjorte Helligdomme. Det varede, som bekjendt, meget længe, inden Evangeliets Lys med behørig Kraft kunde trænge igjennem til den fjerne Ø; men de danske Lehnsmænd anvendte desuagtet Tidens nye Grundsætninger ofte med en skaanselløs Haardhed. Kirker og Klostre bleve plyndrede og berøvede deres Eiendomme, og den Lehnsmand, som var der fra 1551 til 1557, Otto Rud til Sandholt, meente at handle i en christen Øvrigheds Kald ved at lade de Steenkors borttage, som paa flere Maader gav den gamle Overtro Næring. Vi

[1]) At man skulde have ladet Huse indvie i det 15de Aarh. i Visby, er ikke sandsynligt, medmindre det var et til offentlig eller gudelig Brug skjænket Huus, og at forevige private Bygningers Opførelse (hvis der skulde læses byggia), med et saadant Mindesmærke, er ikke naturligt. Skulde det have været en Klostergaard, et Gildeshuus eller Laugshuus? vi vide det ikke. 1443 blev St. Catharina Gildeskraa oprettet (Wallin a. Sk. 1, 8 og 118). Skulde der være at læse Rona, har Øen ogsaa baade et Nonnekloster og et Landsogn Rone; læses Garde, har den ogsaa baade en Gaard og et Sogn af dette Navn.

erfare dette gjennem en af de Klager, som Visbys Borgere 1555 indgav over hans i mange Henseender vilkaarlige Fremfærd; thi blandt Andet klagede de over, at han havde ladet borttage de tre ovenomtalte store Steenkors, som stode paa Veien til Retterstedet. Otto Rud svarede freidigen dertil, at „ikke blot de, men mange andre slige Kors vare nedtagne for Afguderies Skyld"; „de vare endnu der paa Landet, og dersom Kongelig Majestæt befalede at lade dem opsætte igjen, vare de tilstede og kunde snart være reiste igjen."[1]) En saadan Befaling kunde Christian den Tredie umulig ville give: i det Punct maa han have godkjendt sin Lehnsmands Forhold, skjønt han ellers 1557 fratog ham Lehnet. Korsene forsvinde fra denne Tid; de henlaae formodentlig som offentlig Eiendom, der tilhørte Lehnet, og da en følgende Lehnsmand Emike Kaas til Gjelskov, som i Aaret 1576 blev Lehnsmand paa Gulland, i Aaret 1579 eller 1581 hentede sin Brud fra Julskov og fik denne Gaard med hende[2]), tør det deri have sin ganske rimelige Forklaring, at et gullandsk Kors, der med sit Hjul ligesom henpegede paa Gaardens Navn, kunde finde Vei til den fyenske Herregaard. Fru Hilleborg (Lindenow) kom 1584 som Enke tilbage til sin fædrene Gaard: hendes Mand forlod Gulland svag og syg og døde paa Reisen i Ystad[3]); der har saaledes for hende været Alvor og Veemod i det gullandske Minde, som hun rimeligviis i Stilhed satte i Gaarden, og derfor kunde saameget lettere det ligegyldige Sagn, 40—50 Aar efter, med

[1]) D. Mag. 3 R. 3 D. S. 127. 137.

[2]) Begge disse Aar havde han Orlov til Reise (D. Mag. 3 R. 3 D. S. 199 og 209); men da hans første Kone var død paa Gulland i Januar 1577, er det rimeligst, at han allerede første Gang hentede sin nye Brud.

[3]) D. Mag. 3 R. 3 Bd. S. 193—194.

en forklarlig Usikkerhed ymte om, at „denne Steenstøtte nok var hidført fra Gulland." Da Worm samlede sine Efterretninger, var Fru Hilleborg efter et andet Ægteskab med Hans Speil død uden Arvinger[1]), og hendes Gaard stod rimeligviis ubeboet som hørende til de store Godser, Hans Lindenow (gamle Hans Lindenow) eiede over hele Landet: saameget lettere lader det sig forklare, at Worm intet Vist kunde opdrive om dette Mindesmærke, hvis rimelige Historie vi her have søgt at udlede af det selv.

Dersom Emike Kaas har været ligesaa forsigtig med Stene i Gullands Lehn, som andre Lehnsmænd andetsteds, der ved samme Tid lode udstede kongelige Gavebreve paa forefundne Steen[2]), kan mulig endnu Spor af den kongelige Tilladelse komme for Dagens Lys i Registranterne og ophøie den rimelige Formodning om Julskovstøttens Vandring til historisk Vished.

Endnu skal jeg kun tilføie, at hvis den ovenomtalte Labyrinth, som sees paa Worms Afbildning, hører til Støttens oprindelige Udstyrelse, er den ogsaa et Tegn, der peger i samme Retning; thi denne Figur hørte i den Grad til gullandsk Tankegang, at der endog fandtes en af Steen lagt plan Labyrinth eller Trøiborg ved Foden af Galgebakken ved Visby.[3]) Om Bomærkerne kunne lede paa Spor efter den Familie, der først lod dette Steenkors reise, maa jeg overlade til Andre at efterforske; for vor Undersøgelse er dens oprindelige Bestemmelse af underordnet Betydning.

---

[1]) Hendes Dødsaar er vel ikke bekjendt, men hun var født 1540—50.
[2]) N. Dan. Mag. 6 B. S. 240.
[3]) Säwe og Bergmann a. St. S. 45.

Idet jeg her slutter denne critiske Undersøgelse, frygter jeg ikke for, at Julskovstøtten endnu engang skal berede en Skuffelse, navnlig for dem, som med mig nu ville ansee den for en Fremmed iblandt os; men jeg maa snarere beklage, at Undersøgelsen selv kan have beredet Læserne en Skuffelse, da den begyndte med en Gjenstand for almindelig Interesse og ender med at berøve den det, som skulde give den Betydning for os. Jeg trøster mig ved, at Sandheden er den høieste Lov og derfor tilsidst tør regne paa den varigste Interesse. „Der er ingen Lov saa god at følge som Sandhed", siger jydske Lov. (Fortalen.)

Provsteretssag imellem en Rector og en Conrector i Odense.

Af Etatsr., Rector Henrichsen.

Om Mag. Niels Andersen Haals — der var bleven Odense Skoles Rector i Aaret 1663 og fra Begyndelsen af 1668 tillige havde faaet Halvparten af den philosophiske Professur ved Gymnasiet, baade hvad Læsning og Indkomster angik*) — findes i Blochs fynenske Geistligheds Historie B. 1, S. 408 bl. A. Følgende: I dette besværlige Embede holdt han ud indtil 1687, da han blev saa skrøbelig Tid efter anden, at han maatte afstaae sit Embede, for hvilket han længe havde frygtet og nødig vilde gjøre, og skal derfor engang have brugt en Talemode i Skolen, den hans Disciple skulde give god Latin paa, hvormed han stiklede paa Mag. Elias Naur, hans befrygtede Eftermand, og hans fordeelagtige Giftermaal med Margarete Eriksdatter,

---

*) Denne Forandring i Gymnasiets Lærerembeder skete ved Kong Frederik d. 3dies Brev, dat. Nyborg d. 16de Novbr. 1667 (B. A. Skolens Papirer Nr. 47): „at den formedelst Prof. Matthias Bangs Død vacerende Philosophiæ professio med sin Indkomst skal lægges til Rectoris og Conrectoris Bestillinger, saa at Rector og Conrector herefter samme Professions Indkomst til deres aarlige Besoldings Forbedring maae nyde og beholde og derimod stiftes til at forrette lectiones publicas og hvad ellers Professori Philosophiæ kunde tilkomme at forrette, saa at den studerende Ungdom i ingen Maade derover vorder forsømt."

hvilket har født en Provsteret af sig, hvis Udfald er mig ubekjendt.“ Disse Ord ere vistnok gaadefulde for Læsere, der ikke ere nærmere bekjendte med de Omstændigheder, som stode i Forbindelse med Haals's Afgang fra Rectorembedet; men disse Omstændigheder synes Bloch selv kun meget løselig at have kjendt, og derved er hans Beretning bleven baade i høi Grad utydelig og tillige i flere Henseender unøiagtig. Den af Bloch ikke kjendte Provsteretssag findes optegnet lige i Begyndelsen af „Domprotokollen i Odense Provsti fra 1684“, og med Benyttelse af denne Hovedkilde og nogle andre Documenter, som ere opbevarede i Bispearchivet og Skolens Archiv, vil jeg nu søge at belyse dette ikke uinteressante Punkt af Skolens Historie.

Iblandt Christian den Fjerdes Foranstaltninger til Skolernes Bedste var ogsaa Oprettelsen af Conrectorposter ved endeel større Skoler; Conrectoren skulde dele Underviisningen i øverste Classe og den almindelige Inspection i Skolen og Kirken med Rector og skulde vel i Værdighed og Lønning være ringere end Rector og adlyde ham, men i Myndighed ligeoverfor de andre Lærere og Disciplene være lige med ham. Ved denne Foranstaltning tilsigtedes bl. A. en Lettelse og Hjelp for Rector i hans Skolegjerning; men det Tvetydige i Forholdet var en Kilde til Skinsyge og Rivninger, og Medhjelperen blev hyppig en Plage for den, han skulde hjelpe, især naar Conrectoren tillod sig Overgreb eller ved sin Personlighed og Lærdom fordunklede Rectoren, og denne i sin yngre Embedsbroder saae en Rival og sin Eftermand. I Odense var Forholdet endnu mere indviklet end andensteds, fordi disse tvende Skolemænd tillige ved Gymnasiet som Ligemænd deelte een Lærestol. Nu var Elias Eskildsen Naur, der havde været Niels Haals's

Discipel og var dimitteret 1672, to Aar efter sin Dimission bleven Hører i Odense og var avanceret saa hurtig fra de lavere til de høiere Lectier, at han 1680 i sit tredivte Aar allerede var Conrector, og i de nærmest følgende Aar kom han ved Svogerskab i Forbindelse med Odense Byes patriciske Familier og blev selv et formuende og anseet Medlem af adskillige af disse Familier. I Biskop Kingo havde han en Velynder og Ven, men mindre vel synes han at have været anskreven hos Skolens Rector og Hørere, og især den første havde ringe Tanker om hans Lærdom. Venskabeligt havde Forholdet imellem de to Embedsbrødre sandsynligviis aldrig været; men en i høi Grad fjendtlig Charakteer antog det fra Rectors Side, da Biskoppen i Begyndelsen af 1684 uden videre Formaliteter havde beskikket Elias Naur til Vicerector eller Prorector, en Post, som før ikke havde været kjendt ved Odense Skole. Hvad der nærmest har foranlediget dette ligesaa uventede som haarde Skridt fra Biskoppens Side, er uvist; som almindelig Grund nævnes af Bloch paa flere Steder Niels Haals's tiltagende Skrøbelighed, og det kan gjerne være, at Rectoren led af en legemlig Svækkelse, som gjorde ham uskikket til ordentlig at røgte Skolearbeidet; imidlertid maa dog bemærkes, at han, da han saaledes paa en Maade blev gjort umyndig, kun var 52 Aar gammel og at han levede i over 20 Aar efter denne Begivenhed, ligesom han ogsaa i de følgende Stridigheder just ikke optræder som en aldersvag Mand. Snarere kunde man af den voldsomme Adfærd og den til Affindighed grændsende Hidsighed, som han viste under disse Stridigheder, formode, at han ikke altid havde den fulde Brug af sin Forstand, hvad enten nu denne Aandssvækkelse var uforskyldt eller kom af, at han var hengiven til Drik, en Feil, der i ældre Tider var meget

hyppig hos Skolemænd. Maaskee var det dog kun hans Uefterrettelighed i Pengesager, som mishagede Bisskoppen; medens nemlig Haals endnu en Tidlang vedblev at læse i Skolen og paa Gymnasiet og ogsaa i andre Henseender synes at have beholdt en Deel af sin Myndighed og gjort den gjeldende ligeoverfor Vicerector, blev Alt hvad der angik Skolens Indtægter og Udgifter og nærmest Uddelingen af Kostpenge istedetfor den da indtil videre standsede Bespiisning i Klostret overdraget til den nye Vicerector ved en skriftlig Ordre og Instrux fra Bisskoppen, dat. 12te Februar 1684, ligesom ogsaa Bisskoppen Dagen i Forveien havde auctoriseret en Protokol „hvorudi" (som der staaer paa Titelbladet) „skal indføres alle Skolens Beneficia, som Vice-Rectori bliver betroet enten til Lærerne eller Disciplerne at uddytte, som rigtig under deres Hænder ved Dag og Datum skal indføres og bevidnes, paa det at herefter bedre Rigtighed, end hidindtil skeet er, derpaa kan haves, saavel de Nuværende som Efterkommere til vis Underretning". At Naur ogsaa ved Pengeuddelinger søgte at lade den gamle Rector beholde i det mindste Skinnet af den forrige Myndighed, medens det havde været Bisskoppens Agt aldeles at fjerne ham fra slige Forretninger, viser følgende Antegnelse i samme Protokol (almindelig kaldet „Naurs Skolebog") fol. 3 vers. under 3die Marts 1684 i Anledning af, at der skulde uddeles 76 Rd. af Tavle- og Rentepenge til nødtørftige Disciple: „hvilke Penge Hans Høiærværdighed vilde beordre mig til at uddytte iblandt Disciplerne; mens som jeg undskyldte mig derfor og ydmygst bad, de dog maatte Rectori scholæ Mag. Niels Andersen Haals betroes til Uddeling efter forrige gamle Skik, blev det mig og concederet, dog med Condition, at det skulde skee udi min Nærværelse,

hvorfor bem. 76 Rd. blev af Hr. Ahasvero, da Bispens famulo, Rectori udi hans Huus leveerte og samme Tid strax udi min Præsentz rigtig nok ud distribueret; mens Disciplernes Navne og enhvers Qvantum falder mig ikke til her at antegne, saasom jeg udi den Post aleneste ansees saasom testis og ikke som distributor." Mærkeligt er det ogsaa, at der i denne Protokol ikke findes anført det Ringeste fra ovennævnte Datum af indtil Juli 1686, altsaa i over to Aar, hvilket synes at tyde paa, at Haals ved den Modstand, han directe og indirecte gjorde imod den ham, som han meente, tilføiede Uret, bevirkede, at Vicerector en Tidlang holdt sig i Baggrunden ogsaa i Henseende til Pengevæsenets Bestyrelse. Af Haals's Strid med Bispen og Protest imod hans Fremfærd haves kun faa Spor tilbage, og en saa myndig Overmand turde han vel heller ikke trodse aabenbart; men desto mere hensynsløst lod han sin Harme gaae ud over sin af Bispen begunstigede Rival, hvem han i den sidste Halvdeel af Aaret 1684 ved mange Leiligheder selv i Skolen forfulgte med saadan Bitterhed og overvældede med saa mange Fornærmelser og Skjeldsord, at denne tilsidst fandt sig foranlediget til at indstævne ham for Provsteretten.

Skolen deelte sig nu i to Leire, idet Disciplene holdt med Conrectoren og underrettede ham om, hvad Rector havde talt om og imod ham, af og til vel med Tilsætninger og Forvanskninger; Lærerne derimod sluttede sig til Rector og søgte at skjule eller undskylde hans Adfærd. Naur samlede nu de forskjellige af Haals imod ham udslyngede Beskyldninger og Forhaanelser og lod dem underskrive til Godkjendelse af en Deel af Mesterlectianerne, hvorefter han overgav dette Actstykke til en Procurator Johan Clausen, der paa Conrectors Vegne indstævnede Rector Niels Haals „om

nogen Tvistighed dem imellem værende angaaende deres Læsetimer og nogle andre Ord", og Parterne mødte første Gang for Provsteretten den 20de Januar 1685, til hvilken Dag ligeledes 23 Disciple, rimeligviis alle af Mesterlectien, vare citerede for at vidne om Foretagender og Yttringer af Rector til Conrectorens Forkleinelse og Skade. Resultatet af disse Vidnesbyrd, der bleve aflagte efter de af Procuratoren fremsatte Spørgsmaal, var følgende: Den 25de October 1684, som var en Løverdag, sagde Rector i sin Time 6—7 til Disciplene, at de ikke skulde gaae i Skolen førend Klokken 9, naar Hørerne gik i Skole, at de altsaa skulde udeblive fra 8 til 9, som var Conrectors Time: „og vil saa den Nar have Noget at contramandere derimod, saa lad ham gjøre det". Ligeledes forordnede han for næste Mandag, at de skulde komme Kl. 6 og gaae hjem Kl. 7 og blive borte til Kl. 9, og endvidere løb han hen til en Discipel Jacob Jyde og sagde: „Saadan en Knegt, som Du est, var Mag. Elias, da han kom til Skolen; see til, Du kan komme frem med Hykleri som han". Skolegangen Kl. 6 paa den Tid af Aaret maa have været usædvanlig og blev udlagt som Drilleri og Vilkaarlighed fra Rectors Side; men det blev dog oplyst i samme og senere Forhør, at noget Lignende havde fundet Sted i det foregaaende Aar, og at Mag. Niels havde sagt, at de skulde gaae i Skole til Kl. 6 om Mandagen „indtil videre Hr. Bispoppens Anordning", og at, da Bispoppens Amanuensis den 30te October kom ind i Skolen med en Skrivelse fra H. Høiærv. om Forandring i Læsetimerne, blev det strax tilkjendegivet Lærere og Disciple, at de sig derefter kunde rette. — Ved andre Yttringer af Haals er det ikke angivet, naar de bleve udtalte; adskillige af dem ere gaadefulde, fordi man ikke mere veed, hvortil de sigtede

eller fordi de ere byggede paa en Misforstaaelse fra Disciplenes Side eller forvanskede af den Skriver, som førte Protokollen. Saaledes hedder det, at Rector engang refuterede det Extemporaneum, som Mag. Elias havde givet Disciplene og lod Disciplene opponere derimod og gjorde bl. A. den Qvæstion: „Mon ikke den, som siger Odense Skole at have ædet Huusegler, ei alene haver en ublu, men og en ufornuftig Mund og sætter Skolen en Klik paa? og jeg vil sige, at det er Løgn, som staaer i det Extemporaneo" — eller, som det lyder paa Latin, i hvilket Sprog Extemporaneet blev fremsat: Nonne ille ore impudenti et imprudenti est, qui dicit, scholam Othiniensem vescentem fuisse stiriis. Det er vel *hertil*, at Bloch sigter, naar han, som ovenfor er anført, siger, at Haals engang skal have brugt en paa Naur stiklende Talemaade, som hans Disciple skulde give god Latin paa. Iøvrigt maa bemærkes, at stiria er en Iistap, der i ældre Tid paa Dansk hed Huusegel, hvilken Benævnelse efter Videnskabernes Selskabs Ordbog endnu bruges i Jylland. Men at Naur skal have i sin Underviisning brugt en saa meningsløs Sætning, som Haals lægger ham i Munden for at haane ham, er aldeles utroligt; vescentem fuisse er sandsynligviis en ved dumme eller uvidende eller galt hørende Disciple fremkommen Fordreielse af vestitam fuisse. Endnu i vore Tider kan en Lærer blive angest og bange for sine egne Ord, naar han seer, hvilke Fadaiser hans Disciple, selv de i de øverste Classer, ofte nedskrive i deres Glosebøger som flydte af hans Mund, og hiin Tids Drenge, selv de skæggede i Mesterlectien, vare ikke klogere, og, trods alt det Latin, der blev proppet i dem, ofte mere uvidende i det end vore Tiders Disciple, just fordi det Hele lærtes reent mechanisk. — En anden Yttring af Rector til Disciplene, hvorved han spottede

over Conrector, lød: „at de ikke alle med Støvle og Spore kunde springe i en Tønde Smør, som han gjorde", og det er vel denne Yttring, der blev udlagt som Skumleri over hans fordeelagtige Giftermaal med Margareta Eriksdatter, hvilket ligeledes berøres af Bloch paa ovenanførte Sted. Denne rige Enke, først gift med Mogens Mule Jørgensen, var 48 Aar gammel, da hun ægtede den 32aarige Conrector Naur. Hvor utaalelig Haals fandt den Indskrænkning, som Bispoppen havde gjort i hans Myndighed ved at gjøre Conrector til Vicerector, og hvor lidet han respecterede denne Udnævnelse, viser bl. A. den Erklæring af ham, at han ikke havde havt saadan en Handel med nogen Conrector paa 23de Aar (han havde i sin Embedstid havt tre Conrectorer før Naur), og det Udbrud: „Vil han være Conrector Conrectorum? Han haver ei mere at sige i Skolen end Arent Sinkelectie-Hører, og det maae I sige hannem." Den her nævnte Lærer i Sinkelectien er Arent Møllensted, der dog, dengang denne Sag var for Retten, allerede var rykket op til Hører for første Lectie. Endvidere udsagde Vidnerne for Retten, at naar Rector talte om Mag. Elias eller hans Læsning, saa kaldte han ham mange Gange „den Nar, den Skrædder, Skrædderen paa Torvet; der er mange ærlige Skræddere til, men ikke saadan en som denne, som kan sye fra Møllebro og til St. Hans Kirke." Desuden raabte han paa Pedant, Scardant, Enthusiast; dog navngav han ikke Conrector. Han oplæste i Skolen en Deel af Bispoppens Brev, tog sin Hat af og gjorde en Reverents for Disciplene og sagde: „Han er et gudfrygtigt og taknemmeligt Exempel, lærer af ham det fjerde Bud! Nei, Drenge, vi ville ingen Salvelæsning have; det er Skarn, han læser og I med." Den 13de Januar slog Skolemester (Rector) Lugerne ned for

Mesterlectien (hvilket vel vil sige, at han aabnede Fløidørene paa Skillerummet imellem Mesterlectien og de øvrige Lectier), raabte Hørerne til Vidnesbyrd og sagde blandt Andet: „Han skal komme ligesaa skiden fra mig som fra Cantor; Cantor har skjeldt ham offentlig ud for en Sinke; det skal han blive med sine Sinkevers." Han sagde offentlig for den ganske Skole: „Hundsvotter ere I, og saa er ogsaa Eders Anfører; Ugudelighed, Archaismus, Barbarismus og Soloecismus regjerer udi Odense Skole: Gud straffe den, der er Aarsag dertil. Disciplene ere citerede til den 20de Januar, at vidne imod deres Lærere, hvilket aldrig er skeet i Danmark eller hørt i Hedenskabet eller Tyrkiet; men Eders Vidnesbyrd duer ikke ved det"; og han slog saa mod Jorden med Foden. Om Enkelthederne ved denne heftige Scene yttredes dog i et senere Vidneforhør, som nedenfor vil blive omtalt, endeel Tvivl, og et andet Vidnesbyrd blev tilbageviist paa en ret snild Maade; en Discipel Jørgen Møller vidnede nemlig, at Mag. Niels den 9de Januar imellem 10 og 11 om Aftenen, da han laae i sin Seng, sendte Bud efter ham, og da han kom, befalede ham at gaae hen og sige til Conrector, „at han er en Hundsvot", og en anden Discipel, Peder Friis vidnede, at han stod i Skolemesters Stegers og lydelig hørte saa at være passeret, som Jørgen Møller vandt. Men Modpartens Sagfører Søren Christensen svarede herpaa paa Mag. Niels's Vegne, at denne benægter nogensinde saaledes at have sagt eller talt om Conrector, men hvad i saa Maader er blevet talt, haver bemeldte Jørgen Møller selv med været meent og ikke Mag. Elias.

Sagen kom igjen for d. 4de Februar, og til den Dag vare samtlige sex Hørere (Thomas Broderus Bircherod, Matthias Schacht, Matthias Hvid, Niels Arc-

tander, Arent Møllensted og Christen Andersen) stævnede som Vidner, og tillige vare Mag. Elias Naur og de Disciple, som tilforn havde vidnet, indciterede. Mange af de paa den forrige Retsdag aflagte Vidnesbyrd, navnlig om de af Rector imod Conrector brugte Uqvemsord, bleve slet ikke berørte, rimeligviis fordi de vare uomstødelige; angaaende andre forelagde Niels Haals's Sagfører Hørerne forskjellige Spørgsmaal, for at faae hine Udsagn modificerede eller kuldkastede, hvilket dog kun lykkedes med Hensyn til ganske faa. Saaledes spurgte han, om Mag. Niels den 13de Januar sidstforleden, saaledes som endeel Disciple havde vidnet, slog Lugerne ned for Skolemesters Lectie og raabte dem til Vidnesbyrd og bl. A. skulde have sagt: „Han skal komme saa skiden fra mig som fra Cantor", item: „Eders Vidnesbyrd duer ikke ved det", og han da skulde have slaaet med Foden imod Jorden? Nogle af Hørerne vilde hverken have seet eller have hørt Noget, andre havde ikke hørt Noget, tildeels forbi deres Lectie var saa langt borte, at de ei kunde høre, hvad der passerede i Skolemesters Lectie; andre udtrykte det Samme saaledes: de erindrede vel, at Lugerne bleve nedslaaede, men de hørte ikke Rectors Ord eller at Nogen blev krævet til Vidnesbyrd. Men de vigtigste Spørgsmaal, som Rectors Sagfører forelagde Hørerne, havde til Hensigt at fremkalde Vidnesbyrd, der satte Conrectors Charakteer og Handlemaade i denne Sag i et slet Lys, og vise Disciplenes Upaalidelighed. I denne Henseende spurgte han først, hvad Rector den 15de Januar bad dem samtlige i Skolen at drage sig til Minde angaaende hvad han Disciplene offentlig tilspurgte? Thomas Broderus svarede, at, da Rector havde bedet dem høre til, spurgte han de da tilstedeværende af de Disciple, som havde underskrevet i Conrectors Huus: 1) om

de havde underskrevet? De svarede Ja; 2) om de vidste egentlig, hvad de havde underskrevet og dets Indhold Ord for Ord? De svarede Nei; 3) om de selv havde skrevet det, de havde underskrevet? Dertil svarede de Nei; 4) om de vidste, hvem der havde skrevet det? Dertil svarede nogle, at Conrectoren havde skrevet det; Hans Ploug sagde, at han ikke kjendte Haanden. Fremdeles tilspurgtes Thomas Broderus, Matthias Schacht og Niels Arctander, hvad Rectors Søstersøn Peder Hansen for dem igaar den 3die Februar havde bekjendt og tilstaaet, hvorledes Mag. Elias med fornævnte Peder Hansen haver omgaaes? Thomas Broderus svarede, at igaar efter Kl. 9 sendte Rector Bud efter ham i Skolen, og da han kom op i Rectors Kammer, blev Rectors Søstersøn Peder Hansen i hans og tvende andre Collegers Paahør examineret og bekjendte, som følger: at han af Conrectors Søn (Stedsøn) Erik Mule for to Skilling var lokket og kjøbt til at sige ham, hvad der passerede i Rectors Huus og blev talt over Borde, at han af samme Conrectors Søn var indført en Søndag, da han vilde gaae i Aftensang, og ellers andre Gange i Conrectors Huus, og da havde Conrector selv taget ham ind i Sengekammeret og tillukket Døren og givet ham hver Gang tvende Æbler, at han skulde sige ham, hvad der passerede i hans Morbroders Huus og blev talt over Borde, med Tilsagn, at hans Morbroder ei skulde faae det at vide. Han bad derhos, at hans Morbroder vilde tilgive ham; han var bleven forført og forraadet dertil af Conrector: og dette bekjendte han, førend han fik Hug, men havde Klæderne nede for Bekjendelsen; og ydermere bekjendte bemeldte Peder Hansen om Eftermiddagen samme Dag i Thomas Broderus's og Matthias Schachts, hans egen Hørers Nærværelse i sin Morbroders

Huus, og det frivillig uden nogen Hug eller Slag eller Trudsler, at naar han var udsendt af sin Morbroder til at forrette hans Ærinder i Byen, var han gaaet ind til Conrector og havde sagt ham, hvad han skulde udrette i Byen paa sin Morbroders Vegne; han havde engang bragt ham et Brev, som han skulde bringe til Mons. Skuldt (Schultz?) og ladet Conrector læse det, hvilket skete i den store Stue; han havde endog berettet ham alle de Ord, som enten Matthias Schacht, hans egen Skolemester (ɔ: hans Classes Lærer) eller og Thomas Bircherod havde talt med Rector i hans Stue, („endog det ikke var Noget, som var til Nogens Forkleinelse"): Videre vidste Thomas Broderus Intet deraf at sige, men havde hørt alt dette med Fortrydelse, hvilket Samme Matthias Schacht ogsaa vedstod. Endnu fremstode de to Stævningsmænd Christen Hermansen og Hans Hebbe, for godvillig at vidne om hvad der passerede d. 28de Januar, da de paa Mag. Niels's Vegne vilde forkynde Stævningen for Mag. Elias og Hørerne, nemlig, at da de stode udenfor den lille Kirkedør ved St. Knuds Kloster, raabte nogle af Disciplene, som stode ved den latinske Skole til dem og sagde: Ville I komme og kalde os, saa kommer, hvorpaa de gik over til bemeldte Disciple og vilde gaae op paa Skolen til Hørerne, dem at citere; da begyndte de samme Disciple med stor Latter og Grinen: hvortil Christen Hermansen svarede dem, at de fik vel Skam paa deres Bag for det, de gjorde; vi ville gaae op til disse hæderlige Mænd, sagde Chr. Hermansen, saa ville vi komme til Eder: hvortil nogle af Disciplene svarede (hvilke det var, vidste han ikke) og sagde: I veed ikke, hvordan I komme ned endnu. Da vi nu kom ned igjen fra Hørerne, sagde vi, at vi for dem vilde forkynde en Stævning, hvortil en af Disciplene,

Jesper Hjerresen svarede: Jeg faaer vel Intet paa min Bag endnu idag. Til alt dette svarede Naurs Sagfører paa dennes Vegne: Her er ført adskillige brave Personer til Vidnesbyrd; men jeg finder ikke, at deres aflagte Vidne de Forriges kan præjudicere, meget mindre træffe i Hovedsagen Mag. Eliæ til Hinder i hans Sagsøgning mod Mag. Niels Haals; men det vækker den største Forundring, at der føres Vidner paa en Drengs Mund, som neppe skal have naaet de Aar, at han selv til et Vidne i Retten kunde accepteres, og det om Ord, som han muligt ved Hug og Trudsel har udbrudt med og vel ikke af Mag. Niels skal kunne godtgjøres og bevises, som Drengens Ord og Beretning skal have været, hvorom videre Mag. Eliæ Erklæring og Svar til det og Andet skal følge til den Tid, Sagen vorder optagen. Modpartens Sagfører derimod hævdede de anførte Vidnesbyrds Gyldighed og meente, at naar Dom gange skal, skulle de baade kunne tjene Mag. Niels Haals til Befrielse for Mag. Eliæ haarde Beskyldninger, saa og de af Mag. Elia contra Mag Niels Haals førte Vidnesbyrd til Svækkelse. Sluttelig begjerede Parterne beskrevet, hvad den Dag for Retten var passeret. Sagen blev med begge Parters Samtykke optagen til 14 Dage derefter, altsaa den 18de Februar, men paa den Dag vexledes blot forskjellige Indlæg og afgjordes andre. Formalia; iblandt Andet producerede Copi af det tidligere paaberaabte Bispoppens Missive, tilskrevet Mag. Niels, om hvis Indhold dog Intet nærmere angives. Sagen blev derpaa optagen til d. 3die Marts, da endelig Dom gange skal.

Den 3die Marts 1685 mødte Parterne igjen for Retten til endelig Dom at erlange, da Mag. Niels Haals i egen Person fremstod og erklærede, at dersom Mag. Elias Intet

med ham vil have eller vide at bestille og paa det at denne Stridighed kan ophæves, da veed han intet Andet end det, som er ærligt og godt med bemeldte Mag. Elia. Naurs Sagfører svarede paa dennes Vegne, at naar Processen ansees, skal Mag. Elias ikke befindes sig i nogen Maade imod Mag. Niels at have forseet, hvorover han kunde skyldig være Erklæring imod Mag. Niels at fremsætte. Men paa det at denne Proces ganske kunde dæmpes og nedlægges til fremdeles kjærlig Fred og Enighed, er Mag. Elias alene begjerendes, at Mag. Niels vilde gjøre ham den Satisfaction, at han Intet veed med Mag. Elia, hverken i Levnet eller Lærdom, end det, som ærligt og godt er og en retsindig Lærer vel egner og anstaaer, saa og love, at han Mag. Eliam herefter vil lade leve i Fred og Rolighed uden videre Eftertale. Dette vedstod Mag. Niels Haals i egen Person imod Mag. Eliæ Person for Retten med saa Skjel, at Mag. Niels for videre Proces bliver forskaanet. Og er efter saadan foregaaende Medhandling Alting imellem de gode Mænd venligen og vel componeret, og lovede de hverandre for Retten herefter indbyrdes at leve fredeligen og at forebygge og afværge Alt hvad der kunde hverandre komme til Præjudits.

Hermed var da den aabenbare Feide endt; men at Niels Haals dermed ganske skulde have ladet sin Rival have frit Raaderum eller opgivet at hævde sin formeentlige Ret ligeoverfor Bisfoppen, er ikke troligt; tvertimod kan man vel antage, at en Mand af saa haardnakket Charakteer og utæmmelig Hidsighed endnu har skaffet baade Conrector og Bisfoppen endeel Bryderier og Besvær, saa at den Første maatte anvende stor Varsomhed for ikke atter at fremkalde

et fuldstændigt Brud (og et indirecte Beviis for, at Naur har anseet en saadan Forsigtighed for nødvendig, ligger i den før omtalte to Aars Afbrydelse og Taushed i Skolebogen) og Bispoppen fandt sig foranlediget til for større Sikkerheds Skyld at udvirke kongelig Bemyndigelse til hvad han tidligere af egen Magtfuldkommenhed havde befalet, og tillige at skaffe Naur allerhøieste Tilsagn om, at han skulde blive Haals's Eftermand. Da han havde gjort dette Skridt til sin Betryggelse, skyndte han sig med i Begyndelsen af det følgende Aar ogsaa at skaffe Skolen en Vice-Conrector med Successionsret ved følgende Kaldsbrev (B. A. Skolens Pap. Nr. 32): „Jeg Thomas Kingo, Bispop over Fyens Stift og S. S. th. D. kjendes og herved vitterligt gjør, at eftersom Hans Kongel. Majestæt min allernaadigste Herre og Konge, ved sit naadigste Brev haver beskikket og forordnet den hæderlige og høilærde Mand Mag. Elias Naur til at være Vice-Rector her udi Odense Skole, og den hæderlige og høilærde Mand Mag. Niels Haals, Rector Scholæ her paa Stedet, saavel udi paakommende Svaghed som andre Tilfælde maa betjene og hannem udi Rectoris Embede, naar det ledigt vorder, at maatte succedere, da haver jeg paa høistbemeldte Hans Majestæts naadigste Behag og mit Embedes Vegne til Skolens des bedre Forsyn kaldet, saasom jeg og med dette mit aabne Brev hermed kalder den hæderlige og vellærde unge Mand Thomas Bircherod, som i nogle Aars lykkelige Tjeneste i sjette Lectie haver gjort sig til al Fornøielse velfortjent udi vor Skole, at han skal være Vice-Conrector, saa at naar Conrector Mag. Elias Naur er udi Forfald enten udi Rectoris Mag. Niels Haalses Tjeneste at forrette eller udi andre Maader, at han da skal læse udi Conrectoris Timer, saa og om Conrector til anden

Forfremmelse befordres eller Conrectoratet i andre Maader lovligt ledigt vorder, at forn. Thomas Bircherod Mag. Elias Naur i Conrectoratet maa og skal succedere, ingenlunde tvivlende, at han jo i Gudsfrygt, god Lærdom, christeligt Levnet og skikkelige Sæder og al sømmelig Lydighed mod sin Øvrighed fremdeles, som hidindtil, vor Skole opbygger og sit Embede med alle gode Dyder, Flid og Aarvaagenhed bepryder, hvortil jeg hjertelig ønsker hannem Guds Aands kraftige Bistand med al Lykke og Velsignelse. Des til Vitterlighed haver jeg dette underskrevet og mit Signete hostrykt. Odense Bispegaard d. 13 Jan. 1686."

Hermed var den gamle Rector i Virkeligheden gjort overflødig; hvorvidt han derefter tog Deel i Skolens Gjerning, vides ikke. Hans endelige Afskedigelse paafulgte i Midten af det følgende Aar ved Kgl. Brev til Biskoppen, saa lydende (sammest. Nr. 22):

„Christian den Femte o. s. v. Vor Naade tilforn. Saasom vi af din til os allerunderdanigste indgivne Memorial erfarer, at det skal falde Mag. Niels Haals Rector scholæ udi vor Kjøbsted Odense, formedelst Alderdom og paafaldende Svaghed besværligt og tungt, Skoletjenesten sammesteds saa tilbørligen, som skee burde, at opvarte, da er Vores allernaadigste Villie og Befaling, at Du den Anordning gjør, at bemeldte Mag. Niels Haals som Rector Honorarius fra Embedet forløves, dog at han i Henseende til hans lange Tjeneste sin Livstid nyder og beholder den aarlig Rectori der paa Steden tillagte visse Løn, og at Mag. Elias Naur vice Rector samme Skoletjeneste herefter alene forretter og opvarter, for hvilken hans Opvartning Du hannem Noget af andre Skolens beneficiis efter dit eget Godtbefindende til aarlig Løn imidlertid haver at tillægge. Dermed skeer Vor

Villie. Befalendes Dig Gud. Skrevet paa Vort Slot Kjøbenhavn d. 26de Julii Anno 1687."

Christian R.

En Copi af dette Kongebrev tilsendte Bisskoppen Naur under 20de September s. A. tilligemed et Slags nyt Kaldsbrev, der findes hos Bloch S. 409, hvori han ogsaa tilkjendegav, at han, naar hans Leilighed kunde falde, vilde høitidelig indsætte ham: hvilket dog først skete d. 19de Marts 1688. Naur forestod Rectoratet i Virkeligheden kun til 1691, af Navn indtil 1694, da han d. 9de Mai ved en Tale sagde Skolen Farvel for ene at virke som Lærer ved Gymnasiet, og overgav Rectoratet til sin Steddatter, Anna Mules Mand, Thomas Broderus Bircherod og tillige havde den Glæde at see beskikket til Conrector sin Stedsøn, den 25aarige Erik Mule, der i de sidste 3 Aar havde været ham adjungeret som et Slags Prorector.

Fortegnelse fra Aarene 1576—1578 paa den Kirkerne i Vaagherred tilhørende Formue.

Meddeelt af Bibliotheksassistent C. Weeke.

Originalen til denne Fortegnelse tilhører Fyens Stiftamtsarchiv i Odense, hvor jeg, efterat der ved Hr. Stiftamtmand, Kammerherre Heltzens velvilligt givne Tilladelse var aabnet mig Adgang i afvigte Sommer til at gjennemgaae nævnte Archiv, fandt det i en temmelig ødelagt Tilstand. Haandskriftet skriver sig saaledes fra en Kilde, der, om den end ikke er ganske ukjendt for vore Historieforskere — foruden Andre have saaledes Vedel-Simonsen og Rohmann øst af den — dog maaskee neppe i den Grad har draget Opmærksomheden paa sig, som den ved sin store Rigdom af Bidrag til Fyens Historie i det 17de og de senere Aarhundreder nok kunde fortjene det. Det er iøvrigt desværre gaaet med dette Archiv, som det vistnok er gaaet med mangt et Embedsarchiv her i Landet, og som det efter Forholdenes Natur maa gaae, saalænge ikke en anden Ordning kan indføres for den Deel af disse Archiver, der har overveiende historisk Interesse. Naar det nemlig under Besørgelsen af de daglige Forretninger i Embedscontoirerne bliver nødvendigt at recurrere til Archivet, vil det, paa enkelte og sjeldne Undtagelser nær, oftest være de nærmest foregaaende Aars Sager, der fremtages og benyttes. Medens derfor disse næsten altid ville være Gjenstand for en omhyggeligere Behandling og Ordning, er dette

derimod sjeldnere Tilfældet med Embedsarchivernes ældre og ældste Stykker, dem der ofte beredes en ublid Skjæbne, ublidere i samme Forhold som Archivet i Tidens Løb voxer, og Fordringerne, der stilles til dets Bevaring og Opstilling, stige. Vilde der derfor ikke være god Føie til i Historiens Interesse, inden det bliver for seent og Tabene blive større at gjennemføre en Foranstaltning, hvorved Embedsarchivernes ældste Sager udskiltes, for derefter samlede, f. Ex. provindsviis, og ordnede at undergives særegen Bevaring og Opsigt?

Dette blot i Forbigaaende, og jeg vender tilbage til Fortegnelsen, der nedenfor vil blive meddeelt. Grundskriftet, som herved vil blive fulgt, er skrevet med en Haand, der tydeligt nok er fra det 16de Aarhundrede, og bestaaer af to Foliohefter, der tilsammen tælle 35 Blade. Jeg har heri medregnet et Blad, der, da jeg fandt Haandskriftet, laa løst imellem de andre Blade, men indeholder Optegnelser hidrørende fra en anden Haand end den, der nedskrev det Øvrige, og angaaende en Kirke, nemlig Middelfart Kirke, der dengang ikke laae i Baagherred. Skjøndt her altsaa er Adskilligt, der kan tale derimod, har jeg dog anseet dette Blad for hørende med til Haandskriftet, og det ikke alene, fordi det laae sammen med det Øvrige, men hovedsagelig paa Grund af følgende, nederst paa Bladets ene Side skrevne Notits: „Denne Bog indeholler „Bogherritz Kierckers befundne Breffue, Wbygde Jorde, Skoffue, Enge, Tienere, Landgilde, Inuenta(rium), Aarlig aff„gifft for deris tiendekornn, effter Som høylofflig K(on)ning „Frederich den 2 loed flitteligenn effter de gamle (Kier)ckebo„ger Oc andenn Kundskab vdgrantske Oc bestille (Ved) Stichts„lenßmandenn Vdi Othenße Velb. hack Vlffsta(nd) oc Ved „Velb. Jacob Vlfeld, Befalingsmand offuer D(alum) leenn. „Oc Ved herritz Prouftenn her Peder Jenssen, Sognep(rest)

„Udi Aßens Anno dni. 1572". Denne Notits, der hidrører fra en Haand, som kan gjenkjendes i de fleste af de Tillæg og Forøgelser, Fortegnelsen over Kirkernes Gods senere fik, er tydeligt nok Haandskriftets Titel og angiver et Indhold, der fuldkomment stemmer med Indholdet af det nedenfor Meddeelte. Foruden om Vissenbjerg Kirke, der nu ligger til Odense Herred, men dengang og endnu senere i geistlig Henseende hørte til Baagherred, giver Fortegnelsen nemlig Oplysninger om Formuestilstanden ved 19 i Baagherred liggende Kirker, det er, ved alle de Kirker, som dengang, Fortegnelsen optoges, i det 16de Aarhundredes Slutning hørte til dette Herred. Imidlertid i een Henseende er den anførte Titel vildledende, forsaavidt den ved en flygtig Gjennemlæsning let fremkalder den Antagelse, at Fortegnelsen er affattet af de nævnte Mænd i 1572. Men at dette ikke er Tilfældet, og at Indholdsangivelsen ikke kan forstaaes saaledes, vil være klart allerede af den Omstændighed, at der i Fortegnelsen, som man nedenfor vil see, for flere Kirkers Vedkommende registreres Breve, der ere udgivne efter 1572, saaledes nævnes der ved Barløse Kirke et Brev af 1573, ved Gamtofte Kirke et af 1575 og ved Vissenbjerg Kirke to af 1573, tre af 1574 og eet af 1575. Det man har villet henføre til 1572 som foregaaet i dette Aar, maa være den af Frederik II befalede og ved Hak Ulfstand og Jacob Ulfeld med Herredsprovstens Bistand gjennemførte Foranstaltning for Kirkernes Korntiendes Vedkommende. I 1572 den 29de April udgik der nemlig en kgl. Befaling til adskillige Mænd, to for hvert Stift, — til Hak Ulfstand og Jacob Ulfeld for Fyens Stifts Vedkommende — om at de skulle „forpagte og bortfæste Kronens og Kirckens parter af Korntienden over alt Riget." (Sjæll. Tegn. f. 1572). Hvad derimod angaaer det Tids-

punkt, da Fortegnelsen optoges og affattedes, da kan dette i Henhold til det ovenfor Anførte ikke sættes tidligere end 1575, det kan paa den anden Side ikke sættes længere ned i Tiden end til i det seneste i Slutningen af Februar Maaned 1578; thi Borgemester Poul Bang i Assens opføres ved nogle Kirker, saaledes ved Sandager og Barløse Kirker, som Landgildeydende og han var død den 28de Febr. 1578, hvilket et paa denne Dag udfærdiget Kongebrev til „Borgemester og Raadmand i Assens Poul Bang's Børn og Arvinger anrørende" udviser. (Smaal. Tegn. f. 1578). Men endnu nærmere komme vi Tidspunktet for Affattelsen, naar vi bringe Fortegnelsen i Forbindelse med nogle Bestemmelser, der bleve vedtagne paa et almindeligt Provstemode i Odense den 19de Juni 1576, hvorved det blev paalagt Herredsprovsterne at optage en Jordebog for Kirkerne i Fyens Stift, og i denne Jordebog at give Oplysning om Kirkernes Eiendomsbreve, deres Landgilde og Tjenere, deres øde Jorder og Skove og deres Inventarium*). Disse Bestemmelser ere tydeligt nok fulgte i den nedenfor aftrykte Fortegnelse, og denne kan sikkert

*) Da disse Bestemmelser, saavidt vides, hidtil kun have været kjendte i det Uddrag, der er meddeelt i Suhms Saml. II, 2 p. 146, aftrykkes de her efter en Affkrift fra det 17de Aarhundrede i et Universitetsbiblioteket tilhørende Hdskr. (Donat. varior. Nr. 124 4to): „Artickler som bleffne forregiffne paa almindelig Proustemode udi „Othense then 19 Junii, Anno 1576:

1.

„Jordbog paa Kirckerne Vdi Fyens Stigt Ved Herridtz-Prousterne „at lade forfare och sammenschriffue, Først Kirckens eyendoms „Breffue, huor mange, och huad de indeholder, huer Vnder sit datum.

2.

„Kirckernes aarlig Landgilder, huor mange tienere, huor de boer, och „huad de giffue till Landgilde.

3.

„Kirckernes Wbygde iorde, skouff, ager och eng, huer ved sit naffn, „och huor meget Vdi samme iord kand faais, och huem nu samme „iorde Vdi Verrie haffue.

ansees for Frugten af dem for Baagherreds Vedkommende, hvorefter der, i Forbindelse med hvad ovenfor er anført, bliver rimelig Grund til at antage Fortegnelsen affattet og nedskreven — thi at vi have i alt Fald en samtidig Afskrift om ikke selve Originalfortegnelsen for os, anseer jeg for temmelig sikkert — i Tiden mellem sidste Halvdeel af 1576 og Begyndelsen af 1578.

Med Hensyn til Maaden, hvorpaa Haandskriftet er aftrykt, tilføies endnu kun den Bemærkning, at Tilføielserne, der skrive sig fra senere Tider, ere trykte med Petit, og iøvrigt Originalen bogstavret er gjengivet.

4.

„Om nogett er forrygt och frakommen Vden louglig Dom och „rettergang.

5.

„Om Kirckens Inventario vdi Clenodier, Kalck, Disk, Alterklæder „etc. och om Kirckerne haffue de bøger, som Kong. Majestetts breffue „formelder, den danske Bibel, Ordinantzen, Alterbogen, Gradual „och M. Hans Thomissens Psalmebog. Summa saa at alle ting „bliffue saa paa det flittigste registreret och antegnet, at intet Vde„luckis eller forglemmis aff noget, det som Kirckerne aff Arilds tid „eller nu effter gamle Kirckebøger och Oldinge forfare kand med „rette at tilhøre.

•Seorsim inquirenda.•

1.

„Om Kirckerne haffuer beholdet korn til bygningen, Win, Brød, „Liuß etc. Wdi de Aaringe, som Kong. Majestett lod oppebære „Kirckernis tinder och Landgilde till Rigens behoff, och huor meget „korn Kircken Aarligen haffuer beholt.

2.

„Om huor meget korn er giffuet Aarligen, til Kirckens regenskab er „hørt effter gammel seduane. Item huor meget Sogne Degnen „haffuer bekommet Aarligen.

3.

„Om nogen Kircke haffuer Vdlagt korn eller penninge, till at lade „kiøbe M. Hans Tomissens Psalmebog for, och then icke bekom„met haffuer.
„Item at bekoste Jernlencker for til Kirckens Bøger at lade tilhegtis „till Stolene Vdi Kirckerne effter Kongl. Majestets breffuis lindelse, „at bøgerne icke skulle Vdlaanis eller i nogen maade forkommis.“

Turopp Kircke.

Breffue: Jnghen.

Tienere, som giffuer Landgilde:

Item Find y hesle giffuer aarlig ii½ ørte byg och thesse Eptherfølgende Iorde liggher til hans gord:

Item En tofft Er ix skr. land, som liggher mellom ste. hans Iord och bondens Iord wed begge siider,

Item Ett stycke Iord, som liggher paa tiisle høg, iii skr. land,

Item Ett stycke norden for tiisle høi, then ene ende wender po tiisledam then andhen mod blanckstrupp aa [½ skp. land],

Item Ett stycke wid spurre torne, løber offuer wein, ii skr. land,

Item Et stycke paa biørskyld, wender paa becken, vi skr. land.

Item Et stycke paa skomphord, wender paa dammen, vi skr. land,

Item En weylenge hos blanckstrup iiii skr. land,

Item iii agre paa Eskebierg, Bentz arffuinge gaff,

Item Ett stycke Iord hos lauinde høi, then nordiste ende til Kircken och then synder Ende til prestebord, altsammen vi skr. land,

Item ii stycker Iord paa galternacke xi skr. land,

Item Ett stycke Iord y blanckstrup wenge, liggher mit y ste. hans Iord, er iiii skr. land,

Item iii stycke Iord hos troe Eng v skr. land.

Item haffuer Kircken iii las eng vthi troe Engh.

Nota. Kircken haffuer Iord paa Turop mark och Blanckstrupmarck, aff huilcken ther giffuis aarlig

xviii skr. byg aff agher och Eng, som find nielssøn haffuer och giffuer Kircken i½ ørte och i ørte til presten.

Item En agher hos Ies Thomissøns gord iiii skr. land, som find haffuer.

Item Ies perssøn gaff kircken och til presteborditt En agher, westhen wid Lauende høi, met skoff-land och Eng wid bode Enderne, saa att presten skal nyde then synder Ende och then østher siide, och kircken then nørre ende och then westher siide, vt supra.

Item Anders hanssøn y blanckstrup giffuer aarlig ii skr. byg aff en agher paa eskiibierg och aff En Eng, hand haffuer y Troe Engh, hand brugher.

Item Matz perssøn ibidem giffuer aarlig i ske. byg aff it stycke Iord po blanckstrup marck, som vnge per Ienssøn gaff vid lauinde høi eller Ies perssøn.

Item Hans nielssøn y abor giffuer aarlig xviii skr. byg aff En otting Iord som liggher paa abor marck, som hand brvgher.

Item Ies perssøn gaff kircken it stycke Iord wid lauinde høi, skylder aarlig i ske. bygh*)

Wbygde Iorde**: Inghen. Skouff: Inghen.

Engh: Ut supra, til finds gaard.

Frakommen: Inthet.

*) Ordene i disse Linier ere i Grundskriftet overstregede, hvad enten nu dette er gjort af Grundskriftets Affatter eller, hvad jeg snarere vil antage, af en senere Haand, idet man har troet at finde en Gjentagelse af samme Ies Perssøns lidt ovenfor anførte Gave til Kirken og Presteborđet.

**) Wbygde Iorde ɔ: øde eller udyrkede Jorde.

Item Kirckens Tind forpachtitt aff Jørgen Bang, Radmand y asnes och giffuer aarlig Rug..... vii ørte,
Byg..... vii ørte,
hafre..... ii ørte.

Inuentarium:

Item En kalck och disk aff sølff weir xxxii lod,
En kalck och disk aff Tin til singe,
Then danske bibel, Gradual, Alterbog, ordinantz, m. hanssis psalmebog, En ny Regenskaffs bog, och ii gamle Iordbøgher,
En messehagell, och j messeserck och it Rycklin*),
En Iernbunden kiiste met indlaas och hingende laas,
En brustoel**), En løikar***) och j kædell.

[Item 2 ny lysze stager aff Messing.
Item Anno 1590 bleff Anlagd den ny forbedrede danske Bibell.
Item Anno 1618 bleff Anlagd Postilla Ecclesiastica Lutheri.
Item Anno 1611 bleff bekostet oc Anlagd En ny Messehagell aff Sort fløyell met guldborder paa.]

---

*) Af Recklein, en Benævnelse for Chordrengenes linnede Klæder, en Messeskjorte. Vidsk. Selsk. Ordb. V p. 159. At der imidlertid ved „Rycklin" ikke her kan tænkes paa en Messeskjorte, er klart af selve Stedet, og af en sjællandsk Synodalbestemmelse fra 1564 (Ny Kirkehist. Saml. II p. 481 og 483) sees det, at Ordet heller ikke altid i det 16de Aarhundrede er brugt om Chordrengenes linnede Klæder, men har været Benævnelsen paa et Stykke af den præstelige Dragt; dog hvilket Stykke af denne, er det vanskeligt at udrede. Kanniken Ion Tursen (i Vocabularius rerum. Hafn. 1561. 8vo p. 124) sætter Reckelin=stola, der synes nærmest at svare til, hvad man nu kalder Vingerne paa Præstekjolen.

**) o: Brudestol, en Kirkestol, hvori Brude pleie at sidde. Vidsk. Selsk. Ordb. I p. 514.

***) Et Vadskekar.

Holewadtt Kircke.

Tienere och Landgilde:

Item Hans skreder y bering giffuer aarlig i ørte byg, ii gæs, ii høns.

Item Hans nielssøn y abor giffuer aarlig xv skr. bygh.

Item Jens nielssøn y smerup giffuer aarlig i mark af aff noghet kircke iord.

Item Søffren perssøn y blanckstrvpp giffuer aarlig (sic).

Item Christoffer Bang y Otthensse giffuer aarlig aff En Eng, ligger y kalffue haff wid gammel stenge och kaldis Gundis Engh, ii ß.

Item Hans poelssøn y Toropp giffuer aarlig aff En agher, som er iiii skr. land, som liggher y Torup mark, som kaldis kaldebierg, iiii ß.

Breffue:

Item Jt permentz breff liudendis att niels brock, herritz-fogitt y bogherritt haffuer skøtt och affhentt fra sig och sine arffuinge Euindelig Ett byggested y abor, liggendis y abor synden nest op til den gord, holeuad kircke haffuer ibidem, och En agher y stenetofft, En boelbrott agher, til holeuad kircke til Euindelig Eye; som er
1465. it tingsuitne vdgiffuit anno Mcdlxv.

Item Ett permentz breff, som Er it tingsuitne po bog-herritz ting, liudendis, att then agher, som kircken haffuer, liggendis po Torupmark, kaldis kaldebierg, Er tildømtt Euindelig til Holeuad Kircke epther ii witne, som wantt, at hand hagde leit (ɔ: ligget) meer end 60 aar til forne
1490. kircke; vdgiffuit anno Mcdxc.

Item Et permentz breff, som er och it tingsuitne aff bogherritz ting, liudendis, att Jep Jenssøn kende sig ingen lod eller rett til den agher po Torup mark; men att hand hørde ste. niculaus och holenad kircke till met rette; vdgiffuit
1496. anno Mcdxcvj.

Item Ett Maglaffs breff paa papiir, som er it tingsuitne vdgiffuit po bogherritz ting, liudendis, att michel Ipssøn y bering och Hans skreder ibidem haffuer giortt Ett Euigtt Maglaff, saa att michel Ipssøn skal haffue Ett stycke Jord, som liggher norden fra aagordz haffue, met Enghen, och Hans skreder skal ther imod haffue Ett stycke, løber norden vdmett hans skreders hustofft, met noghet Eng tuertt igennem it
1560. kær, kaldis busemosekær; vdgiffuit anno 1560.

Wbygde Iorde: Inghen. Skouff: Inghen.

Engh: Ut supra. Frakommen: Inthet.

Kirckens Tind forpachtit aff Anders perssøn y asnes, och skall giffue aarlig Rugh iiii ørte,
Bygh iiii ørte,
Hafre ii½ ørte.

Inuentarium:

Item En kalck och disk aff sølff weir .... (sic),
Then danske Bibell, Gradual, Alterboghen, m. hanssis psalmebog, Ordinantzen, paruus Catechismus lutheri, En ny Regenskaffs bogh,
En messehagell aff grøntt silcke och j messe serck,
ii liuse stagher po alteritt, En skøn Iernbunden kiiste met En hengende laas.

Sandagher kircke.

Breffue:

Item Ett permentz breff, som er it tingsuitne aff bog-
herritz ting, liudendis, att per anderssøn y
gundeskoff och anders hanssøn y sandager
haffuer giortt et Euigt maglaff met huer andre,
1557. saa att anders hanssøn skal haffue it stycke
iord, som ligger wid kældetorm, och per an-
derssøn skal haffue it stycke aff kirckens Iord
igen, som liggher y gundeskoffs lycke synden
wein; vdgiffuit anno 1557.

Item Ett permentz breff, som er it tingsuitne aff Bog-
herritz ting, liudendis, att niels anderssøn
stubdrup haffuer skøtt fra sig och alle sine
arffuinge Ett stycke iord, som liggher y bor-
1552. ritz marck til Sandagher kircke, och Loduig
Gnig*), fogit til ste. hans klosther skøtte han-
nem igen it stycke iord aff sandager kirckis
Iord liggendis y stubdrup østen forne nis an-
derssøns gord; vdgiffuit anno 1552.

Item Ett permentz breff, som er it tingsuitne aff Bog-
herritz ting, liudendis, att Poel Bang, Borg-
mesther y asnes haffuer giortt Ett Euigt mag-
laf met hans anderssøn y Sandagher, kirckens
tiener, saa att poel Bang, Borgmesther skal
haffue til Tagemose gord it stycke aff kir-
1570. ckens Iord liggendis synden nest op till hans
tofftt och kolgord, och hans anderssøn skal
igenhaffue En agher y borritzmarck liggendis

*) I en Herredagsdom fra 1558 kaldes han Lodvig Genege. See Rosenv. Gl. Domme II, p. 218.

norden op til lauritz matssøns y stubdrup then then store stensagher*) och synden op til poel bangs stensagher; vdgiffuit anno 1570.

Item Ett papiirs breff, som er it sogenuitne, liudendis, att Thi fleeste elste mend y sandagher sogen haffuer sandelig wundit, att thennom mindis well y 40 aar och lengher, att it stycke Iord och en eeg**) liggendis po stubdrup mark, kaldis, brorssens agher och wender po broderssens
1540. kælde, haffuer alltiidtt legitt til sandagher kircke och haffuer werritt vdgiffuit 1 ß lub. huertt aar til læge aff same Iord til forne sandagher kircke; vdgiffuit anno 1540.

Tienere och Landgilde:

Item kircken haffuer Itt boligt, som kaldis degne bolett och skylder aarlig it pd. byg och i ß aff it stycke iord, huilckitt bolit Hans anderssøn nu yboer.

Item Poel bang, borgmesther y asnes giffuer aarlig ii ß aff it stycke Iord.

Item per laurssøn y stubdrup giffuer aarlig i ske. byg aff ii stycker iord.

Item Hans anderssøn y sandager giffuer aarlig ii ß aff ii skr. land, hand haffuer y maglaff aff kircken och wender po selesiig.

---

*) Efter hvad der er fortalt mig, skal dette Ord endnu bruges paa fine Steder i Fyen om de med Steen opfyldte Jordstykker, der derfor henligge udyrkede.

**) En Eg ɔ: Kanten af Breden paa en Ager eller Eng. Vidsk. Selsk. Ordb. I, p. 679.

Iord, som liggher til den Bolig, som kaldis degne bolig och tiener til Kircken:

Item En agher, wender po broderssens kælde, giffuis aarlig ii ß, som Hans anderssøn haffuer, vt supra.

Item En agher y gundeskoffs lycke, som Er maglafft fra kircken, som er it permentz breff paa, vt supra, och it stycke, kaldis aating.

Item En agher, kaldis gedelstofftt, som per laurssøn haffuer.

Item En agher, kaldis Selesiig, inseminat (?) i ørte auene.

Item En agher y stubdrup, er maglafft, vt supra.

Item En agher wid Torøp sø wid siodeningh iii skr. land nedenfor lundeberg.

Item En agher, kaldis Raffnsagher.

Item En agher y Truntzkrog iiii skr. land.

Item En agher hos gaffsmose wid brilebrobeck, er ii skr. land.

Item Torpetofft, iiii skr. land.

Item En agher hos sioleed, iiii skr. land.

Item En agher, kaldis sprengekær, iii skr. land.

Skouff: Et skoffmaal wid gundeskoffs lycke.

Wbygde Iorde: Inghen. Engh: Inghen.

Frakommen:

Item Thet bolig, som kaldis degnebolig, haffuer alltiidtt legitt til kircken och tientt til kircken och degnin met altt sitt arbett, er nu tagen til konge gorden y othensse.

Inuentarium: En kalck och disk aff sølff weir (sic), Then danske bibel, Gradual, Alterboghen, ordinantz, En ny Regenskaffs bog, M. Hanssis psalmebog, parnus Catechismus Lutheri, Musæus tysk supra

Euangelia et epistolas*), En messehagel, i serck, ii liusestagher, En Iernbunden kiste, i brudestol.

[Item Anno 1590 Bleff Anlagd den ny forbedrede Danske Bibell, som kostet 21 Slette ɏ.

Anno 1612 En ny alterbog, Som kostet 4 ɏ.

Anno 1618 Postilla Ecclesiastica Lutheri for 4 dlr. 4 ß.

Item En Dreyels dug for 6 ɏ.]

Køer, som kircken hafuer:**)

Item Oluff laurssøn.. ii ß. Item Per laurssøn.... ii ß.
Item Hans perssøn.. ii ß. Item Rasmus olssøn.. ii ß.
Item Simen perssøn. ii ß. Item bensus (?)....... ii ß.
Item nis koroe..... ii ß. Item nis anderssøn.... ii ß.
Item Per matssøn... ii ß. Item Hans smidtt..... ii ß.
Item Laurs matssøn. ii ß. Item michell nielssøn.. ii ß.
Item Iep poelssøn... ii ß. Item Hendrick Ienssøn ii ß.

---

*) ɔ: Sim. Musæi Postilla, d. i. Auslegung der Episteln u. Evangelien durchs ganze Jahr.

**) Under denne Overskrift „Køer, som kircken hafuer" opføres, som man vil see, 14 Bønder med en Afgift af 2 ß. for hver. En Afgift af samme Størrelse, der yderligere betegnes som „aarlig", opføres nedenfor for Barløse, Vedtofte, Ørsted, Vissenberg, Skydebjerg og Kjerte Kirkers Vedkommende med Overskriften „Koo skyld", hvorhos det om en Yder til Ørsted Kirke hedder, at han giver „for 2 kiør iiii ß." og om Kjerte Kirkes eneste Koskyldsyder siges, at han „giffuer aarlig ii ß. til leye". At det i Virkeligheden er den samme Afgift, der saaledes opføres forskjelligt, er der vel ingen Tvivl om, og med den Betydning for Øie, der naturligst og lettest frembyder sig af Ordene „Køør, som kircken hafuer", oplyses vi herved om, at adskillige Kirker i Baagherred i det 16de Aarhundrede eiede Køer (saakaldte Holdskøer), der mod en aarlig Afgift af 2 ß. for hver Ko udleiedes til Bønderne, og at der altsaa ved Koskyld maa forstaaes noget Andet end Kopenge, som efter A. Berntsen, II. p. 101 „siunis at være en udgifft for nogen særlig Bevilling med Græsning til en eller flere Kiør." — Ualmindeligt har det iøvrigt ikke været, at Kirkerne eiede Kreaturer, saaledes nævner den

Kirckens Tind forpachtit aff Hans perssøn och Rasmus
laurssøn och giffuer aarlig Rug vii ørte,
Byg vi ørte,
hafre i ørte.

---

saakaldte Lunde Stifts Landebog af 1569 nogle Kirker i Skaane, med hvilke det var Tilfældet; jfr. Falkman's Upplysningar om Kronans, Kyrkornas och Presterskapets Inkomster uti Skåne etc. 2. Delen, Lund 1849, p. 178, 192 o. fl. St.

Efterretninger om Præster siden Reformationen i Marslev-Birkende, Kjølstrup-Agedrup og Munkebo.

Af G. Strøm.

Hvad der her meddeles, er en Fortsættelse af de i 3die Bind, S. 1—93 indeholdte Efterretninger om Kjerteminde Præster o. s. v., hvorfor jeg med Hensyn til Kilderne henviser til det, som der (S. 1 og 2) er anført, idet jeg dog bemærker, at jeg paa adskillige Steder har benyttet det Udkomne af Wibergs Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie, uden at jeg har fundet det nødvendigt, hver enkelt Gang at citere dette Skrift. Næste Aar haaber jeg at kunne meddele Præsternes Historie i de øvrige 4 Pastorater af Bjerge Herred.

Marslev-Birkende.

Den første Efterretning, som efter Reformationen findes om disse to Sogne, er et Kongebrev af 1540*), som lyder saaledes: „Vi Christian med Guds Naade osv. Gjøre alle Vitterligt, at Vi af Vor sønnerlig Gunst og Naade saaog paa thet at thet Hospital udi Graabrødre Kloster udi Vort Kjøpstedt Ottense thesbedre maa oc kunde vedt Magt hollis,

*) Blochs fyenske Geistligheds Historie I., S. 858 fg.

haffue undt oc tilladet oc nu met thette Vort ovne Breff unde og tillade, at the tvende Vore oc Kronens Kirker Marslev Kirke oc Birchinde Kirke skulle herefter vere anneχeret oc incorporeret til fornævnte Hospital udi Ottense til ævig Tiid, saa at hvilke som ere rette Forstander for samme Hospital, then som nu er eller herefter til Forstander for samme Hospital kommendes vorder, skulle alletiids haffue Magt til at besørge samme Kirker med gode lærde Mænd til Capellaner, som kunde prædike oc lære Sognefolk i samme Sogn thet hellige Evangelium oc Guds Ord reent og klart, dog saa, at Hr. Knudt Wernersen, som nu haffuer Brev paa samme Kirker skal dennem for saadan aarlig Afgivt theraf at give til fornævnte Hospital, niude bruge oc beholde, efter den Contracts Lydelse, som Os elskelig Eric Krummedige, Vor Mand Raad og Forstander for samme Hospital, oc Mester Jørgen, Superintendent uthi Fyen, therom giort haffue imellem hannem oc forbemeldte Hospital, thi forbyde Vi alle i hvo the helst ere eller være kunde, særdeles Vore Fogder, Embedsmænd, og alle andre forbemeldte Hospital uthi Ottense herimod paa forbemeldte Marslev og Birchinde Kirker at hindre eller udi nogen Maade Forfang at giøre under Vor Hyldest og Naade. Giffuet paa Vort Slot Kiøbenhaffuen Tiirsdagen næstefter Vor Frue Dag præsentationis Aar MDXL. Under Vort Signet

Christian."

Naar Engelstoft (Odense Byes Sognehistorie S. 55) antager, at dette Kongebrev ikke er at forstaae saaledes (som Bloch har meent), at de to Kirker bleve henlagte til Hospitalskapellanens Underholdning som en Slags Annexkirker til Hospitalskirken, men saaledes, at de bleve henlagte til Hospitalet selv, at det skulde lade dem betjene ved Kapellaner, som

svarede Afgift til Hospitalet, saa synes denne Forklaring rigtignok rimelig af Adskilligt i Brevet, navnlig af Ordene: at Forstanderne „skulle alletiids haffue Magt til at besørge samme Kirker med gode lærde Mænd til Capellaner", hvilke altsaa synes at være forskjellige fra Hospitalskapellanen. Men ligesom en saadan Slutning dog ikke med Bestemthed kan drages af Kongebrevet, der ikke omtaler, i hvilket Forhold Kapellanen for Marslev og Birkende skal staae til Hospitalet, men blot i Almindelighed udsiger, at Kirkerne skulle være annecterede og incorporerede til det, for at det desbedre kan holdes ved Magt (saa man i al Fald ligesaa vel kunde tænke paa en Ordning af Sagen, hvorved Hospitalet oppebar Præsteindtægten af begge Sogne imod at lønne dem en Kapellan), saaledes lader den sig ikke vel forene med følgende Brev af 1544*):

Wij effthern[e] Eiler Rønow tiill Hwidkield konng: maj[s] beffallings mand offuer Nesbyehoffuidzleen, Jørgen Jenssen Superintendens offuer Fyens stiigt, Chrestiernn Perssen Domprouest vdj Wiiborig theer thend tiid war tilsiunßmand till Hospitalled heer vdj Othennße och Jacob Froest Sognepreſt tiill Sancti Albanj Sogen heer samme steedz Giøre alle witterligt att wij ware forsammeledt att offuerweie oc forslaa thend Leiligheed, som siig begiffuer om thet capellandzdoem tiill thette aldmijndelig hospitall heer vdj otthennße och besønderlig om capellanens aarlig løen och besolding for sin tieneste skyld Tha effttherthij wij forfoere at konng. maj. haffde nadeligen vnth giffued oc andwordt tiill samme capellans løen oc vnderholdings forbedering tisße twenne kircker Marsløff oc Birckend, hwilcke kircker theer dog ere soo langt fraa byen beleieth at forn[e] Capellan vdi Hospitalled thennom vdj ingen maade kunde besøge at gjøre theer nogen

*) Odense Bispearchiv, Bjerge Herreds Breve Nr. 20.

tieneste med mijnder tienesten vdj Hospitalled skulde theer offuer forsømes oc icke heller kunde tilstedes at sætte en Capellan emod konng. Majs. ordinantz Tha haffue wij ordineret oc beskicket at samme Capellan vdj Hospitalled thend nu er og heer effther stedz kommendes wurder schall oc soo wære en medhielper vdi S. Albanj sogen oc theer for haffue aff samme Sogen two oc tyffue marc hwert aar till then løn hand fanger aff Hospitalledt hwilcke XXII marc ko. maj. sellfuer haffuer staffested. Och schulle samme two kircker Marsløff og Birckend wære frij egien opladt oc resigneret fraa Hospitalled tiill hwilcken lærdt oc gudfryctige prestemand som Superintendenten thennem beskicke kand at giøre thennom tieneste vdj alle maade effter ko. majs. ordinantz och dog schall samme prestemand som til samme kircker soo skickendes wurder wære boesidendes heer vdj byen (som the framfarne prestemendt till samme kircker giordt haffue) till sin egen forberelsse vdj guds ords øffuelsse oc egien siig willig lade finde at brugis vdj guds embit nar hand aff Superintendenten tilsiges oc icke er besværedt med samme sogne theres tieneste oc besøgelsse, for frij huss oc anden fordeel hannom theer for kand beskickes weed Superintendenten thend stund hand siig well will beuisse som en guds mand bør oc hand samme sogene nyde will, jtem skiedde thet soo (med guds hielp) thet Hospitalled bleff nogen tiid besørged med en kircke til Capellanens ydermere løn oc vnderholding som war soo nær weed byen beleiett at Capellanen vdi Hospitalled thend kunde besøge vden alld forsømmelsse, tha schall hand egien oplade thend løn han haffuer vdj sognekircken (som er the XXII marc) oc thennom vnde en anden hwilcken som till samme tieneste kalles vdj hans steedt Tiill ydermere wijndisbørd oc beder forwaring trycke wij vore signeter neden for thette

wort obne Breff Schreffuid vdj Othensse temperfredag for S: Michels Dag Aar mdxliiii. (4 Segl under.)

Thi af dette Brev sees, at idetmindste 1544 forstod man Kongebrevet af 1540 saaledes, at de to Kirker ikke blot vare givne Hospitalet til Forbedring af Hospitalskapellanens Løn, men at denne ogsaa skulde besørge Tjenesten i dem begge, og da dette ikke var ham muligt at overkomme og det stred imod Ordinantsen at beskikke dem en egen Kapellan, forenes Medhjælpertjenesten ved Hospitalet midlertidig med den ved St. Albani, medens Marslev og Birkende Kirker oplades fra Hospitalet til en Præstemand, der skal beskikkes af Superintendenten og — ligesom de forrige Præster ved Kirkerne — skal boe i Odense. Ifølge heraf synes det ikke at være en altfor dristig Gjætning, at Hr. Knud Wernersen er død eller afgaaet 1544, og at man nu, da Forandringen skulde indtræde, har følt dens Vanskelighed og derfor indrettet det paa en anden Maade. Da der tillige i den gamle fynske Indtægtsbog i Geheimearchivet af 1531 (Noget af den fra 1529 og 1532) to Gange forekommer: Hr. Knud i Marslev, begynder Præsterækken med:

1. Hr. Knud Wernersen, 1531 og 1540, maaskee til 1544.

2. Hr. Peder Algudsen har 1568 affattet Beretningen om Marslev og Birkende Præsteindtægter i den ældste Jordebog i Bispearchivet. Af denne Beretning sees, at der var en Præstegaard i Marslev; men naar Præsten har begyndt at boe i den, kan ikke bestemmes.

I Thom. Brod. Bircherods Manuskript om Fyen paa Odense Kathedralskoles Bibliothek fortælles, at en Anders Hansen den 26de Januar 1563 blev ordineret til Kapellan her.

3. Hr. Peder Nielsen Møller blev vistnok Præst her kort efter 1568, senest 1575*). Han var (ifølge Ligstenen over ham i Marslev Kirke) født i Odense 1543 og døde 1619. Bisskop Jacob Madsen klager ved sine Visitatser over, at han prædikede altfor hurtig. Ved Visitatsen i Birkende den 18de Marts 1589 prædikede han over Matth. XI 28: „kommer hid til mig" o. s. v. og havde deelt sin Prædiken saaledes: 1. hvem er det, der kalder? 2. hvem er det, der kaldes? 3. hvad lover han de Kaldede? Ved samme Leilighed advarede Bisskoppen ham angaaende den Mangel paa Gjæstfrihed, hvorfor han blev beskyldt. Ved Visitatsen i Marslev 1590 den 25de Marts, Mariæ Bebudelsesdag, forklarede Hr. Peder Evangeliet saaledes, at han gjennemgik det næsten Ord for Ord, og kom derved hverken til at oplyse eller ved Anvendelse paa Livet at opbygge sine Tilhørere. Da han kom til Marias Ord: „jeg veed af ingen Mand", sagde han: „vore Jomfruer gaae i Seng om Aftenen og faae et Barn, inden de staae op; de har vel Mand tilforn og veed af Mand at sige", hvormed han sigtede til en Datter af Ulfeld**).

*) Bjerge Herreds Præsters Hyldingsfuldmagt af 11te Juni 1584 har han underskrevet som Nr. 3, imellem Hr. Hans Lauritsen i Munkebo (der allerede var Sognepræst 1568) og Hr. Laurits Nielsen i Rynkeby (der blev Sognepræst sammesteds imellem 1568 og 1575, formodentlig 1572). Om Underskrifternes Rækkefølge som Middel til at bestemme Præsternes Embedsalder see dette Tidsskrift I, S. 76, Anm. 2.

**) Palle Ulfeld Christoffersen arvede Jershave i Revninge Sogn efter sin Fader Christoffer Pallesen Ulfeld og var gift med Fru Gjertrud, der skal have været en Datter af Stig Pors og Enke efter Christoffer Oldeland til Veilegaard. Hun og hendes Børn eiede paa den Tid Veirupgaard i Marslev Sogn, og Familien synes i det Hele at have været noget raa. Palle Ulfeld og hans Stifsøn Hans Oldeland overfaldt Herredsfoged Knud Mule paa Bjerge Herreds Thing paa en brutal Maade, hvorfor de 1580 af 8 Rigsraader bleve dømte til at være

Hr. Peder Nielsen Møller var to Gange gift. Navnet paa hans første Hustru er ubekjendt; den anden var Mette, en Datter af Borgemester Jørgen Kotte i Odense († 1584) og Hustru Kirsten Pedersdatter († 1583). Hun døde 1ste Advent Søndag 1639, 83 Aar gl., og blev begraven i Frue Kirke i Odense, skjøndt der efter Ligstenen var beredt Plads for hende ved Siden af Manden i Marslev Kirke. I Aaret 1590 havde Hr. Peder 11 levende Børn (af 14), hvoraf 8 ved den første og 3 ved den anden Kone, som var frugtsommelig med det 4de Barn. Af disse Børn kjendes kun Ane († 25 Decbr. 1651), gift med Borger og Kirkeværge Anders Hansen ved Frue Kirke i Odense († 3 Januar 1645); de havde sammen en Datter, Karen Andersdatter, som døde 1624.

4. Hr. Oluf Lauritsen skal være født 1582. Han var først Kapellan hos Hr. Peder Nielsen og har som saadan underskrevet Præsternes Hyldingsfuldmagt af 11 April 1610. I denne Stilling var han endnu 1619, thi ved et Kongebrev af 22 Januar det Aar (i fynske Tegnelser) fik Biskoppen Befaling om at forordne til Medtjener for Hr. Simon Andersen til Vigerslev og Veflinge, som formedelst høi Alder ikke kunde forestaae sine Sogne, enten „os elskelig hæderlig og vellærd Mand Hr. Oluf Lauritsen, Kapellan i Marslev“ eller en anden dygtig Person, som da skulde have Annexet til sin Underholdning og, hvis han forholdt sig skikkelig, være næst til Sognene efter Hr. Simons

i Kongens Naade og Unaade; de bleve vel benaadede, men Kongen frabad sig dog samme Aar deres Nærværelse paa Herredagen i Odense (Fyenske og smaalandske Registre og Fyenske Tegnelser). Palle Ulfeld Christoffersen havde to Døttre, hvoraf den ene, Anna, fik Jershave og blev gift med Mourits Emmiksen, den anden, Margrete, blev gift med Lage Urne til Selleberg.

Død, dog at Alt gik til efter Ordinantsen. At det blev Hr. Oluf, som kom til Vigerslev, men tillige at han havde Vanskeligheder i sin nye Stilling, sees af et Kongebrev (sammesteds) af 22de April 1619 til Marquard Bilde, hvori denne, som har meldt at Hr. Oluf lovlig var bleven kaldet til Kapellan for de ovennævnte Sogne, faaer Befaling om at overholde, at han fredelig kan forestaae sin Tjeneste og vederfares hvad ret er. Der blev han dog kun kort, thi da Hr. Peder Nielsen døde samme Aar, vendte han tilbage til Marslev som Sognepræst*).

Den mærkeligste Begivenhed i Hr. Olufs Præsteembede var Bandsættelseshistorien med Heden eller Heiden Didriksen, Møller i Vilholms Mølle i Birkende Sogn**). Denne blev af en „fremmed" Pige, som tjente i Møllen, først for hans egen Hustru, senere til Thinge (hvorhen hun blev ført af Mogens Kaas's Foged paa Veirupgaard Henrik Sørensen) udlagt som hendes Barnefader, hvilket han dog med høieste Ed, Sjæl og Salighed benegtede at være. Ved alle tre Instantser, sidst ved Kongens og Rigsraadets Dom af Kjøbenhavns Slot 3 Juli 1630, blev Mølleren dømt til enten at værge sig efter Loven (ɔ: formodentlig ved Mededsmænd) eller at bøde efter Recessen, dog at hans Gods igjen skulde tilstilles ham, hvis han sligt afværgede efter Loven. Da han havde ladet over tre Maaneder gaae hen uden at

*) Naar Bloch i Haandskriftet siger, at han d. 8 Septbr. 1619 blev ordineret til Sognepræst for Marslev og Birkende af Biskop Dr. Hans Mikkelsen, maa dette ifølge det Ovenstaaende være en Feiltagelse. Enten maa dette Datum betegne hans Kaldelse til (eller maaskee Indsættelse i) Marslev, eller Aarstallet maa være feil, dersom det mulig skal betegne hans Ordination til Kapellan her.

**) Den er ovenfor fortalt efter Consistoriets Dom i Bispearchivet, Bjerge Herreds Breve Nr. 10.

opfylde Dommen, idet han hverken havde lovværget sig eller (uagtet Hr. Olufs gjentagne baade hemmelige og aabenbare Formaninger) indstillet sig til aabenbare Skriftemaal, satte Hr. Oluf ham offentlig i Band Søndagen før Allehelgensdag 1630*). (Han var rigtignok fremkommen i Kirken og satte sig paa sine Knæe og begjerede aabenbarlig Absolution, men han vilde ingenlunde bekjende den Horerisynd, for hvilken han aabenbarlig var sigtet, men kun ellers tage Afløsning som en anden fattig Synder). Nu stævnede han Sognepræsten for en Provsteret, som bestod af Provsten, Hr. Laurits Stampe i Kjølstrup og tre af Herredets Præster, og da denne Dom d. 13 Septbr. 1631 gik ham imod, indstævnede han Provsten og de tre Meddomsmænd for Odense Consistorium, idet han i sit Indlæg beskyldte Henrik Sørensen for Løgn og forlangte, at Provsten og Hr. Oluf skulde ham for Kost og Tæring stande til Rette. Efterat Consistorium havde spurgt ham, om han endnu ikke vilde bekjende sig og tage Afløsning eller værge for sig efter Loven, og han havde svaret, at han ingen af Delene vilde, thi hverken vilde han lyve paa sig selv, ei heller kunde han „feste sig til nogen Lov, thi hand var en fremmed Mand her i Landet, och haffde ingen Slect eller gode Venner, var derfore en retfærdig Dom begierendis" — faldt Dommen d. 5 Octbr. 1631, hvorved Herredsprovstens Dom stadfæstedes. — Formodentlig maa han dog senere have givet efter eller bragt Beviisligheder for Lyset om sin Uskyldighed, thi d. 14 Juli 1632 skriver Bispen til Hr. Oluf, at han skal løse ham af Banden, og

*) Kgl. Anordning af 27 Marts 1629 om Kirketugtens Forbedring, see Pont. Ann. IV, 771 fgg. og L. Helveg, Den Danske Kirkehistorie efter Reformationen I, 306 fgg.

d. 2 August s. A. leverer han Mølleren paa hans Forlangende hans Brev tilbage i Nærværelse af to Præster i Odense*).

---

*) Skjøndt det ikke ligefrem vedkommer Præstehistorien, kunde det maaskee dog her være Stedet at fremstille et Par Historier af Heiden Didrikssens senere Liv som Bidrag til hans og Tidens Charakteristik. Af fyenske og smaalandske Indlæg 1664 og 1665 erfares nemlig, at han 1650 havde fæstet Lunde Mølle i Salling Herred af Kongen, da den laae til Sorø Akademi. Denne Mølle havde Kongen ved Hofmester Jørgen Rosenkrands senere tilskjødet Sten Brahe; men Heiden Didriksen, som paastod, at han havde havt stor Bekostning ved Møllens Opbyggelse, og at man aldrig havde villet vise ham Kongens Følgebrev til Sten Brahe, negtede at svare Landgilde til denne. Ogsaa her gik Dommen ham imod ved alle tre Retter (1662 og 1663), idet han blev dømt til at betale Landgilden og for Opsætsighed have Møllen forbrudt, med mindre Sten Brahe vilde tilstaae ham den igjen, medens hans grove Ord imod Kongen indstilledes som crimen læsæ majestatis. Da denne Dom blev forkyndt ham d. 9 Novbr. 1663, svarede han, at han Intet agtede den, da Kongen Intet vidste af den at sige, efterdi han ikke sad i Retten den Dag; han slog paa Seglet og sagde, at det var ikke Kongens, men et falsk Segl, og at han først vilde lyde, naar Kongen selv skrev til ham derom; før han adlød, vilde han lade sig sætte i Blaataarn; ved saadanne Domme stjal de Kongens bedste Gods bort. Nu fik Fiskalen i Fyen d. 7 April 1664 Ordre at tiltale ham, og Kongen befalede d. 13 Novbr. s. A. Claus Rasch (Ridefoged og Skriver i Nyborg Amt, Præsident og Borgemester i Nyborg, 1682 Politimester i Kjøbenhavn, Assessor i Høiesteret, Samler og Besidder af Raschenberg — nu Juelsberg — efterhaanden Commerce-Assessor, Cancelliraad, Justitsraad, Etatsraad, død 1705) at kaste ham ud af Møllen; dette skete, men allerede d. 25 Octbr. 1665 maa Claus Rasch spørge Kongen, hvorledes han skal forholde sig, da Heiden Didriksen atter har „occuperet" Møllen. Svaret bliver da d. 10 Novbr. 1665, at han „atter" skal sættes paa Bremerholm, hvorfra han var løsgiven. — Han maa dog igjen være kommen ud og vel have faaet Møllen paany, thi 1670 optræder han som „Møller i Lunde" for Tamperretten i Odense som Klager imod Hr. Jens Mogensen til Landet og Bregninge, fordi denne uden hans Tilladelse havde trolovet hans Datter til en Karl, af hvem hun var bleven besvangret. Og skjøndt han allerede 1663 — som han selv skriver — var en fattig, gammel og vanfør Mand, er hans Stivhed dog

Ved Biskop Hans Mikkelsens to Visitatser i Marslev og Birkende 1635 og 1639 fandtes Børnene vel underviste.

Hr. Oluf synes at have været en ret velstaaende Mand, thi i to Boer i Odense 1641 og 1643 havde han tilgode, i det ene 100 Sletdaler, i det andet 150 Rd.

Han var gift med Karen Eriksdatter, Datter af Erik Knudsen, Forvalter ved Brobygaards Gods og Gevær-fabrik i Fyen, og Hustru Anna Lauritsdatter*). Af dette Ægteskab kjende vi 4 Sønner, nemlig:

1. Laurits Oluffsen, som 1649 opholdt sig i Kjerteminde.
2. Erik Oluffsen Marslev blev Student fra Odense 1648 og ordineret til Kapellan i Snøde og Stoense 27 Aar gammel d. 20 Decbr. 1654. (Jvfr. Worm II, S. 13 og N. M. Petersens Litteraturhistorie III, S. 495 og 505).
3. Samuel Oluffsen nævnes i Odense Skifteprotokoller 1652, som „Hr. Peders Stiffsøn i Marslev"; han blev Student fra Odense 1653**).

endnu ikke bøiet, thi uagtet baade Consistoriets Medlemmer og hans egne Børn paa det Indstændigste bede ham om at give sit Samtykke til Ægteskabet, at Datterens Ære nogenlunde kunde repareres, har han til det Altsammen kun eet Svar, nemlig at hun kunde have forlangt hans Tilladelse i Tide, nu er det for silde, nu vil han ikke give den — hvorpaa Hr. Jens Mogensen frifindes for hans Tiltale. — Hans Søn Anders Heidensen var ogsaa Møller i Lunde Mølle og fik d. 19 Marts 1698 (Fyenske og smaalandske Indlæg) paa sin Kones Forbøn Opreisning, efterat han, som dengang var over 70 Aar gammel med mange umyndige Børn, næsten i 4 Aar havde levet som fredløs, da han var bleven dømt fra sin Ære og Fred efter Lovens 6—4—18 („Undsiger Nogen Dommeren, eller truer hannem med noget Gevær, eller giver hannem Ubeqvemsord for Retten, skal han bøde 40 Lod Sølv til Dommeren, og have sin Boeslod til Kongen forbrudt, og derforuden være mindre Mand, om Ordene ere Dommerens Ære og Lempe for nær").

*) See Slægtregisteret hos Gjessing II, 2. Pag. 184 fgg.

**) J. F. E. Hundrups Samlinger om Lærerstanden ved Slagelse lærde Skole (Roeskilde Kathedralskoles Program for 1861) hedder

4. David Oluffsen Marslev, Student fra Odense 1663, søgte længe forgjæves Præstekald (saaledes 1669 om Strynø, i hvilken Ansøgning han anfører, at han længe har været „Hr. Landsdommers" Børns Præceptor), indtil han endelig d. 13 Septbr. 1681, efter Andragende af Mag. Matthæus Reutze, Provst og Sognepræst i Ryslinge, og anbefalet af Kingo som en fattig, skikkelig og nu gammel Studiosus, blev beskikket til Kapellan og Successor i Ryslinge*). Ved Mag. Reutzes Død 1690 blev han Sognepræst sammesteds og 1691 gift med Enken. Han døde 1706.

Hr. Oluf Lauritsen fik 1643 til Kapellan Peder Rasmussen Nyborg, som blev hans Eftermand baade i Embedet og i Ægteskab. Selv er han vistnok død 1646 eller i Begyndelsen af 1647**).

5. Hr. Peder Rasmussen Nyborg skal være født i Odense 1611. 1637 blev han Student fra Odense, d. 23 Decbr. 1643 ordineret til Kapellan her og formodentlig 1646 eller 1647 Sognepræst, i hvilket Embede han døde d. 29 Januar 1673 ved Solens Opgang.

Han blev 1650 af Bjergeherreds Præster valgt til at møde i Odense for i Forening med de andre Herreders Deputerede at udnævne 5 Præster i Stiftet, som tilligemed

---

det: Samuel Erikfen Marsløv var 1663 Hører i 3die Lectie i Slagelse Skole (til 1670). — Man kunde næsten fristes til at formode, at de To ere een Person.

*) Fyenske og smaalandske Indlæg af 1669 og 1681.

**) I Bjerge Herreds Thingbog hedder det 1649, at Hr. Peder i Marslev havde stævnet Laurits Oluffen tilverendis i Kjerteminde og Erik Oluffen hos Hr. Niels i Ørbæk imod Thingsvidnes Beskrivelse. Hr. Peder fremlægger begge Brødrenes skriftlige Qvittering for deres Fædrenearv af 24 Marts og 10 April 1647. Laurits Oluffen møder og fremlægger sin Broder Erik Oluffens skriftlige Svar; selv svarer han det Samme, og ydermere svarer han, at naar hans sal. Faders Bøger blive skiftede, „vil han da give Hr. Peder Afkald, saavelsom hans Anpart af 40 Daler", hvorpaa Hr. Peder begjerede Thingsvidne.

Bisłoppen skulde møde i Kjøbenhavn for at deliberere om Prinds Christians Kongevalg.

Ved Visitatsen d. 8 Mai 1653 fandt Bisłoppen Ungdommen i begge Sogne godt underviist.

Under Svenskekrigen maatte han lide Meget. Han fortæller selv i Jordebogen af 1667, at dengang afbrændte Præstegaarden og 6 andre Boliger i Marslev, hvilke sidste endnu 1667 ikke vare opbyggede. Iblandt fyenske og smaalandske Indlæg i Geheimearchivet findes en Ansøgning fra ham af 18 Novbr. 1660, hvori han kalder sig en fattig, gammel, graahærdet Præstemand og fortæller, at han nogle Gange er bleven udplyndret af de Svenske, samt at Præstegaarden reent er afbrændt af dem, saa han er kommen i Armod, hvorfor han beder om den sædvanlige Hjælp af Stiftets Kirker; denne Hjælp blev ogsaa tilstaaet ham med 1 Rd. af hver Kirke „ved Formue". Af Bjerge Herreds Thingbøger sees, at han efter Branden boede paa Selleberg, hvorfra han 1660 blev stævnet for en Hest, som under Krigen var tagen fra en Mand. Endnu 1663 var Præstegaarden ikke opbygget, thi ved Taxationen af det Aar over Præstegaardene i Bjerge Herred hedder det: „Marslev Præstegaards Bygning, som nu forefindes en Deell bygget, och en staaer i Bygning och ikke fuldferdiget, formedelst den Reen haffde werit Affbrendt — 100 Sletdaler".

Processer og Stridigheder havde han nok af; maaskee var han ogsaa lidt hidsig og paastaaelig. Foruden den ovenanførte af 1649 med Stifbørnene havde han adskillige Sager med Odensegaard i Anledning af en Bolig i Marslev, som han havde i Fæste, ligesom ogsaa adskillige Tiendehistorier. Saaledes vilde han 1657 have hvert tiende Føl istedetfor Penge af en Bonde i Marslev; men da Vidner oplyste, at der ikke havde været tiendet af Føl i 40 Aar i Marslev,

undtagen for 7 Aar siden, da den indstævnede Bonde undte Hr. Peder et Føl for Skade paa hans Bester, og at Bonden hvert Aar siden havde lagt Penge paa Tiendeladen, som Præsten ikke havde villet tage — afstod Hr. Peder Fordringen for den Gang. — Da han 1663 tilligemed Kirkeværgen gik omkring i Birkende for at tage Tiende af Sviin, kom han i Strid med en Bonde, som efter hans Mening ikke vilde tiende rettelig. Hr. Peder sagde til ham: Du est en schjelm; men Bonden svarede, at det skulde Præsten selv være, indtil han lovlig kunde overbevise ham. Hr. Peder løftede sin Stok, Bonden tog en Vognkjep; men Jacob Degn løb imellem, og der skete ingen Skade. Dog var denne Historie nær bleven dyr for Bonden, thi skjøndt han og Præsten senere bleve forligte, blev han indstævnet af sin Husbond, „den gode Mand" Bjørn Kaas til Veirup, til sit Fæstes Forbrydelse, fordi han ikke tillige havde udsonet sig med ham; ved Retten blev denne Paastand dog ikke tagen til Følge, men Bonden dømt til at stille Bjørn Kaas tilfreds.

Et Sagn fortæller, at han blev kaldt Hr. Peder Vendeport, fordi han flyttede Præstegaardens Port, som forhen var lige ud til Odense Landevei, og lagde den om bagved Kirken for at undgaae det idelige Overløb fra Odense. Maaskee dog denne Hr. Peder Vendeport snarere var Hr. Peder Nielsen Møller, der jo blev beskyldt for Mangel paa Gjæstfrihed.

I Karen Brahes Bibliothek i Odense findes et Haandskrift: Om en rett Gudfrygtigheds Øffuelse i ald Nød til frelse oc Salighed, som aff Adams fald er platt forderffuet, componeret Danicé et Latiné aff Peder Rasmussøn Nyborrig. Det indeholder jævnsides 13 danske og 13 latinske Vers, af hvilke her anføres det første og sidste Vers:

Min Siel, lofu' stedz din Herre god,	Mens fer JEHOVAM laudibus,
Paa ham dig at forlade,	In hoc et acquiesce
I ald din Nød fald ham til Fod,	A vi simulque fraudibus
At fryct' for ingen skade,	Erepta nil timesce:
Saa ret at lær' Hans Guddoms ær'	Ac discito, quæ sit Deo
Der sig althid beviser	Vis gloriæ probata:
Huad hand vil haffu', det kommer i lauffu',	Quæ cogitat Effecta dat:
Och huert guds Barn det priser.	Hinc laus ei dicata.
Det vnd' os Gud, vor Fader kier'	Deus Pater ter optimus
Oc Christ hans Søn, vor Herre,	Natusque, Spiritusque
Och hellig And, som er saa nær	Qui trinus est et unicus,
Med dem een Gud at være	Hoc largiatur usque
Hos all' som tro', och haffue ro	Credentibus, Manentibus
I Herrens Huss med ære	In atrio piorum;
Och far' saa frem, med Alle dem	Pergentibus, Tendentibus
I Himmerig vill være.	In regna coelicorum.

Hr. Peder Rasmussen Nyborg var to Gange gift. Først med Formandens Enke Karen Eriksdatter, som endnu levede 1652 og maaskee 1653; med hende havde han vistnok ingen Børn. Anden Gang med Anne Iversdatter, til hvem han blev viet i Frue Kirke i Odense d. 9 Decbr. 1655, og med hvem han idetmindste havde to Sønner: Peder, døbt i samme Kirke d. 5 Februar 1658, og Johan, døbt sammesteds d. 27 Decbr. 1659. Hun var en Datter af Iver Andersen, Fæster af Nonnebogaarden i Birkende Sogn og en Tid Forpagter paa Hindemae*). — Nogle Aar

*) Denne Iver Andersen var idetmindste to Gange gift: 1) med Ane Nielsdatter († d. 10 Februar 1632 og begraven i Birkende Kirke), med hvem han kun havde en Datter Kirsten; 2) (1635) med Else Pedersdatter Gaas (f. 1616, † 1681), Datter af Raadmand Peder Knudsen Gaas i Odense, Datterdatter af Mag. Poul Andersen Medelby og Halvsøster til

efter Hr. Peders Død boede hun i Odense og fødte der et uægte Barn, Lisbeth Christine, som blev døbt i Frue Kirke d. 20 Novbr. 1679, og til hvis Barnefader blev udlagt Studiosus Christen Hansen Skaaning.

6. Mag. Hans Jensen Bormand blev født i Kjøbenhavn d. 1 Juni 1653; hans Fader var Renteskriver Jens Sørensen sammesteds. Han blev Student fra Kjøbenhavn 1668 og tog theologisk Attestats med H. ill. 1671. I sit 20de Aar blev han næsten imod sin Villie kaldet til Sognepræst her af (senere Generallieutenant) Hans Løwenhjelm til Veirup, fik Aldersdispensation d. 13 Marts og blev ordineret d. 26 Marts 1673 af Bistop Niels Bang; Magistergraden tog han 1675. Han døde som Sognepræst her d. 5 Juli 1690, 37 Aar gammel.

Han beskrives som et ypperligt Hoved, men ikke saa regelret i sit Levnet. Thom. Brod. Bircherod siger i sit Haandskrift, at der fortælles meget om ham, som ikke Alt var ham til Ære, og Bloch bevidner, at der endnu i hans Tid fortaltes mange underlige Historier om ham. En modsat Dom fældes over ham af Oberstlieutenant Jens Sten Sehested til Selleberg*), der som „hans oprigtig befundne Ven og Tjener" paa hans Ligsteen i Marslev Kirke satte følgende Vers, „hans trohjertige og høitelskede Sjælesørger til sidste Æreminde:

Hr. Johan Pedersen Gaas i Viby (see der det Nærmere om Familien). Med denne sidste Hustru havde han adskillige Børn, som ikke synes at have været rigtig godt optugtede, hvoriblandt den ovennævnte Anne, Hr. Peder Rasmussens Hustru. Jvfr. Bloch I, 757.

*) Han døde ikke paa Selleberg, som det ofte sættes, men solgte Gaarden til General Løwenhjelm og døde paa Rugaard i Vinteren 1697—1698.

Her ligger Bormand Dydens Søn
Hans Kjerne Sjæl har Himmel Løn
Han lærte os i Ansigts Sved
I hans høielskede Menighed
Derfor o Læser hvo du est
Og lad for denne Himmelgjest

Som prislig var begaved
Her blev hans Skall begraved.
Og var i Herrens Tempel
Et trøstelig Exempel.
Drag disse Ord til Minde
Dig med Priisoffer finde.

Han synes at have siddet i meget smaa Omstændigheder og døde midt under en Gjældsproces.

Han var gift med Margrete Hansdatter Storch, som ved hans Død kun var 30 Aar gammel og havde 9 smaa Børn (det tiende døde førend Faderen). Hun blev vistnok endeel Aar boende i Fyen, thi 1702 træffes hun i Vinding-Bjerge-Aasum Herreders Auctionsprotocol ved en Auction paa Søbysøgaard, men flyttede senere til Horsens, hvor hun i Kirkebogen anføres som Fadder 1714, og hvor hun blev begraven d. 17 Octbr. 1731.

Af Børnene findes i Marslev Kirkebog (som begynder 1677) anførte: Jens Jørgen, f. d. 5 April 1679; Gjertrud, f. d. 1 Januar 1681; Helene Elisabeth, f. d. 12 Marts 1682; Jens Søren, f. d. 20 Octbr. 1685; Caspar Christian Frederik, døbt d. 2. Novbr. 1686; Henrik Adeler, døbt d. 3 Mai 1688, og Frederik Hans, døbt d. 29 August 1689. — Det er vistnok den Sidstnævnte, som forekommer i Horsens Kirkebog under Navn af Fredrik Bormand og havde to Sønner: Hans Henrik (f. 1714) og Christian (f. og † 1720); hans Hustru Maren Christensdatter døde 1738. — Desuden kjende vi endnu en Søn af Mag. Bormand, nemlig Hans Bormand (som altsaa maa være født før 1677), med hvem det gik bedrøveligt*). Han blev Student fra Odense 1694, men kom i Kjøbenhavn i Fortred med et Fruentimmer, hvorfor han maatte reise ud af Landet, gik til England, men blev dreven til Frankrig, hvor han kom til Paris. Her stod han paa Gaden og vilde tale med Folk; men Ingen forstod ham, da han ikke kunde et Ord

*) Jvfr. Holbergs Levnet, oversat af Rahbek, S. 63 fgg.; Skand. Litt. S. Skr. 11 Aarg. S. 204—206.

Fransk. I det Samme kom en katholsk Biskop forbi, talede Latin med ham, som Bormand talede med Færdighed, og førte ham hjem med sig. Bormand gik nu over til den katholske Tro, blev Præst og sat til at omvende Andre. Da Holberg 1715 opholdt sig i Paris, var Bormand Bibliothekar hos Abbé Bignon, hvor Holberg havde mange Samtaler med ham; han beskriver ham som meget forunderlig og vægelsindet, ulærd og dog saa forfængelig, at han paastod, at hvis han maatte faae Lov til at prædike og disputere offentlig i Danmark, skulde han bringe hele den danske Kirke under Pavens Lydighed. Da Holberg 10 Aar efter kom tilbage til Paris, var Bormand forsvunden, rimeligviis kastet i Fængsel, og det var ikke muligt at faae sikker Underretning om hans Skjæbne. Thom. Brod. Bircherod fortæller, at han atter for Udsvævelsers Skyld maatte udstaae meget, og at han affecterede at kalde sig Bornemand, som om han var af den Familie*).

7. Hr. Jesper Hjeresen Juul blev født i Odense 1667 (døbt d. 18 October). Hans Forældre vare den rige Kjøbmand Hjere Jespersen (død 22 April 1692) og Mette Jørgensdatter (død 10 Decbr. 1693, 53 Aar gl.), Datter af Kræmmer Jørgen Madsen og Hustru Margrete Christoffersdatter i Odense**). Han blev Student fra Odense 1685***), og d. 7 Juli 1690 (altsaa kun 2 Dage

---

*) Mag. Hans Bormand i Marslev skriver sig altid selv Bormand; men saavel i Thingbøger som andre Steder kaldes han ofte Bornemand. Det Samme er Tilfældet med hans Broder Mag. Søren Jensen Bormand, Provst og Sognepræst i Lønborg og Egvad.

**) Hr. Jesper Juul var sine Forældres eneste efterlevende Søn, men havde 5 Søstre: 1. Margrete, f. 1669, g. m. Raadmand Laurits Mikkelsen Leermand i Kjerteminde (om hans andet Ægteskab see dette Tidsskrift III, S. 91); hun døde allerede 1688 og efterlod en Datter Mette; 2. Bodil, f. 1670, g. m. Regimentsskriver Søren Seerup af Maderup i Særslev Sogn (han døde 1720, 64 Aar gl.); 3. Ide Margrete, g. m. Hr. Henning Andersen Broholm i Ringe; 4. Cathrine, g. m. Hr. Claus Jacobsen til Tommerup og Brylle; 5. Ane Marie.

***) I Skolen synes han at have været en noget vild Krabat, og hans første Studenteraar lovede ikke godt. I Jens Bircherods

efter Mag. Bormands Død) blev han af General Løwenhjelm kaldet hertil, hvilket Kald blev confirmeret af Kongen d. 12 Juli. Efterat alt dette var i Orden, blev der først d. 15 August af Løwenhjelm indgivet Ansøgning for ham om Aldersbevilling, da han kun var i sit 24de Aar, men Menighederne vare meget vel fornøiede med hans Prædiken og Erudition; og paa Kingos Anbefaling, der var „noksom tilfreds" med ham, blev denne Bevilling given d. 30 August, hvorpaa han blev ordineret d. 10 September. Han døde her, i sit 47de Aar, 1713 (begraven d. 28 December).

I Jordebogen af 1690 klager han ynkelig over det ringe Kald, han er kommen i, og over det høie Hartkorn, hvori Præstegaarden er sat. Iøvrigt maa han have været en ret velstaaende Mand, thi efter sine Forældre fik han en Arv til Værdi af næsten 1800 Rdl., hvoriblandt en Gaard i Store Visby imellem Nyborg og Kjerteminde, hvilken han for Resten havde en Deel Bryderier af, idet han snart tiltaltes for ulovlig Skovhugst, snart havde Processer med Fæsteren. Med Sognebeboerne stod han sig godt, og 1707 blev der ham for hans Levetid tilstaaet mere Græsning end hans Rettighed

---

Dagbøger hedder det d. 2 Marts 1687, at Student Jesper Hjeresen kom med Anbefalingsskrivelse fra Mag. Elias Naur om igjen at maatte nyde Kost i Klosteret, hvilken Bircherod havde gjort ham disputeerlig formedelst hans lange Fraværelse hjemme hos Forældrene. I samme Dagbøger findes en Skrivelse af 6 Decbr. 1687 til B. fra Mag. Naur, hvori han — efterat have omtalt en anden „forloren Søn" — siger: „endnu er Hjere Jespersens Søn tilbage, udentvivl ejusdem amentiæ scelerisque socius"; han beder paa Forældrenes Vegne B. om at føre ham tilbage fra hans Veis Vildfarelse, at han og kunde komme hjem talis qvalis, si non par bonis, tamen pessimis et malignissimis melior etc.; ellers vil Moderen reise efter ham og hente ham, den tunge fede Qvinde, som er aldeles ubeqvem til Reisen o. s. v.

var, „formedelst hans skjønne Tiendegjødning og anden god Omgængelse".

Han blev d. 12 Novbr. 1690 gift med Elsebeth eller Elschen von Pultz, en Søster af General Løwenhjelms Stifdatters Mand*). Hun vedblev efter Mandens Død at boe i Præstegaarden (ved Mandtallet 1717 til Krigsstyr og Kopskat taxeredes hun til 25 Rdlr.), hvor hun døde 1719 (begraven d. 21 Octbr.), 53 Aar gammel. Af deres 5 Børn overlevede kun 2 Faderen, nemlig:

1. Hjere Juul, født d. 20 Decbr. 1692, Student fra Odense (men privat) 1705, altsaa neppe 13 Aar gammel, skjøndt der i Universitetsmatriklen staaer 14 Aar. Han tog 1710 theologisk Attestats med bedste Charakteer, blev Sognepræst i Oure og Veistrup 1725, tilsidst Provst i Gudmeherred og døde 1757.
2. Ide Sophie Juul, født d. 31 Octbr. 1699, gift med Eftermanden.

8. Hr. Hans Struch blev født i Svendborg 1675; hans Forældre vare Tolder og Raadmand Johan Pedersen Struch og Bodil Hansdatter**). Han gik som „et fattigt Barn af maadelig Forhaabning og Musikus" i Odense Skole indtil 1699, da han blev Student, „22 Aar" (snarere 24 Aar) gammel. Senere var han en Tid Hov-

*) Hun var Søster til Oberst Hans Frederik Pultz til Rygaard i Fyen (død 1714) og Oberst Henrik Christoffer Pultz. Denne Sidste var gift med Mette Sophie Schade, Datter af Oberst Otto Schade og Sophie Bjelke og Stifdatter af Løwenhjelm, som 1673 efter Oberst Schades Død havde ægtet Enken. Ifølge B. bragte Oberst Hans Frederik Pultz sin Søster med sig fra Irland til Danmark.

**) Han var Broder til Provst Johan Ludvig Struch, Sognepræst i Nørre Næraa og Høirup fra 1688 til sin Død 1723; deres Søster Maren Struch var gift med Hr. Hans Lauritsen Hellevad (død 1691) og Hr. Gamaliel Nielsen (død 1718), begge Sognepræster til St. Nicolai Kirke i Svendborg.

mester hos Generalmajor Hans (Brokkenhuus) Løwenhjelm paa Veirup og blev af ham 1714 (conf. 19 Januar), kaldet til Sognepræst her, hvor han døde i Begyndelsen af 1742 (begr. d. 15 Januar), 66½ Aar.

Det er nok muligt, at han just ikke overtraf den maadelige Forhaabning, der var opvakt om ham i Skolen; idetmindste vidner en Attest fra ham i Thingbogen af 1720 om, at han hverken besad Herredømme over Tanken eller Sproget. Men paa den anden Side synes han at have været en stille, fredelig Mand, der heller tog imod Fornærmelser end gjengjældte dem. Ved de mange Børn, han fik, bleve hans Kaar nok temmelig knappe imod Slutningen af hans Liv. — Af de c. 270 Børn, som i hans Embedstid fødtes i Marslev, bleve omtrent 100 baarne til Daaben af hans Kone og ældste Datter.

Han blev d 24 August 1714 gift med Formandens Datter Ide Sophie Juul og fik med hende 10 Børn, hvoraf følgende 8 overlevede ham:

1. Bolette Dorthea Struch, f. 24 August 1716, gift 10 April 1742 med Hr. Niels Husum, der døde 4 April 1750 som Sognepræst til Bregninge og Søby paa Ærø.
2. Jesper Struch, f. 17 Decbr. 1718.
3. Frederik Caspar Struch, f. 15 Juli 1720, Sognepræst paa Drejø 1747, i Østerskjerninge og Hundstrup 1755, død 1795. (Iblandt hans Børn vare: Hans Struch, død ugift 1815 som Sognepræst til Østerskjerninge og Hundstrup; Johan Struch, død 1812 som Sognepræst til Brorstrup, Ravnkilde og Haverslev i Viborg Stift; Johanne Juliane Struch, gift 1) med Sognepræst Carl Frederik Behmann paa Drejø (død 1788); 2) med Møller Søren Jensen i Vestermølle i Vesterskjerninge Sogn.)
4. Elschen Struch, født 31 Januar 1722, død i Oure 1743 (begr. 10 Decbr.).
5. Johanne Juliane Struch, født 24 Decbr. 1725, død sammesteds 1749 (begr. 14 Novbr.).

6. Sophie Lovise Struch, født 17 Novbr. 1727 (opholdt sig 1766 og 1768 i Østerskjerninge).
7. Edel Margrete Hedvig Struch, født 27 Februar 1733, gift 8 Juni 1781 med Studiosus Johannes Daniel Dau, Degn paa Strynø; hun døde i Østerskjerninge 12 Marts 1817, saavidt vides uden at efterlade sig Børn.
8. Ide Vibekke Struch, født 10 Mai 1738. Hun var døvstum, og 1744 blev der tillagt hende 26 Rdlr. aarlig af Odense Hospital.

Idet han indfører sit ottende Barns Daab i Kirkebogen, skriver han: „denne skal være voris Alderdoms staf og vor Haands Kiep, naar hun gaaer ind og ud for os. Tob. 5, v. 25"; ved det niende: „frygt icke, thi denne skal du ogsaa have. Gen. 35, v. 17", og ved det tiende og sidste: „Herre (om du vil) det er nok. 1 Reg. 19, v. 4."

9. Hr. Cosmus Ramus*) blev født i Kjøbenhavn d. 24 Januar 1717. Hans Fader Christian Ramus (død som Biskop i Fyen 1762) var dengang Kapellan ved Holmens Kirke, hans Moder var Elsebeth Holst. Han blev 1734 Student fra Odense og 23 Februar 1742 beskikket til Sognepræst her. Den 13 Februar 1767 blev han forflyttet herfra til Sognepræst for Assens og Kjærum, i hvilket Embede han døde d. 6 September 1782.

At han led af Øiensygdom, idetmindste i en senere Tid, sees af Bloch II, S. 178. Maaskee har dette været Aarsag til, at Kirkebøgerne her i en Deel af hans Embedstid ere meget uordentlig førte.

Han blev 1743 gift i Odense med Else Langsted, Datter af Kammerraad og Regimentsskriver Hans Langsted sammesteds. Hun overlevede ham og boede senere i Odense. De havde følgende 11 Børn:

---

*) Bloch II, S. 157 fg. Jvfr. Worms Lexicon over lærde Mænd III, S. 623 fg.

1. Christian Ramus, født 28 Mai 1744, Student 1761, var senere Forvalter paa Fjellebro og 1800 Kasserer ved den fyenske geistlige Enkekasse; han døde ugift d. 29 Mai 1801.
2. Erik Ramus, født 4 Juni 1745, Student 1762.
3. Hans Ramus, født 25 April 1746, blev Student 1762, Fuldmægtig paa Nyborg Amtstue 1767, døde 6 Februar 1773.
4. Frederik Ramus*), den Forriges Tvillingbroder, blev ligeledes Student 1762, tog Attestats 1771, blev s. A. Hører ved Odense Skole, 1779 Sognepræst paa Bogø ved Falster, 1782 Sognepræst til St. Nicolai Kirke i Svendborg og Thurø, 1788 Provst i Sunds Herred, døde 6 Februar 1808. Han var gift med Birgitte Charlotte Sevel, død 1832, en Datter af Hr. Johannes Sevel, der døde som Sognepræst i Idestrup paa Falster 1787.
5. Joachim Frederik Melchior Ramus, født 25 Februar 1749, blev Student 1766, tog Attestats 1771 med H. ill., blev 1775 Klokker ved Domkirken i Ribe og Amanuensis hos Biskoppen, 26 Septbr. 1781 Sognepræst til Brøns i Ribe Stift, døde 1813. Han var gift 1) med en Datter af Kammerraad og Amtsforvalter Christian Bruun i Assens; 2) med en Datter af Toldcontrolleur Wulf i Middelfart.
6. Elisabeth Ramus, født 3 Novbr. 1750.
7. Philip Julius Jacob Ramus, født 3 April 1754, var en Tid Forvalter paa Tøistrup i Fyen.
8. Johanne Ramus, født 6 Februar 1759.
9. Jonas Ramus, døbt 24 Octbr. 1760.
10. Mathilde Dorthea Ramus, født 26 August 1762.
11. Sara Jacobine Ramus, født 20 Juli 1766.

(Efter Ramus kaldte Major Hans Løwenhjelm Studiosus Josias Holst til Sognepræst her; men da han kun var 23 Aar gammel, maatte han ansøge om venia ætatis, hvilken blev ham negtet. Han blev 1773 Sognepræst til Kollerup og Skræm i Aalborg Stift og døde 1788.)

*) Imm. Barfod, Den Falsterske Geistligheds Personalhistorie II, S. 53.

10. Provst Mourits Trap Friis blev født i Astrup i Viborg Stift d. 5 Januar 1737. Hans Fader var Provst Carsten Hansen Friis (født 1693, død 1753) til Astrup, Rostrup og Store Arden Menigheder, hans Moder Anna Trap (født 1709, død 1779), Datter af Mag. Mourits Trap til TersleV og Ørslev i Sjælland. Han blev Student fra Viborg 1752, var flere Aar Huuslærer, tog Attestats med Laud. 27 Juli 1759, var Lærer paa Rørbæk i Fyen fra 1761 til 1764, blev 1765 personel Capellan til Bringstrup og Sigersted i Sjælland og d. 24 April 1767 bestikket til Sognepræst her; 1789 blev han Provst i Bjerge Herred. Han blev entlediget d. 19 August 1808 og døde d. 7 Octbr. samme Aar.

Han giftede sig 1767 med Johanne Margrete Friis*), født 1748, Datter af Byfoged Ulrik Knudsen Friis i Ringsted og Bente Cathrine Lund. Hun mistede aldeles sit Syn i sin tredie Barselseng 1772, fødte siden 10 Børn uden at see dem, og var blind til sin Dødsdag d. 21 April 1836. — Det var ganske vist en stor Sorg og et stort Tab for Ægtemanden; men det synes dog, som om han noget vel stærkt benyttede denne huuslige Ulykke til at fremkomme med den ene Begjering dristigere end den anden. Saaledes ansøgte han 1783 om at Kaldet i 10 Aar efter hans Død maatte ansees som ikke vacant, men besørges af en personel Capellan med fri Forpleining og 100 Rdlr. om

*) Hun var Søster til Knud Arild Friis, der døde 1811 som Sognepræst til Skjellerup og Ellinge. — Provst Friis selv havde iblandt andre Sødskende en Broder Frederik Friis, der døde 1807 som Sognepræst i Herrested, og en Søster Birgitte Sophie Friis (død 1777), der var gift med Provst Frands Olsen Bjerre, Sognepræst i Vindinge (død 1797).

Aaret, og at hans Kone og Børn maatte i de 10 Aar have den øvrige Indkomst. Som Grund anfører han, at han har 10 levende Børn, og at hans blinde Hustru gaaer frugtsommelig med det 11te. Ved kgl. Resol. af 9 Juli 1783 bevilgedes, at Enken maatte faae 200 Rdlr. aarlig Pension; skulde hun døe førend Børnene ere voxne og opdragne, maa Pensionen vedvare indtil det mindste af Børnene er blevet 16 Aar; skulde der komme een Enke til, skal Halvdelen af hendes Pension fragaae de 200 Rdlr. 1784 ansøgte han om, formedelst sine kummerfulde Vilkaar at blive fritagen for kongelige Skatter (med hvad Udfald, har jeg ikke fundet), og 1786 om ved Vacance at blive forflyttet til et Kjøbstedkald — „kan melde sig ved Vacance".

De 13 Børn vare følgende:

1. Carsten Friis, født 22 Septbr. 1768, blev Student fra Odense 1786, theologisk Candidat med Laud. 1797, Sognepræst til Allested og Veile 1798, død 5 Januar 1809. Han blev 1800 gift med Ingeborg Marie Elise Dresing, født 23 August 1766, Enke efter Claus Schjønning, Controlleur paa St. Croix i Vestindien.
2. Ide Sophie Birgitte Friis, født 14 Septbr. 1769, død 26 Decbr. 1859. Gift 23 Mai 1794 med Lars Nicolai Faber, Bogtrykker og senere Tugthuusinspecteur i Odense (død 13 Novbr. 1835).
3. Hans Friis, født 16 Marts 1772. Han var en Tid Birkedommer i Langesø og Holstenshuus Birk og døde ugift som Sagfører i Odense 26 Juni 1861.
4. Maltha Ulrik Friis, til Nørlund og Torstedlund, født 6 Novbr. 1773, død 1814. Gift med Mariane Viborg. Deres Datter Mariane blev gift med sin Farbroder Otto Engelsted Friis (Nr. 13).
5. Edel Marie Friis, født 7 Januar 1775, død 8 Juni 1860, gift 5 Febr. 1819 med Jørgen Petersen (død 8 Juli 1826), Eier af Keirup i Kjølstrup Sogn.
6. Erik Friis, Faderens Eftermand, født 10 Octbr. 1776.
7. Frederik Ludvig Friis, Cancelliraad og Procurator, født 8 Februar 1778, død i Odense 5 Juni 1837.

8. Frederikke Louise Charlotte Friis, født 4 Februar 1779, gift 1801 med Andreas Christian Obel (født 1766, død 1843), Provst, Sognepræst til Karby, Hvidbjerg og Redsted i Aalborg Stift. (Jvfr. Fr. Barfod, Danmarks Geistlighed, 1ste Aargang Sp. 165 fg.). Hun lever som Enke i Aalborg.
9. Ane Cathrine Friis, født 6 Februar 1780, død 16 Marts 1819. Gift 29 October 1808 med Christian Holger Hansen, Procurator i Odense (død 24 Januar 1848).
10. Christen Rottbøll Friis, Kjøbmand i Odense, født 29 Decbr. 1781, død 27 Decbr. 1860. Gift med Kirstine Cathrine Friis (død 1855), Datter af hans Morbroder, Sognepræst Knud Arild Friis i Skjellerup. (Deres Datter Marie Kirstine Friis er gift med Sognepræst Mogens Nielsen Worm i Søndersø.)
11. Johan Christoffer Gotthold Friis, født 5 Juli 1783, død 1840, Artillericapitain, siden Justitsraad, R. af Dbr. Gift med Nielsine Jensine Engelsted fra Rørbæk. Hun lever som Enke i Kjøbenhavn.
12. Dorthe Friis, født 1 Decbr. 1785, død 1786.
13. Otto Engelsted Friis, født 6 Octbr. 1788 (see Kjølstrup).

11. Erik Friis blev født i Marslev Præstegaard d. 10 Octbr. 1776 af de ovennævnte Forældre. Han blev 1795 Student fra Herlufsholm (Laud.), tog Aaret derefter anden Examen med Udmærkelse og 14 Juli 1803 theologisk Embedsexamen med Laud. Den 23 Januar 1807 blev han beskikket til personel Capellan hos Faderen, og ved dennes Afgang blev han Sognepræst d. 2. Septbr. 1808. Han døde d. 5 Juni 1836*).

Opvækkelsen fra Kjerteminde-Egnen berørte kun meget

*) Det var tunge Tilskikkelser, som det Aar gik over Præstefamilien i Marslev. Den 7 Januar mistede Præstefolkene deres ældste Datter Pouline; den 21 April døde Præstens Moder, som indtil det Sidste havde bevaret sin Aandskraft og var høit elsket af hele Familien; den 20 Mai nedbrændte Præstegaarden aldeles, og endelig d. 5 Juni døde Præsten fra Kone og 6 Børn.

lidt Marslev og Birkende Sogne; men forsaavidt den yttrede nogen Indflydelse her, var Erik Friis utrættelig i at forfølge dens Tilhængere.

Han giftede sig d. 12 Novbr. 1808 med Eleonore Catalina Marie Wreboe (født 1777, død i Odense 1860), Datter af Andreas Wreboe, dansk Consul i Marokko, død i Kjøbenhavn som Conferentsraad 1813. (Jvfr. Nyerup og Kraft, S. 687 fg.). Deres Børn vare:

1. Pouline Andrea Johanne Friis, født 15 Septbr. 1810, død ugift 7 Januar 1836.
2. Mourits Severin Friis, født 3 Marts 1812, forhen Provisor paa Apotheker, nu Materialist i Aalborg. Gift med Dorothea Knudsen (død 1851).
3. Vilhelm Andreas Ferdinand Friis, født 2 Juli 1813, Møller, død ugift 1847.
4. Edvard Ulrik Christian Friis, født 21 Marts 1815, theologisk Candidat (n. cont.) 19 Januar 1841, opholder sig ugift i Odense Graabrødre Hospital, sindssvag.
5. Carsten Friis, Urtekræmmer i Kjøbenhavn, født 3 Septbr. 1816, død 1848. Gift med Sophie Mortensen.
6. Ulrikke Marie Cathrine Friis, født 25 Marts 1820, lever ugift i Odense.
7. Hans Frederik Johan Friis, født 22 August 1821, Boghandler i Kjøbenhavn. Gift med Christiane Mortensen.

12. Frederik Oldenburg*) blev født i Kjøbenhavn d. 12 Januar 1799. Hans Fader var Frederik Oldenburg, født i Frederikshald 1767 af en gammel adelig mecklenborgsk Slægt, død i Kjøbenhavn — efter i flere Aar at have været blind — 30 Januar 1848 som Kammerherre, Commandeur af Dannebroge og Dannebrogsmand. (Han havde tidligere været første Deputeret i General-Toldkammeret, hvorfra han 1831 entledigedes; 1822 blev han med

*) Jvfr. Imm. Barfod I, 220 fg.

ægte Descendenter optagen i den danske Adelstand). Moderen var Marie Clarette Benedicte Bastholm (født 1773, død 1807), Datter af kgl. Confessionarius Dr. Christian Bastholm.

Han blev 1817 Student fra Borgerdydskolen i Kjøbenhavn, tog 1818 anden Examen, 18 Juli 1822 Attestats og senere de practiske Prøver, Alt med bedste Charakteer. Den 27 Mai 1825 blev han kaldet til Sognepræst for Høiberg og Elsborg i Aarhuus Stift (Tiendecommissair i Fjends-Lysgaard-Hids-Salling Herreder 1830), d. 4 Mai 1832 til Levring og Hørup i samme Stift og 26 Juli 1836 til Marslev og Birkende paa Indstilling af Kammerherre Løwenhjelm til Veirup. Her var han i henved 12 Aar og blev 8 Mai 1848 beskikket til Sognepræst i Idestrup paa Falster, hvor han døde d. 20 Decbr. 1866.

Han blev 20 Juli 1825 gift med Christiane Sophie Elise Melchior, født 11 Marts 1797, Datter af Byskriver Johan Erasmus Melchior i Kallundborg (død 1823) og Elise Sybilla Bach (død i Marslev Præstegaard 1845, 75 Aar gl.). Hun lever som Enke i Helsingør.

De have kun een Søn:

Frederik Oldenburg, født 14 Marts 1828, privat dimitteret 1846. Han deeltog 1848 som Herregaardsskytte i Krigen, tog 1852 Forstexamen, var en Tid lang ansat som Assistent ved Overførsterembedet i den haderslevske Forstinspection, senere beskjæftiget med Reguleringen af Baroniet Lehns Skove, nu Eier af Gaarden Oretorp i Skaane. Den 21 Juli 1854 ægtede han Micheline Christiane Schmidt (født 1830, død 1869), Datter af Capitainlieutenant Jacob Christian Schmidt til Østergaard i Fyen og Anna Christine Holm.

13. Gollich Frederik Peter Strøm*) er født i

*) Jvfr. Erslew, Suppl. III, S. 300.

Odense 3 April 1819. Hans Fader var Samuel Henrik Strøm (født 1795, død 1858), Gjæstgiver sammesteds; hans Moder Bolette Elisabeth Læger (født i Kjøbenhavn 1793, død 1854).

Han blev 1835 Student fra Odense Cathedralskole, tog 1836 anden Examen, 7 Mai 1840 Attestats og 1842 de practiske Prøver, Alt med bedste Charakteer. Efterat han i et Aars Tid havde været Lærer ved Helliggeistes Sogneskoler i Kjøbenhavn, blev han i Foraaret 1842 Hjælpelærer ved Odense Cathedralskole under daværende Overlærer Dr. Kalkars Fraværelse paa en Udenlandsreise; 1843 blev han constitueret Lærer og d. 26 Januar 1844 Adjunct ved Skolen. Den 26 August 1848 blev han udnævnt til Sognepræst i Marslev og Birkende efter Indstilling af daværende Premierlieutenant Løwenhjelm til Veirup, imod at denne gav Afkald paa Forslagsretten til Embedet.

Den 20 Juni 1859 blev han valgt til Medlem af Landsthinget for sjette Valgkreds, d. 29 Marts 1864 til Medlem af Rigsraadets Landsthing, og d. 23 Juni 1866 gjenvalgtes han til Rigsdagens Landsthing. Den 26 Mai 1867 blev han udnævnt til Ridder af Dannebroge og d. 18 Juni 1868 til Medlem af Kirkecommissionen.

Han ægtede 18 Mai 1849 Marie Christine Müller (født 29 Septbr. 1830), Datter af Cancelliraad Hans Müller (født 1800), Kasserer ved Fattigvæsenet og Sparekassen i Odense, og Marie Margrete Lütken (født 1795), Datter af afdøde Amtsprovst Peter Vilhelm Lütken i Lumby.

Efterat dette Ægteskab i nogle Aar havde været barnløst, adopterede de Anna Pouline, født 22 Juli 1852, hvis Forældre Commandeurcapitain Mathias Meyer og Augusta Budde begge vare døde af Cholera i Kjøbenhavn i Sommeren

1853. Senere have de selv faaet 5 Sønner, hvoraf den ene var dødfødt (1862); de andre ere:
2. Hans Samuel Christian Strøm, født 3 Novbr. 1854.
3. Peter Vilhelm Strøm, født 9 Marts 1857.
4. Poul Henrik Strøm, født 14 Novbr. 1865.
5. Erik Strøm, født 7 Mai 1870.

Kjølstrup-Agedrup.

1. Hr. Henrik Hundretmark var Præst i Kjølstrup og skal have været Provst i Bjerge Herred paa Reformationstiden; han er efter det Følgende formodentlig død imellem 1530 og 1536*).

2. Hr. Peder Poulsen fik, ved Kongebrev af Nyborg 1530 in vig. divi Joh. Baptistæ, Præsentats paa Kjølstrup Kirke, lydende at Hr. Henrik Hundretmark har undt og udvalgt ham til at nyde samme Kirke og Sogn med

*) En Beretning i Jordebogen for 1690 af den daværende Provst i Bjerge Herred Hr. Cornelius Olussen i Rynkeby — at, saavidt han har kunnet efterspørge, var han den sjette Provst i Herredet; den første Provstes Navn var ubekjendt; den anden var Hr. Hans (Pedersen) i Kjerteminde — har ført baade B. og Bl. til at tillægge Hr. Henrik Hundretmark en meget lang Embedstid baade som Præst og Provst, nemlig indtil 1580 eller 1581. Som Følge af denne Antagelse maae alle de Præster i Kjølstrup, som findes imellem 1530 og 1580, finde sig i kun at være Adjuncter hos Hr. Henrik, og alle Provster i Herredet paa den Tid blive kun hans Viceprovster. Men paa en saa løs Angivelse i Jordebogen kan der naturligviis ikke bygges Noget, især da den strider imod alt Andet, hvad der ellers er bekjendt om Kjølstrup Præster og Herredets Provster.

hannem udi sin Livstid, og naar Hr. Henrik død er, da skal han nyde og beholde samme Kirke hans Livstid. Samme Aar blev han tilligemed Hr. Peder Nielsen i Nyborg af Bisskop Knud Gyldenstjerne sendt til Thinge for at granske paa et Tog om noget Gods. Den 15 April 1535 underskriver han i Leiren for Assens Hyldingen af den udvalgte Kong Christian den Tredie. Han døde formodentlig 1535 eller 1536.

3. Hr. Hans Pallisen fik Præsentats paa Kjølstrup Kirke 1536 per obitum Dni Johannis (? = Petri) Pauli.

4. Hr. Laurits (Rasmussen) Haldager nævnes i Jordebogen af 1690 med Tilføiende, at han menes og at have været Provst.

5. Hr. Anders Lauritsen har skrevet i Jordebogen af 1568 som Præst baade til Kjølstrup og Agedrup Kirke, dog angaaende den sidste med den Tilføining: „huilckenn ieg ennu icke er stadfest tiill, for nogenn trette ther haffuer werritt om". I Registre over alle Lande findes et Kongebrev af Frederiksborg 7 Juni 1571 (der er overstreget: 17 Septbr. 1568), hvori det hedder, at Agedrup og Seden Kirker have af Arilds Tid været anneteret under een Præst og ligget til Frue i Odense, indtil Jørgen Skinkel tog Agedrup Kirke der igjen fra og lagde den til en anden Kirke, hvor den tilforn ikke tilligget havde, for nogen Forsømmelse, Præsten til Frue Kirke skulde have ladet sig befinde i; da, efterdi Agedrup Kirke nu igjen vacerer (dette passer ikke paa 1571, men maaskee paa 1568) og den og Seden Kirker og deres Præstegaarde have været funderet til Præsten ved Frue Kirke, da Christian den Tredies Brev udgik om Landsogne at skulle anneteres og incorporeres til Kjøbstadkirker i Fyen — unde og tillade vi, at forskrevne Agedrup og Seden

Kirker og Sogne med Præstegaarde og al Præstegaardenes rette Tilliggelse maae og skulle herefter altid være annexeret til fornævnte Vor Frue Kirke til Sognepræstens Underholdning, dog saa at Sognepræsten og hans Efterkommere skulle holde en god og lærd Kapellan i fornævnte Kirker og ei andensteds. Denne Befaling er imidlertid neppe nogensinde bleven iværksat, thi i Agedrup Kirke findes Hr. Anders Lauritsens Navn med Aarstallene 1574 og 1580. — I fyenske og smaalandske Registre findes et Kongebrev af Frederiksborg 28 Septbr. 1584, hvori Kongen, da et lille Sogn Agedrup ikke langt fra Odense nu er ledigt, tillader, at det med al sin Rente og Rettighed maa være og blive hos Kapellanen til St. Knuds Kirke i Odense, at han desbedre kan blive forsynet med Underholdning. Men der føies til: Dette forne Brev blev for nogen skjellig Aarsag afslagitt; følgelig vedblev Agedrup at være Annex til Kjølstrup, med hvilket det vist noget før 1568 var blevet forenet.

Hr. Anders Lauritsen blev ved Hyldingen af Prinds Christian (den Fjerde) affærdiget d. 11 Juni 1584 som en af Bjerge Herreds Præsters tre Deputerede; formodentlig er han død imellem 11 Juni og 28 Septbr. 1584.

6. Provst Laurits Jespersen Stampe er født i Nyborg omtrent 1553 og rimeligviis en Søn af den Jesper Stampe, som 1552 forekommer i Nyborg*). Han var først Hører ved Skolen i Nyborg og blev 1582 Kapellan

*) Aktstykker til Opl. om Danmarks indre Forhold udg. af Fyens Stifts lit. Selsk. 1ste Saml. S. 179. Derimod er han i Stampernes Slægtregister hos Gjessing (III, 1, ad Pag. 468) anbragt paa en ganske feil Plads, naar han sættes som en Søn af den omtrent 10 Aar yngre Jesper Hansen Stampe, der snarere kunde være hans Brodersøn; derfor sættes han ogsaa der som Præst i Kjølstrup omtrent 40 Aar efter at han virkelig blev det.

sammesteds*), hvorfra han rimeligviis 1584 blev kaldet hertil, hvor han døde 1633.

I Bisskop Jacob Madsens Visitatsbog beskrives han som en god og opbyggelig Prædikant med klangfuld Røst og meget lig Hr. Peder i Marslev. Han prædikede længe, over en Time, og med mange Afdelinger og Underafdelinger (circumstanciæ). Saaledes 1589 over Joh. XI om Lazari Død og Opvækkelse: 1) om selve Miraklet, med fire Underafdelinger; 2) om de Personers gode Egenskaber, som ere tilstede ved det. — Mariæ Bebudelsesdag 1590: 1) hvor forunderlig Gud Fader og Gud Søn bringe Spaadommene om Sønnens Undfangelse til Opfyldelse; 2) hvorledes Maria tre Gange bliver prøvet og hvorledes hun bliver styrket af Engelen; 3) hvorledes Christus er undfangen (og Anvendelsen deraf?). Den første Deel af denne Prædiken havde 6 Underafdelinger, hvoraf de 3 første (Engelens Udsendelse, Maria en Jomfru, og af Davids Familie) stemme overeens med Guds Forjættelser, de 3 sidste (hendes Bolig i det foragtede Nazareth, hendes Smerte og den lange Opsættelse) synes at stride imod dem. I den anden Deel talte han om Marias Bedrøvelse (med Hentydning til hendes Navn), og den tredie fremstillede han saaledes: af Marias Blod skal dannes et Menneske, ligesom Adam skabtes i Paradiis; dette Stof ifører Christus som Gud sig; han skal være Konge over Jakobs Huus evindelig, følgelig skal han opstaae, og følgelig skulle ogsaa hans Lemmer leve og opstaae med ham.

Hr. Laurits Stampe blev den 4 Novbr. 1603 i

*) Brev (i Bispearchivet, Binding Herred Nr. 47, 4) fra Magistraten i Nyborg til Bisskoppen, at da Hr. Anders (Bertelsen; see dette Tidsskrift III, S. 40) er kaldet til Flødstrup, have de kaldet „Hr." Laurits Stampe til Kapellan. Det synes altsaa, som om han allerede tidligere var ordineret.

Agedrup Kirke eenstemmig af Herredspræsterne valgt til Provst i Bjerge Herred.

Han var 2 Gange gift. Først med Enken Maren Lauritsdatter, som var født i Sognet og rimeligviis Hr. Laurits Haldagers Datter og Hr. Anders Lauritsens Enke; hun havde med sin første Mand tre Børn og 1589 to smaa Børn med Hr. Laurits Stampe. Anden Gang med Maren Andersdatter Hof, Datter af Hr. Anders Hof i Rynkeby; hun overlevede ham og blev gift med Eftermanden. Følgende Børn kunne med Vished (Nr. 1) eller Sandsynlighed henføres til disse Ægteskaber:

1. Maren Lauritsdatter Stampe forekommer i Kjerteminde Thingbøger 1660 som „nu verrendes i Kjølstrup"; hun har solgt sin Part i en Gaard i Kjerteminde for 90 Sletdaler. Hun var af andet Ægteskab, holdt længe Huus for sin Stiffader Hr. Poul Bagger og døde ugift 1684.
2. Anders Lauritsen Stampe blev Student 1617, men slog nok ind paa en anden Vei, thi 1637 forekommer han („Anders Stampe") et Par Gange i Kjerteminde Thingbøger som Medeier af en Gaard i Kjerteminde, hvorved han har en Deel at gjøre med Hr. Hans (Gamalielsen) i Gudbjerg.
3. Jesper Lauritsen Stampe var Skolemester paa Elvedgaard 1662, da han stod Fadder til Præstens Barn i Eilby (Vedel Simonsen, Samlinger til Elvedgaards Historie I, S. 165 fg.).

7. Provst Poul Oluffen Bagger blev født i Odense 1605. Hans Forældre vare Mag. Oluf Oluffen Bagger (død som Vicar i Odense 1616) og Barbara Pedersdatter*). Han blev Student fra Odense 1627, reiste uden-

*) Da jeg intetsteds har fundet et rigtigt Slægtregister over denne Familie, især paa Grund af at den ovennævnte Mag. Oluf Oluffen Bagger enten forvexles med sin Fader, den bekjendte Handelsmand Oluf Bagger i Odense, eller med sin Broders Dattersøn Mag. Oluf Johansen Bagger i Lund, anfører jeg paa modstaaende Side et lille Stykke Slægtregister for de to Grene af Familien, som hyppigst forvexles med hinanden.

Handelsmand i Odense, † 21 Septbr. 1602. † 4 Febr. 1581.

Niels Bagger, f. 1553, Raadmand i Odense, g. m. **Maren Knudsdatter Seeblad** (f. 1552, † 1641). Af deres 5 Børn anføres her:

- **Karen**, f. 1577, † 1661, g. m. Kjøbmand **Johan Borchersen**. Af deres 5 Børn anføres her:
  - Mag. **Oluf Johansen Bagger**, Lector theol. i Lund, † 1677. Iblandt hans Børn var:
    - Dr. **Hans Bagger**, Biskop i Sjælland, f. 1646, † 1693.

Claus, f. 1554, Borgemester i Kjøge.

Maren, f. 1558, † 1598, g. m. Borgemester **Sivert Pedersen** i Odense († 1599).

Else, f. 1559, g. m. Raadmand unge **Hans Friis** i Odense.

Ane, f. 1561, † 1 Aar gl.

Lisbeth, f. 1563, † 1638, g. m. **Richert Knudsen Seeblad** i Odense († 1625).

Jens, f. 1565, † 1582 i Hamburg.

Mag. **Oluf Bagger**, f. 1567, † 1616, g. m. **Barbara Pedersdatter**.

- Provst **Poul Olufsen Bagger**, Sognepræst i Kjølstrup 1633—1672. Af hans Børn kjendes kun:
  - **Poul Poulsen Bagger**, først Borger i Kjerteminde, senere Degn i Glostrup.
    - **Henrik Bagger**, Degn i Glostrup.
  - Hr. **Peder Poulsen Bagger**, i Kjølstrup 1672—1704. Iblandt hans Børn var:
    - **Poul Bagger** († 1722).
      - **Frederik Bagger**, Etatsraad, Eier af Juulskov († 1791).
- **Oluf Olufsen Bagger**, Tolder i Kjerteminde, † 1660. G. m. **Karen Lauritsdatter** (som senere blev gift med **Hans Nielsen Odder** i Kjerteminde). Af 5 Børn anføres:
  - **Oluf Olufsen Bagger**, som gik til Ostindien.
- **Margrete**.
- **Birgitte**, g. m. Raadmand **Poul Christensen** i Kjerteminde († 1657, see Rynkeby Præster).
  - **Karen**, g. m. 1) Tolder Jørgen Carstensen i Kjerteminde († senest 1661); 2) Borgemester Johan Rudolph Burenæus sammesteds. Af 1ste Ægteskab havde hun 3 Børn:
    - **Hans**.
    - **Ane**.
    - **Barbara**, g. m. Provst **Mathias Thestrup** i Dalby.
  - **Barbara**, † ugift i Kjøbenhavn.
- **Karen**.

Erik, f. 1568, † 1592.

Ane, f. 1571, g. m. 1) Kjøbmand **Brun Rensing** († 1590); 2) Herredsfoged Christen Kjær i Odense H. († 1601); 3) (6 Mai 1604) Hr. **Peder Hansen** til Sandager-Holevad († 1634).

Hans, f. 1573, bosat i Bergen.

Anders, f. 1575, ligeledes bosat i Bergen.

lands efterat have fuldendt sine Studeringer, kom hjem fra Holland i November 1633 og blev allerede den 11 Decbr. samme Aar indviet til Sognepræst her af Biskop Dr. Hans Mikkelsen*). Den 28de Marts 1661 blev han sat til Provst i Herredet**), som han dog formodentlig havde været siden Begyndelsen af 1660, da Provstiet var blevet ledigt ved Hr. Jon Lauritsens Død. Han døde den 15 Januar 1672.

I sjællandske Indlæg findes en Ansøgning af 6 Novbr. 1660 fra ham til Kongen, hvori han fortæller, at da Svenskerne d. 2 Novbr. 1659 havde sat sig fast ved Ulriksholm for at formene vore Folk Adgangen fra Kjerteminde ind i Landet, og han ved flittig Ransagning havde erfaret Fjendens Styrke og Plan til et Angreb den følgende Dag, gik han til Kjerteminde om Natten og meldte det til Generalfeltmarschal Schack, som takkede ham derfor og lovede Sligt at ville andrage for Kongen. Men da Fjenderne erfarede, at han var gaaet til vor Armee, ruinerede de Præstegaarden, brændte alle Trævarer og skilte ham ved alt hans Gods og Formue, saa han, da han kom til sit Huus igjen, havde hverken Sølv eller Guld, Uldent eller

*) I fyenske Tegnelser findes et Kongebrev af 17 Octbr. 1633, at Hr. Mogens Kaas, Hr. Jørgen Brahe og Bispoppen skulle paakjende en Tvist imellem Anders Bille til Damsbo som Værge for Skinderup og Frederik Markdanner til (Rønninge-) Søgaard, nu residerende paa Østergaard, formedelst et Kaldsbrev, som den Sidstnævnte med 5 Bønder har udgivet paa Kjølstrup og Agedrup Sogne.

**) Bisp Laurits Jacobsens Tegnebog. Rimeligviis blev han Viceprovst 1657, fra hvilket Aar Bl. sætter ham som Provst; dette bestyrkes ved, at Hr. Jon Lauritsen i Viby sidste Gang underskriver Kjølstrup gamle „Kirkebog“ 1656, og at Hr. Poul Bagger begynder at underskrive den 1657.

Linned, i Jorden eller over Jorden, uden alene de daglige gamle Klæder, som han bar paa sit Legeme. Derfor ansøger han om at maatte faae Kongetienden af Agedrup Sogn uden Afgift, hvilket ogsaa tilstodes ham d. 15 Novbr. 1660; Ansøgningen er anbefalet af Mogens Høeg, Lehnsmand paa Odensegaard. (Ny kirkehist. Saml. III, 328 fg.).

Det Meste, vi iøvrigt veed om ham, angaaer Kaldets Indtægter, som han søgte at bevare og forbedre. Saaledes afsluttedes der 1636 et Mageskifte imellem Kongen og ham, hvorved han til sin ringe Avlings Forbedring fik en øde Gaard i Ladby imod at afstaae 2 Gaarde i Kjertinge, ligesom han d. 21 Januar 1639 fik Kongebrev paa Landgilden af en Gaard i Munkebo til Erstatning for en Mensalgaard, som Kaldet havde mistet*). — I hans Embedstid blev Skinderup (Ulriksholm) overdraget til Ulrik Christian Gyldenløve og Gaardens Tilliggende betydelig udvidet, idet blandt Andet Landsbyen Kjørsinge i Kjølstrup Sogn blev nedlagt og Gaardene nedbrudte for at forstørre Ulriksholm. Men Hr. Poul hævdede sig Erstatning for Tienden m. m. af de nedlagte Gaarde: d. 9 Juli 1652 udstedte Gyldenløve en Tilstaaelse for, at han, fra 1651 af at regne, har bevilget Præsterne i Kjølstrup aarlig 4 Pund Byg og 1 Pund Rug istedetfor Tiende, Offer og anden Rettighed af den nedbrudte By; og efterat Gyldenløve var død under Kjøbenhavns Beleiring, erhvervede Hr. Poul et Kongebrev af 10 April 1662, at dette Korn skulde af Ulriksholms nuværende og tilkommende Besiddere aarlig svares til Præsten i Kjølstrup

*) Fyenske Registre 1636 og 1639; Dr. Hans Mikkelsens Dagbøger 1639, 29de Januar. Tabet af denne Mensalgaard omtales allerede i Jordebogen af 1568.

(ligesom 1 Pund Byg aarlig til Degnen*). Ligeledes tilkæmpede han sig ved Bjerge Herredsthing 1660 det resterende Korn og 12 Rd. i Offer (formodentlig af Ulriksholm Hovedgaard selv) for 1659 og 1660.

Ifølge Biskop Hans Mikkelsens Dagbøger blev Hr. Poul Bagger d. 27 Juli 1634 af Biskoppen selv ægteviet i Kjølstrup Kirke til Maren Andersdatter, og næsten alle ældre Beretninger ere enige om, at denne hans Hustru var en Datter af Hr. Anders Hof i Rynkeby og Enke efter Formanden**). Hun døde 1669 og blev begraven d. 5 April.

Af deres Børn kjendes med Sikkerhed kun to, nemlig: Poul Poulsen Bagger, først Borger i Kjerteminde***) og senere Degn i Glostrup i Sjælland, og Eftermanden Peder Poulsen Bagger. Dog er det vel rimeligt, især da han skal have havt mange Børn, at Fyenboen Oluf Bagger, der 1655 blev Student fra Odense, og Laurits Poulsen Bagger, der 1670 blev privat dimitteret, ligeledes vare hans Sønner.

I sine sidste Aar havde Hr. Poul Bagger sin Søn, som blev hans Eftermand, til Kapellan. Iblandt fyenske og smaalandske Indlæg findes en Ansøgning fra ham til Kongen af 1 Marts 1667, hvori han fortæller, at han har været Præst i næsten 34 Aar og i Feidetiden tilsat baade al sin

---

*) Originalerne af begge Breve i Bispearchivet, Bjerge Herreds Breve Nr. 16.

**) Derimod maa det beroe paa en Feiltagelse, naar hun i adskillige nyere Beretninger siges at have været Enke efter Byfoged Villum Mortensen i Kjerteminde; det Nærmere herom vil findes under Rynkeby.

***) Han forekommer 1685 baade i Kjerteminde Thing- og Panteprotokol.

Eiendom og sin Helbred, saa han nu er kraftesløs*), hvorfor han beder om at hans Søn Peder Bagger maa blive hans Medtjener og Successor. Hans Ansøgning blev bevilget d. 1ste April samme Aar, efterat Bispoppen havde bevidnet, at Hr. Poul var en skikkelig og vellært Præst, der i rum Tid havde beklædt sine Embeder med Flid og Frugt.

8. Hr. Peder Poulsen Bagger, Hr. Poul Baggers Søn, blev Student (privat dimitteret) 1663, Kapellan hos Faderen med Succession d. 1 April 1667 og Sognepræst ved dennes Død 1672. Han døde d. 16 August 1704.

Hr. Peder Bagger fortsatte sin Faders Stridigheder angaaende Afgiften af Ulriksholm. Saaledes klager han 1699 til Kongen over Eieren af denne Gaard, at han istedetfor Kornet kun vil give ham 16 Rd. aarlig, hvorefter et Kongebrev af 23 Juni s. A. paalægger Stiftsøvrigheden enten at forlige Parterne eller dømme dem imellem og indsende Erklæring om Sagen til Kongen**). Hvad Udfald Sagen dengang fik, er mig ubekjendt; men endnu har Præsten i Kjølstrup de 16 Rd. aarlig af Ulriksholm. — Han udvirkede et Kongebrev af 21 Marts 1684 (findes i Kjølstrup Præstearchiv), at han maatte have den Jord i Ladby skattefri, som af Kongens Forfædre var perpetueret til Kjølstrup Præstegaard, da Kongen ikke vil tage noget fra Præsten.

---

*) I Jordebogen af 1667 skriver han, at Præstegaardens gamle Eiendomsbreve tilligemed alt Andet blev ham frarøvet i den svenske Feide, saa han ei beholdt et Blad Papir eller Noget af alt det, Gud havde givet ham i Huset. Og i Jordebogen af 1690 bekræfter hans Søn og Eftermand, at Præstegaarden var ganske forfalden og fast øde, da han „1669" kom til Kaldet.

**) Af Hr. Peders Optegnelser i Jordebogen af 1690 sees, at Afgiften allerede dengang i nogle Aar havde været disputeret og negtet Præsten af Stedets Øvrighed.

Han blev to Gange gift: først (20 Juli 1669) med Lisbeth Thestrup (født 1648, død 1688), en Datter af Hr. Oluf Rasmussen Thestrup i Dalby og Kirstine Moth; dernæst med Anna Winterberg d. 8 Januar 1690, da deres Bryllup stod paa St. Knuds Kloster i Odense. Af det sidste Ægteskab kjendes ingen Børn; derimod havde han med sin første Hustru følgende 8 Børn:

1. Poul Bagger, født 1670, blev gift med Pernille Købke (født 1669, død 1731), en Datter af Raadmand Thomas Købke i Nyborg og Hustru Helvig Jensdatter Rosenberg*). Pernille Købke havde først været gift med Kai Madsen Pram paa Risinge, som døde 1697, og da Poul Bagger ægtede hende, kom han i en Mængde Stridigheder med sine Svogre; han boede i nogle Aar afvexlende paa Jershave (som Forvalter), paa Ulriksholm, i Kjølstrup Præstegaard og i Marslev, indtil han 1707 kom til at boe paa Risinge, hvor han skal være død 1722. Han havde mange Stifbørn og egne Børn; af de første levede to, nemlig Thomas Praëm, født 1693, død 1763 som Consistorialassessor, Provst og Sognepræst til Hjardemaal i Aalborg Stift, og Hugo Pram til Risinge; af de sidste levede tre, nemlig — foruden en Datter, som døde ugift — Elisabeth Bagger (død 1752), gift med Hr. Lars Roholt, Sognepræst til Drangedal og Torresdal i Aggershuus Stift (død 1737), og Frederik Bagger, født paa Risinge 1710, død 1791 som Etatsraad og Eier af Juulskov i Fyen. (Om ham see Nyerup og Kraft S. 29).
2. Mag. Oluf Bagger, født 28 Juli 1671, Student fra Odense 1691, Sognepræst til Farum og Værløse 1698, Magister 1700, Provst i Ølstykke Herred 1730, død 17 Octbr. 1759. Han ægtede d. 6te Juni 1699 Ane Sophie Bysing, død 86 Aar gl. d. 3 Marts 1759, en Datter af Bager Mathias Bysing paa Christianshavn.
3. Marie Bagger, født 1673, død 1701, gift med Hr. Hans Troelsen Holst, som tidligere havde været Hører i Nakskov og Kapellan paa Laaland og døde som Sognepræst i Lunde i Fyen 1721. Deres Søn var Hr. Peder

*) Det Nærmere om denne Familie vil findes under Biby.

Hansen Lund, der 1729 blev Kapellan til Nørreaaby og Indslev og døde som saadan 1744 efterat have faaet Successionsbevilling 1736. — Efter Marie Baggers Død giftede Hr. Holst sig med Birthe Madsdatter Mørch af Lumby, som efter hans Død ægtede Farver Marcus Sørensen i Odense.

4. Kirstine Bagger, født 1674, død 1706, gift 18 Juni 1697 med Mag. Jørgen Mikkelsen Huulbech, som var født 1664, blev 1690 Rector ved Nakskov Skole, 1691 tillige pers. Kapellan i Nakskov, 1696 Magister og Kapellan ved Vor Frelsers Kirke paa Christianshavn, 1709 Sognepræst i Stege og Provst paa Møen, død 1737. — Efter hendes Død giftede han sig med Kirstine Thestrup, Datter af Biskop Frands Thestrup i Aalborg.
5. Ida Malene Bagger, født 1675, død 21 Mai 1759, gift 18 Octbr. 1709 med Hr. Henrik Besselsen Barthling, født 1671, død 1752 som Provst og Sognepræst til Høislev, Dommerby og Lunø i Viborg Stift. (Jvfr. Imm. Barfod I, 41 og 304.)
6. Mag. Rudolph Moth Bagger, født 1679 (? 1677), Student fra Odense 1697, Sognepræst til Hellested i Sjælland 1702, Magister 1704, Provst i Stevnsherred 1744, død 18—19 Marts 1755. Han var 3 Gange gift: 1) med Ane Kirstine Syv, Datter af hans Formand Hr. Peder Syv (denne var Mag. Baggers Farmoders Søsters Mand); 2) med Edel Margrete Bircherod (død 1717, 29 Aar gl.), Datter af Hr. Jens Bircherod i Værløse (død 1697); 3) med Else Bircherod (død 1752, 54 Aar gl.), Datter af Mag. Frederik Bircherod, Sognepræst i Birkerød (død 1702).
7. Helvig Bagger, gift med Eftermanden.
8. Nicolai Bagger, som døde ung.

9. Hr. Peder Andersen Toldorph blev født 1679 i Norge, hvor hans Fader Anders Pedersen var kongelig Foged i Mandals Fogderi. Han blev 1696 Student fra Christiansand, 29 Septbr. 1703 Kapellan med Succession hos Hr. Peder Bagger og ved dennes Død 1704 Sognepræst her. Han døde d. 30 Januar 1714, kun 34 Aar og 5 Maaneder gammel, efter længere Tids Svagelighed*).

*) I en Indberetning af 14 Januar 1713 fra Provsten hedder det:

Han stiftede et Legat paa 10 Rd. til Kjølstrup Sogns Fattige (see Hofmans Fundatser V, 289).

Han var gift med sin Formands Datter Helvig Bagger, som efter hans Død ægtede Frederik Christian Buchholt, Kammertjener hos Løvenørn.

Hr. Toldorph og Helvig Bagger skal have havt 4 Børn, nemlig: Peder, Anders, Lisbeth Sophie og Cathrine Margrete. Den Førstnævnte er vistnok den Peder Anders Toldorph, der 1725 blev Student privat fra Sorø, 20 Aar gammel. Lisbeth Sophie blev gift med Hr. Bent Nielsen Curtz, født i Thisted, hvor hans Fader var Kjøbmand, den 7de Septbr. 1705, Student fra Aalborg 1723, theologisk Candidat med H. ill. 1726, residerende Kapellan i Thisted 1734, Sognepræst til Nors og Tved i Aalborg Stift 1759, død 21 Aug. 1780; hun døde 6 Juli 1747.

10. Hr. Anders Samsing blev født i Ramme Præstegaard i Ribe Stift d. 2 Decbr. 1672. Hans Forældre vare Hr. Peder Andersen Samsing, Sognepræst i Ramme (resignerede 1682), og Ane Hansdatter Juul*). Han blev 1682 sat i Svendborg Skole, kom siden i Kjøbenhavns og dernæst i Sorø Skole, fra hvilken han 1692 blev dimitteret til Universitetet. Da han paa Grund af Fattigdom**) ikke kunde blive her mere end eet Aar, reiste han

Hr. Peder Toldorph til Kjølstrup, en fattig og skrøbelig Mand, holder en Skolemester til sine smaa Børn, Martinus Piil.

*) Om Faderen see Worm II, 310; Nyerup og Kraft 517. Moderen var en Datter af Hr. Hans Hansen Juul (død som Sognepræst til Kjells Nøbbeløf og Felestad i Skaane; jvfr. Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne III, S. 312) og Johanne Andersdatter Siim (død i Odense 1684). Deres tre Døttre bleve adopterede af deres Slægtning Stiftsskriver Rasmus Andersen i Odense; de andre to vare: Sidsel, gift med Kgl. Majestæts Perlestikker Henning Ermandinger i Kjøbenhavn, og Marie Sophie, gift med Søren Knudsen Ballov i Odense.

**) Ifølge Sunds Herreds Skifteprotokol holdt Hr. Peder Samsing d. 3 Februar 1690 Skifte i Svendborg med sine Børn Anders,

næste Aar over til Fyen, hvor han conditionerede hos to Præster indtil 1696, da han tog Attestats med N. cont. Nu informerede han atter til 1701, da han blev øverste Hører og Cantor ved Herlufsholms Skole indtil 1707, i hvilket Aar han blev beskikket til dansk og tydsk Præst ved den lutherske Menighed paa St. Thomas i Vestindien. Da han havde været i dette Embede paa fjerde Aar, blev han efter Ansøgning afløst, vendte hjem, blev paa et Besøg i Fyen bekjendt med Oberstlieutenant Godske Hans Bryggemann til Ulriksholm og af ham d. 2 Marts (cfr. 9 Marts) 1714 kaldet til Sognepræst for Kjølstrup og Agedrup. Han beklædte dette Embede i 37 Aar og døde d. 13 Marts 1751, efterat han længe formedelst Svagelighed, især Steensmerter, havde maattet holde personelle Kapellaner.

I Henhold til hans sidste Kapellans Beretning beskriver Treschow (Danske Jubellærere S. 233 fgg.) ham som en ærlig og klog Mand, behagelig i sin Omgang, flittig og en Elsker af Studering, en god Philolog, med Indsigt i Botanik og Mathematik, dog var Fædrelandets Historie hans Hovedstudium. Han efterlod sig adskillige Haandskrifter, henhørende til Personalhistorien, saaledes om adelige Familier, danske lærde Mænd, Præster, Rectorer og Conrectorer i Fyens Kjøbstæder, samt en Fortegnelse over Landsbypræsterne i Fyens Stift. — I Kirkebogen hedder det om ham ved hans

Rasmus og Christoffer Samsing efter deres Moder Ane Hansdatter Juul. Han maa kort derefter have giftet sig igjen, thi ved Skiftet efter ham selv (død i Svendborg d. 21 November 1690) klages der over, at hans Enke hemmelig har forladt Boet meget forringet, hvorfor hendes Værge frasiger sig Værgemaalet. Der findes i Boet saa stor Gjæld og Uorden, at Børnenes Morbroder, Hr. Anders Juul til Steenmagle og Steenlille i Sjælland, paa deres Vegne fragaaer Arv og Gjæld.

Død: „Hr. Anders Samsing, som for sin Lærdom, Dyd og ypperlige Hukommelse, tilligemed Sandsernes fuldkomne Brug til hans Dødsdag, var et rart exemple og aldrig bør glemmes af dem, som har kjendt ham."

Ved kongelig Bevilling af 16 Juni 1741 for Ritmester Caspar Herman Bryggemann til Østergaard blev det bestemt, at denne Gaard for Fremtiden maatte høre til Munkebo istedetfor under Kjølstrup Sogn. Grunden til denne Forandring var at Bryggemann ikke vilde søge en Kirke, som tilhørte hans Svoger, Heinen paa Ulriksholm, men sidde i sin egen Kirke og Herskabsstol.

Hr. Anders Samsing giftede sig d. 25 Juni 1714 med sit Sødskendebarn Barbara Sørensdatter Ballov fra Odense (Ægteskabsbevilling af 11 Mai 1714 formedelst nært Slægtskab). Hun døde d. 3 Marts 1725, lidt over 33 Aar gl., i den ottende Barselseng med en dødfødt Pige*). Hun havde forhen 2 Gange født dødfødte Børn, og 2 Børn vare døde tidlig; de øvrige 3 vare:

1. Margrete Vilhelmine Samsing, døbt 21 Mai 1715, gift 25 Octbr. 1735 med Eftermanden Hr. Frederik Jahn.
2. Anna Marie Samsing, døbt 21 Juli 1716, gift 7 Octbr. 1738 med Hr. Reimer Johansen (født 1709, død 1769), dengang Vicepastor til Steenløse og Fangel, senere Sognepræst sammesteds.
3. Sidsel Cathrine Samsing, døbt 3 Juni 1718, gift 6 Februar 1742 med Hr. Bonde Jahn, Sognepræst til

*) „min hulde salig Hustru" ..... „Gud samle os igjen paa hiin Dag med Glæde", skriver han selv i Kirkebogen. — Iblandt hendes Sødskende vare (foruden den nedenfor anførte Kapellan) Byskriver Knud Sørensen Ballov i Faaborg og Johanne Marie Ballov, gift 4 August 1729 i Kjølstrup med Raadmand Mathias Fibiger i Nyborg (see dette Tidsskrift III, 82) og efter hans Død med Hr. Ulrik Sontum til Kippinge og Brarup paa Falster. (Jvfr. Imm. Barfod II, 105 fg.).

Ols, Hørby og Døstrup i Viborg Stift. Han var Broder til Hr. Frederik Jahn, blev født i Slagelse 1710 og døde 1783.

Hr. Samsing havde følgende personelle Kapellaner:

1. Hr. Frederik Jahn, Eftermanden, fra 1734 til 1738.
2. Hr. Rudolph Abraham Ballov, Sognepræstens Svoger, fra 1742 til 1748 (see Munkebo).
3. Hr. Jens Errebo Viborg, 1748 (see Munkebo).
4. Hr. Thomas Mortensen Bredsdorff, fra 1748 (cfr. 12 August) til 1751. Han blev 1753 Sognepræst i Ollerup, 1773 i Vesterskjerninge og Ulbølle (død 1790).

11. Hr. Frederik Jahn blev født i Slagelse 1704 af Forældrene Samuel de Jahn, forhen Musikanter, siden Raadmand, og Maren Bondesdatter. Han blev Student fra Slagelse 1722, tog Attestats 1724 (Laud.), blev Hører og Cantor ved Slagelse Skole 1727 og d. 30 Juli 1734 beskikket til personel Kapellan hos Hr. Samsing med Successionsret. Den 12 Decbr. 1738 blev han Sognepræst til Jordløse og Haastrup, men ved Samsings Død 1751 vendte han tilbage hertil som Sognepræst; han døde den 12 April 1785.

Jahn var uden Tvivl en troende og dygtig Præst. I sine sidste Aar var han svag og tog derfor 1781 Peder Krysing Tingberg til Kapellan; men da denne 1784 var bleven gift og med sin Kone boede i Præstegaarden, fandt Jahn Opholdet der ikke saa behageligt som før og flyttede derfor over til sin Ven Ludvig Boesen i Rynkeby, hos hvem han døde.

Jahn var tre Gange gift: 1) med Margrete Vilhelmine Samsing, fra 1735 til hendes Død 1766 (begr. 4 Juni); 2) (omtrent 1767) med Sophie Amalie Asens, begr. 41 Aar gl. d. 5 Juni 1779, Datter af Kjøbmand

Anders Asens i Nykjøbing paa Falster og Marie Jørgensdatter (jvfr. Imm. Barfod I, 192); 3) (3 Decbr. 1779) med Ellen Kirstine Hansen af Kjølstrup, begr. 33 Aar gl. d. 15 Novbr. 1784. Med den første Kone havde han følgende 8 Børn:

1. Barbara Marie Jahn, døbt i Kjølstrup 19 Decbr. 1736, gift 28 August 1764 med Kopist Sontum i det kgl. danske og norske Kammercancelli. (Han var formodentlig Broder til Hr. Ulrik Sontum til Kippinge, der stod Fadder i Kjølstrup Kirke til hans Søn Arent Frederik, født 1765).
2. Karen Jahn, døbt i Kjølstrup d. 14 August 1738, gift 28 Octbr. 1763 med Sgr. Rasmus Baggesen fra Nyborg, senere Herredsfoged, Byskriver og Raadmand i Kolding. (Deres Søn var Frederik Boe Baggesen, født 1766, død 1835 som Sognepræst til Oure og Veistrup; hans Søn er igjen den nuværende Sognepræst i Oure, Rasmus Johannes Baggesen).
3. Andreas Samuel Jahn, døbt i Jordløse 23 Marts 1740, confirmeret i Kjølstrup 1757.
4. Alhed Jahn, født i Jordløse 24 Octbr. 1741 (maa være død inden 8 Marts 1743).
5. Alhed Jahn, født i Jordløse 8 Marts 1743, confirmeret i Kjølstrup 1759.
6. Anna Cathrine Jahn, født i Jordløse 7 August 1744, gift i Kjølstrup 8 Mai 1766 med Sgr. Bagge Baggesen til Mølleknap i Kjerte Sogn (Broder til den ovennævnte Rasmus Baggesen).
7. Lucas Jahn, født i Jordløse 9 Novbr. 1745.
8. Adam Gottlob Jahn, født i Jordløse 1 August 1747, Student fra Odense 1766, theol. Cand. 1777, Hører i Kolding 1778, Sognepræst (Vicepastor) til Ulbbjerg og Lynnerup i Viborg Stift 1783, Sognepræst til Vesterbølle og Østerbølle i samme Stift 1798, død 15 Januar 1823. Han var gift med Susanne Usfing, født 19 Juli 1760, død 7 Juni 1836, en Datter af Peder Clemensen Usfing, senest Sognepræst til Thorstrup og Horne i Ribe Stift, og Maren Wederkinch.

12. Peder Kryssing Tingberg blev født d. 23 Juli 1750 i Sønder-Næraa. Hans Fader var Hr. Niels

Tingberg, dengang Sognepræst til Næraa og Aarslev (død som Sognepræst til Flødstrup og Ullerslev 1786), hans Moder Anna Dorthea Krysing, død 1783, Datter af Hr. Peder Krysing, Sognepræst til Frue Kirke i Odense*). Han blev Student fra Odense 1769 og tog 1772 Attestats (N. cont.). Efterat han fra 1773 havde været Huuslærer hos Justitsraad Berg paa Skovsbo, blev han d. 24 Januar 1781 beskikket til Medhjælper (med Succession) hos Hr. Jahn, ved hvis Død 1785 han blev Sognepræst. Han døde d. 23 Mai 1818.

Tingberg skal have været en godmodig Mand og vel yndet af Menighederne. Men han passede meest sin Have, var kun ringe begavet som Præst og savnede i høi Grad Kraft og Villie, hvorfor han ganske lod sig regjere af sin Kone. Ved hans Død var Embedet aldeles forsømt og Alt i Uorden**).

Han blev d. 4 Juni 1784 gift med Anne Susanne Berg, den ovennævnte Justitsraad Bergs Søster; hun døde d. 24 August 1817. De efterlode ingen Børn.

13. Otto Engelsted Friis blev født i Marslev Præstegaard d. 6 Octbr. 1788 (see S. 330). Syv Aar gammel blev han sat i den danske Skole i Odense, men efter et halvt Aars Ophold der kom han i Pension og Underviisning hos Degnen Velling i Vindinge. Der blev han i

*) Jvfr. Bloch I, 772 og II, 82.

**) Dog erklærer Bisskop Bloch i Kirkebogen sig ved 4 Visitatser meget vel fornøiet med Menighederne og deres Ungdom. Og Bisskop Hansen skriver endnu 1807, at han „til megen Fyldestgjørelse forefandt Villighed, Orden og ypperlig Kundskab som kjendelig Frugt af den Kjærlighed, der findes imellem disse Menigheder og en høist agtværdig Lærer; ham Gud fremdeles forunde hine, til høieste Alder, og derved stigende Velsignelse."

fire Aar strengt opdragen og maatte læse meget, indtil han 11½ Aar gammel som Gratist kom ind i Herlufsholms Skole, hvorfra han blev Student 1805; næste Aar tog han anden Examen med Udmærkelse, meest for de naturvidenskabelige Fag. Fra October 1806 til Juni 1807 var han hjemme, reiste derpaa igjen til Kjøbenhavn, hvor han kun havde faaet læst lidt, da Bombardementet begyndte, under hvilket alt hans Tøi brændte. Han tog da imod en Broders Tilbud og underviste hans Børn til 1809; hans Fader var død 1808, og skjøndt han havde Regentsen, Communitetet, det scheelske og det frisiske Stipendium, maatte han dog informere. Den 17 Octbr. 1811 tog han Attestats med bedste Charakteer, blev Dagen efter Huuslærer hos en Familie i Kjøbenhavn og endnu samme Aar Adjunct paa Herlufsholm. Medens han var der, gav Kammerherre Rosenørn til Ulriksholm ham 6 Juli 1814 Expectance paa Kjølstrup-Agedrup Præstekald og overgav Kongen Kaldsretten imod at Friis (d. 30 Decbr. 1815) blev designeret til Sognepræst, til hvilket Embede han, efterat Tingberg var død, beskikkedes d. 5 August 1818. Han døde den 30 Decbr. 1864.

Han ægtede d. 21 Septbr. 1818 Mariane Friis (født d. 27 Novbr. 1800, død d. 23 Marts 1864), en Datter af hans Broder Maltha Ulrik Friis og Hustru Mariane Viborg (see S. 329). De havde følgende 13 Børn:

1. Poul Friis, født 17 Septbr. 1819, Eier af Stenegaard ved Veile, gift med Dorthea Olivarius, Datter af Niels Hansen Olivarius, der døde 1849 som Sognepræst til Høien og Jerlev i Ribe Stift.
2. Mouritze Johanne Friis, født 1 Marts 1821, død 30 August 1826.
3. Malthe Ulrik Friis, født 3 Decbr. 1822, død i April 1838 som Discipel i Odense Cathedralskole.
4. Frederik Ludvig Friis, født 17 Juli 1824, død i Decbr. 1843 som theologisk Student.

5. Hans Georg Friis, født 27 Februar 1826, tidligere Kjøbmand, nu Mægler i Kjerteminde. Han er gift med Ane Elisabeth Dyrhauge, Datter af Gaardeier i Sjælland Valerius Dyrhauge og Johanne Margrete Friis (hans Moders Søster).
6. Mouritze Johanne Friis, født 28 Januar 1828, død 26 Novbr. 1829.
7. Erik Leonard Friis, født 27 Januar 1830, død 25 Juli 1860 som Eier af Vestengaarden i Verninge Sogn. Han blev 21 Septbr. 1854 gift med Karna Kirstine Bentzen, født 12 April 1828, en Datter af Consul og Kjøbmand Frederik Vilhelm Bentzen i Middelfart og Maren Brandt Fanøe; hun lever som Enke i Nyborg.
8. Othilia Friis, født 18 Septbr. 1831, død 14 Mai 1841.
9. Christian Johan Frederik Friis, født 6 August 1833, personel Kapellan hos Faderen (see nedenfor).
10. Johannes Edelbert Friis, født 14 Juli 1835, død 4 Juni 1838.
11. Malthilde Ulrikke Friis, født 3 April 1838, lever ugift i Fyen.
12. Andreas Christian Obel Friis, født 14 April 1839, Forpagter i Jylland, gift med Jenny Colding, Datter af Proprietair Colding paa Cathrinelund ved Horsens.
13. Frederik Ludvig August Friis, født 15 August 1843, tidligere Kjøbmand i Kjerteminde, nu Handelsbetjent i Holbek, ugift.

I sine sidste Aar havde Friis som personel Kapellan sin Søn Christian Johan Frederik Friis. Denne er født 6 August 1833, blev Student 1851, theologisk Candidat (H. ill. 2) 17 Juni 1858, personel Kapellan her 28 Octbr. samme Aar. Efterat hans Fader var død, vedblev han i henved 1½ Aar at bestyre Præsteembedet, som længe var vacant i Anledning af Forhandlinger om Agedrups Adskillelse fra Kjølstrup, hvilke endte med at denne Adskillelse bestemtes at skulle indtræde i sin Tid. Da han dernæst havde været Hjælpepræst paa forskjellige Steder, blev han d. 3 August 1868 beskikket til Katechet i Korsør. Han ægtede d. 7

Decbr. 1860 Juliane Marie Landkilde, født 26 Septbr. 1832, Datter af Steffen Christian Julius Landkilde, Eier af Eiby Mølle ved Odense, og Hustru Ane Elisabeth Andersen. De have havt 4 Børn, hvoraf følgende 3 leve:

1. Steffen Christian Julius Landkilde Friis, født 19 Novbr. 1861.
2. Anna Elisabeth Friis, født 31 Marts 1863.
3. Aage Friis, født 16 August 1870.

14. Erik Høyer Møller*) er født i Skive d. 28 April 1818. Han er en Søn af Jens Møller (dengang Kapellan hos Amtsprovsten i Skive, død 1863 som Provst og Sognepræst for Grinderslev, Grønning og Thise i Viborg Stift, R. af Dbr. og Dbmd.) og Cæcilie Gjessing Leth, Datter af Amtsprovst Jens Høyer Leth i Skive (hun lever i Kjøbenhavn). Han blev Student fra Viborg 1836, tog Attestats 3 Mai 1842 med Laud. og derefter de practiske Prøver med L. egr. for den homiletiske og Laud. for den katechetiske. Den 31 Juli 1843 blev han personel Kapellan hos sin Fader, d. 30 August 1850 constitueret Feltpræst ved den active Armee, 29 Novbr. s. A. constitueret Feltprovst, d. 27 Februar 1851 constitueret Feltpræst i Hertugdømmet Slesvig, efterat han d. 31 Decbr. 1850 efter Ansøgning i Naade var bleven entlediget fra sit Kapellani. Den 6 Octbr. 1856 blev han udnævnt til Ridder af Dannebroge, d. 17 Octbr. 1857 til kgl. constitueret Garnisonspræst i Byen Slesvig, d. 15 Septbr. 1861 til Sognepræst i Nordborg paa Als; d. 9 Febr. 1864 blev han paany constitueret som Feltprovst og d. 30 Juli s. A. affat af Fjenden som Præst i Nordborg. Da Krigen var endt, opholdt han

*) Jvfr. Erslew, Suppl. II, S. 482 fg.

sig i Odense, indtil han d. 14 April 1866 blev udnævnt til Sognepræst for Kjølstrup og Agedrup, efterat han d. 10 Decbr. 1864 var bleven entlediget fra sit Embede som Sognepræst i Nordborg og samme Dag var bleven udnævnt til Dannebrogsmand. Af Odense Amts 2den Valgkreds blev han 1869 valgt til Medlem af Folkethinget.

Han ægtede d. 15 Januar 1851 Lovise Marie Aagaard, født 22 Juli 1823, en Datter af Justitsraad og Amtsforvalter i Nyborg Ulrik Christian Frederik Aagaard, R. af Dbr., og Anna Sophie Zacho. Deres Børn ere:

1. Cæcilie Sophie Nicoline Lovise Høyer Møller, født 8 Januar 1852.
2. Helga Hansine Høyer Møller, født 15 Januar 1855.
3. Asger Ulrik Høyer Møller, født 2 Octbr. 1862.

Munkebo.

1. Mag. Otto skal have været den sidste katholske og første evangeliske Præst her (?).

2. Hr. Hans nævnes som Præst i Munkebo i den gamle Indtægtsbog, vistnok af 1529, i Geheimearchivet.

3. Hr. Knud Henningsen. I Indtægtsbogen af 1531 forekommer: Hr. Knud i Munkebo. Imellem Hr. Knud Henningsen og „Fru Mette Hr. Tiellos Ridders Enke" opstod der en Strid angaaende Præstegaarden, som hun havde faaet Livsbrev paa af Kong Frederik den Første. Parterne mødte i Odense for Kong Christian den Tredie og indgik der et Forlig (hvorom der blev udstedt et Kongebrev

af Odense Onsdagen næst efter Helligkorsdag exaltationis 1538; en Afskrift af det findes i Jordebogen for 1568), ifølge hvilket Fru Mette i sin Livstid skulde nyde Præstegaarden, Præsten derimod frit og qvit have en Kirkegaard i Munkebo, indtil han ved Fruens Død kunde komme i Besiddelse af Præstegaarden.

4. Hr. Hans Madsen skal have været Præst her 1545.

5. Hr. Jørgen. Han var først Præst i Østrup og Hjadstrup, hvor han levede 1548, da han gjorde Mageskifte med Hans Skinkel til Gjerskov, men frasagde sig 1550 Kaldet og kom hertil. Han var Sognepræst her 1555, da Kongen skjænkede ham 3 Pund Korn, og endnu 1561, da der udgik et Kongebrev til Eskild Gjøe, at Kong Christian den Tredie havde lagt nogen Rente til Præstens Underholdning i Munkebo, men nu fordrer Hr. Jørgen sammesteds ydermere Udgift af Kongens Bønder i Munkebo, som Dr. Cornelius Hamsfort har i Forlening, end ham tillagt er, og besværer dem dermed over Ret og Billighed; derfor skal Eskild Gjøe tilsige Hr. Jørgen, at han skal lade sig nøie med hvad der er tillagt ham, saafremt Kongen ikke skal foraarsages anderledes derom at tiltænke*).

6. Hr. Hans Lauritsen var Sognepræst her allerede 1568, da han i Jordebogen gav Beretning om Kaldets Beskaffenhed. Han klager deri over, at adskillige Stykker Jord ere frakomne Præstekaldet, foruden een Gaard og nogle Huse, som Dr. Cornelius tager Landgilde af, skjøndt de staae paa Præstegaardens rette „forthaa", som ogsaa et Thingsvidne udsiger. — Munkebo Præstekald var vistnok dengang

---

*) Tegnelser over alle Lande 1555 og 1561.

meget ringe af Indtægt, og i Hr. Hans's sidste Tid synes det at have været meget smaat med hans Formuesomstændigheder. I fynske og smaalandske Tegnelser findes nemlig et Kongebrev af Skanderborg 10 Decbr. 1582 til Erik Lykke, at Hr. Hans har berettet, at han forleden Høst havde lidt stor Skade paa Korn og Foder, hvorfor han begjerer, paa det han ikke aldeles skal komme til Agters og i større Borg og Gjæld end han allerede har, at maatte paa denne Gang til Laans bekomme Afgiften af Munkebo Kirketiende, til Fastelavn førstkommende over et Aar til gode Rede at betale; Erik Lykke skal forfare Leiligheden, om det kan skee uden Kirkens Skade og Kirkeværgerne ville bevilge det, da maa det skee. Hr. Hans var endnu d. 11 Juni 1584 med at udvælge Deputerede til Hyldingen, men døde samme Aar af Pest. Hans Enke maatte paa Grund af Fattigdom og Gjæld vige fra Kaldet, hvorom nærmere Oplysning i det Følgende.

7. Hr. Marquard Hansen Overskjærer, tidligere Kapellan i Kjerteminde (see dette Tidsskr. III, 40), kom først efter lang Strid ind i dette Præstekald 1585. Han havde nemlig efter Herredsprovstens Befaling og Sognemændenes Begjering gjort Tjeneste hos dem i nogen Tid under Pesten efter Hr. Hans Lauritsens Død, og da han dernæst blev dem præsenteret paa Valg, opstod der en Uenighed iblandt de 7 Kaldsmænd, idet de 4 af dem bleve bestandige ved det Løfte om Kald, som var givet Hr. Marquard, medens de 3 slog sig fra ham under det Foregivende, at de ikke turde kalde ham uden i Nærværelse og med Samtykke af Hans Urne til Dræbygaard, men — som Hr. Marquard paastod — af den Grund, at han havde havt „billig Betænkende" i at „tage ved den afgangne Præsts Hustru".

Da Hans Urne nu var kommen til, hørte han og Sognemændene Hr. Marquards Prædiken, men hans Mæle og anden Leilighed „befaldt" dem ikke, hvorfor de kaldede en Anden, Hr. Christoffer, som de syntes bedre om. Alt dette blev nu meldt Kongen fra begge Sider, idet Hans Urne tillige paa egne og menige Sognemænds Vegne forsikkrede, at de derved ikke tragtede efter Præsteenkens Giftermaal eller anden Leilighed, men alene at de maatte have en lærd og skikkelig Person til Guds Ære og deres Saligheds Forbedring. Der udgik nu et Kongebrev af Antvorskov 17 Decbr. 1584 til Erik Lykke og Bisskoppen, hvori Kongen først tilkjendegiver dem sin Fortrydelse over slig Tvist og Irring og dernæst befaler dem at redintegrere og fornye Alting efter Ordinantsen; først skulle de præsentere Hr. Marquard, hvis han befindes ustraffelig, og dersom Sognemændene ikke ville nøies med ham, skulle de først belønne ham nogenledes for hans Tjeneste hos dem, og dernæst maae de faae den Anden, som de have kaldet, hvis han er skikkelig; hvis ikke, skal der tilsendes dem en anden lærd og duelig Person, som de skulle høre og give Kald. — Det lykkedes imidlertid ikke Erik Lykke og Bisskoppen at bringe Enighed tilveie, hvorfor der udgik et nyt Kongebrev af Frederiksborg 6 Marts 1585, hvori Kongen befaler Hans Urne og menige Sognemænd i Munkebo at annamme Hr. Marqvard Hansen til deres Sognepræst, da der ikke var nogen Aarsag hos ham i Levnet, Lærdom, Maal og Mæle eller anden Leilighed, hvorfor de med Billighed kunde forskyde ham*).

Hr. Marquard kom altsaa ind i Kaldet og maa snart

*) Begge Kongebrevene, som findes i fyenske og smaalandske Tegnelser, ere aftrykte i Kirkehistoriske Samlinger II, 246 fgg.

efter have giftet sig med Maren, en Datter af Hr. Mads Hansen i Nørre Lyndelse, thi 1589 havde de et lille Pigebarn. Han var dengang 40 Aar, hun ung, og Biskop Jacob Madsen beskriver dem som fattige. Han prædikede det Aar d. 16 Marts for Biskoppen over Joh. 8 og havde deelt sin Prædiken i tre Dele: 1) om Striden imellem Herren og Jøderne; 2) om Ordet: dersom Nogen holder mit Ord; 3) at Christus er sand Gud. Om hans ovenfor saameget omtalte Mæle bemærker Bisskoppen, at han havde en stærk Røst, men „holdt ikke Punkter" og var vel hastig i at læse Epistelen og Evangeliet, hvorfor Slutningsordene bleve borte for Tilhørerne; desuden „giver han sig, naar han taler, ligesom om han stønnede". Dog fik han et godt Vidnesbyrd af Menigheden, og hans gamle Modstauder Hans Urne var den Første, som aflagde det.

Han deeltog endnu d. 14 April 1608 i Udnævnelsen af Deputerede til Hyldingen, men døde d. 11 Juni samme Aar.

8. Hr. Eiler Jacobsen kom hertil fra Rectoratet i Kjerteminde 1608 (see III, 68) og døde 1640.

Det er kun meget Lidt, der er at fortælle om ham. Hans Hustru hed vistnok Mette, thi i Odense Skifteprotokoller forekommer 1655: Mette sal. Hr. Eilers i Odense. Han synes ogsaa at have havt adskillige Børn, til hvem han holdt en Lærer, som han 1632 anbefalede til Bisskop Hans Mikkelsen. Det er saaledes vistnok hans Sønner, Claus, Jacob og Hans Eilersen, som 1638, 1640 og 1642 bleve Studenter fra Odense, og hans Datter er efter al Sandsynlighed den Anna Eilersdatter, som var gift med Hr. Mikkel Rasmussen og hans Eftermand Hr. Peder Berntsen Hovi i Mesinge og som døde d. 9 Decbr. 1650 i sit 36te Aar; idetmindste tyder det stærkt derpaa, at

Hr. Eiler d. 3 Februar 1640 tilskrev Bisskoppen paa Hr. Mikkels Vegne angaaende en Kapellan i Mesinge.

I Odense Skifteprotokoller nævnes to af Hr. Eilers Søstre, nemlig 1634: Else Jacobsdatter i Munkebo, og 1645: Johanne Laursis i Odense, Hr. Eilers Søster i Munkebo.

9. Hr. Claus Hansen Nakskov eller Fabricius blev født 1612 i Nakskov, hvor hans Fader var Kjøbmand; hans yngre Broder var Hr. Anders Hansen Fabricius, Sognepræst i Gamborg fra 1660 til sin Død 1670. Han blev Student fra Odense, var 1640 Hører i Sorø og fik d. 14 Decbr., maaskee ved personlig Nærværelse i Odense, Løfte af Bisskoppen om at blive Rector i Svendborg til Paaske næste Aar. Men ganske kort før var Munkebo Kald blevet ledigt, og skjøndt det allerede d. 11 Decbr. blev søgt af Kapellan Christen Nielsen i Dalby og af Rectoren i Kjerteminde (Jørgen Nielsen, see III, 69 fg.), blev Hr. Claus dog kaldet dertil og allerede ordineret af Bisskoppen d. 30 Decbr. 1640.

Ogsaa Munkebo Præstekalds Indtægter bleve, ligesom Kjølstrups, berørte af Ulriksholms Udvidelse til Bedste for Ulrik Christian Gyldenløve, idet Trellerupgaarden blev nedbrudt og dens Jorder lagte ind under Ulriksholm. Af Thingsvidner, tagne 1661 paa Bjerge Herreds Thing*), sees, at der af Trellerup, som oprindelig havde bestaaet af to eller tre Gaarde, blev svaret aarlig til Hr. Eiler Jacobsen, som Erstatning for Tiende m. m., 1 Pund Rug, 1 Pund Byg, 1 Otting Smør, 1 fedt Sviin og 4 Rdlr. i Offer, foruden at han havde tre eller fire Sviin paa Skoven, naar

*) Bispearchivet, sidste Papir (uden Nr.) af Bjerge Herreds Breve.

der var Olden. Ikke længe efter sin Embedstiltrædelse søgte Hr. Claus, formodentlig strax efter Gaardens Nedbrydelse, Kongen om Erstatning for sit Tab, som han i sit ringe Kald ikke kunde taale, og Kongen befalede Sten Bilde at tillægge ham en billig Erstatning*). Som det sees af det ovennævnte Thingsvidne og Jordebogen af 1667, kom denne Erstatning til at bestaae af 3 Pund Byg aarlig, foruden at han fik 15 Mark i Offer hver Høitidsdag, noget Brændsel og Græsning til 4 Hopper aarlig.

Hvor slemt de Svenske end 1659 huserede med mange af Fyens Præster, var der dog Ingen, der blev saa ilde medhandlet som Hr. Claus. Thi efterat de havde udplyndret ham for Alt hvad de kunde finde, fik de en Formodning om, at han havde skjult noget af sit Sølvtøi, og da de ikke kunde faae ham til at rykke ud med det, joge de ham ud i en Fiskepark ved Præstegaarden, hvor han druknede**).

Hr. Claus Hansen var tre Gange gift: 1) med sin Formands Datter; 2) med Ane Mathiasdatter Moth, en Datter af Dr. Mathias Moth og Ingeborg Jørgensdatter; hun var Søster til Dr. Poul Moth (kongelig Livmedicus og Fader til Sophie Amalie Moth) og til Kirstine Moth (gift med Hr. Oluf Thestrup i Dalby); endelig 3) med Karen Jensdatter Rosenvinge, en Datter af Jens Mogensen Rosenvinge i Odense og Margrete Didriksdatter Grave; hun var Enke efter Tolder Mads Hansen i Odense***).

---

*) Fyenske Tegnelser 1642; Indlæg for samme Aar.

**) En Mistanke, som ogsaa Bl. udtaler, om at han blev stødt ud i Parken af sin egen Karl, der var med ham for at skjule Sølvtøiet der, synes afkræftet derved, at Sølvtøiet for nogle og tyve Aar siden blev fundet.

***) Hendes Søskende vare: 1) Hr. Mogens Jensen Rosenvinge

Hr. Claus Hansen havde 5 Børn, som sikkert alle vare af det 2det Ægteskab, nemlig:

1. Sophie Clausdatter, gift med de 3 næste Eftermænd.
2. Anders Clausen, født 15 Februar 1646. Han var i 12 Aar Accisemester, Maaler og Veier samt Byskriver i Kjerteminde, blev 1687 Foged over Buskerud i Norge, 1695 Herredsfoged i Sønderherred paa Laaland og døde 5 Marts 1702. Han var gift: 1) (15 Decbr. 1680) med Abigael Nielsdatter (død 13 Januar 1684), Datter af Raadmand Niels Hansen i Kjerteminde og Søster til Hr. Claus Nielsen i Munkebo, som igjen var gift med Anders Clausens Søster Sophie (see nedenfor); 2) med Maren Hansdatter. Med sin første Hustru havde han, iblandt flere Børn, en Søn Claus Andersen Munkeberg, født 20 Decbr. 1683, som blev Student 1703, Baccalaureus 1704, gik til Søes, blev Maanedslieutenant og senere Overstyrmand og døde d. 12 Marts 1744*).
3. Karen Clausdatter.
4. Elisabeth Clausdatter, gift med Mathias Olufsen, Herredsskriver i Jylland.
5. Ingeborg Clausdatter, gift med Hr. Otto Weiss til Sønder Vissing i Aarhuus Stift.

Enken Karen Jensdatter Rosenvinge overlevede længe sin Mand. Strax efter hans Død gik hun fra Arv og Gjæld, da hun af sine Stifbørns Formyndere blev stævnet til Betaling af hvad der efter Skiftebrev var tilfaldet Børnene, og da desuden andre Fordringer indløb i det fattige

til Nørup og Randbøl (død 19 August 1679); 2) Jørgen Jensen Rosenvinge; 3) Villum Jensen Rosenvinge, gift med Birgitte Bircherod, Jens Bircherods Søster, og død som Borgemester i Odense 19 Juni 1684; 4) Barbara Jensdatter Rosenvinge, som var gift med Forvalter Oluf Olussen ved St. Knuds Kloster og med Postmester Otto von Øsede i Odense og døde 16 August 1658.

*) Endeel af de her meddeelte Familieefterretninger ere af en Stambog i Geheimearchivet, begyndt af Anders Clausen og fortsat af Claus Andersen. Adskilligt af Odense og Kjerteminde Skifteprotokoller, Jac. Bircherods Haandskrift om hans Families Historie m. m. Jvfr. ogsaa Bloch I, 633 fg.

Bo. I Jordebogen af 1667 beklager Eftermanden sig over, at han af det ringe og ruinerede Kald maa svare hende, skjønt dog et af Formandens Børn blev ved Kaldet, en aarlig Pension af 3 Ørte Rug, 5 Ørte Byg, 4 Skpr. Ærter, 1 Sviin, 3 Par Høns og 3 Lam. I Aaret 1685, da hun var henimod 80 Aar, blev hun stævnet for Odense Herreds geistlige Ret af Handelsmand Jørgen Hansen i Odense til at hjemle ham en Løkke udenfor Møllebroport, som hun, nok til stort Tab for sig selv, havde solgt ham; Sagen henvistes til den verdslige Ret. Hun skal være død 88 Aar gammel; ifølge Jordebogen af 1690 hvilede der dengang ingen Enkepension paa Kaldet.

10. Hr. Claus Nielsen Kjerteminde var født i Kjerteminde 1631. Hans Fader var Byfoged og Raadmand Niels Hansen, hans Moder Sidsel Jensdatter, efter hvem han 1660 afstod al Arvepart paa Grund af den paa ham anvendte Bekostning*). Han gik først i Kjerteminde Skole, senere kom han til Odense, hvorfra han blev Student 1650. Den 4 Januar 1660 blev han ordineret til Sognepræst her og døde d. 31 Marts 1684.

Det var haarde Tider, da han overtog dette Embede, og han beklager sig ogsaa bitterlig over dem i Jordebogen af 1667. Af de tidligere 43 Tiendeydere vare endeel forringede og forarmede, og 10 til 12 Boliger laae endnu øde

*) Hans Søddskende vare: 1) Ane Nielsdatter, gift først med Raadmand Laurits Hansen Ballum i Kjerteminde, siden med Forvalter Hans Hansen Ukke paa Ulriksholm, der tilsidst blev Byfoged og Raadmand i Kjerteminde; 2) Karen Nielsdatter, Moder til Hører Lars Christensen (see III, S. 91); 3) Palle Nielsen, Kjøbmand, død som Ungkarl; 4) Abigael Nielsdatter (see ovenfor); 5) Jens Nielsen, Ridefoged paa Gauns, død som Ung.arl.

og ganske afbrudte, saa der ikke var et Stykke Træ paa Stedet, hvor Husene havde staaet. Dertil kom Mangel af Mensalgods, en aldeles forfalden Præstegaard, som han aarlig maatte bygge og forbedre paa, samt en forholdsviis stor Enkepension o. s. v. Derfor fortæller han ogsaa i Jordebogen, hvorledes han nogle Gange havde suppliceret om Kaldets Forbedring, men altid faaet Afslag, „efterdi at middelerne at Reyse met er borte", og da tillige hans Thingsvidner om at der i gamle Dage havde ligget Mensalgods til Kaldet vare bortkomne i „dette sidste opløb", da Kirken og Præstegaarden bleve plyndrede. Dog hævdede han sig d. 18 Novbr. 1661 ved Bjerge Herreds Thing de 3 Pund Byg og den øvrige aarlige Rettighed for Trellerupgaarden af Ulriksholm, som Gyldenløves Creditorer dengang vare faldne over, og ved et Kongebrev af 10 April 1662 fik han sin Ret til de 3 Pund Byg bekræftet.

Hr. Claus Nielsens Hustru var Formandens ældste Datter, Sophie Clausdatter, som overlevede ham og blev gift med begge de næste Eftermænd i Kaldet. De havde 5 Børn, nemlig:

1. Sidsel Kirstine Clausdatter, gift med Hr. Hans Jacobsen Kjøbing til Herredskirke og Lille Løitofte paa Laaland; de døde begge 1708 og efterlode sig 11 smaa Børn, der bleve sendte til Munkebo og opdragne der (Vedel Simonsen, Elvedgaards Historie III, S. 75).
2. Ane Clausdatter, gift med Hr. Erik Svitzer til Høirup og Gjesteløv; hun skal være død 1696.
3. Mag. Niels Clausen Munkeberg, gik i Odense Skole, blev Baccalaureus 1697, Rector i Middelfart, 1704 Sognepræst til Taulov i Ribe Stift.
4. Claus Clausen Munkebo eller Munkeberg blev Student fra Odense 1696, Kapellan i Slangerup 1707, siden Skibspræst paa „Dannebrog", derefter Sognepræst i Norge. Han blev gift med Ane Aagesdatter, en

Datter af Kjøbmand Aage Pedersen Syv i Kjerteminde og Karen Lauritsdatter*).
5. Nicolai Clausen.

11. Hr. Rasmus Jensen blev født 1656 og var en uægte Søn af daværende Stud. theol., senere Sognepræst i Skydebjerg Jens Poulsen Bang (død 12 Novbr. 1690), som igjen var en Søn af Sognepræst Mag. Poul Andersen i Assens og Hustru Margrete Jensdatter Bang og altsaa en Broder til Hr. Anders Poulsen og Rector Poul Poulsen, begge i Kjerteminde**). Han blev Student fra Odense 1678 og d. 17 Juni 1684 beskikket til Sognepræst her, hvor han døde d. 26 Juli 1695.

Han blev af sin Fader lyst i Kuld og Kjøn og indgav d. 20 August 1685 en Ansøgning til Kongen om at denne Ægtelysning maatte blive confirmeret, ikke til Thinge, men ved Kongebrev, for at han kunde blive sin Faders Arving og beskjermes imod onde Menneskers Efterstræbelser. I denne Ansøgning oplyser han tillige, at Faderen ingen andre Børn har, hverken levende eller døde, samt at han selv er indkommen i et ringe Kald til en Qvinde med mange uforsørgede Børn. Efterat Kingo havde anbefalet ham, udstedtes Legitimationsbrevet samme Aar***). — Ved de onde Mennesker,

*) Karen Lauritsdatter var fin Svigersøn Claus Clausens Sødskendebarn, idet hun nemlig var en Datter af Laurits Hansen Ballum og Ane Nielsdatter.

**) Jvfr. III, 10 og 72; Bloch II, 151 fg. og 284. — I fyenske og smaalandske Indlæg findes en Ansøgning til Kongen, af Kjerteminde 4 August 1660, fra Stud. theol. Jens Povelsen Bang om Opreisning for det 1656 begaaede Leiermaal. Den anbefales af Laurits Skinchel til Gjerskov, hvis Børn han i to Aar havde informeret, af Provst Mag. Niels Sass i Assens (af hvem han d. 6 Januar 1657 var bleven offentlig afløst) og af Bisskoppen, og den bevilges d. 2 Octbr. 1660 (Fyenske Registre).

***) Fyenske og smaalandske Indlæg 1685.

som efterstræbte ham, sigter han vistnok til sin Farbroder Raadmand Jørgen Poulsen i Assens; thi strax efter Hr. Jens Poulsens Død 1690 opstod der en vidtløftig Retssag imellem dem angaaende Arven. Paa Skiftet efter Hr. Jens fremlagde Jørgen Poulsen nemlig en Obligation paa 316 Rdlr. 3 Mk., udstedt af Broderen 1687, hvilken Hr. Rasmus ikke vilde anerkjende, da han paastod, at den ikke ordentlig var underskreven af Vitterlighedsvidner, og at Jørgen Poulsen kun havde skaffet sig den af Fortrydelse over at han skulde gaae Glip af Arven. Ved Vinding-Bjerge-Aasum Herreders Dom 1691 blev Hr. Rasmus dømt til at betale*); men Sagen gik videre og findes opført paa Høiesteretsordenen 1692, med hvad Udfald, veed jeg ikke.

En anden lille Ubehagelighed havde Hr. Rasmus samme Aar 1691, idet Mag. Mads Hvid til St. Hans Kirke i Odense stævnede ham og Provsten Cornelius Oluffsen i Rynkeby, den Første for at have trolovet sin Stifdatter Sidsel Kirstine Clausdatter, den Anden for at have ægteviet hende til Hr. Hans Kjøbing, skjøndt hun havde tjent paa St. Hans Kloster. Landemodet stadfæstede Provsterettens Dom, affagt af Hr. Claus Barfod i Fraugde, og dømte Hr. Cornelius til at betale 6 Rdlr. i Offer til Mag. Hvid, 2 Rdlr. til fattige Præsteenker og 4 Rdlr. i Omkostninger; for de førstnævnte 6 Rdlr. skulde han have Regres til Hr. Rasmus.

I Jordebogen af 1690 har han affattet Beretningen om Munkebo Kald. Han synes just ikke at have havt megen historisk Sands, thi paa Spørgsmaalet om hvilke Præster der har været i Munkebo siden Reformationen, svarer han:

---

*) Vinding-Bjerge-Aasum Herreders Thingprotokol 1691.

„Præsterne siden Reformationen hafue været 7“, skjøndt han dog vel idetmindste maatte kjende Navnet paa sin Formand i Embede og Ægteskab og dennes Formand, hans egen Svigerfader. Derimod er han omstændeligere i at beskrive Kaldets Rettigheder og Byrder: saaledes opgiver han Offer til de tre store Høitider «in alles» til 35 Sletdaler, ligesom han og fortæller, at der efter Kongebrevet af 10 April 1662, confirmeret 30 Novbr. 1670, tilkommer Præsten for det nedbrudte Trellerup 2 Rdlr. i Offer og 9 Tdr. Byg, men at paa Skiftet efter sal. Hr. Etatsraad Bryggemann resolverede samtlige Arvinger sig til at give Præsten aarlig 16 Rdlr. baade for Trellerup Gaard og Byen, „som i forb. sl. Bryggemanns tiid blev afbrut“. Han slutter sin Indberetning med, som Kongens allerunderdanigste Undersaat og tro Forbeder, at ønske, at „Gud vil gifue Kongen ..... lenge at lefue, at hans Aar maa være som slecht efter anden, at Han maa side ævindelig for Guds Ansicht, og Hans Stoel maa blifve større end Hans forfædris, indtil han silde, mæt af Dage maa forandre denne besverlig mod den ævige, uforvisnelig Ærens Crone“.

Hans Ægteskab med Sophie Clausdatter var vistnok barnløst.

12. Provst, Consistorialassessor Claus Johansen Vedel blev født 1669 i Rustrup Præstegaard, Gram Herred, Ribe Stift. Hans Fader var Hr. Johan Laugesen Vedel*), Sognepræst i Rustrup (født 1631, død 1692);

*) Dennes Fader var Mag. Lauge Andersen Vedel, Sognepræst til St. Catharina Kirke i Ribe, og hans Fader var igjen den berømte Anders Sørensen Vedel, hvis Sønnesønssøn altsaa Provst Claus Vedel var. See Wegener, Om Anders Sørensen Vedel, 261—266; Vedel Simonsen, Elvedgaards Historie III, 71 fgg.

hans Moder var Dorthea Øllegaard v. Ahlefeld, Datter af Claus v. Ahlefeld og Enke efter Mag. Peder Hjort i Rustrup*).

Han blev Student fra Haderslev 1685 og tog, efterat have opholdt sig i nogen Tid ved Universitetet i Wittenberg, Attestats i Kjøbenhavn med bedste Charakteer 1688. Paa en Reise til Fyen besøgte han sin Morbroder Kai Ahlefeld paa Hindsgavl og sin Halvbroder Kai Hjort paa Ulriksholm, og blev kaldet til Sognepræst i Munkebo d. 20 August 1695 af Kammerraad og Amtsforvalter i Pinneberg Burchert v. Suhm til Østergaard, hvilket Kald blev kgl. confirmeret d. 28 Septbr. samme Aar; der fortælles, at han først undslog sig for Kaldet paa Grund af dets Ringhed og Præstegaardens Brøstfældighed, men at han senere af Bisskoppen lod sig overtale til at modtage det. I Aaret 1713 blev han Provst i Bjerge Herred (maaskee havde han i nogen Tid forud været Viceprovst), 1746 Consistorialassessor**) og døde som Jubellærer d. 19 April 1748.

Om Resolutionen af 12 Januar 1748, at han skulde holde Kapellan og at der skulde beskikkes ham en Viceprovst paa Grund af hans Svaghed, see III, 54 fg. Til Kapellan beskikkedes Jens Errebo Viborg, der senere blev Sognepræst her.

---

*) Hun skal i sit 14de Aar være bleven gift med Mag. Hjort og havde med ham, iblandt flere Børn, Sønnen Kai Hjort, som blev Forpagter paa Ulriksholm og døde i Kjerteminde 1730. Efterat hendes første Mand var bleven dræbt af de Svenske, ægtede hun Hr. Johan Vedel, med hvem hun havde 4 Sønner og 1 Datter, og døde i en meget høi Alder.

**) I Bispearchivet findes en Cancelliskrivelse til Bisskoppen af 12 Novbr. 1746, at da Provst Claus Vedel har søgt om at nyde en „convenable Charakteer", skal Bisskoppen indgive en Relation om hans Omstændigheder.

Hans Søn siger om ham, at han ved sine i Udlandet erhvervede Kundskaber og sin store Flid i Hast erhvervede sig en Formue, der satte ham i Stand til at fortjene sig en Plads i Mallings store og gode Handlinger iblandt de Ædelmodige; en Plads, han fortjente i flere Tilfælde end dem, Malling har faaet Kundskab om, idet han ikke blot besørgede sine 5 uopdragede Stifbørns Opdragelse og fremmede deres Lykke, men ogsaa tog sig af deres Børns Opdragelse og Velfærds Beførdring, saaledes de 11 forældreløse Børn, der — som ovenfor omtalt — bleve ham tilsendte fra Laaland. Og dette kan vel være sandt, skjøndt det vækker nogen Mistanke, at idetmindste ikke alle de 5 Stifbørn dengang kunne kaldes uopdragede, eftersom de to Døttre allerede i nogle Aar havde været gifte med Præster; men vist er det, at de store Midler, som han efterhaanden kom i Besiddelse af, ikke altid bleve erhvervede paa den meest passende Maade. Saaledes gjorde han sig en Indtægt ved Fiskeri, idet han lod kjøre omkring med Fisk til Salg; især var Aalefiskeriet ham en væsentlig Indtægtskilde, og han lever endnu rundtom paa Egnen i Sagnet under Navn af „Aaleprovsten"*). Dertil kom, at han som Provst ikke altid var heldig med at beregne sig sine Gebyhrer som Skifteforvalter rigtig; saaledes 1721 ved Skiftet efter Hr. Hans West i Mesinge og 1735 ved

*) Jvfr. Vedel Simonsen, a. Skr. III, 61 fg., hvor der ogsaa hentydes til Fortællingen om hans Strid paa Prædikestolen med Degnen om Aalene. — I Aaret 1710 blev han for Vinding-Bjerge-Aasum Herreders Ret stævnet af Oberstinde Lützow paa Lundsgaard for Indgreb i hendes Fiskerettigheder og Uhøflighed imod hende. Vidnerne udsige, at Hr. Claus et Par Gange ved den omstridte Dam havde viist sig meget uhøflig imod Fruen, idet han i Præstekjole havde slængt store Steen i Dammen og raabt: „Djævelen fare i Fisketyven; hold dig fra Herrens Salvede"!

det efter Hr. Hornemann i Kjerteminde*). Hvad han saaledes erhvervede, samlede han med stor Sparsommelighed, og anvendte det til i Aaret 1745 at kjøbe Elvedgaard i Fyen.

Den 5 Januar 1740 afbrændte Munkebo Præstegaard, ved hvilken Leilighed baade Provste- og Præstearchivet gik op i Luer; ved Kongebrev af 6 Mai s. A. blev der tilstaaet Provst Vedel 1 Rd. af hver Kirke i Stiftet.

Provst Claus Vedel var to Gange gift: 1) med Enken efter de to nærmeste Formænd og Datteren af den tredie Formand, Sophie Clausdatter; hun var dengang henved 60 Aar gammel og døde 1727; 2) (21 eller 22 Juni 1729) med Ane Elisabeth Amalie Berg**), født 1708, død 8 Marts 1780, Datter af Provst Jacob Berg, Sognepræst i Svindinge (død 1750) og Ane Lerche. Deres eneste Barn var:

Jacob Vedel, født 28 eller 29 Juli 1731, strengt og tarvelig opdragen i Hjemmet, Krigsraad og Eier af Kjærsgaard og Holsegaard i Fyen. Han var to Gange gift, nemlig: 1) (1751) med Dorthea Pedersdatter Holm, Enke efter Hans Bryde til Holsegaard; 2) med Frederikke Louise Dinesen, Datter af Justitsraad Dinesen til Gyldenholm***).

---

*) Baade derved og paa andre Maader geraadede han i mange Processer; saaledes havde han, foruden Sager ved Herredsthinget og Landemodet, Processer for Høiesteret 1717, 1718 og 1722. — 1714 maatte han anmode Stiftamtmanden om en Undersøgelse i Anledning af en Beskyldning, som var kommen ud om ham, at han skulde være Fader til et Barn, som en Pige, der havde tjent ham, var frugtsommelig med. Ved Undersøgelsen viste det sig imidlertid, at Beskyldningen var aldeles ugrundet og kun et Paafund af hendes daværende Huusbond Gabriel Bolt, som en Aften, da Hr. Hans i Tommerup og en anden Mand vare til Gjæst hos ham, havde faaet hende til at gaae ind paa Beskyldningen og sat den op paa et Papir, hvorover „de meget loe og grinede".

**) Om hvorledes Faderen truede hende til at blive Provstinde, see Vedel Simonsen a. Skr. III, 62.

***) De bleve skilte fra hinanden, hvorefter hun ægtede først Kammer-

13. Hr. Rudolph Abraham Ballov blev født i Odense 1696 (døbt 23 Januar). Hans Forældre vare Søren Knudsen Ballov og Marie Sophie Juul (see S. 346). Han blev Student 1715, tog Attestats 24 Septbr. 1720 med Laud., var dernæst i 3 Aar Huuslærer hos Hr. Niels Nykirk i Vesterhæsinge og i 14 Aar hos Niels Hansen Viborg, Eier af Tøistrup. Derpaa tilbragte han nogle Aar hos sin Svoger Hr. Anders Samsing i Kjølstrup og blev d. 8 Decbr. 1741 beskikket til personel Kapellan hos denne (ordineret 12 Januar 1742). Allerede d. 14 August 1736 havde han erholdt kgl. Confirmation paa sit Successionsbrev til Munkebo Kald, og da dette ved Provst Vedels Død blev ledigt, blev han indsat som Sognepræst her 4de Søndag efter Paaske, d. 12 Mai 1748. Men Dagen i Forveien var han bleven kaldet af Kongen til Sognepræst for Klim, Thorup og Vust Menigheder i Aalborg

---

herre Albrecht Christopher de Heinen til Hollufsgaard og Fraugdegaard og efter dennes Død Generallieutenant Castonier. — Krigsraad Jacob Vedel og Frederikke Louise Dinesen havde to Sønner og een Datter, der 1812 bleve optagne i den danske Adelstand, ved hvilken Leilighed den ældste Søn og Datteren forbandt Navnet Heinen med deres Familienavn: 1) Andreas Claus Wedel-Heinen blev Eier af Kjærsgaard, senere Kammerherre og Byfoged i Middelfart, og var Fader til Julius Christian Frederik Wedel-Heinen, Kammerherre og Hofchef hos Enkedronningen; 2) Jens Kraft Dinesen Vedel til Søbysøgaard efterlod sig 5 Børn, hvoriblandt Emil Vedel, Amtmand paa Bornholm; 3) Dorthea Frederikke Louise Wedel-Heinen blev gift med afdøde Kammerherre Niels Basse Fønss til Hindsgavl. — Efter Provst Claus Vedels Død ægtede hans Enke den 18 Juli 1749 Justitsraad Bonde Simonsen, Landsdommer i Fyen (født 1700, død 1765), hvem hun fødte en Søn Claus Vedel Simonsen, der blev Cancelliraad og Eier af Elvedgaard; hans Søn var igjen Conferentsraad Prof. Dr. Laurits Scheby Vedel Simonsen til Elvedgaard.

Stift, og da han ikke turde afslaae denne Kaldelse, tog han Afsked med Munkebo Trinitatis Søndag samme Aar og reiste til Klim, hvor han døde d. 18 Juli 1751.

Han ægtede d. 24 Juni 1749 Else Cathrine Bloch, en Datter af Hr. Jens Jensen Bloch til Haversleo og Beistrup i Aalborg Stift og Martha Jacobsdatter Aagaard, og havde med hende en Datter. Hun giftede sig efter Hr. Ballovs Død med sin Faders Eftermand Hr. Jens Mathias Winther.

14. Hr. Jens Errebo Viborg blev født paa Tøistrup i Ryslinge Sogn i Fyen d. 7 Mai 1722. Hans Fader var den nysnævnte Niels Hansen Viborg, Eier af Tøistrup, hans Moder Elisabeth Cathrine Jensdatter Errebo fra Faaborg*). Han blev Student 1740, tog 19 Marts 1744 Attestats med N. cont., blev d. 23 Februar 1748 beskikket til personel Kapellan i Munkebo, ordineret d. 10 April og indsat 3die Paaskedag d. 16 April. Da Provst Bedel imidlertid døde nogle Dage efter og Ballov blev Sognepræst her, beskikkedes Viborg d. 11 Mai s. A. til personel Kapellan i Kjølstrup; men da Ballov strax efter flyttede, blev Viborg d. 9 August beskikket til Sognepræst i Munkebo. Han blev d. 29 April 1796 entlediget fra sit

---

*) Niels Hansen Viborg til Tøistrup var en Søn af Raadmand Hans Olufsen Viborg i Kjerteminde og Ane Margrete Nielsdatter, Datter af Kjøbmand og Raadmand Niels Jensen Riber i Nyborg og Karen Wandal (see III, 82). Han havde, foruden den ovennævnte Søn, mange Børn, hvoriblandt Hr. Peder Viborg, død 1782 som Sognepræst til Henne og Lønne i Ribe Stift, Maren Viborg, død i Kjerteminde 1776 som Enke efter Provst Schack Thestrup til Dalby og Stubberup, og Frederikke Cathrine Viborg, død i Kjøbenhavn 1809 som Enke efter Sognepræst Peder Danchel West til Bringstrup og Sigersted i Sjælland.

Embede efter Ansøgning med en aarlig Pension af 200 Rd.*) og flyttede derefter til Odense, hvor han efter langvarig Svaghed og Sygeleie døde d. 4 Mai 1798.

Den 7 Decbr. 1773 afbrændte Præstegaarden atter, formedelst uforsigtig Omgang med en Lygte i Tærskeloen, og der tilstodes Viborg, som derved „var kommen i kummerlige og ynkværdige Omstændigheder", d. 4 Marts 1774 1 Rd. af hver Kirke i Stiftet.

Viborg var to Gange gift: 1) (18 Septbr. 1748 i Stege) med Ellen Kirstine Hage; 2) med Ane Kirstine Møller, Datter af Krigsraad Morten Møller til Krumstrup. Med den sidste Kone, som overlevede ham i mange Aar og stiftede et Legat paa 400 Rd. til Munkebo Fattigvæsen, havde han en Datter Ellen Kirstine Viborg.

(Den 8 October 1783 blev Niels Walther udnævnt til succederende Sognepræst i Munkebo. Han kom dog ikke til at tiltræde dette Embede, idet han 1789 blev Præst ved Frederiks Hospital i Kjøbenhavn og derfra blev kaldet 1794 til Sognepræst for Egebjerg i Sjællands Stift, fra hvilket Embede han blev entlediget 1816).

15. Christian Rieffesthal blev født i Nyborg d. 16 April 1765. Hans Fader var Apotheker Johan Balthasar Rieffestahl, hans Moder Karen Braadt**).

**) I Resolutionen siges der, at han er næsten 77 Aar gammel (skal vel være: 74 Aar, da han ved Ordinationen selv har opgivet 7 Mai 1722 som sin Fødselsdag), har været henimod 50 Aar i Munkebo, er nu aldeles svækket, har tabt ved Ildebrand det Lidet han eiede og er langtfra ikke bemiblet; han har en gammel og meget svagelig Hustru at dele sit Udkomme med.

**) Iblandt Christian Rieffesthals Søskende vare: Carl Frederik Rieffesthal, entlediget som Sognepræst til Søllested og Vedtofte 1837, død 1844; Karen Rieffesthal, død 1844 som Enke efter Provst Hans Crone, Sognepræst til Flødstrup og Ullerslev; Lucie Margrete Rieffesthal, død 1843 som Enke efter Sognepræst Frederik Christian Stehr til Balslev og Eiby.

Han blev Student fra Nyborg Skole og tog d. 4 Octbr. 1786 Attestats med N. cont. Derefter var han i nogle Aar Huuslærer hos Præsterne Peter Andresen i Søllinge og Peter Riber i Næraa, bestod 1793 den katechetiske Prøve med Laud. og blev d. 24 Decbr. 1794 af Kammerherre Christian Benzon til Christiansdal kaldet til residerende Kapellan for Dalum og Sanderum med kgl. Confirmation af 9 Januar 1795. Ved Viborgs Afgang blev han d. 27 Mai 1796 Sognepræst i Munkebo, hvor han døde d. 12 Mai 1815.

Han ægtede 1796 Ane Cathrine Riber, født 1777, død paa Gillestedgaard ved Odense 1838, en Datter af Sognepræst Peter Riber til Næraa og Aarslev og Johanne Thorbjørnsen, Datter af Kjøbmand Thorbjørnsen i Svendborg. De havde to Børn:

1. Johan Balthasar Rieffesthal, født 17 Octbr. 1797, død 1860, Eier af Gillestedgaard, gift med Mariane Veile, der endnu lever som Enke.
2. Peter Rieffesthal, født 13 Novbr. 1804, Cand. pharm. og tidligere Provisor i Odense og Nyborg, lever ugift i Odense.

16. Christian Andresen blev født i Rønne d. 15 Juni 1773. Hans Fader var Generalauditeur og Amtmand paa Bornholm Christian Andresen, hans Moder Michelle Ottilia Schrøder (hans Broder var Prof. Christopher Schrøder Andresen i Kjerteminde, see III, 32 fgg.). Han blev Student fra Rønne 1792 med H. ill., tog Aaret efter anden Examen, 5 Juli 1797 Attestats og 1802 den homiletiske Prøve, alle med bedste Charakteer. Han var en Tid Hører ved Rønne Skole, blev d. 18 Mai 1804 Sognepræst i Hylke i Aarhuus Stift, d. 4 Octbr. 1815 Sognepræst i Munkebo, hvorfra han d. 5 Decbr. 1821 blev

kaldet til Sognepræst for Nørre-Lyndelse og Høiby, i hvilken Stilling han døde d. 22 Januar 1832.

Han var gift med Elisabeth Charlotte Lorentzen, født paa Rantzausgave d. 8 Februar 1787, død i Kjøbenhavn d. 8 August 1861, Datter af Proprietair Peter Andreas Lorentzen og Anna Marie With af Notmark. De havde, foruden en dødfødt Datter, følgende 6 Børn:

1. Michelle Ottilia Andresen, født 15 Juni 1808, gift 1833 med Kjøbmand Laurits Jørgen Baagøe i Svendborg og død 1847.
2. Johanne Margrete Andresen, født 24 Septbr. 1810, gift 21 Novbr. 1845 med Niels Larsen i Kjerteminde, Godsforvalter ved Stamhuset Lundsgaard.
3. Cathrine Sophie Andresen, født 13 Decbr. 1811, gift med Ankersmed Behncke i Kjøbenhavn.
4. Petra Andrea Andresen, født 13 April 1813, gift 1850 med Kjøbmand Laurits Jørgen Baagøe i Svendborg.
5. Louise Christophorine Andresen, født 15 Mai 1815, lever ugift i Chicago.
6. Christian Andresen, født 5 August 1817, Skovrider i Slesvig, gift anden Gang.

17. Hans Seest Holm*) er født i Odense d. 23 Januar 1786. Hans Forældre vare daværende Ritmester Peter Holm ved fyenske Dragonregiment (født 1738, død som Oberst paa Vartpenge 1808) og Caroline Seest (født 1758, død 1827), eneste Barn af Tugthuus-Inspecteur Seest i Odense. Efterat han privat var bleven underviist hjemme i nogle Aar, kom han 1800 i Odense Skole, 1802 i Nyborg Skole, hvorfra han 1805 blev Student. Aaret efter tog han anden Examen med Laud., men opholdt af Krig og Sygdom tog han theologisk Embedsexamen først d. 21 Juli 1812, samme Aar den homiletiske og næste Aar den

*) See Fr. Barfod, Danmarks Geistlighed, 1ste Aarg., Sp. 157.

katechetiske Prøve, alle ligeledes med bedste Charakteer. Den 27 Decbr. 1813 blev han Kapellan hos Amtsprovst Peter Hans Mønster til Ringsted og Beenløse (død som Biskop i Aarhuus 1830), og d. 19 Juni 1822 blev han kaldet til Sognepræst her. „Hans næsten fuldstændige Døvhed har formodentlig været en af Grundene til, at det anbefaledes ham at søge sin Afsked", som han fik i Naade og med Pension d. 26 Januar 1843. Han boede senere i Odense, hvor han døde 1860.

I hans Embedstid afbrændte Præstegaarden d. 12 Octbr. 1842, tredie Gang i omtrent 100 Aar.

Han var aldrig gift, fordi — skriver han selv — han ikke har havt Raad til at forsørge en Familie.

18. Johan Christian Jedrosky er født d. 9 Septbr. 1796 i Nordborg paa Als. Hans Forældre vare Bager Hans Peder Jedrosky (død 1847) og Cathrine Pedersen (død 1818). Efter modtagen privat Underviisning i Hjemmet blev han 1813 sat i Odense Cathedralskole, hvor han var i 5 Aar; allerede i sit første Skoleaar maatte han begynde at informere, og i det næstsidste Aar gav han daglig 7 Timers Information. Han blev Student fra Odense 1818, tog næste Aar anden Examen og d. 17 Januar 1825 theologisk Embedsexamen, alle med H. ill.; ogsaa som Student maatte han fortjene en stor Deel af sit Ophold ved at give Underviisning. Allerede i Februar 1825 tog han de practiske Prøver, den homiletiske med Laud., den katechetiske med H. ill., og blev 1 Juni samme Aar Kapellan hos Sognepræst Nicolai Claussen i Ulkebølle paa Als. Den 4 Juni 1831 blev han Sognepræst paa Aſkø, hvor han Aaret efter bevirkede Jordernes Udskiftning, d. 31 Marts 1843 Sognepræst i Munkebo.

Han ægtede d. 15 Juli 1831 Anne Marie Cathrine la Motte, en Datter af Kjøbmand Ulrik Christian Frederik la Motte i Nordborg (død 1850) og Anne Cathrine Frederiksen (død 1847). Hun var født d. 4 August 1804 og døde d. 17 Septbr. 1867. Deres Børn ere:

1. Hans Frederik Christian Optatus Jedrosky, født 4 Septbr. 1838, Avlsforvalter paa Ulriksholm; gift 25 Novbr. 1870 med Ida Frederikke Birgitte Roe, født 1839, Datter af Sadelmager Roe i Odense.
2. Agnes Cathrine Marie Benedicte Jedrosky, født 20 Juni 1840, gift 7 Decbr. 1870 med Johann Heinrich Christian Schultz, født 1833, Guide i Generalstaben.

Den 22 Januar 1866 beskikkedes til personel Kapellan i Munkebo Jørgen Frederik Warberg, Søn af Kammerraad Warberg, Godsforvalter ved Grevskabet Muckadell; han var født d. 30 April 1835, blev Student fra Odense 1853 og tog Attestats med H. ill. I i Sommeren 1859. Efterat han var død d. 12 Mai 1869, beskikkedes i hans Sted d. 26 October s. A. Hans Peder Fønss, Søn af daværende Kapellan ved Domkirken i Aarhuus Holger Lorents Basse Fønss, nu Provst i Vendsherred og Sognepræst i Veilby; han er født d. 15 Septbr. 1840, blev Student fra Aarhuus 1858 og tog Attestats med Laud. i Sommeren 1864.

Til S. 306 fgg. Efterat dette var trykt, er jeg bleven opmærksom paa, at Biskop Engelstoft i dette Tidsskrift V, 25 har omtalt Marslev-Birkende Præstekalds Forhold til Hospitalet i Odense paa en Maade, der nærmer sig til den af mig her givne Fremstilling.

Bisskop Hans Mikkelsens Dagbog,

medbeelt af Pastor Høyer Møller.

Da der, saavidt mig bekjendt, kun existerer et eneste Exemplar af Hans Mikkelsens Dagbog, har jeg anseet det for ønskeligt, at Indholdet af denne kunde blive bekjendt i en større Kreds, og jeg skrev derfor sidste Vinter Dagbogen af efter det Exemplar, der findes paa Kongens Bibliothek. Dette er imidlertid ikke Originalen selv, men en Afskrift af C. Brandt, begyndt d. 21de Jan. og endt d. 16de Febr. 1757 i Odense, og den gaaer fra 1ste Jan. 1626 til 7de Oktbr. 1641. Ligesom der altsaa ingen Dagbog findes for Hans Mikkelsens sidste 10 Leveaar (han døde 25de Marts 1651), saaledes vil det ogsaa sees, at Dagbogen selv har store Huller, hvoraf nogle vistnok hidrøre fra Originalens slette Tilstand, andre fra, at der i den Tid slet ingen Dagbog er holdt.

Det vil sees af Chr. Brandts Afskrift, at der ere nogle Utydeligheder, som hidrøre enten fra Originalens Ulæselighed eller fra Afskriverens Hastværk, ligesom der ogsaa findes Feil i Latinen, som man ikke kan tiltroe Hans Mikkelsen. Det var mig derfor kjært, at jeg, efterat Afskriften dog allerede længere Tid havde været færdig, blev gjort opmærksom paa, at der skulde findes et Udtog af Dagbogen paa Universitetsbibliotheket; thi deels lod sig, ved Hjælp af dette,

en Deel Urigtigheder rette, og deels kunde ikke Sidet tilføies derefter. For altsaa at gjøre Dagbogen saa fuldstændig som muligt, har jeg gjennemgaaet Udtoget og tilføiet Alt, hvad dette indeholdt af Nyt, nedenunder Texten. Udtoget er af Bloch, der paa Titelbladet har skrevet: „Excerpta af Biscopens Sl. D. Hans Mikkelsens Haandbøgger, saa viit min Sag i sær vedkommer, forfattede effter Originalerne i hans Værdige Descendents Velærværdige Hr. Johannes Mules Eye; dem han haver været af den store Godhed at sende mig til Kiøbenhavn, raro sane exemplo, experto crede J. K. Bloch". Med Blyant er tilføiet Aarstallet 1758; Udskriften er altsaa 1 Aar yngre end Brandts.

Hvad Forholdet imellem Brandts og Blochs Affkrifter efter Originalen angaaer, da vil det let sees, at medens den Sidste næsten alene har taget Hensyn til „saa viit min Sag især vedkommer", altsaa hvad der vedkommer Fyens Stifts (med Lolland, Falster og Als) Geistlighed, medens han saaledes har alle Visitatserne og BisKoppens Vidnesbyrd om Skolerne med, har den Første ofte udeladt dette, hvorimod han har en Mængde andre Efterretninger, som Bloch har forbigaaet. Idet de saaledes have havt forskjellige Formaal, lader det sig let forklare, at den Ene har medtaget, hvad den Anden har ladet bortfalde. Derimod er der en anden Sag, som jeg idetmindste ikke er istand til at forklare, det er den forskjellige Form, hvori Affkrifterne bringe den samme Efterretning. Enkelte Dage følge de hinanden ordret, saa afvige de fra hinanden; det er ikke alene, at den Ene bruger Participier, medens den Anden omskriver dem, ikke alene, at den Ene taler i Præsens, medens den Anden taler i Imperfectum, men det er ofte Tilfældet, at de udtrykke det Samme ved forskjellige Udtryk, og det saadanne, der i Udseende ere hin-

anden saa ulige, at Forskjelligheden umulig kan hidrøre fra Feillæsning, f. Ex. vero — autem, insolentiam — audaciam, hypodidasc. — Collega o. m. fl. Da det neppe kan antages, at Afskriverne have havt forskjellige Haandskrifter, endnu mindre, at Hans Mikkelsens Dagbog var ført paa Dansk og senere er oversat af dem, seer jeg mig ikke istand til at forklare, hvorledes Afskrifterne ere blevne forskjellige; thi at Aarsagen alene skulde være Chr. Brandts Skjødesløshed, synes ikke troligt, da der handles om en Mand, om hvem han selv siger: «sancta semper erit mihi memoria ejus».

Som et Supplement til Dagbogen tilføies efter Blochs „Den Fyenske Geistligheds Historie" følgende Noticer om Biskop Hans Mikkelsen:

Hans Mikkelsen, som Bloch kalder „et Lys i Guds Kirke", eller, som han i Gravskriften kaldes: «Splendida lux patriæ», blev født i Odense Nytaarsdag 1578. Hans Fader, Mikkel Pedersen var Borger her; det er uvist, om han var Handelsmand, Bager eller Skomager. Efter at have besøgt Odense Skole blev han 1601 af Rector Mag. Hans Pedersen Glamdorph dimitteret til Universitetet, som han dog, paa Grund af Pesten, maatte forlade efter et halvt Aars Forløb, og han blev da Haandskriver hos Fyens Biskop, Jak. Madsen Weile. Fra 1603 til 13de April 1608 reiste han udenlands med den unge Iver Bryske, Eiler Bryskes Søn til Dallund, og efter Hjemkomsten blev han beskikket til Rector for Odense Skole og tog i Novbr. samme Aar Magistergraden.

I denne Stilling forblev han til 1614, da Ellen Marsvin overtalte sin Mand, Knud Rud, til at kalde ham til deres Huuskapellan paa Lundegaard; herfra blev han dog

allerede næste Aar Sognepræst i Assens, og d. 21de April 1615 valgt af Præsterne til Provst i Baag Herred. Efter 9 Maaneders Forløb forlod han „under sin kjære Menigheds Graad" dette Embede, idet han da blev kaldet til Slotspræst i Kjøbenhavn og Professor Pædagogicus. Paa en Reise, Christian d. 4de gjorde til Bahuus, tog han Hans Mikkelsen med, for at han kunde prædike for ham, og efter Hjemkomsten udnævnte han ham til sin Hofprædikant. Samme Aar blev han Dr. Theol. og af 4 befuldmægtigede Provster valgt til Bisskop over Fyens Stift, hvortil han blev indviet i St. Knuds Kirke d. 28de Juli 1616 af Bisskoppen i Ribe, Iver Hemmeth. I denne Stilling ordinerede han 408 Præster og indsatte alle Provsterne i Stiftet; desuden indviede han d. 15de Jan. 1623 det nye Gymnasium, hvortil Holger Rosenkrands og Ellen Marsvin hver gav 1000 Rdl.

Hans Død var meget pludselig, idet han, efter at være gaaet rask tilsengs, fandtes død i Sengen om Morgenen d. 25de Marts 1651; Mag. Jak. Sperling holdt Liigprædiken over ham i St. Knuds Kirke d. 8de April.

Allerede som Rector, medens han læste Fransk og Tydsk med Christine Munch, havde han lært Catrine Henriksdatter, der var i Ellen Marsvins Tjeneste, at kjende, og, da han var bleven Bisskop, ægtede han hende. Han efterlod sig 3 Sønner: Ludvig Hansen, der blev Conrector i Odense, Mikkel Hansen, Sognepræst i Nørrebroby og Provst i Salling Herred, og Henrik Hansen, Sognepræst i Skamby og Provst i Skam Herred.

Hans Mikkelsen døde som en riig Mand, der efterlod sig 30,000 Rdl., og det kunde neppe være anderledes, naar man seer, at han har ladet 38 Liigprædikener over Adelige trykke, og at hans Honorar for hver var en Sølvkande paa

100 Lod med 100 Speciedaler i; Bloch siger ogsaa: at „Sølvet, som Sønnerne stiftede efter ham, blev baaret i store Bærelsøver". Han legerede 1000 Rdl. til 3 fattige Studenter fra Fyens Stift og lod bygge en Bolig for fattige Folk.

In nomine Hagoëlis nostri
Othind. 21 Jan. 1757. C. Brandt.

1626.

Januar. In nomine Jesu, Amen. 1. Rescripsi uxori Claudii Brockenhusii qvod Johannem Jonæ non auderem ordinare, sed necesse esse ut permissionem a Principe impetraret. 2. Justinus Høgius per præfectum suum a me responsum accepit de Axeljo Arnefeld, cui prædium divendere voluit. 3. Scriba Hintzgavliensis judicium meum expetiit de decimis meis, an ex illis qvoqve duo unciales appenderent. Respondi, generos. Dn. Rosencrantzium hac in parte a me compellatum dixisse nihil inde conferendum esse, eo qvod reditus essent officii Episcopalis atqve idem de decimis pastorum et ludirectorum qvoqve sentiendum. 5. Nuncium misi Neoburgum pro advehendis honorariis meis ex Lolandia. 6. Prandebam cum generoso Dn. Præside. 7. Scripsit mihi Georgius Brahe de vocatione Johannis Georgii Søllingensis confirmata ad parochiam Ørsted. Literas accepi ex Lolandia de honorariis Organistæ; nunciavi consensum Dn. Præsidis. 8. Joh. Georgii ordinavi in Nosocomio ad pastoratum Ørstadensem. Gen. Dn. Præses significavit mihi, ludirectorem nostrum

ad profess. Academicam vocatum iri qvam primum. 9. Scripsi ad Episc. Viburgensem inclusa literis syngrapha Dn. Elisæ Marsvin 200 dalerorum. Adjunxi literas ad (?) Dn. Elisæ Marsvin cum accepti latione. 10. Ludirect. noster potestatem sibi dari petiit Hafniam concedendi octidui spatio, cum offeratur ipsi Professio Academica. 11. Allatæ sunt mihi Conciones Litaniarum. 12. Compellavi gen. Dn. Præsidem de casu qvodam in Falstria qvoad annum gratiæ, ostensa ipsi sententia autecessor. mei in simili casu. 13. M. Henr. Michaëlis retulit mihi mira qvædam sibi dicta a magno viro de E. P. M. Zeuthenius petiit initium offertorii fieri in nuptiis a Georg. Braheo celebrandis. 14. Hac eadem de causa compell. me Dn. Rosencrantzius in templo Canutiano. Scripsit mihi Dn. Nicol. Frisius de literis obligatoriis a se dandis senatui Fobyrg. pro redimenda obligatione Palæm. Rosencrantzii. Scripsi hac de re ad Senatum Foburgensem. 15. Nuptiis interfui qvas Georg. Brahe celebravit Dn. Henrico Marieboviensi et pedisseqvæ uxoris suæ. 16. Prandebat mecum Dn. Petrus in Gelsted et Dn. Otto Petræus. 17. Literas præsentationis dedi Dn. Christierno Fransisci ad Jacobum Ulfeldium. 18. Rescripsi Dn. Hildeburgæ Pors de sacellanatu Simmerbølle. Petiit a me M. Sperlingius licere sibi inter 2dum et 3tium docere in Gymnasio. Consensum præbui. Literas accepi præpositi Stubbecopii de ludirectore in coadjutorem adsiscendo. 21. Concionabatur in precibus vespertinis Casparus Jepponius. 23. Soror mea huc venit. 24. Casparus Jepponius publice examinatus est et d. 25 in templo D. Can. ordinatus. 26. Dimissus cum literis ordinationis in Falstriam. Dn. Canutum Petri Skydebjerg

monui de literis a gen. Dn. Rosencr. acceptis qvoad sylvam templi et pastoris in Orte, et de illa litteras accepit. 27. Uxor mea peperit feliciter filiam. 28. Judicem generalem compellavi nomine Dn. Olai in Lyngby. 29. Filia mea baptizata est. Prandebat mecum Dn. Helena cum qvatuor liberis Regis ex Dn. Christina susceptis. 31. Liter. accepi ex Lolandia de contributione pro captivis in Turcia. Scripsit mihi Cons. Nakscov. de qvodam Johan. Barchmand ad Rectoratum sch. Nakschov. promovendo; qvi a M. Canuto Lerchio commendatus concionabatur in templo D. Can. d. 4 Febr.

Februar. 1. Scrips. mihi Dn. Cæcilia Høg de studioso pro Concionatore aulico, item de pecun. mutuo danda. Scrips. mihi Præpos. Nicopiens. de causa sua matrimonium filiæ concern. et de Dn. Johanne in Skelby. 2. Prandebam cum gen. Dn. Præs. eiqve petenti misi fundationem Axelii Brahe ejusqve literas obligatorias 400 dalerorum erogatorum in nosocomium Saxcopiense. Præpositus Sandbyensis scripsit mihi de flagitio Ludi-rectoris Nachschov. et vacante pastoratu Utterslev. 3. Scripsi ad pastorem Saxcop. de reditibus nosocomio destinatis.[1]) 5. Dom. Cæc. Høgiæ commendavi Joh. Barkmann pro aulæ suæ concionatore, qvem etiam elegit et adscivit. Scripsi Dn. Georg. in Føns de diacono.[2]) 6. Rescripsi Dom. Joh. Lindenovio de Diacono in Eiby,

[1]) unaqve misi 7 Joachimicos per Erasmum scribam de Stochemarch, qvos mihi tradiderat Gen. Dn. Rosencrantzius. Eodem. Prandebat mecum Dn. Can. Petri in Skydeberg, cui tradidi literas de silva templi Orte. 4 Febr. Joh. Barchmannus a M. Canuto Lerchio mihl commendatus concionabatur in tplo D. Can.

[2]) scripsit mihi Dn. Georg in Føns de diacono.

qvem mihi examinandum misit.[1]) Stipendiarii Heleniani pecuniam sibi deputatam acceperunt præsente Ludirect. 8. Scripserunt mihi duo fratres de Aschersleben, ut pastoribus copulat. sororis cum Nicol. Skinckelio interdicerem. Scripsi statim præposito Asnensi. Hac de re consului Præsidem, cui placuit mea sententia. 9. Scripsit mihi Axelius Urne commendatitias pro hypodidascalo Nachschov. Rescripsi me petitioni satisfacturum. 10. Johannem Georgii senat. Nachsch. commendavi pro Rectore et Laurent. Johannis pro hypodidascalo.[2]) 12. Catharrho affligebar. 13. Gen. Dn. Præses tradidit mihi qvasdam plagulas tractatus sui Theologici describendas. 14. Scripsi Dn. Joanni Caspari, ut Marinam M. Svenonis uxorem inviseret, cum id tantopere desideraret, qvi huc veniebat d. seqventi.[3]) 15. Scripsi ad Dn. Petr. in Gielsted et judicem provincialem in Bentzherredt de accepti lationibus Joannis Mand (civis Asnensis) qvoad decimas utriusqve Parochiæ.[4]) 19. Domin. Esto mihi concionatus sum coram electo Principe Dalumii. 22. Concionabar in templo Canutiano, et 23 in templo Franciscanorum jussu et voluntate Dn. Rosencr.[5]) 26. Joannes Gerhardi

[1]) 7 Febr. Alium mihi Martinum Johannis Sutorem commendavit Joh. Lindenow, qvem examinatum de meliori nota ipsi recommendavi, atqve ad diaconatum Eybyensem approbavi.

[2]) Idem scripsi Dno præposito Provinciæ borealis in Lolandia. 11 Febr. scripsit mihi Joh. Mand, civis Asnensis, solutionem se mihi præstiturum 2bus post qvinqvages. septimanis.

[3]) Huc venit Dn. Joannes Caspari petitioni meæ satisfacturus.

[4]) Jud. generalem compellavi nomine D. Olai in Liungby; contentus abii.

[5]) 24 Febr. Prandebam cum generoso Dno Præside, postqvam ostenderat mihi literas Crameri ad se scriptas super epistola ante triennium accepta.

civ. Asnes. petiit promotionem alio in loco hypodidascali primarii[1]) propter simultates inter ipsum et Johan. Uttermarchium. 27. Lagoni Urne donavi 2 daleros. 28. Invisi M. Sven. uxorem ægr.[2]) una cum Dn. Præside. Johannes Povisch me compellavit de lite, qvam meditatur Dn. Helenæ Oligerus R. Ottonis fil.

Marts. 1. Concionabar in templo D. Canuti. 2. Rescripsi Dn. Riburgæ Brochenhusiæ. 3. Rumor spargebat, Princip. Brunsvic. Christianum, edita magna strage hostium, sclopeto trajectum. Hoc utinam falsum. Scripsit Dn. Jacobus in Snøde de sua vocatione et Præpositus Nicopiensis de adulterio commisso a Dn. Johanne in Alsløv. 6. Salutavit me Johan. Lerchius, filius Consulis Neoburgensis, modo e German. rediens de scientia lingvarum Orientalium multum verba faciens. Decan. Hafn. Acad. misit programma de lectionibus Profess. denuo incipiendis et de Baccalaur. circa initium Maji promovendis. 7. Sepulturæ Laurent. Hork in templ. D. Johan. interfui. 8. Concionabar in templo D. Canuti. Gundæus Lange ex Norveg. mecum coenabat invitatus a Dn. Helena. 10. Claudius Mulenus petiit a me, ut reconciliationem fratrum suorum D. Joannis et Georgii pro viribus molirer. 11. Facta est compositio[3]) in templo Canutiano, sed ex initiis valde turbulentis. 12. Uxor mea in Eccles. introducta. 13. Marcq.[4]) Bille misit mihi literas ill. Principis de Dn. Canuto in Ore adjungendo Dn. Mathiæ in Brenderup p. Comministro.

---

[1]) scholæ Asnensis.
[2]) Mariam.
[3]) conciliatio.
[4]) Marcus.

14. Scripsit mihi Henning Walchendorph de sepultura patris sui. Rescripsi me petit. satisfacturum. 15. Primo die Litaniarum concion. in templo D. Johan. 16. Concionabar in templo Canut. 17. Tertio die Lit. concion. in templo D. Virginis. Prandebant mecum Dn. Helena, Georg Urne et Axelius Urup. 19. Concionabar Dalumii coram delecto Principe D. Læta. Cancellarius Regis pernoctabat Othoniæ. 20. Uxor Dn. Erasmi in Kyng petiit[1]), ne consentirem in matrimonium comministri. Dn. Joh. Balthasari in Nœraa petiit, ut apud hæredes vitrici defuncti sibi auxilio essem in pecunia promissa accipienda. 21. Erasmus Nachschoviensis vocatus in comministrum Fulsanum concionabatur in Nosocomio. Scripsit mihi Dn. Birgitta[2]) et soror Dn. Riburga Brochenhus de Christoph. Benedicto ad Parochiam Frørupensem promovendo. 22. Concionabar in templo Canuti. Dom. Rosencrantz tradid. mihi Reg. literas de censu Pastoribus imperato. 23. Dom. Joh. Foburgensis me compellavit, conatus se mihi purgare. Consul Neob. me convenit de vocatione Frørupensi et morbo Ludirectoris. 25. Erasmus Nachschov., heri in Consistorio examinatus, ordinatus est in Nosocomio (in comministr. Fuglsanum in Falstria). 26, Profectus sum versus aulam Glorup et in via visitavi eccles. Rolsted. Omnia salva. Pernoctavi in Svinninge. 27. Conc. funebr. habui ibidem in Exeqv. Henning Walchendorphi; sub vesperam domum redii. 28. Literas accepi promotorial. illustr. Principis Friderici de Nørborg pro filio Jeß fogeds in Holm. 29. Concionabar in templo Canut. Accessit

---

1) nomine mariti.
2) Brochenhuus.

D. Trogillus N. cum literis vocationis ad Paroch. Uttersløff. Dedi ipsi literas præsentationis ad Dn. præsid. Axel Urne. 30. Dn. Laurent. Olai pastor in Allerup obiit in curru suo, in curia pastorali Broby, domum inde concessurus. 31. Examen institui in Gymnasio et schola Othon.

April. 1. Dicam a me impetravit Laurentius Diur super Præposit. et Comministrum Medelfardensem. 2. D. Bernhardus Oldermannus me comitatus lustravit domum meam in platea boreali. 3. Laur. Olai in Allerup Præpos. in Aasumherred sepelivi, et præpos. constitui Dn. Severinum in Rønninge. 4. Hæredes Dn. Laurentii Olai dono mihi miserunt farraginem historiarum ab ipso collectam. 5. Concion. in templo Dom. Canut.[1]) 8. Scripsit mihi Dn. Hildeb. Pors de Præceptore suo ad Paroch. Allerup promovendo. Dn. Nicolaus in Stenløse indicavit mihi filium suum malle in officio scholastico manere qvam parochiæ Allerup præfici. 9. Feria 1 Paschatos concionabar in templo D. Can. 10. Fer. 2 interfui convivio in ædibus Joh. Bruun. 12. Audita est causa inter Er. Urne et M. Jacob Lectorem. 13. Rursus interfuimus examini scholasticorum. 15. Scholæ beneficia destributa. Dn. Casparum N. vocatum ad Skerninge et Ulbølle præsentavi Dn. Jac. Ulfeldio. 16. Prandebant mecum Ludir. et Conrector. 17. Pædagogus meus Johannes inter Collegas scholæ receptus.

---

[1]) Gn. Dn. Præsidem compellabam nomine viduæ Dni Laurentii Olai in Allerup optatum referens responsum. 7 April. Petrus Nicolai ostendit mihi literas senatus Foburgensis de pecunia scholæ, qvam in se recepit solvendam Nicolaus Friis, frater Dn. Cancellarii.

18. Filii mei Ludov. et Michael in scholam introducti sunt. Georg Wilhelm. Brochmanno commendavi item D. Petrum Adolphum.[1]) 19. Synodus Præpositorum. 21. Georgius Georgii Bogonianus ostendit mihi liter. vocation. ad Paroch. Allerup; remisi eum Hafniam pro testimonio impetrando. 22. Compellavi gen. Dn. Præsidem de lite inter M. Henricum et Dn. Joannem in Lunde. Circa vesperam misit mihi Dn. Præs. supplicem libellum hypodidascalorum de decimis Fuglvigensibus. 23. Sepulta est uxor M. Svenonis. Scripsit mihi Judex general. de conc. funebri in exeqviis materteræ suæ mihi habenda. 24. Dn. Andreas Pastor Rudcopiens. misit haleces fumatas. 25. Jacobum Jacobæum Hintzholmium in Ludirect. Svenoburgensem adoptatum commendavi Dn. Georgio Marqvardi et senatui urbis.[2]) 28. Dica Principis ad (?) Nicol. Skinkelio nunciata. Ludirect. Stuppecop. constitui Petrum Christierni Falstrium ejusqve fratrem Olaum hypodidascalum Mariboviensem.

Maji. 1. Concion. funebr. habui Svenburgi in templo D. Virginis in exeqv. D. Catharinæ Sparre. Dn. Claudius Julius designatus est Præpositus provinciæ Sundsherredt. 2. Adfui gen. Dmn. Præsidi in templo D. Canut. organo jam completo. Ubi de stipendio Organistæ deliberatum. 3. Magn. Dn. Cancell. Regis compellavi de lite mihi intentata a Nicolao Skinkelio. 4. Coenabam cum Magn. Dn. Cancell. Adfuerunt mihi qvatuor Præpositi subscribentes testificationi ad comitia adferendæ.

---

[1]) Georgium Vilhelmi commendavi Brochenhusio. 20 April. scripsi ad D. Brochmannum commendatitias pro D. Petro Adolpho.

[2]) 26 April. Petrum Laurentii Fabrnm mihi a Dn. Georgio in Fens commendatum Diaconnm Eybyensem constitui.

7. Otto Marsvin et soror coenab. hic. In ædes Joh. Sommeri vocatus a D. Muleno ejusqve fratre. 8. Institutum examen causæ Joh. Nicolai et Nosocomii in curia Othoniensi.[1]) 10. Episcopus Scaniensis dono misit mihi baculum. 11. Nicol. Johannis Qvitanciam accepit a D. Helena. 12. Archiepiscopus .... me salutavit. Dn. Andreas Bredallinus me consuluit de matrimonio ineundo. (Herredagen begyndte i April og endte 28 Juli.) 13. Profectus sum Coldingam ad comitia ibiqve mansi integrum octiduum. 21. Eccl. Veilby visitavi: Omnia salva. 22. Scholam Medelfard. visitavi.[2]) 28. Feria prima Pentecost. concion. in templo Canut. 31. Causæ matrimoniales examinatæ; soror mea cum marito nos invisit.

Junii. 2. Georg. Georgii Bogonianum, pastorem Allerup et Severinum Gladium ordinavi in templo D. Canuti. Rationes expensarum Gymnasii auditæ. 3. Dn. Mathias Jacobi me invisit. 4. Dn. Mathias Jacobi in Stoffslenge nunciavit mihi obitum Dn. Joh. Friderici in Stokkemarke sepulti 10 Juni; juxtaqve litem sibi intentatam dolenter aperuit. 6. Ad coenam invitatus sum in Hesselagria ab Anton. Friis præsente Petro Lange et Casparo Fris. 7. Trajeci felic. in Laugelandiam; visitavi eccles. Bøstrup et Tranekjær. Omnia salva. 8. Concessi Rutcop. schol. visitavi. 9. Visitavi Eccle. Liungelii et annexam. Post merid. trajeci in Loll. et in

---

[1]) 9 Mai. Citatio regia a Nicolao Skinkelio impetrata mihi missa est a Dn. Cancellario Coldingâ.

[2]) 23 Mai. Duos studiosos examinavi ad ministerium legitime vocatos.

(3

Sandby pernoctavi.[1]) 14. Scholam Nachschov. visitavi. 15. Cymba trajiciebar in arcem Engelborg, navis, qvæ illic extruebatur, videndæ gratia. 16. Visitavi eccles. Arningensem. Omnia salva. Hic adducebatur mihi puella 8 annorum cupiens juveni rustico desponsari. Sed negavi in præsentia totius ecclesiæ. 18. Visitavi eccles. Rubløse[2]) et annexam Skiørringe. 21. Causæ matrimoniales Nøbbyæ auditæ præsente utroqve Præside. 22. Scholam Mariboviens. visitavi, Ludirectorem ab officio suspendi, donec redderet pecuniam pro funeribus acceptam contra ordinationem a me duobus abhinc annis institutam; præterea multis nominibus a Pastore accusabatur. 23. Scholam Neostadiensem visitavi. Omnia salva. Ludirect. petiit Sacellanatum Maribov. si aliqvando vacaverit. 24. Visitavi eccles. Bregninge, ibi nulli pueri, campana non sonat mane ac vesperi.[3]) 25. Concessi Nicopiam.[4]) 27. Admissus sum ad colloqvium sereniss. Reginæ. *1.* Condonavit Dn. Johani in Skelby. *2.* Permisit vocationem Dn. Erasmi Snøde ad sacellanatum in Vesterskov. *3.* Concessit matrimonium mulieris fornicatricis in Gunsby[5]) triennio jam elapso post sententiam pronunciatam. *4.* Ad pastoratum in Stockemarck jussit

---

[1]) 10 Juni. Interfui exeqviis Dn. Joh. Friderici pastoris in Stochemarch; hic pernoctavi.

[2]) Mulier qvædam petiit, ut admitteretur ad sacram synaxim, pastor negabat, qvod maritum suum deseruisset ægrotantem, eoqvue mortuo rediisset sine testimonio.

[3]) Postea visitavi Eccles. Herresløv, pueri mediocriter instituti; hinc concessi in Flintinge, ubi aderat Dn. Jacob in Østofte.

[4]) 26 Juni. Causa Dn. Johannis in Skelbye Nicopiæ examinata primum, postea causa Dni Johannis in Alslev, in hac judicatum est, illa in crastimum suspensa est.

[5]) Gureby.

accessiri consulis Neoburgens. filium.[1]) 5. Dn. Mathiæ vocationem ad Pastoratum patris in Fulse approbavit. Pro Dom. Johanne in Ønsleff intercessi, ut mitigaretur mulcta ipsi imposita. Hoc autem differebat in reditum meum ex visitatione Falstriana.[2])

Juli. 1. Eccl. Morsby visitavi, pueri male instituti. Concio scoparum dissolutarum. 2. Visitavi eccl. Iderstrup, pueri non bene instituti. Rusticus qvidam Dn. Erasmum Henrici pastorem verberibus exceperat. Dilatus est ad Sereniss. Reginam.[3]) Concessi Nicopiam. Coenabam cum Dno. Oberbergio præsente Cancellario D. Christoph. von der Lip. Scholam visitavi.[4]) 5. Pastores Provinciæ austral. Loll. convocaveram in templo Stockemarck, ubi Dn. Johan. in Landet præposituram suam resignavit et Dn. Joh. Petreius pastor in Vestenborg præpos. est designatus. Qvatuor Præpositi Loll. privilegia Pastorum prolegerunt (?). 8. Scripsit mihi[5]) Dn. Olaus in Bregninge Arrhoensi de muliere desponsata, sed gravida ex alio. Rescripsi non licere, ut nubat compressori. 9. Prandebam cum Dn. Episc. Viburg. in ædibus Catharinæ Joh. Burchardi. Postea desponsationi M. Ludovici interfui.[6]) 16. Dn. Ericus in Asperup

---

[1]) 5) Jussit, ut diaconum idoneum in Morsby constituerem.

[2]) 28 Juni. visitavi Eccles. Kippinge, pueri non bene instituti. 30 Juni. Scholam visitavi Stubbecop. concioni affui. Post prandium Præpositus rationes iuire voluit cum generis suis, sed nihil effectum est.

[3]) Deinde visitavi Eccl. Veggerløs; omnia salva.

[4]) 3 Juli. Jacob Jacobi Nicopiensem constitui diaconum in Morsbye. 5 Juli. Profectus sum ex Falstria in Loland.

[5]) (Othiniam reverso).

[6]) Literas accepi Viteberga a Georg. Georg. stipendiario Dnæ Helenæ. 11 Juli. Rustici de Sellested in Wendsherred me compellarunt

ostendit servis meis artem piscandi. 17. Scripsi ad Dn. Jacobum in Snøde pro Laurentio Nicolai Ludirect. Rudcopiensi in comministrum adsciscendo.[1]) 13. Dn. Hildeb. Pors misit ad me filium suum Christianum Gaasium cum pædagogo rogatum ut examini suo data occasione interesse velim. 18. Johan. Pauli Gamtoftensis ostend. mihi liter. voc. suæ et testim. Univers. 19. Compell. me gen. Dn. Præses in templo D. Can. præsente senatu Othoni. de sepultura, qvam sibi concedi petiit D. Cecilia Høg.[2]) 21. Concionabatur in Nosocom. Joh. Pauli Gamtofft. sed domum remissus est, ut deligentius studeret. Dn. Jacobus Ulfeld petiit a me, at concionem funebr. filii sui prælo adornarem. 23. Copulavi in templo D. Can. Nicolaum Trolle et V. Mettam Rud. Scripsit nobis Dn. Helena et de bonis novis de bello certiores nos fecit. Dn. Christina Hardenberg cum filia Cathar. Brahe me invisit, atqve collocuta est de pastoratu Sølestadensi et diacono Dalbyensi. Misit mihi Dn. Andreas Mandius bona qvædam de Sandby. 24. Scripsit mihi D. Jacob in Snøde de comministro Dn. Erasmo Nachschov. 25. Cornificius Rud me invitavit ad prandium præsentibus multis nobilibus. Scripsit mihi illustr. Princeps Alexander de causa matrimoniali.

---

nolentes admittere comministrum defuncti pastoris ad pastoratum jam vacantem. 12 Juli. Georgius Brahe mecum loqvebatur de vocatione Sellestadensi. 14 Juli. Nic. Skinkelius me compellavit de comministro Kyngensi. 15 Juli. Filius Dni. Johannis in Fielsted se mihi sistebat examinandum, promisi ipsi hypodidascalatum Svenburgi.

[1]) Eodem scripsi ad Dn. Joh. Oberbergium de pastoratu Stochemarch.

[2]) 20 Juli. Duo rustici de Søllested petebant sibi dicam obsignari contra præpositum Asniensem; respondi: eandem obsignandam esse prius a Reg. Præs. Dn. Georg Brahe.

Rescripsi scribæ officiali, me nihil audere contra ordinationem, causas autem ejusm. matrim. esse jurisdictionis Ecclesiast., qvæ spectat ad Regem. 26. Joannes Mand et frater ipsius Georgius reconciliati fuere in domo fabrorum ferrariorum. 27. Profectus sum versus arcem Hagenskov et in via diverti ad Pastorem Flemløs.; ibiqve pernoctavi.[1]) 30. Scripsi ad Ottonem Kruse Principis Cammerarium intercessorias pro Comministro Vedtoftensi (qvi litem cum Rusticis habebat).[2])

August. 3. Prandebat mecum Harderus præfectus Dalumensis et Dn. Olaus i Liungby. 4. Prandebat mecum Dn. Olig. Rosencr. post explicatas tabulas System. Theologici.[3]) 6. Interfui nuptiis Diaconi in Broby.[4]) 9. Baptizavi filium Dn. Georg. Johannis in templo Skeby; pernoct. in Østrup apud Dn. Præpos. 10. Post prandium actum est de matrim. inter Comministrum Dn. Jacobum et filiam Dn. Olai in Lunde.[5]) Ego rogatus a Dn. Jac. compellavi patrem puellæ ejusqve

---

[1]) Ante prandium examinata est causa inter commin. Vedtoftensem et rusticos. Sententia pronunciata et ad supremum magistratum relata est.

[2]) 1 Aug. Axelio Urne per literas (dat. Othin.) respondi de vocatione Stochemarch.

[3]) 5 Aug. Conrector qverebatur, sibi intolerabilem a qvodam discipulo exhibitam obstinaciam. Causa illa examinata est in præsentia Professorum et conclusum, ut poenam publice lueret, qvi publice exorbitassct.

[4]) 7 Aug. Obligationes Senatus Asniensis remisi per Dn. Johannem Pregium. 8 Aug. Visitativi schol. Othin. ascitis M. Henrico et M. Svenone, qvando castigabatur propter contumaciam adversus Conrectorem qvidam Christiernus Tychonis filius consulis Holstepontani.

[5]) Lumbye.

consensum impetravi. Inde concessi Bogoniam et in via conveni Dn. Nicolaum in Skamby.[1])

Septbr. 16. Compell. Dn. Mulenium nomine Illustr. Principis Christiani de usu olei vitrioli. 17. Fui Dalumii cum uxore mea.[2]) 21. Scripsi Dn. Petro in Synderbrody ut hic compareret crastina luce.[3]) 23. Compellabam M. Sperlingium de matrim. Dn. Præpositi Rudcopiens. eiqve scripsi per filium suum. Christiernum Nicolai in Rectorem Rudcopiensem elegi, et Pastori Senatuiqve urbis commend. 24. Concionem audivi in templo Hillersløf. Deinde visitavi eccles. Østerhæsinge, ubi recitavi constitutionem R. M. de parochiis Østerhæsinge et Hillersløf annectendis. Qvidam rusticorum respondit omnium nomine, se nihil ad hæc respondere posse nisi prius compellato hero suo. Prandium sumsi apud Dn. Mathiam in Hillersløv. M. Petro in Gamborg tradidi 82 daleros pro emendo panno pauperibus scholasticis.[4]) 27. Consul (noster) Otto Canuti petiit Reg. stipendium pro pædagogo suo. 30. Divertit ad nos frater uxoris meæ.

Octbr. 1. Scripsit mihi illustr. Dn. Fridericus de Nørborg, petiitqve apud me hospitium pro filio illegitimo Johanne Friderico; sed ego me excusavi. 2. Prandebat mecum idem illustrissimi filius. Præterea Doct. Chri-

---

[1]) comitatus a Dn. Olao in Liungbye.

[2]) 18 Sept. Literas accepi Nicopia de pastoratu Stokemarch. 19 Sept. Claudius Mathiæ, civis Middelfardensis me compellavit de lite inter pastorem loci et comministrum orta.

[3]) Assensum præbui, ut Johannes Sachariæ concionaretur in templo Rynkebye.

[4]) 26 Septbr. M. Petrus pastor Gamborgensis dedit mihi cautionem 100 Joachim. pro schola Othin.

stianus noster ex Germania huc appellens. 3. Scripsit mihi Dn. Ericus in Gringløff.[1]) Dn. Claudius Julius misit mihi bovem.[2]) 5. Synodus præpositorum celebrata. Huic interfuerunt gen. Dn. Præses et Marqv. Bille. 10. Scripsi Dn. Joh. Christierni et Dn. Martino Eschilli Comministris, ut huc venirent concionaturi et examen subituri, sic jubente illustr. Principe. Sed hic modeste se excusavit a concionando. Joh. Lerchius stipendium primi anni hic accepit et per illum concionem funebr. D. Jacobi Ulfeld Hafniam misi et scripsi simul Joanni Joannis Poscholano, eiqve Rosatum misi. 12. Illustr. Princ. Christianus in Arrhøe misit mihi cervam. Coenabat mecum D. Joannes in Trannerup. 15. Nuptiæ fiebant M. Ludov. Michaelis et Mariæ Nicolai filiæ.[3]) 19. Concionabatur in nosocom. Nicol. Joannis vocatus in Comministr. Dn. Petri in Gloslunde, ord. d. 25. 20. Dn. Elisabetha Bryske me invisit, filiabus suis comitata. 22. Copulabam Anton. Bille et V. Margar. Norby in templo D. Canuti.[4]) 27. Dn. Anna Lycke et Birgitta Rosenspar a me petierunt. ut Otton. Brahe et Virgin. Mettam Rosencrantz copularem; qvod factum est in curia Othoniensi. ☉ 29 ejusd. 28. Nicol. Skinkelius comitatus Georg. Hartvici petiit ut se cum sponsa Asniæ

---

[1]) misitqve una sententiam a præposito latam contra diaconum suum.

[2]) 6 Oct. Prandebant mecum Dn. Nicol. Ryberg et Dn. Otto in Weilby.

[3]) 16 Octbr. Dn. Olaus in Liungbye et Dn. Johan. in Lunde me conveniebant, ille de sponsalibus filiæ, hic de filio Sorâ ad nos profecto.

[4]) 24 Octbr. Abii in Liungby ad sponsalia filiæ Dn. Olai.

copularem. 30. Dn. Laurentius in Kølstrup et Dn. Johannes Buxenius mecum prandebant.[1])

Novbr. 2. Dn. Metta Brahe uxor Ott. Marsvin nos invisit.[2]) 5. Copulavi Nic. Skinkel et V. Hilleburg Affersleben in curia Asnensi. 7. Concion. funebr. habui in templo Medelfard. in exeqviis nobil. Virg. Sophiæ Gyldenstjernæ. 9. Præpositus ex Alsia huc venit impetratum filio dimissionem ad Academiam. Deliberatione instituta cum Professoribus conclusum est non posse fieri.[3]) 10. Coenabam cum magn. Dn. Cancel. Regis in monasterio t. Canuti. 11. Rumor spargebat de Anna Lycke, hesterno die a Capitaneo Regis capta Neoburgi et navigio Hafniam usqve transjecta.[4]) 12. Copulavi in templo D. Can. Petrum Erasmi et Catharinam Johannis fil.[5]) 14. Stephano Severini numeravi tributum pastorum totius Dioces. 1308 unciales. 15. D. Mulenus ostendit mihi rationes Nosocomii, ex qvibus collegimus 5000 dalerorum simplicium locupletatum

---

[1]) Eodem compellabam Laur. Lindenow de tributo pastoris sui Dn. Canuti in Ore. 1 Novbr. Rescripsi Simoni Nicolai in Norvegia habitanti, qvi miserat mihi duas tonnas butyri solutionem victualium pro filio.

[2]) Uxor consulis Foburg. intercessit pro filio hypodidascalo scholæ Chartemund. 4 Nov. Facta est compositio litis inter M. Paulum pastorem Asnensem et rusticos in Bogoe, præsid. in arce Hagenschov Joh. Lindenow, adfuit et Episc.

[3]) Scripsit mihi Laur. Grubbe de diacono in Erringløf constituendo, præbui assensum meum Joh. Andreæ, qvem mihi commendavit idem Dn. Præses.

[4]) Rescripsi Nic. Skinkelio de desponsatione comministri, qvod meum assensum indicaverim præposito, me autem non posse ulli injungere actum desponsationis, eo qvod judicem agere teneat, si qvid erratum fuerit etc.

[5]) erat dies Dni. 13 Novbr. Reconciliationi Dni. Muleni et Joh. Anscharii interfui in tplo Dn. Canuti.

nosocomium, cum nos resignavimus inspectionem nobis commissam. 17. M. Georg. Sadolinus, ostensis mihi lit. voc. suæ abiit in Lolland. impetratum literas collationis a Dn. præsid. (Halsted) Axelio Urne.[1]) 21. M. Jacob Lectori significavi, qvam ingratum se mihi exhibuisset filius ipsius Johannes. 23. Dn. Mathesio Zononis misi literas etc.[2]) 24. Prandebant nobiscum Dn. Helena et Dn. Anna Brahea initio paululum dissentientes, sed postea concordantes. 25. Compellavi D. Arnisæum ex castris redeuntem. 26. Rogatus a senatu Othin. monui Ms. Paulum ad D. Virgin. et M. Zeuthenium ad D. Canutum, ne admitterent plures patrinos qvam constitutio R. M. permitteret.[3]) 29. Dn. Joh. Dionysii vocato ad Pastoratum Mariboviens. dedi literas præsentationis ad senatum urbis.[4])

NB. Heic plagula pro mense Decembr. temporum injuria periit; qvæ forsan continuerit annotationes maximi momenti et notatu dignissimas. Eheu!

1627.

Januarius. In nomine Dni Jesu Christi A. 1. Scripsi Dn. Resenio pro filio M. Pauli ad Dn. Virgin.

---

[1]) 20 Nov. Dn. Olaus in Lyngbye mecum prandebat, huc profectus, ut reconciliationem nuperrime factam inter Dn. Mulenum et Joh. Anscharii confirmaret.

[2]) Claudii Brochenhusii a Jacobo Gabrielis obsignandas.

[3]) 27 Nov. Scripsi ad Dn. Georg in Fens de Dno. Christiano revocando, ut Dnm. Arnisæum, ex castris sedeuntem, conveniret. 28 Nov. Scripsi præposito in Skamherret de diacono in Næræa admonendo, ut solutionem debiti præstaret Petro Jacobi, civi Othoniensi.

[4]) Dn. Mathias Olai significavit mihi, uxorem suam peperisse.

rogatus a patre. 2. Literas accepi Christ. Holchii Senatoris Regii, Dn. Jac. Ulfeldii et Olig. Rosencr. de comitiis Othoniæ indictis et celebrandis d. 29 Januar. 3. Seren. Rex huc pertransiit versus Hafniam. 5. Testis eram baptismi filii D. Bernhardi Oldermanni in templo D. Johannis.[1]) 9. Prandebam in ædibus Elisab. Olai præsente fratre Joh. Olai et aliis. 10. Socii navigationis Hispannicæ deliberabant de rationibus audiundis. Literas accepi Nicopia a Dn. Joh. Jacobæo Præposito. 11. Prandebat mecum Joh. Baggerus civis Nidrosiensis. 13. Falco Gøie me accessit petens pecuniam mutuo et mut. accep. 150 joachim. 14. Scripsi Dn. Helenæ pro Joh. Baggero. Coenab. mecum Dn. Nicol. Rygbjerg; de cujus et Comministri causa Dn. Præsid. compellavi, et cum literis a Dn. Præsid. correctis acqviescere noluit, vehementer a me objurgatus est.[2]) 16. Consul Neoburg. petiit a me Comministrum. 18. Ludirect. Svenob. indicavi, ipsum in Rectorem Sch. Cartemund. adoptatum; contentus abiit. 19. Johannes Johanni primarius Collega scholæ Othon. indicavit mihi vocationem suam ad sacellanatum Neoburgens. 20. Scripsi Dno. Laur. Stampe Præpos.[3]) 21. Prandebam cum gen. Dn. Præside.

---

[1]) 7 Jan. Doctorem Mulenium invisi ex prædio Sandholtino redeuntem.

[2]) Scripsi Consuli Maribovensi eiqve commendavi Paulum Pauli hypodidascalatum urbis petentem. 17. Gener. Dn. Præsidem compellabam de causa Dni Nicol. Ryberg et commin. ipsius. Idem Dn. Nicolaus Ryberg acqviescere nolens literis a præside porrectis vehementer a me objurgatus est.

[3]) de dica, qvam petiit Joh. Hagæi.

NB. Hic iterum (qvod dolendum) duæ plagulæ desunt sc. a 21 Jan. ad 3 Mart.

Martii. 3. Dn. Helena hic coenabat una cum Comitissa Anna Catharina. 4. M. Sveno et Petrus Mathiæ reconciliati sunt in consistorio.[1]) 6. Tres Candidati Joh. Magni, Claudius Christierni et Johannes Johannis examen publicum subierunt, ordinati in templo Canuti d. seqventi. 8. Concionabatur in templo Francisc. Olaus noster, ludirector Medelfardensis. 12. Dn. Georg. Stephani in Tossing petiit fil. sui promot. ad Rector. Svenoburg. 13. Dn. Erasmus in St. Jørgensgaard ostendit mihi liter. vocationis a Dn. Johanne in Liungelse datas Nicolao Fabricio. Dn. Otto in Weilby mecum erat. 14. Rusticus qvidam[2]) ex parochia Mesinge Hintzholmii confessus est coram me, Dn. Michaele in Mesinge et Petro Erasmi, se blasphema verba in Deum protulisse, qvod doluit, et delicti veniam petiit. 16. Prandebat mecum Dn. Christiernus Joannis Concion. Aulicus. Christianus Thomæ Magister aulæ principis petebat beneficium scholæ pro filio sui pastoris. Resp. me habiturum ipsius rationem, qvoad fieri potuit. 20. Olaus Erasmi vocatus in Comministr. Zeuthenii publ. est examin. et 21 in templo D. Canuti ordinatus. 22. Audivi concionantem Dalumii M. Envaldum pædagogum. Dn. Ludovicus pastor Nosoc. obiit. 23. Deliberatum est de successore b. Ludovic. 24. Vendita est navis mea Hispanica. 25. Fer. 1 Pasc. concionabar in templ. Canut. Esra 12. Dn. Helena nobiscum coenabat. 26.

[1]) 5 Mart. Reconciliationem istam renovavimus, difficultate aliqva intercedente.

[2]) Espernus nomine.

Fer. 2 inhumatus est Dn. Ludov. 27. Concioni sacræ interfui Dalumii. 28. Scripsit Ulfeld de contrib. Pastor. ad bellum. Laurentius Cultrarius petiit paroch. Porup. Prandebat mecum Dn. Petrus in Vesterhæsinge. 31. Scripsi epistol. ad Georg. Sadolin, ad viduam Dn. Joh. Friderici et ad Præp. in Stockemarck.

Aprilis. 1. Gen. Dn. Præses senatum compell. in coemeterio Canut, me præsente, de exiguo loco anguli orientalis in coemet. pro ædificio M. Svenonis. 2. Andream Georgii Tossingium ludirect. Svenoburgens. designavi, eumqve senatui et Præposito per literas commendavi. 3. Dn. Joh. in Ouby et Dn. Mathias Olai me conveniebant de lite, qvæ huic mota est propter scortum, qvod ipse duxerat. 4. Synod. Præpositorum celebrata. 5. Rustici Porupenses minabantur, se Regi supplicaturos contra Dom. Christiernum Mulenum. 6. M. Sperlingius retulit, Coenobium de Hamsfort velle pecuniam mutuo datam Dn. Helenæ ad diem Sti. Martini recipere. Jacob Jacobi Hintzholmius in Ludir. Cartemund. cooptatum commendavi Præposito et senatui urbis. 7. Illustrissimus Princeps venit Dalumium, et Frater ipsius Dux. Frider. in aulam Othiniens. 8. Concionabar Dalumii coram electo Principe Dn. Miseric. Dn. Helena nobiscum coenabat.[1]) 11. Scholam Bogoniensem visitavi. Cum Joanne Matthiæ coenavi. 12. Visit. eccles. Ore, ubi pueri tantum 3 et male instituti. 13. Prandebam in aula Dallund cum Nobil. Høgiis. 15. Joannes Anscharii retulit mihi purum putum mendacium ab ancilla Lychiana confictum fuisse. 17. Joh.

[1]) 10 April. Visitavi eccl. Vefiinge, pueri optime instituti.

Zachariæ publice examinavimus. 18. Concessi in Siellandiam, et feliciter transportatus deveni Ringstadium. 19. Hafniam appuli divertens ad Resenium. 20. Post Concionem Litaniarum propositionem audivimus a M. Dn. Cancell., ad qvam responsum deliberationem petivimus. Coenabam cum Dn. Cancellario. 21. Coenabam cum Mathia Johannis Consule. 22. Scripto nos resolvimus. Prandebam cum M. Longomontano et iter in Fioniam ingressus. 26. Andream Martini schol. Svenb. hypodid. designavi. Et Georgium Johannis Ludirect. Medelfartensem. 27. Dn. Christiernum Mulenum de vocatione Paarupensi compellavi. 28. Dn. Præsid. conveni de eadem vocatione et de sacellanatu ad dom.[1]) Johan. 29. Christianum Canuti conveni in domo Johannis Brun hospitantem.

Maji. 1. Qvinqve studiosos ad S. S. minister. vocatos in Consistor. examinavimus, ordin. d. 2 in templo Can. 3. Die ascens. fui Dalumii cum uxore. 4. Scripsi Dn. Joh. Buxenio de diaconatu Nœraa in Skamherred. 5. Compellabam Lucam Organistam de meo Michaele. 6. Communicavi in templo Can. 7. Venefica illa in curia a senatu urbis examinata. 8. Joannes Vesterburgius et Paulus Dankerus collegæ creati sunt. 9. Dn. Casparus in Dreyøe me compell. de filio suo Georgio. 10. Ostensum est mihi Responsum S. R. M. de Comte de Soissons. 11. Huc venit Comes Fridericus. 12. Dn. Anna Brahea totum tempus antemeridianum perdidit sua garrulitate. 13. Fer. 1 Pentec. concion. in templo Can. hora 12. 14. Scripsi Georg. Braheo de

[1]) ædem.

causa Dn. Mathiæ in Kierte. 15. Marcus Christierni concionab. in templo Can. 19. Dn. Helena, sumto hic jentaculo, concessit Hafniam. 20. Dnca. Trin. concion. habui funebr. in exeqviis D. Cornelii de Hamsfort. 22. M. Sperlingius promittebat genero Laurentii Johannis Augustino, se filium ipsius domo excepturum pro dalero imperiali hebdomadatim.[1]) 24. Prandebat mecum Dn. Andreas Mandius. 26. M. Zeuthenius rogabat mutuo sibi dari Compositiones Melchioris B. indicans se aptasse binas cantiones melodiæ Lutheri. 27. Joh. Kaas et Virg. Vibecke von (Arnfeldt) copulavi in curia Othon. Dn. Jac. Johannis vocato ad pastor. Magleby dedi lit. præsent. ad Christof. Ulfeld. de Svenstrup. 28. Visitavi sch. Svenob. pueri mediocr. instituti, numero 100. 30. Pastor Rutkop. Dn. Andreas comministrum petiit pro persona. Consensum est, Ludirectorem ordinari posse.[2])

Juni. 1. Laurentium Johannis Brunovium Sch. Nachsch. Rectorem designavi.[3]) Præses Reginæ nost. aderat. Coenab. in ædibus Margretæ Holtendorphii. Heic nominantur Dn. Canutus Pastor Halstedensis, Dn. Johannes Petreius Præpos. provinciæ australis in Loll. Dn. Andreas in Vindeby. Præses Halstedensis Laurent. Grubbe, Dn. Johannes Past. Maribovens., Dn. Olaus in Østerulslev.[4]) 9. In Erringløff tristissimum allatum

---

[1]) 23 Mai. Prandebam cum Dn. Olao in Liungby.

[2]) Schol. Rudc. visitavi, omnia salva.

[3]) Visitavi sch. Nachsch., omnia salva.

[4]) 2 Juni. Prandebam Halstedii in ædibus Pastoris Dn. Canuti, accessito Præpos. Prov. austr. Dn. Joh. Petreio. 3 Juni. Dn. Andreas in Vindeby prandebat mecum in Uttersløf. 6 Juni. Prandebam cum past. Maribov. Dn. Joh. 7 Juni. Schol. Marib.

nuncium de insperato unicæ filiæ meæ, sed beato obitu.[1]) 11. Mulier qvædam accessita ex Fuglse, ubi habitabat, referebat se ante triennium in Februar. vidisse Christum corona spinea et vestigiis clavorum, facie madente sangvine. 13. Prandebam apud Dn. Michaelem in Flintinge præsente Lectore M. Jacob. 15. Rediens ex visitat. Kippingensi accessitus ad seren. Reginam coenabam cum ejus celsitudine.[2]) 16. Dn. Johannes in Alsløf data obligatione veniam impetravit postqvam Laurentius Grubbe et ego pro ipso intercessimus apud Reginam. 17. Dn. Johanni in Alsløf potestatem sacra peragendi concessi, et causam ejus apud parochianos egi. Concionem audivi Stubbecopiæ, qva finita ascendi in curiam cum Dn. Præside, ubi congregati erant universi cives. Pastoris causa acta est, qvi optimum habuit testimonium ab civibus, sed lis erat de ipsius vocatione, in qvam cives consentire noluerunt, qvod eorum consensus fuisset spretus. Sed tandem reconciliati sunt. Scholam visitavi, pueri

---

visitavi, omnia salva. 8 Juni. Visitavi eccl. Hillested, omnia salva. Visitavi eccl. Errindlev, omnia salva. Recitatum fuit hic testimonium Gregorii diaconi, qvod rustici omnes uno ore proclamitabant falsum. Ipse tandem confessus neqvitiam veniam supplex rogabat.

[1]) 10 Juni. Visitavi eccl. Østerulslev, omnia salva. Deinde eccl. Vesterulslev. Diaconus plane surdus, sed filius ipsius supplet officium patris; rustici, condolentes ipsius infirmitati, rogabant, ut maneret in officio, qvoad viveret, filio vicem illius sustinente. Consensi, qvia bonum habet testimonium. Prandebat nobiscum Dn. Olaus in Østerulslef. Rusticus qvidam in Vesterulslev qverebatur, nebulonem qvendam nocturno tempore ingressum in domum suam, ut uxorem ipsius comprimeret, rogans ut puniretur.

[2]) 15 Juni. Causa Dn, Johannis in Alslef examinata est, sed usqve ad deliberationem cum Seren. dilata.

ferme 50.[1]) Prandebam in arce a Ser. Regina accessitus. 20. Dn. Joh. in Riserup concionem habuit de Deo in Calendis Pastorum provinciæ Borealis; finita concione idem in Præpos. electus est. 21. Scripsi M. Canuto Lerchio de cerevisia, qvam Rustici pro decimis frugum a Pastoribus provinciæ Mossanæ postulant, qvidam 18 tonnas, ut illi in parochia Flintinge, rogans ut istam iniqvitatem præsidi significaret.[2]) 24. M. Georg. Sadolinum et Margar. viduam defuncti Dn. Joh. Frederici desponsavi. 29. Serenis. Rex scripsit Ol. Rosenkr. de venefica hic custodiæ data. 30. Hilarius Qvitzov cum conjuge hic erant prandentes cum Dn. Helena.[3])

Juli. 4. Otto Canuti consul primarius indicavit mihi processum in causa veneficæ. Scripsi ad Dn. Georgium in Allerup, ut huc veniret.[4]) 6. Bleff tilforordnet en ny hospitalsmester Lenhart Tomesen, effterdi hospitalsforstander klagede paa den forige i mange ulidelige Maade. 7. Piscati sumus in Snestrup. 8. Dn. Cecil. Høg misit me ad M. Svenonem Petreium de fenestra sepulchri sui. Re confecta redii. 9. Prandebam cum Erico Bilde

---

[1]) precationes suas non didicerant.

[2]) Schol. Nicop. visitavi, omnia salva. Post prandium transivi in Lolland; Saxcop, visit., omnia salva. Senatum compellavi, ibi assensum: 1) at selge en gemeen Mesſehagel, dog at den første skulle vurderes; 2) at et Leierſted i Kirken ſkal koſte 10 Sldlr. 22 Juni. Visitavi eccl. Engestofte, omnia salva. Visitavi eccl. Vognsted, pueri optime instituti. 23 Juni. Visitavi eccl. Østofte, commin. concionabatur, omnia salva, nisi qvod diaconus negligenter officium faciat.

[3]) 1 Juli. Visitavi eccl. Aarsløf, pueri tres tantum, reliqvi in platea strepentes. Deinde eccl. Nøraa; pueri qvidem plures, sed non admodum bene instituti.

[4]) hic se sisteret, si qvidem a Magnif. Rectore Academiæ rogatus eram, ut ad debitum solvendum ipsum adigerem. 5 Juli. Dn.

Othoniæ. 10. Dn. Mathias in Rise me consuluit de nuptiis filiæ celebrandis. Dn. Anna Henningi Valchendorphii petiit, ut concionem funebr. mariti adornarem prelo.[1]). 13. Marq. Bille cum filio Hilario me invisit.[2]) 16. Pridie hujus diei hic abiit Oliger. Rosenkr. transvecta post se suppellectile libraria. Regiæ literæ ad gen. Dn. Rosenkr. jubent captivum Baronem in aula Othoniens. detinendum, donec lytrum ab Olig. Rosenkr. Friderici filio postulatum persolverit. Andreas Theocari ostendit mihi literas vocat. suæ ad sacellanatum in Nystad;[3]) ordin. in Nosoc. Dom. 22 ejusdem. 17. Hoc die obiit illustr. comes Frideric. Christiernii Dalumii puer duorum annorum.[4]) 18. Rogatus sum de concione habenda in exeqviis.[5]) 23. Famulum meum ablegavi in Veilby ad Dn. Ottonem cum 1500 uncialibus, qvos pastores contribuerant ad bellum. 24. Scripsi Dn. Erasmo in Kyng de comministro suo.[6]) 30. Trajeci ex Horne in Alsiam; rationes templorum auditæ.

Augusti. 1. Concionem audivi in Ketting templo.

Georg. in Allerup comparuit in tplo. D. Can., sed debitum solvere recusavit, nisi sententia lata in foro cogeretur, itaqve illuc eum remisimus.

[1]) Henr. Podebusk indicavit mihi, se diaconum suum propter ebrietatem et rixas tolerare non posse.

[2]) 15 Juli. Scripsit mihi Joh. Richardi de itinere nostro in Alsiam.

[3]) Rasted.

[4]) Profectus sum Neoburgum propter altercationem pastorum prov. Sallingensis de contributione ad bellum.

[5]) 20 Juli. Prandebant mecum M. Henr. Michaelis et Dn. Olaus in Lyngby.

[6]) ut citaret commin. suum coram præposito. 28 Juli. Schol, Foburg. visitavi, omnia salva. 30 Juli. Visitavi Auby et Aastrup, hinc in Alsiam.

3. In insulam Arrhoënsem trajecimus feliciter. post sumtum prandium in Bregninge concessimus in Rise. Rationes templorum auditæ. 5. Concionabar in templo Rise, præsente illustr. principe Christiano. Prandebam cum illo, qvi me honorifice dotatum dimisit. 7. Dn. Otto in Veilby tradidit mihi acceptilationem Contrib. pastor. Coldingi acceptam. 8. Alexander Christierni Alsingius in amanuensem meum est cooptatus. 9. Jonam Andreæ Norvegianum, mihi a M. Dn. Cancel. commendatum, Dn. Præpositis et pastoribus recommendavi pro monumentis Runicis indagandis.

Obs. A die 9 Aug. ad finem usqve anni nihil postea scripsit (qvantum apparet ex charta pura) accuratissimus alias in annotando noster Michaëlius. Alle Stænbernes Fuldmægtige bleve igjen kaldte sammen til Anderskov i November, især om Hjælp til Kjøbh. Befæstning.

In nomine Domini Jesu Christi. Amen.

1628.

Januar. 1. Sereniss. Rex mecum loqvebatur in arce Hafn. Post auditam concionem in arce Ego et Episc. Schaniensis offerebamus Serenissimo declarationem meam de contributione ad bellum. 2. Dimissionem impetravi postqvam Hafniæ manseram spatio dierum septendecim. 3. Abii in prædium Walløe ad liberos meos, 4. cum qvibus ad Dn. Olaum in Liunge concessi. 6. Trajeci feliciter in Fioniam pernoctans in prædio Ellensburgo. 8. Accessi Dn. Christinam Hardenberg ipsam consolaturus in obitu generi Nicol. Seested. Coenabam cum Henningo Walckendorphio.[1]) 10. Scripsi Dn. Re-

[1]) 9 Jan. Prandebat mecum Othiniæ Dn. Laurentius in Kelstrup.

senio et Dn. Christinæ Munk. Dn. Joh. Zachariæ me compellavit de reditibus suis ex Tossingia confirmandis. 12. Concionantem audiebam Georg. Alsingium; exam. d. 15 et ordinatus d. 16. Oliger Rosenkr. Frider. fil. me invisit. Scripsi ad Cons. Medelfart. Claudium Mathiæ de causa[1]) pastor. et commin. 16. Senatus Svenburgensis mittebat ad me civem de pastore in locum Dn. Georg. Marqvardi cooptando. 17. Dn. Petro Nicolai Scano commin. ad D. Johannis obtuli Pastoratum Svenburgum. Is conditione accepta profectus est Svenburgum. Rediit cum literis vocationis ad paroch. Dn. Virginis d. 25 ejusdem. Accepit liter. præsent. ad Jac. Ulfeld d. 3 Febr. 20. Filium Henning. Valchendorphii Henningum baptizabam Othoniæ in ædibus ipsius et simul concionabar de nuptiis Canæ Galilææ. 22. Dicam scripsi Dn. Paulo in Tryggeløv, qvam mecum obsignavit Magn. Kaas. 23. Dn. Nic. in Stenløse petiit sacellan. ad D. Johannem pro filio suo Indirectore Asnensi. 24. Dn. Nicol. Rygbjerg dicam impetrav. contra comministr. suum, mansit apud me in prandio cum M. Henrico Michaëlio. Hilar. Qvitzov petiit a me consignationem omnium Rusticorum totius insulæ. 25. Math. Johannis Falstrium designavi Rectorem Neostadiensem.[3]) 26. Magnus Kaas post profectum suum mihi significavit, se vocaturum ad pastoratum Høyby et sacellanatum Dn. Johan. hypodidasc. Scholæ Othin. Joannem Vesterburgium. Conf. ad 8 Mai 1627. Otto Crusius le-

---

[1]) lite inter,

[2]) 14 Jan. Dn. Olaus in Liungby mecum prandebat.

[3]) Dn. Petrus Nicolai rediit Svenburgo cum literis vocationis ad parochiam D. Virginis.

thaliter vulneratus † d. 23. 28. Blasphemus qvidam miles capite mulctatus est, capite amputato lingva exserta est et patibulo affixa. 29. Validissima tempestas nihil non diturbavit præterita nocte. Scrips. mihi Præs. Reg. in Hintzgafl Gregor. Krabbe de pastor. Fielsted vacante. 31. Scrips. ad Dn. Christiernum in Allesøe de Rustico meo ibdm. Hilar. Qvitzovius me invisit inter alia conqverens de jactura sylvæ ex tempestate nupera dejectæ, qvam mille daleris redimere noluisset.

Febr. 1. M. Henricus indicavit mihi, qvod Dn. Laurentium Comministr. M. Pauli concionantem audivisset in templo D. Johannis. Resp., id forte displiciturum præsidi. Fatebatur juxta se ligna ex sylva aulæ advehi curasse. Qvod præside inscio factum mihi videbatur periculosum. 3. Dn. Petrus Nicol. vocatus ad D. Virg. Svenburg. accepit literas præsent.[1]) 4. Magnus Caasius Præses Regius compell. me in Consistorio de vocatione Commin. ad Dom. Joh. et aliis rebus.[2]) 7. Dn. Christina Munck venit Dalumium e Sielandia. 8. Joh. Vesterburgius accepit literas vocat. ad sacel. D. Joh. 9. M. Joh. Zeuthenius præterita nocte in Dno. obdormivit. 10. Compellavi gener. Dn. Christinam Dalumii.[3]) 12. Scripsit mihi Præpos. Rudcopiensis de miserrimo urbis totiusqve insulæ statu. 13. Judicatum est in causa Dn. Pauli in Tryggeløv. Dn. Claudio Johannis ad Pastor. Fielstedensem vocato dedi literas præsentationis. 14.

---

[1]) ad Jac. Ulfeld.

[2]) 6 Febr. M. Henricus ostendit mihi supplicationem ad Regem contra Magnum Kaas.

[3]) 11 Febr. Scripsi Dn. Resenio per Joh. Hagæi hinc abeuntem cum Joh. Vesterburg,

Concionabar in exeqviis M. Johannis Zeuthenii. 15. Dn. Christina Munck mecum prandebat.[1]) 19. Et ego apud illam Dalumii. Apud Dn. Nicol. in Visløf prandium sumsi. 25. M. Sveno consilium meum expetiit de pastoratu ad D. Can. vacante. 28. Henning. Valchendorph me accessivit locutum mecum de discidio inter Consules et senatores qvoad vocationem pastoris.[2]) 29. Hi reconciliati tandem in templo Francisc. Ordinavi Georg. Johannis et Johannem Petri in templo D. Can.

Martii. 1. M. Sveno se excusabat, qvod vocationem ad Pastoratum D. Canuti sibi oblatam non acceptaret. 2. Accepto responso M. Svenon. deliberatum est de alio in pastorem eligendo. Testis eram baptismi fil. Joh. Eberi (Eileri).[3]) 3. M. Sperlingius eligitur et die seqv. vocationem accepit.[4]) 10. Audita est causa M. Henrici de vocatione comministri.[5]) 14. Sententia pronunciata est in lite inter Magn. Caasium et M. Henr. 15. Nunciabatur, qvod Otto Brahe bona Olig. Rosenk. occupasset propter æs alienum, qvo ipsi obligebatur. 16. Ser. Rex putabatur hoc die Femariam invasisse. 18. Dn. Paulus in Tryggeløf petiit

---

[1]) 18 Febr. coenabant mecum Lector et M. Henr. postqvam mecum in prandio fuerat Dn. Georg. in Føns. 20 Febr. Literas accepi ex Lalandia de sacellanatu Vestenskov et Rectoratu Maribov. 21 Febr. pernoctavi apud Dn. Nicol. in Viirslev.

[2]) Accepi literas D. Resen per Joan. Vesterburg.

[3]) Scripsit mihi Magn. Caasius de negotio comministri.

[4]) 6 Martii: scripsi Georg. Georgii Vitebergæ studenti.

[5]) sententia vero in diem proximum veneris dilata. 12 Martii: deliberationem instituimus de sententia in causa M. Henrici proferenda, et inter nos probe convenimus. 13 Martii. Hilarius Qvitzovius me invisit et promisit, se reconciliationem inter M. Henricum et Magn. Caasium pro viribus moliturum.

[6]) M. Sperlingius a senatu Othin. in pastorem ad D. Can. electus est. M. Henricus abiit in Lalandiam.

sibi communicari sententiam in causa sua pronunciatam.[1]) 21. Femaria a Rege occupata.[2]) 23. M. Jac. Sperlingium et Georg. Johannis vocatum in Comministrum Medelfard. ordinavi in templ. Can. 24. Nicolaum Pauli Othin. in Rectorem scholæ Medelfard. electum præposito et senatui urbis commendavi.[3]) 27. Johannem Festerum et Olaum Johannis, illum in ludirectorem, hunc in hypodid. Maribov. cooptatum præposito et senat. commendavi. 28. Scripsit mihi Christof. Ulfeldius, ut obsignatam sibi sententiam in causa Dn. Pauli Christophori mitterem. Rescripsi qvod M. Caasius obsignationem recusaret donec S. Rex advenerit. 30. Dn. Joh. in Auby huc venit intercedens pro filio, qvi puellam compresserat. Facta est gratiarum actio in templis pro occupata Femaria.

April. 5. Scripsi Præpos. Rudkop. et Dn. Joh. Bangio in Sandby. 6. Hilarius Qvitzovius subindicabat S. Reg. animum eo inclinare ut Ringravius dimittatur. 7. Dn. Christina huc venit cum Ringravio.[4]) 8. Jac. Ulfeld et M. Caasius indicabant mihi negotium magni momenti Fioniam concernens. 10. Misit ad me Regni Cancel., qvi exploraret responsum in negotio Barbaræ M. Nicolai acceptum Hafniæ. 11. Sereniss. Rex venit Da-

[1]) Dn. Nic. in Stenløse tradidit mihi censum suum, de injuria a præposito illata conqverens.

[2]) Consul Othin. ostendit mihi lit. voc. M. Sperlingii scriptas, qvibus aliqvid qvod omissum erat interserui. Georg. Johannis publ. examinatus.

[3]) 26 Martii. Literas accepi senat. Marib. de Ludirectore. Scripsit mihi judex gener. Loland. de promotione Olai Johannis ad hypodid. Marib.

[4]) Literas accepi Joh. Lerche Tranekera.

lumium, meqve jussit ut die 13 ibi me conferrem. 13. In festo Paschatos concionabar in templo D. Can. hor. 12, qva finita Dalum. concessi, ubi a S. R. audita est causa M. Caasii et M. Henrici. Deinde causa Dn. Pauli in Tryggeløv. 14. M. Henricus petit se audiri coram a R. M. Olig. Rosenkr. designatus dux Rusticorum Fionensium belli tempore. 15. Generosa Dn. Christina nos invisit. Dn. Georg. in Gisløv offert R. M. supplic. libellum. 17. Sereniss. Rex abiit in Siellandiam meo curru vectus. 19. Dn. Christina nobiscum prandebat et hinc 21. abiit in Siellandiam. 23. Laurentius Christierni Brunovius Commin. Nicopiensis sacris initiatus est in templo D. Can. Synodus provinc. celebrata; prandebant mecum plurimi præpositi et Dn. Præses. Dn. Laurent. Christierni cum literis ad præsidem et præpos. dimissus; ordin. 26.[1]) 26. Præpos. Rudcop. etc. petiit commin. eligendum. Nicolaum Christierni hypod. Nicop. in ludirector. cooptavi et senatui urbis commendavi. Scripsiqve ad Dn. Erasmum in Herrested de filio suo in collegam Nicop. adsciscendo. 27. Præterita nocte abstulerunt mihi pisces omnes. Literas accepi a Dn. Joanne in Sandby. 28. Scripsi ad Dn. Joh. in Sandby eiqve misi copiam lit. Reg. de matrimonio militum non inpediendo. 29. Duas tonnas lentium misi Nachschoviam, unam Dn. Johanni Jacobæo alteram Joh. Oberbergio.

Maji. 1. Scripsi Dn. Resen. Dn. Helenæ etc. 2. Curavi Chartemundam vehenda 5 pondo Brasii excipienda navi Catharinæ Johan. Burchardi. 3. Scripsi

[1]) 24 April. Dn. Cath. Brahe me compellavit nomine Dn. Olai comministri de promotione ad pastoratum Svenb.

ad Joh. Lerche Tranekeræ commorantem, scripsi qvoqve literas ad patrem ejus Consulem Neoburg. 4. Georg. Magni et Joh. Brun præfect. nosocomii rogabant dimissionem. 6. Scripsit mihi Præpos. Asnensis de eqvite homicida petens absolutionem privatam. Rescripsi ipsum disciplinæ nostrarum ecclesiarum submitti debere. 8. Dn. Andreas in Tommerup petiit a me Commin. 10. Ludirect. Othin. M. Christianus Johannis officium suum resignavit et M. Ivarius[1]) Nicolai ipsi successit. 15. M. Christianus Johannis Matheseos Professor mecum prandebat.[2]) Præpos. Asnensis me compellabat de ludirect. in locum Olai Stenlosiiani substituendo, simul indicabat occupatam esse ab hoste Aarø. Laurent. Martini nosocom. præfectus ex Langelandia huc veniens me compel. etc. 18. Scripsit mihi M. Nicol. Skelderupius de vocatione sacra in hac dioecesi. 19. Dn. Christina Hardenberg me compellavit de promotione filii Dn. Nicolai in Dalby. 22. Die Ascensio. Dncæ. in Siellandiam contendebant pedites. Dn. Jesus optatum successum largiatur. Amen. 23. Literas accepi ex Norvegia de reditibus ex Canonicatu meo. 24. Peregrini milites jubentur remanere sic petentibus Commissariis. 26. Causa Dn. Georgii in Gisløv dilata ad sex septiman., ut ipse interea Regi supplicaret. 29. M. Paulum ad D. Virgin. invisi senio jam fere confectum. 27. Christiernum Nicolai Hindsholmium examinavi et valde rudem deprehendi.[3])

---

[1]) Ingvard.

[2]) Dn. Laur Helvaderum vocatum ad pastoratum Svenb. præsentavi Dn. Jac. Ulfeld.

[3]) Literas misi Hafniam per Dion. Johannis ad varios.

30. Ringravius huc rediit cum literis Reg. ad eqvites.
31. Dn. Helena misit nobis duos agnos.[1])

Juni. 6. Dn. Christiernus Comminister Zeuthenii petiit functionem in hac insula. 7. Scripsi D. Resenio pro Dn. Andrea pastore nosocomii. 9. Hilar. Qvitzov petiit huc accessiri Dn. Nicol. in Virsløf. 10. advenit contestatus se nunqvam dixisse qvod sibi ab eqvitibus offendebatur.[2]) 14. Olaum Martini[3]) vocatum in Commin. Rudcopiæ examinavi et approbavi. et 15. ordinavi in eccles. Lindelse. 17. Concessi in Halsted. Mansi apud Præsidem Laurent. Grubbe in prandium et coenam. 19. Concessi in Stockemarck ibiqve offendi Georgium Georgii redeuntem ex Germania. 21. Interfui precibus matutinis in Rødby, populus freqvens.[4]) 27. Eccles. Hundsebyensem visitavi, pueri numerosissimi et optime instituti. In prandio mecum erant duo Pastores Fimarienses, qvi de injuria sibi facta conqverebantur, putantes mihi inspectionem ecclesiarum istius insulæ demandatam. 29. Infantem Præpos. Neostadiensis baptizavi. Georg. Georgii concionabatur de ove perdita.

Juli. 1. Serenis. Reginam compellabam, Stubbecop. concessi. 2. In Die Visit. M. Dn. Paulum Johannis et filiam Pastoris in Bogøe copulabam. circa vesperam redii Stubbecop. 5. Accessitus ad Reginam referebam qvæ

---

[1]) 3 Juni. Fuit nobiscum uxor Dni. Ottonis Petri in Veilby. 5 Juni. scripsi D. Resen per D. Georg. in Gislev.

[2]) affingebatur pro offendebatur. 12 Juni. trajeci in Tossingiam et apud Dn. Petrum pernoctavi.

[3]) Andreæ pro Martini.

[4]) 26 Juni. visitavi sch. Maribov. Lis inter pastorem et commin. ferme composita.

peracta fuerant in visitatione Falstriæ.[1]) 7. Interfui Calendis pastorum provinciæ australis in Loll. in Søllested. 8. Calendis prov. Borealis interfui in Kiøbeløv. 9. Apud Dn. Petrum in Lande in Tossingia pernoctavi. Dn. Benedictus in Svinninge.[2]) 13. Barbara Vilhelmi petiit stipendium Helenianum pro filio Georgio, pro qvo commendat. scripsi ad Dn. Helenam. 15. Christianum N. Scanum a Resenio nobis commendatum et hypodidasc. Othoniens. ambientem reprehendi propter vestitum indecentem.[3]) 18. Georgio Georgii Falstero Conrectoratum sch. Othoniens. concredidi publice. Vilhelmum Pauli, qvi officium suum resignavit, in ludirectorem Asniensem cooptatum commendavi Pastori M. Paulo et senat. urbis. 20. Conrect. petiit licentiam elocandi, cui vellet, reditus vicariatus sui.[4]) 24. Scripsi Præpos. Asnensi per Dn. Mathiam in Kierte.[5]) Adam von Cøllen fnis (?) suis atqve rebus hinc abiit. 27. Prandebat mecum Dn. Sveno, M. Sperlingius, M. Christianus et Conrect. Rector non adfuit, itinere facto ad *Gamtoften*ses propter decimas. Olaus Nicolai Stenløsius (antea Rector Asniensis ad Pastoratum voc. 17 Mai) examin. est die Olai, ordin. in templo Can. d. 30. Hoc die circa qvartam matutinam capta est triremis una ab hoste inter Medelf. et Asniam. Paulus Skinkelius et Georg. Hartvici intercedebant apud me pro ... hypodidascalo Asnensi qvi homicidium perpetraverat.[6]) (Fortsættes.)

---

[1]) Dn. Joh. in Skelbye accessivi eumqve ex mandato Reginæ compellavi.

[2]) primo hypodidascalatum Asnensem petiit pro filio. 11 Juli. Christianus n. Scanus nobis a Resenio commendatus se mihi sistebat petens hypodidasc. in schola Othin.

[3]) 16 Juli. scripsi ad præpos. Asnensem de cæde ab hypodid. perpetrata.

[4]) 21 Juli. Scripsit mihi præpos. Midelf. de negligentia hypodidad.

[5]) Scripsi Dn. Reseu per viduam M. Zeuthenii. Scripsi præpos. Foburg. per Dn. Petrum in Hæsinge. 26: concionabatur in tplo Can. Olaus Nicolai Stenløsius.

[6]) 31 Juli, scripsit mihi Christianus Christiani Humble præpositus.

